Djelatnost Međunarodnog odbora Crvenog križa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941.-1945.)

Kevo, Mario

Doctoral thesis / Disertacija

2010

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:511287

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
Borongajska 83 d

Mario Kevo

DJELATNOST MEĐUNARODNOG ODBORA CRVENOG KRIŽA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ (1941.-1945.)

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor:
dr. sc. Mario Jareb

Zagreb, 2010.

SADRŽAJ:

1. Uvod
… … … 4
2. Osnivanje Međunarodnog odbora Crvenog križa
… … … 22
3. Kodifikacija međunarodnog ratnog prava i temeljna načela rada u ratnim okolnostima
… … … 30
4. Ustroj Međunarodnog odbora Crvenog križa i djelokrug rada
… … … 53
5. Hrvatski Crveni križ u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj
… … … 67
6. Prvi dodiri Međunarodnog odbora Crvenog križa i Hrvatskog Crvenog Križa i preustroj nacionalne organizacije
… … … 77
7. Imenovanje stalnog predstavnika Međunarodnog odbora Crvenog križa u Zagrebu
… … … 95
8. Najvažnija djelatnost Međunarodnog odbora Crvenog križa u NDH
… … … 111

a. Primjena *Ženevskih konvencija*
… … … 115
b. *Service yougoslave* i *Section Croate*
… … … 128
c. Međunarodni odbor Crvenog križa i logori
… … … 145
d. Suradnja sa Židovskom bogoštovnom općinom iz Zagreba
… … … 166
e. Pomoć Švicarskog Crvenog križa
… ... … 176
f. Repatrijacija Hrvata iz logora i zatvora
… ... … 189

g. Međunarodne aktivnosti u Ženevi
… ... … 201
i. Promidžba u korist humanitarnih napora MOCK-a i HCK-a
… ... … 209

9. Uspostavljanje odnosa s partizanskim pokretom
… ... … 224
10. Djelatnost uoči sloma NDH i u neposrednom poraću
… ... … 238
11. Međunarodni odbor Crvenog križa u poslijeratnom Zagrebu
… ... … 260
12. Jugoslavenske vlasti: „Međunarodni odbor CK-a štiti *domaće izdajnike i ratne zločince*“
… ... … 280
13. Zaključak
… ... … 295
14. Izvori
… ... … 300
15. Literatura
… ... … 318
16. Popis kratica
… … … 327
17. Sažetak
… … … 330
18. Summary
… ... … 333
19. Životopis
… ... … 336

UVOD

Prošlo je gotovo desetak godina otkako sam, pregledavajući arhivsko gradivo Odjela za zdravstvo Ministarstva zdravstva i udružbe Nezavisne Države Hrvatske (MZU NDH), koje je pohranjeno u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, naišao na veoma zanimljive dokumente vezane uz pitanje skrbi za djecu koja su sredinom 1942., nakon ustaško-njemačke vojne akcije u sjeveroistočnoj Bosni (na Kozari), bila smještena u logore i za koje je pokrenuta velika akcija pomoći i zbrinjavanja.[1] Te dokumente, odnosno izvješća o situaciji na terenu, oko logora Stara Gradiška, sela Mlaka i Jablanac, te o spašavanju djece napisao je dr. Kamilo Brösslеr, djelatnik Odjela za udružbu Ministarstva zdravstva i udružbe NDH i član Hrvatskog Crvenog križa (HCK). U izvješćima mi se, svakako, najintrigantnijim podatkom činila tvrdnja dr. Brösslera da je cjelokupnu dokumentaciju, koja je sadržavala i više stotina fotografija, proslijedio Međunarodnom odboru Crvenog križa (MOCK) u Ženevi, kako bi tu humanitarnu međunarodnu organizaciju upoznao s problemom djece u NDH te kako bi ishodio bilo kakvu pomoć u njihovu korist. Radoznalost povjesničara nije mi dala mira. Iako sam radio na drugim projektima i istraživanjima, povremeno sam se sjetio i izvješća dr. Brösslera, a nakon što sam u nekim memoarskim zapisima bivših jasenovačkih logoraša pronašao podatak kako je Međunarodni Crveni križ, početkom veljače 1942., posjetio logor Jasenovac odlučio sam posvetiti veću pažnju ovoj problematici.

U potrazi za relevantnim knjigama i objavljenim radovima, pregledavajući razne bibliografije, a ponajviše pretražujući web stranice, zatekao sam pravu „pustoš“. Odista me iznenadilo veoma loše stanje literature o djelatnosti MOCK-a u Drugom svjetskom ratu na prostoru Hrvatske, ali se isti rezultat istraživanja stanja u literaturi može proširiti i na područje cijele bivše jugoslavenske Federacije. Gotovo niti jedan napisani redak, bez objavljenih

[1] Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb, HR-HDA-0226 – Ministarstvo zdravstva i udružbe Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb (1941.-1945.), Odjel za zdravstvo.

radova, o knjigama da niti ne govorim, rezultirali su i veoma siromašnom bibliografijom vezanom uz problematiku. Osim toga, još više me osupnula činjenica da niti o djelatnosti nacionalnog društva Crvenog križa u tome razdoblju ne postoje nikakvi publicirani zapisi, knjige pa čak niti poneki rad koji bi u najosnovnijim crtama razjasnio problematiku ili pak ukazao na samu istraživačku temu. S obzirom na veoma široku lepezu historiografskih tema proizašlih iz Drugog svjetskog rata odista me začudio ovaj nedostatak izdanja o jednom bitnom segmentu povijesti Drugog svjetskog rata koji nije bio u izravnoj vezi s političkim životom ili s vojnim operacijama, ali je morao ostaviti nekakvog, i najmanjeg, traga u tom ratnom sukobu. Naime, problematika proizašla iz Drugog svjetskog rata i u hrvatskoj, ali još više u bivšoj jugoslavenskoj historiografiji, zastupljena je veoma opsežnom bibliografijom. Radi se o gotovo nepreglednom broju knjiga, radova, feljtona, crtica, zbirki izvora…, kako onih znanstvene i stručne tako i onih publicističke i popularno-znanstvene provenijencije. Ta se historiografska produkcija može svesti na produkciju nastalu do kraja 80-ih godina te na historiografsku produkciju nastalu od početka 90-ih godina 20. stoljeća. Međutim, već bi i najskromniji pokušaj sumiranja ove bibliografije ili samo puko suhoparno nabrajanje podataka oduzeli previše vremena i prostora, a s obzirom na to da niti nisu osnovna tema ovoga rada, tek ću ilustrativno spomenuti kako je samo o jasenovačkom logoru u posljednjih šezdesetak godina objavljeno oko 1.200 knjiga i više od 1.500 članaka.[2] Naravno, bilo je boljih, dobrih i onih manje dobrih radova, što se, između ostalog, može pripisati i utjecaju politike na znanstvena istraživanja, kojemu nisu bili imuni ni u prvom ni u drugom razdoblju historiografske produkcije. Upravo u svjetlu iznesenih podataka, odnosno veoma dobre istraženosti brojnih tema iz razdoblja Drugog svjetskog rata, veoma zbunjujuće djeluje nedostatak literature o humanitarnoj problematici, o radu MOCK-a ili o naporima nacionalnog/nacionalnih društ(a)va Crvenog križa u Drugom svjetskom ratu na ovim

[2] Najopširniju bibliografiju vidi u: Jovan MIRKOVIĆ: *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima*, Banja Luka – Beograd, 2000., osobito 329.-392.

prostorima. Osobito stoga što je o radu humanitarnih organizacija napisano više naslova, ali ti su naslovi vezani uz razdoblje prije početka ili nakon završetka Drugog svjetskog rata. Bilo bi neozbiljno ne spomenuti jednu, za sada i jedinu, knjigu čija je osnovna tematika posvećena radu HCK-a. Radi se o bogato ilustriranoj sintezi u kojoj je prikazan pregled djelovanja HCK-a od njegova osnutka (1878.) pa do nedavne suvremenosti, a koju je povodom 125. obljetnice djelovanja objavilo nacionalno društvo CK-a.[3] Autor je prikazao neke podatke o radu HCK-a, djelomično i MOCK-a, ali kako se radi o sintezi razdoblje Drugog svjetskog rata je svedeno na svega desetak stranica knjige.[4] Uzmemo li u obzir činjenicu da Međunarodni odbor CK-a humanitarnu djelatnost u korist potrebitih osoba počinje provoditi tek nakon izbijanja oružanog sukoba, razumljivo je da desetak stranica knjige posvećenih toj problematici odista predstavlja nedovoljan prikaz događaja. Osobito stoga što se porast djelatnosti MOCK-a, izazvan ratnim okolnostima, odražava i na povećanje opsega djelatnosti nacionalnih društava Crvenog križa, pa tako i HCK-a. Naravno, s ciljem što kvalitetnijeg i uspješnijeg obavljanja humanitarnih napora MOCK je bio usmjeren na HCK, ali je ta usmjerenost bila obostrana. Upravo zbog ove veoma jake povezanosti u djelovanju može se reći kako odsustvom kvalitetnije historiografske produkcije o djelatnosti MOCK-a za vrijeme Drugog svjetskog rata na ovim prostorima nedostaje i kvalitetnija historiografska produkcija o djelatnosti HCK-a. Osim nekih manjih lokalnih izdanja, u kojima se govori o nekim aspektima djelatnosti Crvenog križa, ranije spomenuta sinteza zapravo predstavlja sve što je o humanitarnoj djelatnosti, bilo nacionalnog društva bilo MOCK-a, napisano u proteklih šezdesetak godina.

Povijesnom tematikom rada Međunarodnog odbora CK-a najopsežnije su se zanimali povjesničari švicarske i francuske historiografije, ali niti oni nisu obradili sve aspekte osnovne djelatnosti MOCK-a. Usprkos tome, u radovima pojedinih autora mogu se pronaći i podaci o odnosima HCK-a i NDH s jedne strane te MOCK-a s druge strane. S obzirom na obrađivanu

[3] Zdravko ŽIDOVEC: *Hrvatski Crveni križ: 125 godina u službi humanosti: „povijesni pregled“*, Zagreb, 2003.
[4] ISTO, 71.-81.

tematiku zajednički nedostatak tih radova može se svesti na manjkavost podataka o radu MOCK-a u NDH, jer autori nisu istraživali hrvatsku povijest, već su dali prikaz najosnovnijih događaja u onolikoj mjeri koliko im je bilo potrebno za obradu glavne teme rada. Od izdanja u kojima se problematizira i dio hrvatske povijesti izdvojit ću tek tri naslova koji su iznimno bitni za tematiku ovog rada. No, i ovdje moram dodati da ti radovi, zapravo, predstavljaju i jedine naslove u kojima se djelomično govori o radu MOCK-a u NDH. Unatoč dobroj istraženosti nekih aspekata djelatnosti MOCK-a, ima segmenata rada koji su potpuno neistraženi tako da je nedostatak referentne literature uvelike utjecao i na strukturu same disertacije, o čemu će kasnije biti nešto više govora.

Prvi naslov vezan uz humanitarne napore MOCK-a, koji ujedno čini i nezaobilazni naslov za sve istraživače ove problematike, je prerađeni magistarski rad Jeana Claudea Faveza o Crvenom križu i holokaustu, koji je izvorno objavljen 1988. na francuskom jeziku.[5] Radi se o knjizi koja sadržava osnovne činjenice o radu MOCK-a u korist europskih Židova u Drugom svjetskom ratu, a autor donosi i vrijedne podatke o unutrašnjoj organizaciji Međunarodnog odbora CK-a. Što se tiče podataka o radu MOCK-a u NDH, treba uzeti u obzir činjenicu kako je autorova osnovna nakana bila napisati sustavni pregled napora MOCK-a u korist Židova na području cijele zaraćene Europe, pa stoga i ne začuđuje da je problematici Židova na području onodobne NDH, odnosno kontaktima MOCK-a s vlastima NDH i nacionalnim društvom CK-a, posvetio tek desetak stranica knjige.[6] Naravno, i iz samog naslova, odnosno tematike knjige, razvidno je da je autor obradio tek jedan aspekt veoma razgranate djelatnosti MOCK-a u Drugom svjetskom ratu. Osim Favezove knjige, postoji i veoma opsežna pravna studija o međunarodnom humanitarnom pravu u svjetlu rada Međunarodnog odbora CK-a u korist ratnih žrtava, od njegova utemeljenja 1863. pa sve do

[5] Jean Claude FAVEZ: *The Red Cross and the Holocaust*, Cambridge University Press, 1999. (Izvornik: *Une mission impossible*, Editions Payot, Lausanne, 1988.).
[6] ISTO, 175.-183.

kraja 70.-tih godina 20. stoljeća.[7] François Bugnion, autor knjige je dugogodišnji član MOCK-a i gotovo cijeli radni vijek je proveo na vodećim položajima unutar MOCK-a, a u trenutku objavljivanja knjige obnašao je dužnost direktora Odjela za međunarodno pravo i suradnju Međunarodnog odbora CK-a. Usprkos nizu dužnosti koje je od 1970. obavljao u sklopu MOCK-a, autor na više od tisuću stranica problematizira pitanje zaštite ratnih žrtava u dužem razdoblju, a izneseni rezultati njegovih istraživanja često su u suprotnosti sa službenom linijom MOCK-a. Knjiga je iznimno važna za stjecanje cjelovite slike o naporima MOCK-a koje je od svog utemeljenja uložio u zaštitu ratnih žrtava, odnosno ratnih zarobljenika, civilnih zatočenika i ranjenika kako na kopnu tako i na moru, te napora u korist zaštite civilnog stanovništva općenito u vrijeme rata, a iznimno bitan segment, koji je i osnovna tematika knjige, jesu višegodišnji napori MOCK-a u korist svekolike primjene načela međunarodnog humanitarnog prava. Kao treći naslov, izdvajam knjigu talijanskog povjesničara Carla Spartaca Capogreca o internaciji civila u fašističkoj Italiji.[8] S obzirom na činjenicu da se nakon završetka Prvog svjetskog rata, a osobito za vrijeme Drugog svjetskog rata, veliki dio hrvatskog priobalja nalazio u državnom sklopu Kraljevine Italije, ova knjiga pokriva i jednu, još uvijek nedovoljno istraženu, temu iz hrvatske povijesti Drugog svjetskog rata. Iako autor nije istraživao povijest Međunarodnog odbora CK-a, knjiga je iznimno važna i s aspekta te organizacije kao i s aspekta nacionalnog društva CK-a, ali i NDH, jer je u istraživanjima morao konzultirati niz izvora pohranjenih u Arhivu MOCK-a da bi postigao što veću kvalitetu istraživanja. Istražujući problematiku talijanskih logora za internaciju civila, Capogreco je neizravno obradio i dio djelatnosti MOCK-a, odnosno napore u korist interniranih osoba, od kojih su mnogi bili Slovenci ili Hrvati s istočne obale Jadrana.

---

[7] François BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, ICRC, Geneva, 2003.

[8] Carlo Spartaco CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940.-1943.)*, prev. Mirko ŠIKIĆ, Zagreb, 2006. (Izvornik: *I Campi del Duce, L'internamento civile nell'Italia fascista (1940.-1943.)*, Giulio Einaudi, Torino, 2004.).

Iz do sada navedenih podataka razvidno je kako su u potpunosti izostale ozbiljnije povjesničarske analize humanitarne problematike u Drugom svjetskom ratu i da djelatnost MOCK-a i HCK-a do sada nije bila predmet nekog osobitog historiografskog istraživanja. Stoga se samo po sebi nameće veoma jednostavno i logično pitanje: Zašto je to tako? Upravo mi je nepostojanje podataka o radu MOCK-a i HCK-a na ovim prostorima u Drugom svjetskom ratu bilo dodatni poticaj u radu, te je potaknulo moju povjesničarsku radoznalost u pokušaju da, između ostalog, odgovorim i na to pitanje. Nerazumljivim mi se činilo da nitko nije posvetio nekoliko redaka organizaciji koja je upravo za vrijeme ratnih zbivanja širila svoju djelatnost kako bi pomogla običnim malim ljudima koji su u ratnom vihoru trebali, prije svega, pomoć. Naravno, ovako postavljeni temelji ne isključuju razmatranje pitanja žrtava, tj. aktivnih sudionika oružanih sukoba, ali oni, kako se to moderno i možda pomalo bezdušno kaže, donose i tzv. kolateralne štete. U pravilu, svi ratni sukobi su obilježeni velikim materijalnim štetama i ljudskim žrtvama, a popraćeni su gotovo nepreglednim kolonama izbjeglih, prognanih i zarobljenih osoba, kao i životom u nehumanim uvjetima, poput onih koji su vladali u koncentracijskim logorima otvorenim diljem zaraćene Europe. Izgleda da je posvemašnji nedostatak izvornog arhivskog gradiva na kojem bi se temeljio neki ozbiljniji rad uvelike pogodovao iznimno slaboj istraženosti ove tematike, kako u hrvatskoj tako i u bivšoj jugoslavenskoj historiografiji. Glavnina arhivskog gradiva pohranjena je u Arhivu Međunarodnog odbora Crvenog križa, koji je tek od 1996. otvoren za javnost. Naime, tada je promijenjena dotadašnja regulativa oko dostupnosti arhivskog gradiva te je spuštena vremenska granica dostupnosti arhivskog gradiva. Dakle, u trenutku pisanja ovog rada, javnosti su već dostupni arhivski izvori vezani uz djelatnost MOCK-a već krajem 60-tih godina 20. stoljeća.

Konzultiranjem popisa arhivskih fondova i zbirki te inventara arhivskog gradiva pohranjenog u arhivskim ustanovama s područja Republike Hrvatske, uočio sam posvemašnji

nedostatak arhivskog gradiva o djelatnosti HCK-a za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941.-1945.), što je ujedno značilo i posvemašnji nedostatak izvora o djelatnosti MOCK-a na ovim prostorima u tom razdoblju. U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu ne postoje znatnije količine arhivskih izvora za navedeno razdoblje, a u pohrani se čuvaju tek dvije kutije arhivskog gradiva, čiji sadržaj obuhvaća razdoblje i prije početka i nakon završetka Drugog svjetskog rata (1938.-1948.).[9] Bolja situacija nije prisutna niti u manjim arhivskim centrima pa se tako, primjerice, u Državnom arhivu u Varaždinu može pronaći manji svežanj izvora vezanih uz djelatnost HCK-a u dužem razdoblju te *Knjiga sjedničkih zapisa Župskog odbora Hrvatskog Crvenog križa Varaždin* (1943.-1944.).[10] Još lošija situacija je prisutna u Državnom arhivu u Zagrebu, popularno znanom i kao gradskom arhivu, gdje su sačuvane tek dvije knjige blagajničkih izvješća iz 1943. i 1944. Gradivo je toliko fragmentarno sačuvano da se čak nije moglo utvrditi kada je osnovan Gradski odbor HCK-a u Zagrebu.[11] Logičnim se postavilo i pitanje s kakvim arhivskim gradivom raspolaže ondašnja pismohrana, tj. današnji arhiv nacionalnog društva CK-a u Zagrebu? No, niti ovdje nije prisutna nešto bolja situacija od već opisanih, jer u hrvatskim arhivskim ustanovama jednostavno nema izvornog arhivskog gradiva koje bi barem u djelomičnom opsegu pokri(va)lo ovu problematiku.[12] Jedan, veoma mali dio, dokumenata nalazi se razasut po više različitih arhivskih fondova i zbirki po arhivskim ustanovama u Hrvatskoj, ali je njihov broj zanemariv. S druge strane, među istraživačima je općepoznata činjenica da se značajne količine arhivskog gradiva nastalog u razdoblju NDH čuva u pohrani beogradskih arhiva. Međutim, u trenutku pisanja rada nisam bio u mogućnosti niti utvrditi da li u nekim arhivskim fondovima ili zbirkama postoji gradivo

[9] HR-HDA-1343 – Crveni križ Hrvatske, Zagreb (1938.-1948.).
[10] Državni arhiv u Varaždinu (DAV), Varaždin, HR-DAVŽ-0521 – Kotarski odbor Crvenog križa Varaždin, Varaždin (1877.-), 1914./1944.
[11] Državni arhiv u Zagrebu (DAZG), Zagreb, HR-DAZG-1024 – Hrvatski Crveni križ, Gradski odbor Zagreb, 1943.-1944.
[12] Usp. *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. I.-II., Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006.-2007.

vezano uz rad HCK-a (ujedno i MOCK-a) u NDH, te sukladno tome niti konzultirati bilo što od tog arhivskog gradiva.

U prethodnim pasusima sam ukratko ukazao na glavne smjernice koje su rezultirale nedovoljnom i veoma siromašnom historiografskom obradom humanitarne problematike i rada Međunarodnog odbora iz Ženeve na ovim prostorima u Drugom svjetskom ratu. Nedostatak arhivskog gradiva u hrvatskim arhivima uvelike je odredio stupanj istraženosti teme, a manjak sustavnih istraživanja upozorava i na posvemašnji nedostatak izdanja koja bi se kritički odnosila prema radu navedenih organizacija u jednom iznimno zahtjevnom i veoma složenom razdoblju.

Glavnina arhivskog gradiva vezanog uz ovu problematiku nalazi se u Arhivu Međunarodnog odbora Crvenog križa u Ženevi.[13] Iako će se činiti nevažnim, s aspekta istraživača smatram bitnim istaknuti prednosti višestoljetne švicarske neutralnosti. Međunarodno priznati status neutralnosti, Švicarskoj je omogućio izbjegavanje ratnih sukoba čime su izbjegnuta i ratna razaranja. Stoga je očuvanost arhivskog gradiva iznimno visoka, a podatak još više dobiva na težini ako se u obzir uzme činjenica da ženevski arhiv u pohrani čuva izlaznu, te značajan dio ulazne korespondencije MOCK-a. Dokumentacija zaprimana s terena našla je svoje mjesto u pismohrani MOCK-a, tj. današnjeg Arhiva, a prednost dobre očuvanosti obostrane korespondencije je u tome što se mogu naći veoma zanimljivi izvori i o samoj djelatnosti HCK-a.

Izvorno arhivsko gradivo pohranjeno u Arhivu MOCK-a svrstano je prema potrebama ondašnje pismohrane MOCK-a, koja nije u potpunosti istovjetna s međunarodnim standardima pohrane arhivskog gradiva, ali iako se ne stječe takav dojam, princip pohrane gradiva je veoma jednostavan. S obzirom na problematiku rada, najvažniji arhivski izvori na kojima se temelje postavke rada pohranjeni su u dvije velike grupe izvora, odnosno to su:

[13] Archives du Comité International de la Croix-Rouge (ACICR), Avenue de la Paix 19, 1202 Genève, Suisse.

Opći arhiv (spisi) te gradivo Arhiva Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a.[14] Navedene, ujedno i glavne, serije izvora razvrstane su u više grupa, odnosno podgrupa arhivskog gradiva, a najveću grupu čine Opći spisi izvršnih poslova MOCK-a u razdoblju od 1939. do 1950.[15] Zahvativši u humanitarno-zdravstvenu, pravnu i političku pozadinu rada MOCK-a ovi izvori, vezani uz izvršne poslove, gotovo u potpunosti pokrivaju djelatnost MOCK-a. S obzirom da bi nabrajanje korištenih izvora oduzelo previše prostora, a i stoga što su sve referentne oznake arhivskog gradiva navedene u bilješkama, ovdje ću tek izdvojiti nekoliko važnijih problemskih cjelina koje su pokrivene navedenim izvorima. Dakle, radi se o izvorima vezanim uz dosljednu primjenu načela međunarodnog prava, na temelju kojih se i zasnivao rad MOCK-a za vrijeme Drugog svjetskog rata, zatim izvorima vezanim uz pitanje primjene Ženevskih konvencija kao i pitanje koncentracijskih logora (internirane osobe, ratni zarobljenici, politički zatvorenici i civili). Dokumenti ukazuju na pitanje ustaških logora kao i organiziranje te dopremanje raznih oblika pomoći u NDH, što je organizirao i provodio MOCK preko Predstavništva u Zagrebu. Tu se nalaze i izvori vezani uz političke aktivnosti i kontakte koje je MOCK poduzimao u svrhu obavljanja osnovnih humanitarnih zadaća, a izvori su vezani uz pitanje odnosa MOCK-a s vlastima Trećeg Reicha i NDH, zatim veza s jugoslavenskom kraljevskom Vladom u izbjeglištvu, kao i pitanje odnosa prema partizanskom pokretu. Međutim, budući da je za vrijeme rata diljem svijeta djelovalo stotinjak stalnih predstavništava, čelnici MOCK-a su u humanitarnim pitanjima usko surađivali i sa svim relevantnim političkim čimbenicima, pa se o naporima MOCK-a u NDH raspravljalo i u Washingtonu, Londonu i Rimu. MOCK je uspostavio i dobre odnose s Vatikanom kao i s nizom međunarodnih udruga i organizacija koje su bile zabrinute za humanitarnu situaciju oko, primjerice, Židova itd.

[14] ACICR, Archives générales 1918-1950.; ACICR, Agence Centrale des Prisonniers de Guerre (ACPG).
[15] ACICR, Archives générales 1918-1950., Groupe G.-Généralités : affaires opérationnelles 1939-1950. (oznaka: **ACICR, G.**). Popis grupa, odnosno podgrupa arhivskih izvora korištenih u izradi rada nalazi se u popisu izvora.

Za vrijeme rata MOCK je usko surađivao nacionalnim društvima CK-a s područja podijeljene Kraljevine Jugoslavije. Radi se o odnosima s Društvom CK-a NDH, zatim s Jugoslavenskim odborom CK-a koji se nalazio pri jugoslavenskoj kraljevskoj Vladi u izbjeglištvu, održavane su veze sa slovenskim i sa srpskim predstavnicima CK-a, a naposljetku su uspostavljeni i odnosi između MOCK-a i Jugoslavenskog odbora CK-a u Beogradu, koji je negirao legitimitet spomenutih društava i predstavnika crvenog križa s područja bivše jugoslavenske Kraljevine. Iako se u prethodnoj grupi izvora nalazi dio dokumenata vezanih uz kontakte MOCK-a s nacionalnim društvima CK-a, veća količina gradiva nalazi se u sklopu posebne grupe pod oznakom CR (Croix-Rouges), odnosno podgrupe izvora koja sadrži najvažnije gradivo vezano uz tu problemsku cjelinu.[16]

Jedna od osnovnih zadaća ovlaštenih predstavnika MOCK-a tijekom rata bilo je posjećivanje koncentracijskih logora. Dobro sačuvana izvješća o takvim posjetima pohranjena su u skupini izvora *Služba za logore*.[17] Ova serija izvora se također nalazi u sklopu Općeg arhiva, u okviru prve velike grupe izvora, kao i prethodno objašnjene grupe i podgrupe izvora. Problematika koncentracijskih logora bila je veoma važan segment rada kojem je za vrijeme rata, ali i u neposrednom poraću, MOCK posvećivao iznimnu pažnju. Utvrđivanje potreba zatočenih ljudi, osiguranje raznih vidova pomoći te prikupljanje obavijesti kako bi sa sudbinom zatočenih bili upoznati članovi obitelji, bile su neke od osnovnih zadaća MOCK-a, čije provođenje je bilo zasnovano na temelju odredaba Ženevskih konvencija. Stoga je predstavnicima MOCK-a trebao biti omogućen nesmetan obilazak svih logora za ratne zarobljenike i za internirane civile u zaraćenoj Europi, odnosno u cijelom svijetu, bez obzira na njihov status. To često nije bio slučaj i na terenu, pa su, primjerice, vlasti Trećeg Reicha do

[16] ACICR, Archives générales 1918-1950., Groupe CR, Sous-groupe **CR/00** Sociétés nationales 1919-1950. (Sociétés nationales de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge, 1917-1954). Popis grupa, odnosno podgrupa arhivskih izvora korištenih u izradi rada nalazi se u popisu izvora.

[17] ACICR, Archives générales 1918-1950., Service des Camps du Comité International de la Croix-Rouge : Rapports originaux CICR : Rapports de visite PG/IC, 1939-1950. (oznaka: **ACICR, C SC**). Popis korištenih izvora nalazi se u popisu izvora.

pred sam kraj rata priječile obavljanje takvih obilazaka, osim ako se podneseni zahtjev nije odnosio na logore za ratne zarobljenike. Ipak, predstavnici MOCK-a su za vrijeme Drugog svjetskog rata obavili na tisuće posjeta logorima, o čemu su Središnjici u Ženevi dostavljali posebna izvješća. Ova jednoobrazna izvješća nastala su na temelju posebnog obrasca MOCK-a te na temelju više odredaba *Ženevskih konvencija* kako bi se prikupili dragocjeni podaci s terena o stanju u logorima te o najvažnijim potrebama zatočenika. Unutar ove skupine izvora važna su izvješća o situaciji u logorima na području Kraljevine Italije, u kojima je bilo internirano na tisuće Slovenaca i Hrvata, te izvješća o logorima za ratne zarobljenike u poslijeratnoj Jugoslaviji.

Drugu veliku grupu izvora čini arhivsko gradivo Arhiva Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a (Agence Centrale des Prisonniers du Guerre). S obzirom na postavke rada, najvažniju skupinu izvora čine spisi pohranjeni u fondu *Jugoslavenske službe* Arhiva Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a (*Service yougoslave*), koji sadrži 880 kutija arhivskog gradiva razvrstanog u 115 serija.[18] Opći spisi, korespondencija Odjela, obavijesti i razna izvješća nalaze se u 114 kutija arhivskog gradiva, a 65 kutija sadrži poimenične popise logorskih povjerenika, zatočenika i djece koji su za vrijeme rata bili u dodiru s ovim odjelom MOCK-a.[19] Preostali dio fonda (701 kutija) čini *Opći jugoslavenski poimenični popis* osoba s područja Jugoslavije s kojima je Jugoslavenska služba Središnje agencije za ratne zarobljenike došla u dodir tijekom rata kao i u neposrednom poraću (ratni zarobljenici, politički zatvorenici, internirani civili, logorski povjerenici, zatim civili, djeca, raseljene osobe itd.), a radi se o poimeničnim karticama koje omogućavaju istraživanje na individualnoj razini.[20] Naime, taj popis je bio najvrjedniji dio bivše pismohrane Jugoslavenske službe Središnje agencije za ratne zarobljenike, stoga što su prigodom zaprimanja svakog dokumenta

[18] ACICR, 2e Guerre Mondiale, Service yougoslave 1941 – 1946 (oznaka: **ACICR, C G2 YU**). Popis izvora korištenih u izradi disertacije nalazi se u popisu izvora.
[19] ACICR, 2e Guerre Mondiale, Service yougoslave 1941 – 1946, Inventaire.
[20] ACICR, C G2 YU 115 – Fichier général YU alpha-nominatif 1941 – 1946.

u vezi pojedine osobe u poimeničnu karticu te iste osobe unošene referentne oznake sa zaprimljenog dokumenta, što je omogućavalo jednostavno i brzo pretraživanje veoma velike pismohrane. Poimenični popis danas omogućava istraživanje na individualnoj razini jer se na temelju unosa referentnih oznaka na svakoj pojedinoj kartici mogu pretraživati dokumenti unutar fonda Jugoslavenske službe, ali i unutar arhivskog odjela općih spisa, o kojemu sam nešto ranije rekao više riječi. O vrijednosti ovog oblika pohrane podataka zorno svjedoči i činjenica kako se ovaj dio Arhiva i danas nalazi u redovitoj upotrebi raznih odjela i službi MOCK-a. Naime, nakon primitka zahtjeva preživjelih, odnosno rodbine zatočenih osoba, za dostavom, primjerice, podataka kojima raspolaže MOCK o zatočenju tijekom Drugog svjetskog rata, pretraga dokumenata se obavlja upravo na temelju *Općeg jugoslavenskog poimeničnog popisa*.

U svrhu oblikovanja što kvalitetnije povijesne slike koristio sam i izvore iz Arhiva osoblja Međunarodnog odbora CK-a, iako posredno, jer je to gradivo dostupno isključivo zaposlenicima Arhiva.[21] Konzultirao sam gradivo pohranjeno u Centru za informacije i dokumentaciju MOCK-a, a radi se o fotografijama te o gradivu Knjižnice MOCK-a, u kojoj se mogu naći rijetka i uglavnom nedostupna rukopisna i broširana izdanja MOCK-a.[22]

Navedeni i podrobnije objašnjeni izvori iz Arhiva MOCK-a možda i jesu najvažniji, kao što su svojim opsegom i najbogatiji, ali oni naravno nisu i jedini izvori koje sam koristio. U izradi rada sam konzultirao gradivo Arhiva Federacije društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca iz Ženeve te zanemarive količine gradiva Saveznog arhiva Švicarske iz Berna.[23] Većina dokumenata je strojopis napisan na francuskom ili njemačkom jeziku, ali ima i dokumenata na hrvatskom, talijanskom, engleskom, srpskom i slovenskom jeziku.

---

[21] ACICR, Archives du personnel du Comité International de la Croix-Rouge (**ACICR, APCICR**).
[22] CICR, Centre d'information et de documentation (CID), Photothèque; CID, Bibliothèque.
[23] Archives du Fédération Internationale des Sociétés de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge, Genève (oznaka: **AFICR**); Schweizerisches Bundesarchiv, Bern (oznaka: **BAR**).

Prema strukturi, izvori korišteni u izradi ovog rada mogu se podijeliti u četiri grupe. Prvu skupinu izvora čine dokumenti iz švicarskih arhivskih ustanova, koje sam prikazao u osnovnim crtama. Drugu skupinu izvora čine malobrojni dokumenti iz hrvatskih arhivskih ustanova, iz fondova Hrvatskog državnog arhiva iz Zagreba, Državnog arhiva iz Varaždina i Državnog arhiva iz Zagreba.

Treću skupinu izvora čine objavljeni izvori, izvješća o aktivnostima MOCK-a i hrvatske zbirke dokumenata koje sadrže podatke relevantne za problematiku. U ovoj skupini izvora prevladava sustavno objavljivano gradivo, a spomenut ću tek izdanje o najvažnijim aktivnostima MOCK-a tijekom Drugog svjetskog rata, dok se ostali korišteni naslovi nalaze u popisu objavljenih izvora. Ova izvješća su objavljena sredinom 1948., a tri sveska sadrže podatke o općenitoj djelatnosti MOCK-a, zatim podatke o radu Središnje agencije za ratne zarobljenike te najvažnije aktivnosti oko pružanja pomoći ratnim stradalnicima.[24] U usporedbi s opsegom aktivnosti koje je u ratno vrijeme obavljao MOCK i s obzirom na količine izvora koji se nalaze u ženevskim arhivima, ovo izdanje je prema predstavljenoj količini podataka zapravo zanemarivo, jer prikazuje općenite detalje o djelatnosti MOCK-a koji su nedovoljni za neku sustavniju analizu, za što se, ipak, treba konzultirati izvore. Postoje neka manja izdanja vezana uz određena pitanja iz djelokruga rada MOCK-a, u kojima su dane osnovne informacije o radu, ali za sva ta izdanja se može reći da više ilustriraju nego što objašnjavaju djelatnost MOCK-a u korist osoba u potrebi. U skupini objavljenih izvora važni su i objavljeni izvori o djelatnosti HCK-a, od kojih su najvažniji zbirka propisa (objavljena 1943.) te godišnje izvješće o radu nacionalnog društva CK-a za 1944. godinu.[25]

---

[24] *REPORT of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939-June 30, 1947), volume I: General Activities*, Geneva, May 1948.; *volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, Geneva, May 1948.; *RAPPORT du Comité International de la Croix-Rouge sur son activité pendant la seconde guerre mondiale (1er septembre 1939 – 30 juin 1947), volume III: Actions de Secours*, Genève, Juin 1948.

[25] *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, Zagreb, 1943.; *Godišnje izvješće o radu Središnjeg ureda Družtva Hrvatski Crveni Križ za godinu 1944.*, HCK – Središnji ured, Zagreb, 1945.

Posljednju skupinu izvora čine napisi iz onodobnog tiska i periodnih publikacija, bilo da su takva izdanja objavljena u Švicarskoj ili na području NDH, odnosno Jugoslavije. Od stranih publikacija izdvajam reviju MOCK-a i bilten Lige društava Crvenog križa, a od hrvatskih izdanja najviše podataka sam crpio iz napisa objavljenih u službenom glasilu Crvenog križa NDH, odnosno mjesečniku *Hrvatski Crveni križ*, koji je od 1943. do 1945. izlazio u Zagrebu.[26] Od novina sam najviše koristio zagrebački dnevnik *Nova Hrvatska* s obzirom da je imao veoma kvalitetnu gradsku rubriku, koja je obilovala vijestima o radu najjačeg i najvećeg ogranka Hrvatskog Crvenog križa NDH, tj. Gradskog odbora CK-a iz Zagreba.[27]

Dakle, da rezimiram. Disertacija je uvelike izrađena na temelju izvornog arhivskog gradiva potpuno nepoznatog hrvatskoj historiografiji. Rad je naslovljen *Djelatnost Međunarodnog odbora Crvenog križa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, iako je problematika mnogo opsežnija i ne odnosi se samo na područje NDH. Istraživanje nezaobilazno zadire u događaje koji su se zbili u Švicarskoj, kako one humanitarne prirode koji u Ženevi tako i one političke prirode koji su se događali u Bernu i u Zürichu. Naravno, ulogu u problematici imaju i događaji koji su se odvijali na području Italije za vrijeme rata te izbjeglički egzodus na području Austrije i Italije u neposrednom poraću. Iako sam u prethodnim recima možda naveo i manja odstupanja od osnovne teme rada, moram zaključiti da je cjelokupnoj navedenoj problematici zajednički nazivnik upravo činjenica da je u potpunosti proistekla iz događaja koji su se za vrijeme rata zbili u NDH, odnosno ako je riječ o egzodusu u neposrednom poraću onda se radi o problematici koja je bila izravna posljedica događaja u ratnom razdoblju. Stoga je i naslov disertacije proistekao iz činjenice da se zajednički nazivnik cjelokupne problematike svodi na razdoblje NDH i s njim povezane događaje.

---

[26] *Revue internationale de la Croix-Rouge*, Genève, XXIII-XXVII, No. 265, janvier 1941. – No. 321, septembre 1945. ; *Bulletin internationale des Sociétés de la Croix-Rouge*, Genève, LXXII-LXXVI, No. 469, septembre 1941. – No. 514, juin 1945. ; *Hrvatski Crveni križ*, Zagreb, god. I/br. 1-6 (srpanj – prosinac) 1943., god. II/br. 1-12 (siječanj – prosinac) 1944. te god. III/br. 1-2 (dvobroj siječanj – veljača) 1945.

[27] *Nova Hrvatska*, Zagreb, 1941.-1945. (do 12. XI. 1941. novine su izlazile kao *Novi list*).

Problematika rada je veoma opsežna i da bi se stekao potpuni uvid moram ukazati na još neke detalje. Za što kvalitetniju valorizaciju humanitarnih napora MOCK-a u Hrvatskoj, ali i na području bivše Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata, postoje još neke ustanove koje čuvaju arhivsko gradivo o toj problematici. U nekim budućim istraživanjima trebalo bi se konzultirati i to gradivo da bi se zaokružila slika o humanitarnim nastojanjima u NDH. Dakle, u trenutku istraživanja to mi je gradivo iz raznih razloga, prvenstveno onih financijske prirode, bilo nedostupno. Iako se radi o malom segmentu problematike, smatram da moram barem sumarno ukazati na izvore institucija koje su imale izravnu ili neizravnu suradnju s MOCK-om za vrijeme rata te u neposrednom poraću. Zanimljivo gradivo se nalazi u Saveznom arhivu Švicarske u Bernu (BAR – Schweizerisches Bundesarchiv). Izvori su vezani uz problematiku jugoslavenskih izbjeglica u Švicarskoj za vrijeme rata kao i za djecu evakuiranu iz NDH u Švicarsku. Mahom se radi o Srbima i Hrvatima koji su se nalazili u tzv. zaštitnoj internaciji u nekom od više stotina švicarskih internacijskih logora koji su bili pod jurisdikcijom Savezne vlade, a osobito su se isticali logori za komuniste i rojaliste (četnici). Tu problematiku, koja nije bila u izravnoj vezi s radom MOCK-a, ilustrirat će podatak da se radi o veoma opsežnom arhivskom gradivu na temelju kojeg se može napisati izvrsna disertacija o zaštitnoj internaciji Jugoslavena u Švicarskoj. Veoma vrijedno gradivo su i izvori o progonu Židova u NDH, zatim izvješća švicarskog konzula iz Zagreba, od kojih sam jedno koristio u ovom radu, kao i veoma dobro očuvano gradivo švicarskog konzulata iz Zagreba (1941.-1957.). Iako su aktivnosti Švicarskog Crvenog križa, koji je izdašno pomagao djecu u NDH, uglavnom kanalizirane preko MOCK-a, bilo bi korisno pogledati i to gradivo koje se, također, nalazi u Saveznom arhivu u Bernu. Nadalje, u posljednja dva desetljeća mnogi istraživači jugoslavenske poslijeratne povijesti su istraživački interes usmjerili na pitanje sudbine ratnih zarobljenika, zatim pitanje događaja kod Bleiburga i sudbine raseljenih osoba u neposrednom poraću. Za tu je problematiku iznimno važno arhivsko gradivo koje je

pohranjeno u Ekumenskom centru u Ženevi (Centre œcuménique – World Council of Churches). Vjerujem da se korisni podaci mogu pronaći i u arhivskom gradivu Svjetske izbjegličke organizacije (IRO – International Refugee Organization) koje se također nalazi u Ženevi. Radi se o organizaciji koja je bila iznimno aktivna po završetku Drugog svjetskog rata (1947.-1952.) i koja je postupno preuzela sve kompetencije Međunarodnog odbora CK-a (s prekidom ratnih neprijateljstava prestaje i uloga MOCK-a) i UNRRA-e nad problematikom izbjeglih osoba i apatrida. Isto tako, u Ženevi se nalazio i ogranak Svjetskog židovskog kongresa (*Congrès Juif Mondial*) koji je bio veoma zainteresiran za sudbinu Židova u NDH i koji je po tom pitanju razvio opsežnu korespondenciju s Međunarodnim odborom CK-a.

Osim švicarskih arhivskih ustanova, ima i nekoliko arhivskih ustanova s područja bivše Jugoslavije, čije mi je gradivo bilo nedostupno. Korisno bi bilo konzultirati izvore koji se nalaze u arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, a trebalo bi locirati i istražiti gradivo Jugoslavenskog odbora Crvenog križa. Ako bi se radila komparacija s izvorima koji se nalaze u Arhivu MOCK-a u Ženevi, odnosno kad bi se sumarno iskazalo sve navedeno arhivsko gradivo koje se nalazi u gore navedenim institucijama, njegova bi količina bila zanemariva u odnosu na količine izvora iz Arhiva MOCK-a. Ipak, njihovo konzultiranje bi bilo korisno jer bi se popunile neke praznine, a svakako bi se dobila i potpunija slika političke pozadine rada MOCK-a, jer je kompletna nadležnost u svim poslovima političke prirode pripadala švicarskoj saveznoj Vladi u Bernu (gradivo se nalazi u Saveznom arhivu Švicarske u Bernu).

Disertacija je strukturirana kroz tri temeljne istraživačke cjeline tako da kronološki, koliko je to u danim okolnostima bilo moguće, prikaže odabrane aspekte rada Međunarodnog odbora Crvenog križa, ali i Hrvatskog Crvenog križa u NDH kao njegove produžene ruke na terenu. Dakle, prva cjelina sadrži temeljne podatke o osnutku Međunarodnog odbora Crvenog križa te temeljna načela rada u ratnim okolnostima koje su kodificirane u tom razdoblju. Postavke su veoma važne jer je Međunarodni odbor iz Ženeve na njima temeljio cjelokupnu

djelatnost u Drugom svjetskom ratu. Stoga se tom dijelu rada neizostavno konzultira i ranije razdoblje. Druga cjelina predstavlja središnji dio disertacije, a u njoj su prikazane osnovne problemske cjeline kao što su ustrojstvo MOCK-a i HCK-a, prvi međusobni kontakti, međunarodne okolnosti i politička pozadina poduzetih humanitarnih napora. Taj dio rada sadržava odabrane aspekte djelatnosti MOCK-a na području NDH poput pitanja primjene međunarodnog ratnog prava, tj. *Ženevskih konvencija*, problematiku koncentracijskih logora, pomoć Švicarskog Crvenog križa, problematiku repatrijacije, promidžbu itd. U tom dijelu rada se cjelokupna djelatnost neizostavno prepliće s radom HCK-a koji je bio produžena ruka Međunarodnog odbora na terenu te je preko nacionalne organizacije Crvenog križa u stvari i provođena cjelokupna djelatnost Međunarodnog odbora iz Ženeve u NDH. Treći, završni dio rada se odnosi na razdoblje uoči sloma NDH te na službenu uspostavu odnosa Međunarodnog odbora CK-a s pripadnicima partizanskog pokreta i J. B. Titom. U cjelini sam ukazano i na neka temeljna historiografska pitanja u vezi egzodusa iz NDH uoči završetka Drugog svjetskog rata te u neposrednom poraću, zatim na problematiku odnosa jugoslavenskih komunističkih vlasti, Saveznika i Međunarodnog odbora Crvenog križa u kojoj su dominirala pitanja poslijeratnih zarobljeničkih logora u Jugoslaviji te problematika raseljenih lica. Ovu istraživačku cjelinu kao, uostalom, i cijelu disertaciju zaključuje sukob koji je krajem 1946. započela Jugoslavija napadom na djelatnost Međunarodnog odbora iz Ženeve u Jugoslaviji za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Usprkos veoma dobroj istraženosti brojnih tema iz Drugog svjetskog rata, u hrvatskoj historiografiji postoje i područja čije se istraživanje nalazi u povojima. Takva tema su i humanitarni napori Međunarodnog odbora Crvenog križa te Hrvatskog Crvenog križa NDH u zbrinjavanju i pomaganju potrebitih u ratnim okolnostima. Kako istraživanje i valorizacija neistraženih tema omogućavaju otvaranje nepoznatih poglavlja povijesti određenog društva, očekivani znanstveni doprinos rada se ponajprije sastoji u kritičkoj obradi teme te u otvaranju

novog poglavlja u istraživanju hrvatske prošlosti toga vremena, što će omogućiti i potpunije razumijevanje represivnog sustava koji je bio na vlasti, kao i hrvatske prošlosti tog razdoblja. Ujedno, jaka prožetost rada ovih institucija rezultirala je i rasvjetljavanjem dijela povijesti Hrvatskog Crvenog križa. Nedostatak referentne literature uvelike je odredio strukturu rada kao i obrađenost pojedinih aspekata rada MOCK-a, odnosno HCK-a, pa su neki problemi prikazani tek u temeljnim crtama potrebnim za ukupno razumijevanje rada, dok su drugi problemi prikazani nešto opsežnije da bi se ukazalo na njihov značaj za cjelokupnu djelatnost. Zbog nedostatka literature o nekim aspektima rada, u nekim dijelovima disertacije sam bio prisiljen ići u širinu te opsežnije pojasniti izvjesna pitanja, koja nisu usko vezana uz osnovnu temu, ali je njihovo poznavanje nužno za kvalitetnije i potpunije razumijevanje istraživane problematike.

Iako se u prethodnim pasusima nalazi dosta teksta koji tvore opsežan uvod, u njemu sam prikazao tek neke od osnovnih informacija, što zorno svjedoči o opsežnosti problematike. Osvjetljavanje nepoznatog djelovanja MOCK-a u NDH i pokušaj valorizacije svih aspekata tog rada čine veoma zahvalnu historiografska tema, ali ujedno uzrokuju i izvjesne probleme. Naime, uobličavanje svih rezultata istraživanja u jednu cjelinu jednostavno nije bilo moguće "fizički" izvesti budući da bi sustavni i cjeloviti prikaz svih aspekata rada mogao biti predmet izrade više disertacija. Iako ću se ponoviti, smatram još jednom istaknuti kako me u pisanju disertacije vodila osnovna misao o otvaranju niza pitanja čija obrada bi ukazala na temeljne historiografske probleme o radu MOCK-a i HCK-a kao njegove produžene ruke na terenu, što bi u konačnici rezultiralo nastankom jedne zaokružene cjeline. Međutim, kako to obično biva u historiografiji, mnogi dijelovi ove cjeline su zapravo tek kamen-temeljac za neka buduća istraživanja.

OSNIVANJE MEĐUNARODNOG ODBORA CRVENOG KRIŽA[28]

Razvojem oružja, ali i novih strategija ratovanja, čiji je glavni pobornik početkom 19. stoljeća bio francuski car Napoleon I. Bonaparte (1804.-1815.), vojna sukobljavanja su završavala krvavim bitkama i obično su bila popraćena velikim ljudskim stradanjima. O bilo kakvom vidu pomoći ranjenim pripadnicima zaraćenih strana nije bilo ni govora, a izlječive ozljede su često bile kobne za mnoge ranjenike. Organiziranom zdravstvenom službom na ratištu i regulacijom međunarodnog humanitarnog prava moglo se veoma mnogo postići u zaštiti žrtava rata, ali za takvo što je trebalo proteći još gotovo pola stoljeća, do početka 60-ih godina 19. stoljeća i osnivanja Međunarodnog odbora Crvenog križa (MOCK), koji od svog osnivanja predstavlja nevladinu neutralnu humanitarnu organizaciju sa sjedištem u Ženevi (Švicarska Konfederacija).[29]

Kako to obično u povijesti biva, do osnivanja Međunarodno odbora CK-a došlo je pukim slučajem. Naime, ženevski trgovac Jean Henry Dunant se iz poslovnih pobuda odlučio sastati s francuskim carem Napoleonom III. Bonaparteom (1852.-1870.), koji se nalazio na ratištu u Lombardiji, te se 24. lipnja 1859. našao usred vojnog sukoba francusko-sardinijskih i habsburških snaga, koji je kasnije prozvan bitkom kod Solferina, a prema mjestašcu u sjevernoj Italiji (smješteno otprilike na pola puta između Mantove i jezera (Lago) di Garda)

---

[28] Ovaj dio rada sam načinio kompilacijom više izdanja koja su svojom tematikom vezana uz povijest Međunarodnog odbora Crvenog križa. Dio poglavlja se temelji i na promidžbenim materijalima Međunarodnog odbora iz Ženeve koji su objavljivani u svrhu promicanja ideja i načela međunarodnog pokreta Crvenog križa kao i humanitarnog djelovanja Međunarodnog odbora te nacionalne organizacije Crvenog križa u ratnim okolnostima.

[29] Od niza knjiga koje svojom tematikom pokrivaju pitanje utemeljenja i djelovanja MOCK-a, kao i život Jeana Henryja Dunanta, glavnog inicijatora i jednog od suosnivača organizacije, ovdje ću izdvojiti važnije naslove. Naime, selektivnom bibliografijom ću ukazati na smjernice o osnovnoj literaturi čijim konzultiranjem se mogu dodatno proširiti osnovna saznanja o ovoj problematici. Najvažnija knjiga koja sadrži činjenice vezane uz ideju, kao i temeljna načela na kojima je 1863. osnovan Međunarodni odbor Crvenog križa je: Jean Henry DUNANT: *A Memory of Solferino*, Geneva, 1986. (Izvornik: *Un Souvenire de Solferino*, Genève, 1862.); Pierre BOISSIER: *Henry Dunant*, Geneva, 1974.; P. BOISSIER: *History of the International Committee of the Red Cross, Vol. I: from Solferino to Tsushima*, Geneva, 1978.; François BUGNION: Geneva and the Red Cross, *International Geneva Yearbook*, vol. XIX (2005-2006), Geneva, 2007., 5.-15.; F. BUGNION: *International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, Geneva, 2003. O osnivanju Međunarodnog odbora CK-a i djelovanju u prvim desetljećima postojanja vidi i: Caroline MOOREHEAD: *Dunant's Dream – War, Switzerland and the History of the Red Cross*, Toronto 1998., 1.-174.

gdje se dogodio odlučujući vojni okršaj suprotstavljenih strana.[30] Bojno polje je prekrivalo četrdesetak tisuća mrtvih i ranjenih vojnika, a nedovoljna sanitetska i zdravstvena skrb su rezultirali velikim pomorom ranjenika, koji su umirali u neljudskim uvjetima.[31] Očevidac događaja je bio upravo J. H. Dunant, koji se zatekao u mjestašcu Castiglione della Pieve, mjestašcu prepunom ranjenih pripadnika obiju strana, i gdje je na brzinu okupio skupinu dobrovoljaca koji su radili na ublažavanju bola i patnji stradalih vojnika.[32] Dunant je suradnike upućivao da istovjetnu brigu pruže i neprijateljskim i svojim vojnicima, jer „ranjeni neprijatelj više nije neprijatelj…“.[33] Prema njegovim memoarskim zapisima, razvidno je da su mnogi zarobljenici umirali od ozljeda i gladi, a prijevoz ozlijeđenih s ratišta, iz poljskih bolnica i priručnih ambulanti, u redovite bolnice u Milano, Bresciu, Cremonu i Bergamo su onemogućili austrijski vojnici, zapljenom ili uklanjanjem svih prijevoznih kola i zaprega iz okolice Castiglionea. S obzirom da su prijevozne mogućnosti francusko-sardinijskih vojnih snaga bile nedovoljne, mnogi ranjenici su i po nekoliko dana čekali samo na prijevoz u bolnicu.[34] Šokiran prizorima ratnih strahota koje su popraćene vrlo velikim ljudskim stradanjima, zaboravivši na vlastite interese i posao zbog kojeg je odlučio pohoditi francuskog cara, Dunant se u potpunosti posvetio pomaganju osoba stradalih na bojnom polju.

Idućih nekoliko godina, do objavljivanja knjige o uspomenama na događaje kod Solferina (1862.), Dunant se potpuno posvetio pronalasku načina na koji bi se patnje i stradanja, kakvih je bio izravni svjedok i sudionik, mogle spriječiti ili načina na koji bi se u najmanju ruku mogao poboljšati status ugroženih osoba u budućim ratovima, i stoga je obilazio europske vlade i dvorove kako bi realizirao ideju o osnivanju nadnacionalne humanitarne organizacije na dobrovoljnoj osnovi, koja bi pomagala vojnom sanitetu u

[30] J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 8.-9., 26.-27.; P. BOISSIER: *Henry Dunant*, 7.
[31] *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. Jean-François PITTELOUD i dr., Genève, 1999., 745; “Postanak i razvitak Crvenog Križa, Od Solferina do naših dana“, *Hrvatski Crveni Križ*, I, 1, Zagreb, 20. VII. 1943., 2.
[32] J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 8.-9.
[33] “Postanak i razvitak Crvenog Križa, Od Solferina do naših dana“, *Hrvatski Crveni Križ*, I, 1, 20. VII. 1943., 2.
[34] J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 54. i dalje.

zbrinjavanju ratnih stradalnika.[35] Njegova najvažnija razmišljanja u vezi s tom problematikom mogla bi se sažeti u nekoliko redaka, u kojima je Dunant zapravo priupitao javno mnijenje ne bi li se mogao održati kongres na kojem bi se oblikovala međunarodna načela koja bi bila sankcionirana konvencijom i koja bi, nakon ratifikacije, bila temelj za osnivanje *Društ(a)va za pomoć ranjenicima* u raznim europskim državama?[36] Stavovima, koje je osobito propagirala knjiga *Sjećanje na Solferino*, Dunant je za problematiku zainteresirao mnoge osobe, a za ideje se živo zainteresirao i ženevski pravnik Gustave Moynier, koji je ujedno obnašao i dužnost predsjednika ženevskog *Otvorenog društva za socijalnu skrb*, i ovakva razmišljanja, odnosno ideje mu svakako nisu bile strane. Tako su ubrzo dogovorili osnivanje malog privatnog odbora u Ženevi čija bi djelatnost bila usmjerena u provođenje Dunantovih ideja u praksu.[37]

U skladu s postavljenim idejama, Dunant i Moynier su 9. veljače 1863. pristupili realizaciji projekta, te je 17. veljače 1863. utemeljen tzv. *Odbor petorice*, odnosno peteročlani inicijativni odbor koji su činili: general Guillaume-Henri Dufour (predsjednik MOCK-a, 1863.), pravnik Gustave Moynier (predsjednik MOCK-a, 1863.-1910.), J. Henry Dunant (tajnik Odbora, 1863.-1867.) te liječnici dr. Louis Appia i dr. Théodore Maunoir.[38] Prvotni *Odbor petorice* je udario temelje organizacije pod nazivom „Međunarodni odbor za pomoć ranjenicima“, što je zapravo bila preteča nevladine i nadnacionalne organizacije koja je 1876. preimenovana u Međunarodni odbor Crvenog križa, naziv koji je zadržala do današnjih dana, pa se 17. veljače 1863. uzima kao nadnevak utemeljenja jedne od najvažnijih humanitarnih

---

[35] ISTO, 9.
[36] P. BOISSIER: *Henry Dunant*, 10.; J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 126.
[37] P. BOISSIER: *Henry Dunant*, 11.
[38] O aktivnostima *Odbora petorice*, odnosno naporima koje je Međunarodni odbor Crvenog križa uložio u promicanje i realizaciju humanitarnih ideja, o problemima s kojima se pri tome susretao te o najvažnijim prijedlozima sa sjednica upravnog tijela MOCK-a postoji zbirka dokumenata koja sadrži zapisnike najvažnijih sjednica MOCK-a održanih od osnivanja (17. veljače 1863.) pa do početka Prvog svjetskog rata, odnosno do kraja kolovoza 1914. Vidi: *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. Jean-François PITTELOUD i dr., Genève, 1999.; Usp. i “Postanak i razvitak Crvenog Križa, Od Solferina do naših dana“, *Hrvatski Crveni Križ*, I, 1, 20. VII. 1943., 3.; P. BOISSIER: *Henry Dunant*, 11.; F. BUGNION: “Geneva and the Red Cross“, *International Geneva Yearbook*, vol. XIX (2005-2006), 8.-9.

organizacija koja djeluje već gotovo stotinu i pedeset godina sa sjedištem u Ženevi (Švicarska Konfederacija). Kao glavni začetnik ideja o pomoći ranjenim i bolesnim vojnicima, a ujedno i ideje o utemeljenju krovne organizacije koja bi djelovala u tom pravcu, Jean H. Dunant je u svojstvu organizacijskog tajnika sudjelovao u prvotnim aktivnostima Međunarodnog odbora, ali je ubrzo u potpunosti marginaliziran, zatim se povukao iz Međunarodnog odbora CK-a (1867.) i umro u posvemašnjoj bijedi, daleko od Ženeve.[39]

Osnovna zadaća novoutemeljene organizacije trebala je doći do izražaja za vrijeme ratova, a pružanje svekolike pomoći bolesnim i ranjenim pripadnicima vojnih snaga bez obzira na njihovu pripadnost bilo kojoj od zaraćenih strana. Za vrijeme mira organizacija je po svojoj temeljnoj zadaći trebala biti nedjelotvorna, a tada se djelatnost svodila na provođenje organizacijskih i tehničkih priprema da bi organizacija što kvalitetnije i spremnije dočekala izbijanje bilo kojeg ratnog sukoba. Tako se cjelokupna djelatnost MOCK-a trebala temeljiti na međunarodno usuglašenom i kodificiranom humanitarnom i ratnom pravu, a MOCK je trebao čuvati i održavati jedinstvo i temeljna načela ustanova Crvenog križa, odnosno djelovati u suglasju s prihvaćenim načelima neutralnosti i nepristranosti, zatim političke, vjerske i ekonomske neovisnosti, zatim univerzalnosti Crvenog križa te ravnopravnosti nacionalnih društava CK-a, a u svrhu poštovanja i zaštite osnovnih ljudskih vrijednosti i dostojanstva ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana.[40]

---

[39] Jean Henry Dunant (1828.-1910.), glavni inicijator i jedan od petorice suosnivača tzv. *Odbora petorice* koji je prerastao u MOCK, primio je 1901. Nobelovu nagradu za mir (s Frédéricom Passyjem). Njegov kraći životopis dostupan na: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1901/dunant-bio.html (ulaz ostvaren 29. X. 2009.). Za sažetu Dunantovu biografiju vidi: Pierre BOISSIER: *Henry Dunant*, Genève, 1974. (reprint 1991. i 2001.). Nakon J. H. Dunanta, Nobelovu nagradu za mir je 1917. primio i Međunarodni odbor Crvenog križa. Kratki historijat organizacije koji uključuje i selektivnu bibliografiju dostupan je na: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1917/red-cross-history.html (ulaz ostvaren 29. X. 2009.). MOCK je još dva puta primio Nobelovu nagradu za mir, odnosno 1944. (samostalno) te 1963. Potonju nagradu MOCK-a je podijelio s Ligom društava Crvenog križa.

[40] Usp. §. 4, st. b i st. d, Laszlo LEDERMANN: "The International Organization of the Red Cross and the League of Red Cross Societies", *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 3, Washington D.C., July 1948., 636.

Nakon osnivanja *Odbora petorice*, odnosno inicijalnog odbora buduće nevladine organizacije, u Ženevi je u listopadu 1863. održana i prva pozivna međunarodna konferencija na kojoj je pokrenut postupak kodifikacije običajnog ratnog prava u svrhu nastanka temelja na kojima će djelovati Međunarodni odbor CK-a. Predstojeći posao nije bio nimalo jednostavan, iako se na prvi pogled mogao steći takav dojam. Naime, osim kodifikacije temeljnih načela rada, koja su ujedno predstavljala i odnos prema ratnim zarobljenicima zaraćenih strana, trebale su se oblikovati i osnove za razvoj cjelokupnog *Pokreta* Crvenog križa (*Mouvement*).[41] Stoga je Međunarodni odbor CK-a svim učesnicima međunarodne konferencije, između ostalog, predložio prihvaćanje i veoma preciznih uputa kojima bi se reguliralo osnivanje prvih nacionalnih dobrovoljnih pomoćnih društava (budućih društava Crvenog križa), kao njegove produžene ruke na terenu, a društva bi u provođenju zacrtanih postavki rada surađivala međusobno te sa samim Međunarodnim odborom. Međutim, trebalo je proći još nekoliko desetljeća do 4. međunarodne konferencije Crvenog križa (Karlsruhe, 1887.) kada su u potpunosti usuglašena, a zatim i službeno publicirana (1896.) pravila priznanja, odnosno tzv. *Uvjeti priznanja nacionalnih društava*, kojima su u 12 točaka propisani temeljni uvjeti kojima je trebalo udovoljiti svako nacionalno pomoćno društvo Crvenog križa kako bi steklo uvjete za primanje u punopravno članstvo u *Pokretu*.[42] Pravila

---

[41] *Pokret* (Crvenog križa) izvorno potječe iz francuskog izvornika, odnosno radi se o prijevodu francuske riječi *Mouvement* koja je bila temeljna oznaka za cjelokupnu djelatnost Crvenog križa u svijetu. Djelatnost je obuhvaćala sve aktivnosti koje su zajedničkim naporima obavljali Međunarodni odbor CK-a i priznata nacionalna društva Crvenog križa do završetka Prvog svjetskog rata. Nakon utemeljenja Lige društava Crvenog križa (1919.), ujedno i ovlaštenog predstavnika nacionalnih društava CK-a, izraz *Pokret* sve više ulazi u službenu uporabu te se obično koristi kod označavanja zajedničkih akcija Lige društava i MOCK-a. Dakle, u suštini se malo toga promijenilo, osim što je pojednostavnjena koordinacija zajedničkih akcija MOCK-a i ovlaštenog tijela nacionalnih društava Crvenog križa, što je bilo mnogo jednostavnije nego da je MOCK razne aspekte iz djelokruga rada rješavao sa svakim društvom pojedinačno, ili da je za svako pitanje sazivao posebnu konferenciju. Iako su osnove postavke djelovanja *Pokreta* propisane još u 19. stoljeću, a donekle nadopunjene u prvoj četvrtini 20. stoljeća radi osnivanja Lige društava Crvenog križa, one se nisu mnogo promijenile te su i današnja pravila rada *Pokreta* u svojoj osnovi utemeljena na postavkama od prije više od stotinu godina. Usp. J. H. Dunant, *A Memory of Solferino* i *Statut Međunarodnog pokreta Crvenog križa i Crvenog polumjeseca*, Zagreb, 2006. O *Pokretu* usp. i David P. FORSYTHE: "The Red Cross as Transnational Movement: Conserving and Changing the Nation-State System", *International Organization*, Vol. 30, No. 4 (Autumn, 1976), Toronto & Cambridge University Press, 1976., 607.-630. Usp. i bilješku br. 45.

[42] Opširnije usp. François BUGNION: "The Emblem of the Red Cross: A brief History III", *International Review of the Red Cross*, No. 195, Geneva, June 1977., 283.-287.

su ostala u upotrebi do kraja Drugog svjetskog rata, a blago su modificirana na 17. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa (Stockholm, 1948.), gdje je usvojena XI. rezolucija (*Uvjeti za priznavanje nacionalnih društava*) kojom je potvrđena tradicionalna i dobro uhodana praksa Međunarodnog odbora u vezi s priznavanjem novih društava.[43] Upravo su ta pravila o osnivanju dobrovoljnih pomoćnih društava (društava crvenog križa) prema nacionalnom ključu, iz druge polovice 19. stoljeća, bila i provođenje u djelo Dunantovog prijedloga o organiziranju društava uvježbanih dobrovoljaca u svim europskim državama, čija bi temeljna svrha postojanja bilo pomaganje vojnom sanitetu u skrbi oko ozlijeđenih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana za vrijeme oružanih sukoba.[44] Gotovo istovremeno s ženevskog odbora (1863.), uslijedilo je i osnivanje prvog nacionalnog dobrovoljnog pomoćnog društva (Crvenog križa) u njemačkoj kneževini Württemberg, a zatim su dobrovoljna pomoćna društva na nacionalnoj osnovi 1864. utemeljile Belgija, Danska, Španjolska, Francuska, Italija, Pruska i njemačke kneževine Hamburg, Hessen, Oldenburg i Mecklenbourg-Schwerin.[45]

Od trenutka svog osnivanja, Međunarodni odbor Crvenog križa je zadržao status nevladinog tijela, sastavljenog isključivo od švicarskih državljana (građana), koje je bilo u potpunosti nadležno za razvoj cjelokupnog pokreta Crvenog križa sve do završetka Prvog svjetskog rata, odnosno do 1919. i utemeljenja Lige društava Crvenog križa (*La Ligué des Sociétés de la Croix-Rouge*).[46] Iako utemeljena u Ženevi, tj. u gradu-sjedištu Međunarodnog odbora CK-a koji je bio dio *Pokreta* CK-a i s kojim je blisko surađivala u svim aspektima

---

[43] Philippe ABPLANALP: "The International Conferences of the Red Cross as a Factor for the Development of International Humanitarian Law and the Cohesion of the International Red Cross and Red Crescent Movement", *International Review of the Red Cross*, No. 308, Geneva, September-October 1995., 543.-544.; F. BUGNION: "The Emblem of the Red Cross: A brief History III", 286.

[44] J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 9.

[45] *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 746. U prilogu ove zbirke dokumenata nalazi se detaljna kronologija osnivanja nacionalnih pomoćnih društava (Crvenog križa) u svijetu do početka Prvog svjetskog rata. Usp. str. 746.-751.

[46] Izvorno: *La Ligué des Sociétés de la Croix-Rouge* (LSCR), Genève, koja je popularno nazivana samo: *La Ligué* (Liga). Liga društava Crvenog križa je 1981. promijenila naziv u: *Fédération Internationale des Sociétés de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge* (Međunarodna federacija društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca ili skraćeno Federacija društava Crvenog križa).

humanitarne ratne problematike, Liga društava Crvenog križa je imala problema u potrazi za vlastitim identitetom, jer je njegovo jačanje i šire prepoznavanje ozbiljno ograničavalo postojanje gotovo istovjetne organizacije u Ženevi. Stoga je sjedište Lige društava CK-a premješteno u Pariz (1922.), gdje je djelovalo do izbijanja Drugog svjetskog rata, odnosno do 5. rujna 1939. kada je Francuska objavila rat III. Reichu, pa je sjedište organizacije žurno preseljeno natrag u Ženevu, u sigurnost koju je mogla pružiti neutralnost Švicarske Konfederacije.[47] Međutim, Međunarodni odbor Crvenog križa je, usprkos osnivanju praktično paralelne organizacije kao i kasnijem prihvaćanju njezina statuta (1928.) kojim je utvrđen djelokrug rada Lige društava CK-a, zadržao ulogu glavnog branitelja temeljnih načela međunarodnog humanitarnog i ratnog prava utvrđenih *Ženevskim* i *Haaškim konvencijama*, kao i ulogu nepristranog i neutralnog posrednika u domeni pomoći bolesnim i ranjenim pripadnicima oružanih snaga zaraćenih strana te glavna zaštitna snaga čije se djelovanje svodilo na rad u korist ratnih zarobljenika, a što je bilo iznimno važno i složeno pitanje u ratnim okolnostima.[48] Uloga je osobito došla do izražaja za vrijeme Drugog svjetskog rata i u neposrednom poraću (1939.-1946.).[49] Ne treba smetnuti s uma da je Međunarodni odbor CK-a u ispunjavanju svoje uloge nailazio na bezrezervnu podršku Lige društava Crvenog križa s kojom je veoma usko surađivao, a to je osobito došlo do izražaja prilikom prikupljanja humanitarne pomoći. Putem zajedničkog *Mješovitog povjerenstva za pomoć* (CMS – *Commission Mixte de la Secours*), članice Lige društava, odnosno nacionalna društava Crvenog križa neutralnih država kao i onih država koje nisu bile izravno pogođene ratnim aktivnostima za vrijeme Drugog svjetskog rata, osigurale su velike količine humanitarne pomoći koja je razdijeljena ratnim zarobljenicima, civilnim zatočenicima i stanovništvu

[47] F. BUGNION: "Geneva and the Red Cross", *International Geneva Yearbook*, vol. XIX (2005-2006), 10.-11. Ukratko i sažeto o temeljnim načelima rada i djelatnosti Lige društava Crvenog križa, zatim o organizacijskoj strukturi te o najvažnijim odjelima Lige društava CK-a usp. Laszlo LEDERMANN: "The International Organization of the Red Cross and the League of Red Cross Societies", *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 3, Washington D.C., July 1948., 635.-644. (osobito 637.-644.).
[48] J. C. FAVEZ: *The Red Cross and the Holocaust*, 14.
[49] O ulozi za vrijeme Drugog svjetskog rata vidi Max HUBER: *Principles and Foundations of the Work of the International Committee of the Red Cross, 1939-1946.*, Geneva 1947.

diljem Europe.[50] Dio pomoći je za vrijeme rata proslijeđen u NDH, dok je dio pomoći u neposrednom poraću dostavljen u Jugoslaviju.

[50] Postojanje ovih gotovo istovjetnih organizacija često izaziva nedoumice i ozbiljne zabune, koje su posljedica nedovoljne upućenosti te izvornog naziva proisteklog iz francuskog jezika. Naime, za oznaku spomenutih organizacija koriste se dva posebna izraza. Za MOCK se rabi izraz *Comité International (Međunarodni odbor)* dok se za djelatnost ondašnje Lige, a današnje Federacije društava Crvenog križa, koristi izraz *Croix-Rouge International (Međunarodni Crveni križ)*. Do zabuna dolazi jer mnogi poistovjećuju ova dva sasvim različita pojma. Sukladno navedenom, i kod prijevoda na hrvatski jezik često zna biti ozbiljnih zabuna, odnosno poistovjećivanja tih pojmova, pa se Međunarodni odbor Crvenog križa (MOCK) označava kao Međunarodni Crveni križ (MCK), odnosno obrnuto, što je nelogično i potpuno neispravno.

KODIFIKACIJA MEĐUNARODNOG RATNOG PRAVA I TEMELJNA NAČELA RADA U RATNIM OKOLNOSTIMA

Idealno zamišljenim načelima humanitarnog i nepristranog pokreta, koji se počeo razvijati početkom 60-ih godina 19. stoljeća, predstojao je složen proces uobličavanja u osnovne norme kako bi svojom jasnoćom i jednostavnošću postale općeprihvatljiva načela budućeg rada u korist ratnih žrtava. Osnovne postavke oblika međunarodne i općeprihvaćene regulative postavio je već J. H. Dunant u svojim sjećanjima na događaje proživljene kod Solferina, koja su objavljena godinu dana prije utemeljenja *Odbora petorice*. Naime, postavivši retoričko pitanje, Dunant je zapravo predložio da se vladari različitih naroda sastanu na maloj konferenciji, svojevrsnom kongresu, na kojem bi bilo poželjno da pristupe formuliranju međunarodnih načela, sankcioniranih posebnom konvencijom koja bi, nakon usuglašavanja i ratifikacije, bila temelj za osnivanje društ(a)va za pomoć ozlijeđenima u različitim europskim državama?[51] Iz tog prijedloga je vidljivo da je inicijatorima same ideje predstojala kodifikacija međunarodnog humanitarnog i ratnog prava, koje će ostati temelj cjelokupnog rada Međunarodnog odbora CK-a sve do današnjih dana, ali prije svega i oblikovanje organizacijske strukture Pokreta. Stoga je inicijalni *Odbor petorice*, ubrzo po svom osnivanju na Dunantov prijedlog, sazvao pozivnu međunarodnu diplomatsku konferenciju konzultativnog karaktera, prvu te vrste uopće, koja je pod predsjedanjem generala G.-H. Dufoura održana od 26. do 29. listopada 1863. u Ženevi, a u radu konferencije, raspravljajući o temeljnim oblicima organizacijske strukture budućeg Pokreta Crvenog križa, sudjelovali su ovlašteni predstavnici 16 država.[52] Prema zaključcima zasjedanja, preporučeno je osnivanje nacionalnih pomoćnih društava što je popraćeno zahtjevom da vlade država učesnica Konferencije pruže zaštitu i potporu svojim društvima. Istovremeno se poradilo i na

[51] J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 126.
[52] Hans HAUG: *Dunant's ideas – the test of time*, u: J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, Geneva, 1986., 129.-130.; "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 26.-29. listopada 1863. u Ženevi", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.

prvim detaljima oko humanitarnog ratnog prava, s obzirom na to da se na Konferenciji poradilo i na projektu međunarodne konvencije, te je izražena želja da zaraćene strane za vrijeme ratnog sukoba proglase neutralnost i nepovredivost lazareta i poljskih bolnica, zatim da se istovjetna zaštita proširi i na vojno zdravstveno osoblje i objekte, dobrovoljne pomagače (volontere) i same ranjenike, te da vlade izaberu osobiti zajednički znak kojim će biti obilježene osobe i objekti na koje će se odnositi ova zaštita, tj. nepovredivost i neutralnost (za zaštitni znak je predloženo prihvaćanje crvenog križa na bijeloj podlozi).[53]

S gledišta zamišljenih humanitarnih ideja, neporeciva je iznimna važnost konferencije održane krajem listopada 1863. u Ženevi, ali u samim začecima nove organizacije radilo se zapravo o privatnoj inicijativi nekolicine uglednih ženevskih građana. Ne treba smetnuti s uma da je privatni status nove organizacije bio i otegotna okolnost, osobito stoga što su vlade europskih država trebale iskazati povjerenje posve privatnom projektu, pa je nova organizacija suočena sa savladavanjem više složenih procesa kako bi, nakon usuglašavanja odredaba međunarodnog humanitarnog i ratnog prava, zapravo došlo do općeg prihvaćanja kao i primjene propisanih odredaba, kako one ne bi ostale samo *mrtvo slovo* na papiru. Paralelno s tim naporima, organizacija je trebala izgrađivati i vlastiti ugled u Europi i u svijetu kako bi s punim pravom preuzela ulogu neutralnog posrednika između zaraćenih strana, a u tome su joj trebala pomoći i nacionalna društva za pomoć kojima je tek predstojalo osnivanje. Stoga je švicarska Savezna vlada, koja je pružila diplomatska jamstva novoj organizaciji pokrenutoj na matičnom teritoriju, svesrdno podržala predložene napore te već za iduću godinu sazvala prvu službenu međunarodnu konferenciju. Uspjehu ove privatne organizacije veoma je pogodovalo i zanimanje francuskog cara Napoleona III. Naime, J. H. Dunant je za ideje pridobio potporu francuskog ministra vanjskih poslova, a francuski poslanici diljem Europe su dobili upute da upoznaju vlade kod kojih su akreditirani kako je francuski car

[53] H. HAUG: *Dunant's ideas – the test of time*, 130.; *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 745.-746.

osobno zainteresiran za neutralnost zdravstvene službe, što je mnogim državama bio dovoljan poticaj, pa su se na prvom zasjedanju međunarodne diplomatske konferencije, održanom 8. kolovoza 1864., pojavili predstavnici 16 država.[54] Bio je to logičan slijed događaja nakon osnivanja prvih dobrovoljnih pomoćnih društava u pojedinim europskim državama, a saziv Konferencije je zasjedao od 8. do 22. kolovoza 1864. u Ženevi. Učesnici Konferencije su raspravljali o načelima rada u korist ratnih zarobljenika te u korist ranjenih (i bolesnih) pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana, a tokom zasjedanja je usuglašena i potpisana prva *Ženevska konvencija* (22. kolovoza 1864.).[55] Bio je to zapravo početak veoma dugog procesa kodifikacije međunarodnog humanitarnog i ratnog prava, koji će potrajati sve do prvih godina 21. stoljeća.

Ženevska konvencija o poboljšanju položaja ranjenih pripadnika vojnih snaga na bojnom polju (ratu) službeni je naziv pravnog dokumenta kojim je reguliran položaj ranjenih vojnika za vrijeme nekog oružanog sukoba.[56] Cjeloviti tekst konvencije je bio veoma jednostavna i sastojao se od samo deset kraćih članaka. S obzirom na to da je propisanim odredbama započet dugotrajan postupak kodifikacije običajnog u međunarodno humanitarno i ratno pravo, koje će s vremenom biti podložno opsežnim razradama i nadopunama, ovdje ću nešto više prostora posvetiti samom tekstu *Prve Ženevske konvencije*. Tekst dokumenta zorno svjedoči da su odredbama konvencije usvojeni svi raniji prijedlozi koji su izloženi na prethodnoj međunarodnoj konferenciji održanoj u listopadu 1863. Tako su potpisnici konvencije u prva tri članka jamčili nepovredivost i neutralnost ambulantnim i bolničkim objektima dok god su bili predani pomaganju ranjenih i bolesnih, odnosno sve dok nisu bili

[54] P. BOISSIER: *Henry Dunant*, 15.
[55] "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 22. kolovoza 1864. u Ženevi", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.; Opširnije vidi: F. BUGNION: *International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 19.-28.
[56] *CONVENTION pour l'amélioration du soir des Militaires blessés dans les armées en campagne* (*Ženevska konvencija o poboljšanju položaja ranjenih pripadnika vojnih snaga na bojnom polju (u ratu*). Za tekst *Prve Ženevske konvencije* vidi F. BUGNION: *International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 22.-23.; Tekst konvencije zajedno s popisom njezinih potpisnika te s popisom svih sudionika međunarodne konferencije u Ženevi (kolovoz 1864.) vidi: J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 137.-146.

pod kontrolom vojnih snaga. Isti status je zajamčen zdravstvenom (bolničkom i ambulantom) osoblju, uključujući i osoblje u vojnoj službi, zatim prijevoznoj službi i (vojnim) kapelanima, a ujedno im je dana i mogućnost da za vrijeme okupacije ili zarobljavanja nastave s radom gdje su služili, odnosno dobili su i mogućnost da se pridruže jedinici kojoj pripadaju. U ostalim člancima Konvencije zajamčena je sigurnost svim stanovnicima zaraćenih država ako pomažu ranjene ili bolesne pružajući im utočište, a uveden je i pojam repatrijacije, odnosno nesmetanog povratka kućama svih oporavljenika koji su bili nesposobni za daljnju vojnu službu.[57] Predviđenu zaštitu su pružale i jamčile same vojne vlasti, a sve osobe koje su pretendirale na takav status bile su obvezne na nošenje jasnih oznaka, odnosno zaštitnog znaka. U čast Švicarske, u kojoj je nastala nova organizacija, za takav znak je odabrano jednostavno rješenje te je heraldički znak u vidu crvenog križa na bijeloj pozadini, što je bilo suprotno od izgleda švicarske zastave (bijeli križ na crvenoj pozadini), postao međunarodni znak koji je trebao jamčiti zaštitu i pomoć te osiguravati nepovredivost i neutralnost svih koji ga nose, ali isto tako i svih pokretnih i nepokretnih objekata koji su njime bili obilježeni.[58] U posljednjem članku Konvencije potpisnici su predvidjeli i postupak ratifikacije kako bi ona i službeno stupila na snagu. Tako je posljednjim člankom predviđeno da Vlade država potpisnica u roku četiri mjeseca trebaju dostaviti odluku o ratifikaciji Konvencije švicarskoj Saveznoj vladi u Bernu, koja je pokrivala sve diplomatske aktivnosti Međunarodnog odbora CK-a, a traženi postupak su u tom roku provele Francuska, Švicarska, Nizozemska, Belgija, Italija, Španjolska, Švedska i Norveška, Danska i Veliko vojvodstvo Baden.[59]

Razvojem ratne taktike, ali mnogo više u uzročno-posljedičnoj vezi sa sve većim dosezima moderne ratne tehnike što je rezultiralo novim oblicima ratovanja, propisane odredbe međunarodnog humanitarnog i ratnog prava bile su podvrgnute revalorizaciji. Naime,

[57] F. BUGNION: *International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 22.-23.; J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, 142.-146.
[58] H. HAUG: *Dunant's ideas – the test of time*, 130.; "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 22. kolovoza 1864. u Ženevi", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.
[59] F. BUGNION: *International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 24.

Ženevske konvencije su kroz povijest nadopunjavane više puta ili su pak na međunarodnim diplomatskim konferencijama usuglašavane i potpisivane potpuno nove konvencije koje su regulirale do tada netaknuta pitanja navedene problematike, a prvi pokušaji izmjena postojeće konvencije datiraju veoma rano. Tako je samo četiri godine kasnije, odnosno već 1868. Međunarodni odbor CK-a pokušao, doduše neuspješno, proširiti odredbe postojeće konvencije i na pomorske oblike ratovanja, o čemu će više govora biti nešto kasnije u vezi s *Prvom Haaškom konvencijom*, a ovdje ću se osvrnuti na prve službene pokušaje za revidiranjem, odnosno izmjenom i nadopunom propisanih odredaba konvencije iz 1864. Naime, na međunarodnoj diplomatskoj konferenciji održanoj u ljeto 1874. (Bruxelles), ukazujući na specifičnu težinu novog međunarodnog prava i statut ratnih zarobljenika J. H. Dunant je ukazao i na potrebu za izmjenama propisanih normi, a proces revizije službeno je pokrenut na sjednicama Međunarodnog odbora CK-a koje su održane 8., 15. i 22. prosinca 1874. te osobito na sjednici održanoj 16. veljače 1875., kada su izložena i dva projekta izmjena *Ženevske konvencije*.[60] Usprkos izrazitim naporima uloženima u proces izmjene važećih propisa, do toga ipak nije došlo još nekoliko desetljeća, a prethodni reci tek mogu poslužiti kao zorno svjedočanstvo da su i u vrhu Međunarodnom odboru CK-a veoma rano postali svjesni neadekvatnosti prvih propisa ratnog prava. Unatoč nužnosti za izmjenama, sve aktivnosti usmjerene u tom pravcu bile su više manje neuspješne sve do kraja 19. stoljeća, kada je pokrenuto proširenje odredaba temeljnih načela ratnog prava kako bi ono što kvalitetnije moglo udovoljiti ubrzanom razvoju ratovanja, koje je sve češće bilo popraćeno većim opsegom stradanja.

Iz već spomenutih, a ujedno i najvažnijih članaka *Ženevske konvencije* zamjetno je kako je njezinim odredbama, između ostalog, osiguravana neutralnost i nepovredivost

[60] *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 331.-338. ; *Exposé des motifs à l'appui du projet de révision de la Convention de Genève élaboré par le Comité international de la Croix-Rouge* i *Convention de Genève. Nouvelle rédaction proposée par le Comité international* (Genève, février 1875.), ISTO, 339.-350.

ranjenika te oboljelih pripadnika zaraćenih strana u kopnenom ratovanju. Međutim, ovi veoma jednostavno formulirani propisi ubrzo su otvorili nekoliko novih pitanja, pa se tako među prvima postavilo pitanje postupka s ratnim zarobljenicima, koji se u prvoj konvenciji iz 1864. gotovo niti ne spominju. Nadalje, prva konvencija je zapravo predstavljala prvotnu regulativu ratnog prava u vezi kopnenog ratovanja, pa se logičnim postavilo i pitanje nedostatka regulative u vezi s pomorskim oblicima ratovanja. Iako nešto kasnije nego li navedena pitanja, upravo je u uzročno-posljedičnoj vezi s razvojem vojne tehnike otvoreno i pitanje zračnog ratovanja, odnosno pitanje zaštite određenih kategorija sudionika tog oblika ratovanja.

Aktivno sudjelujući u svojstvu neutralnog posrednika u više ratnih sukoba koji su se zbili u Europi do kraja 19. stoljeća, Međunarodni odbor CK-a je uočio više nedostataka temeljne konvencije i stoga se prišlo dopunjavanju osnovnih odredaba ratnog prava.[61] Uz postojeću *Ženevsku konvenciju* iz 1864., koja je predstavljala prvi dio međunarodnog ratnog prava koji će kasnije postati poznatiji pod nazivom *Ženevske konvencije*, više dokumenata koji su proglašeni u desetak godina na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (1899.-1907.) kao i njihovom punopravnom međunarodnom upotrebom u ratnim okolnostima, proširene su odredbe postojeće konvencije, ali je kodificiran i drugi dio međunarodnog ratnog prava koji je puno poznatiji pod nazivom *Haaške konvencije*, prema Haagu (Nizozemska), odnosno gradu u kojem su održavane dvije međunarodne diplomatske mirovne konferencije na kojima su sporazumi usuglašeni i potpisani. Iako je takvih prijedloga bilo i u vrhu Međunarodnog odbora CK-a, na diplomatskoj mirovnoj konferenciji održanoj u Haagu (1899.) nije mijenjana temeljna konvencija iz 1864. već je usuglašena, potpisana te 29. srpnja 1899. proglašena nova konvencija, tzv. *Prva Haaška konvencija*, kojom je primjena temeljnih odredaba *Ženevske*

[61] Opširnije o prvim aktivnostima Međunarodnog odbora CK-a u ratnim sukobima u Europi do kraja 19. stoljeća vidi F. BUGNION: *International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 29.-59.

konvencije proširena i na pomorske oblike ratovanja.[62] Međutim, taj sporazum svakako nije bio i prvi pokušaj reguliranja ratnog prava u vezi pomorskog ratovanja, ali je bio prvi koji je ušao u punopravnu uporabu s obzirom na to da su svi raniji pokušaji bili neuspješni. Naime, tridesetak godina ranije, odnosno još 1868. na međunarodnoj diplomatskoj konferenciji održanoj u Ženevi usuglašeno je proširenje temeljne *Ženevske konvencije* sa 15 novih članaka, od kojih je njihova većina (devet članaka) regulirala najvažnije aspekte pomorskog ratovanja, ali s obzirom na to da ova proširenja odredaba ratnog prava nikad nisu prošla postupak ratifikacije, ona nikada nisu ni stupila na snagu.[63] Dakle, u pokušajima da odredbe temeljne konvencije iz 1864. proširi i na pomorsko ratovanje, Međunarodni odbor CK-a se suočio s problemom na koji nije mogao previše utjecati pa je animozitet između zaraćenih strana odredio sudbinu proširenja ratnog prava. Stoga su Međunarodni odbor CK-a i Švicarska Konfederacija pokrenuli zajedničku akciju kako bi zaraćene strane upoznali s promjenama ratnog prava te prednostima njegova proširenja na pomorsko ratovanje, a umjesto nove konvencije, kojoj bi predstojao postupak ratifikacije s veoma upitnim ishodom, predloženo je da se na prisutnu vojnu situaciju primjene odredbe postojeće *Ženevske konvencije*, i to prema načelu reciprociteta, što je bilo prihvaćeno.[64] Dakle, iz opisanog pokušaja vidljivo je kako je Međunarodni odbor, s osloncem na političke vlasti Švicarske, uspio u naumu da se barem djelomično zaštite sudionici pomorskog ratovanja, jer iako nedovoljno kvalitetan ovaj modificirani oblik regulative, temeljen na osnovnim načelima *Ženevske konvencije*, je ipak bio puno bolje rješenje nego da se ratni sukob odvijao izvan bilo kakvih pravnih normi.

---

[62] "Séance du 24 mars 1899, chez M. Moynier", *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 610.-611.; "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 29. srpnja 1899. u Haagu", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.

[63] *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 67.-69., 746.; F. BUGNION: *International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 32.-33.

[64] ISTO.

Prigodom ostvarenja pokušaja da se propisi *Ženevske konvencije* primjene na pomorske oblike ratovanja, javlja se i jedno univerzalno načelo koje će biti temelj svih budućih aktivnosti Međunarodnog odbora CK-a i koje će, zbog svoje pragmatičnosti naići na veliku primjenu, odnosno odaziv zaraćenih strana u njegovoj primjeni. Radi se o načelu reciprociteta, odnosno načelu uzajamnosti koje je svakako trebalo biti veoma primamljivo zaraćenim stranama, jer su prema njemu same zaraćene strane osiguravale granicu primjene međunarodnog ratnog prava. S gledišta Međunarodnog odbora CK-a, radilo se o veoma mudrom postupku koji je, u nedostatku bilo kakvih sredstava prisile ili uvjeravanja, bio veoma učinkovit upravo stoga što je bilo razumljivo kako će sve zaraćene strane željeti pružiti što kvalitetniju zaštitu pripadnicima svojih oružanih snaga (i neborbenom sektoru u njihovoj pratnji). Samo načelo je osobito došlo do izražaja za vrijeme Drugog svjetskog rata kada je vrh MOCK-a pribjegao istom načelu u pokušaju olakšavanja položaja civilnih zatočenika diljem Europe, odnosno svijeta. Nesumnjivo je kako je Međunarodni odbor CK-a probleme nastale u vezi s primjenom ratnog prava na pomorske oblike ratovanja razriješio na jedan i jedini način koji mu je u danom trenutku preostao, ali ovo svojevrsno prijelazno rješenje je u upotrebi ostalo čak iduća tri desetljeća. Ovdje osobito naglašavam načelo reciprociteta, ali i sklonost Međunarodnog odbora CK-a kompromisima, jer će upravo oni doći do potpunog izražaja za vrijeme Drugog svjetskog rata u pokušajima primjene propisanih normi ratnog prava u svrhu postizanja što kvalitetnije zaštite položaja ratnih zarobljenika, interniranih civila, političkih zatočenika te civila.

Haaška konvencija iz ljeta 1899., kojom su proširene odredbe ratnog prava i na pomorsko ratovanje, bila je tek prvi od tri glavna sporazuma koji su potpisani u veoma kratkom razdoblju, a kojima su izmijenjene i proširene odredbe *Ženevske konvencije* iz 1864. (21. prosinca 1904. i 6. srpnja 1906.), odnosno kojima su usuglašeni potpuno novi propisi vezani uz međunarodno humanitarno i ratno pravo (*Haaške konvencije* od 29. srpnja 1899. i

18. listopada 1907.). Iako se radilo o dvije, odnosno tri konvencije treba dodati kako je u njihovom sastavu u stvari objedinjeno mnogo više međunarodnih sporazuma, manjih konvencija i deklaracija, koje su usuglašene i potpisane na četiri glavne međunarodne diplomatske konferencije održane u Haagu i u Ženevi.[65]

U vrhu Međunarodnog odbora krajem 1904. su ozbiljno počeli razmatrati sazivanje druge međunarodne diplomatske konferencije koja bi se održala u Haagu i na kojoj bi se revidirale konvencije iz 1899., o čemu se razgovaralo i na sjednici MOCK-a održanoj 10. prosinca 1904. No, s ove sjednice je puno važniji podatak da su na njoj pripremljena pitanja vezana uz izmjene *Ženevske konvencije*, o čemu se trebalo raspravljati na međunarodnoj diplomatskoj konferenciji koja je održana za desetak dana (21. prosinca 1904.).[66] Naime, unatoč višekratnim pokušajima usklađivanja postojećih normi ratnog prava propisanih temeljnom konvencijom iz 1864. svi dotadašnji pokušaji su bili neuspješni, a uslijed ubrzanog razvoja medicine, prometa i modernizacije oružja kao i načina ratovanja, bile su potrebe njezine veće preinake. Stoga se odustalo od prakse kojom je proširivana primjena odredaba, već je odlučeno da se konvencija potpuno revidira, a o tome svjedoči i naziv konferencije na kojoj se revizija trebala provesti, odnosno sazvana konferencija je poznatija kao *Revizionistička konferencija* (*Conférence révisionniste* ili *Conférence de révision*).[67]

Iako je *Ženevska konvencija* iz 1864. predstavljala najbolju postojeću praksu svog vremena među kopnenim vojskama, s obzirom na njome utvrđeni položaj bolesnih i ranjenih

---

[65] Sporazumi, deklaracije i manje konvencije potpisane između 1899. i 1907., čijim objedinjavanjem su nastale *Ženevske* i *Haaške konvencije*, objavljeni su u seriji brošura. Usp: *Pamphlet* No. 4 – *Pamphlet* No. 21, *Carnegie Endowment for International Peace: Division of International Law: Pamphlet Series*, Washington D.C., 1914.-1916. Opširnije o *Haaškim konvencijama* iz 1899. i 1907. usp. *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907 accompanied by Tables of Signatures, Ratifications and Adhesions of the Various Powers, and Texts of Reservations*, Edited by James BROWN SCOTT, New York – Washington, 1915. O *Ženevskim konvencijama* usp. *The Geneva Convention of 1906 for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field*, Edited by James BROWN SCOTT, Washington D.C., 1916.

[66] "Séance du 10 décembre 1904, à 4 heures, chez M. Moynier : Seconde Conférence de la Haye"; *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 643.

[67] Usp. *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 654., 657.

pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana, kao i uobičajenu nepovredivost koja je njome proširena na zdravstveno i medicinsko osoblje koje se brinulo o bolesnim i ranjenim pripadnicima oružanih snaga zaraćenih strana, propisane norme su početkom 20. stoljeća, jednostavno rečeno, zastarjele.[68] Stoga su 1904. pokrenute potpune izmjene *Ženevske konvencije*, koje su dovršene u ljeto 1906. kada je u vezi s tom problematikom u Ženevi održana druga međunarodna diplomatska konferencija. Samo nekoliko mjeseci prije održavanja njezina saziva, na sjednici vrha Međunarodnog odbora CK-a održanoj 11. travnja 1906., između ostalog, je zaključeno da će se sva nova pitanja u vezi s humanitarnom i ratnom problematikom koja budu potegnuta na konferenciji riješiti izradom nove konvencije.[69] Dakle, sporazumom s niza sastanaka održanih od 11. lipnja do 5. srpnja 1906., koji su objedinjeni činili *Drugu Ženevsku konvenciju*, načinjene su veoma značajne izmjene temeljne konvencije iz 1864., a sam tekst dokumenta je bio tri puta veći od izvornog i sastojao se od 33 članka (Konvencija iz 1864. je imala 10 članaka) raspoređenih u osam poglavlja.[70] Od važnijih promjena treba izdvojiti da je regulirano pitanje anestetske i antiseptične kirurgije, koja je do tada gotovo u pravilu izvođena u nehumanim i nehigijenskim uvjetima, te pitanje bolničkih brodova i vlakova, koji su postali veoma bitni u postupku s ranjenima te u prevenciji logorskih bolesti.[71] Daljnjim izmjenama je za ambulantno i zdravstveno osoblje neprikladnim označen dotadašnji izraz „neutralnost“ i zamijenjen je izrazima „poštivanje“ i „zaštita“. Formulacije su istodobno proširene i na bolesne i ranjene pripadnike oružanih snaga zaraćenih strana, a radilo se zapravo o izrazima koji su u temeljnoj konvenciji iz 1864. bili tek posredno izraženi. Iz temeljnih propisa je zatim izbačena formulacija o osiguravanju zaštite za zdravstveno osoblje samo za vrijeme obavljanja službe, te je provedenim izmjenama zaštita

[68] Opširnije: George B. DAVIS: “The Geneva Convention of 1906“, *The American Journal of International Law*, Vol. 1, No. 2, Washington D.C., April 1907., 409.-417.
[69] “Séance du 11 avril 1906, à 5 heures, chez M. G. Moynier : Conférence révisionniste de 1906“; *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 643.
[70] *Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field. Geneva, 6 July 1906.* Tekst dostupan na: http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/180?OpenDocument.
[71] G. B. DAVIS: “The Geneva Convention of 1906“, 411.

postala stalna, a punopravno priznanje i istovjetni položaj steklo je pomaganje dobrovoljnih pomoćnih društava (društava Crvenog križa) u zbrinjavanju bolesnih i ranjenih pripadnika oružanih snaga zaraćenih država. U izmjenama se jedna stavka odnosila i na ukidanje ranije propisanih povlastica. Naime, ukinuto je dotadašnje pravo na zaštitu (i nepovredivost) onih stanovnika država koji su u ratnim okolnostima brinuli o ranjenicima, ali je u zaključcima zasjedanja ipak obećano da će se to pitanje riješiti u doglednoj budućnosti.[72]

Navedeni primjeri nekih od najvažnijih izmjena temeljne konvencije bi, na prvi pogled, veoma lako mogli dovesti u zabunu da se zapravo radilo o promjenama čisto formalne prirode, ali to ipak nije bilo tako. Naime, sve provedene izmjene su bile nužne kako bi se postigla što veća jasnoća *Ženevske konvencije* kao temeljnog dokumenta međunarodnog ratnog prava, ali usklađivanje formulacija je bilo obavljeno i u svrhu osiguravanja što kvalitetnije i preciznije zaštite ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana, zatim zdravstvenog i medicinskog osoblja kao i pokretnih i nepokretnih objekata označenih normama ratnog prava, odnosno svih kategorija koje su se našle pod zaštitom konvencijskih normi. Izmijenjeni propisi su, zapravo, u potpunosti isključili netočnost i nedorečenost izraza i pojmova korištenih u dotadašnjoj praksi, a opisne riječi i izrazi kojima su zamijenjeni bili su u uskoj vezi s okolnostima koje su nalagale onodobna suvremena znanost i, što je s aspekta zaštićenih kategorija možda još i važnije, nova terminologija je bila u uskoj vezi s okolnostima koje su nalagale operacije suvremenog ratovanja.[73]

Neporeciv je uspjeh druge ženevske međunarodne diplomatske konferencije, održane sredinom 1906., stoga što su tokom zasjedanja usuglašeni propisi usklađeni s onodobnim suvremenim normama i standardima medicine, prava i ratovanja, a koji su uvelike poboljšali

[72] J(ean) P(ICTET): "The Geneva Convention of 6 July 1906 is now a Historic Document", *International Review of the Red Cross*, No. 109, Geneva, April 1970., 199.-200.

[73] Detaljna pojašnjenja spornih izraza i pojmova (neutralnost i nepovredivost, zaštita, položaj zdravstvenih i medicinskih radnika te status pokretnih i nepokretnih objekata pod zaštitom znaka Crvenog križa, pitanje bolesnih i ranjenih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana itd.), odnosno problematiku formalno-pravnih izmjena *Ženevske konvencije* iz 1864. vidi opširnije u: G. B. DAVIS: "The Geneva Convention of 1906", 411. i dalje.

položaj svih kategorija osoba te objekata zaštićenih normama ratnog prava. Međutim, neke su države kao, primjerice, Otomansko carstvo (Turska) iskoristile obvezatni postupak ratifikacije da bi iskazale nezadovoljstvo oko upotrebe univerzalnog zaštitnog znaka, čime je otvoren problem zaštitnog znaka. Naime, radilo se o sporu započetom nekoliko godina ranije kad je Turska, uz podršku Sijama i Perzije (Iran), zahtijevala da se u redovitu upotrebu kao zaštitni znak, koji bi jamčio nepovredivost osoba i objekata zaštićenih normama međunarodnog ratnog prava, uz postojeći znak crvenog križa uvede i Crveni polumjesec (*Croissant-rouge*), o čemu je raspravljano i na sjednici vrha Međunarodnog odbora CK-a, održanoj 10. prosinca 1904.[74] Iako je Turska nešto kasnije ratificirala *Drugu Ženevsku konvenciju*, i proces ratifikacije je iskoristila kako bi iznijela određene rezerve čime je zapravo naglašeno nezadovoljstvo zbog neriješene situacije u vezi s izgledom zaštitnog znaka. Osim tri navedene države, određene rezerve glede isključivog znaka crvenog križa kao zaštitnog znaka iskazale su i Kina i Japan, ali su sve zemlje, osim Turske čiji predstavnik nije ni sudjelovao u radu ženevske diplomatske konferencije, iskazale popustljivost svojih vlada oko prihvaćanja znaka crvenog križa kao službenog znaka Konvencije.[75] Da ne bi bilo zabune i da bi situacija bila jasnija treba reći da je, osim heraldičkog znaka crvenog križa kao univerzalnog i glavnog znaka cijelog Pokreta, u tekst *Druge Ženevske konvencije* uključeno i par članaka prema kojima se, i u vrijeme rata i u vrijeme mira, kao zaštitni znak za označavanje zdravstvenog osoblja i objekata zaštićenih normama Konvencije, propisivalo isključivo korištenje znaka crvenog križa, a glede označavanja objekata je propisano da se uz nacionalnu zastavu trebala izvjesiti i tzv. „Konvencijska zastava“, što je opet bio znak crvenog križa na bijeloj podlozi.[76] Dakle, postojalo je više kategorija zaštitnog znaka, odnosno osim glavnog znaka, postojale su

[74] “Séance du 10 décembre 1904, à 4 heures, chez M. Moynier : Préparation de la Conférence révisionniste, Croissant rouge“; *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 643.

[75] G. B. DAVIS: “The Geneva Convention of 1906”, 416.; Za određene rezerve navedenih država vidi: *The Geneva Convention of 1906 for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field:* Ratifications, Adhesions and Reservations, 14.-15.

[76] Usp. §. 18, §. 21, §. 22, §. 23, *The Geneva Convention of 1906 for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field*, 9.-10.

i zastava te zaštitni znak same Konvencije, a svi su bili gotovo istovjetni. Stoga su neke države, poput Kine i Japana, bile popustljive prema zaštitnom znaku sam Konvencije, ali su određene rezerve i nadalje iskazivane oko izgleda univerzalnog zaštitnog znaka. Već na idućoj međunarodnoj diplomatskoj mirovnoj konferenciji koja je održana krajem 1907. u Haagu, Turska je iznova otvorila pitanje upotrebe Crvenog polumjeseca kao zaštitnog znaka, dok Perzija (Iran) nije odustajala od upotrebe vlastitog zaštitnog znaka u obliku Crvenog lava i Crvenog sunca.[77] Takvo stanje je s vremenom postalo neodrživo i već se nakon završetka Prvog svjetskog rata ozbiljno razmatralo prihvaćanje Crvenog polumjeseca kao paralelnog zaštitnog znaka. Ipak, proteklo je još cijelo desetljeće dok Crveni polumjesec nije i službeno prihvaćen prema odredbama *Ženevske konvencije* potpisane 1929., a njegova upotreba je bila općeprihvaćena uglavnom u državama gdje je islam imao položaj službene vjeroispovijesti.[78]

Od niza pitanja proizašlih iz odredaba *Druge Ženevske konvencije* spomenut ću još dva detalja, odnosno nešto opširnije specifičnu problematiku njezine primjene, koja se ogledala u dvojnoj upotrebi konvencija iz 1864. i 1906., te ukratko problematiku oko priznanja nacionalnih (pomoćnih) društava Crvenog križa. Naime, već sam spomenuo da su 1896. objavljeni *Uvjeti priznanja* nacionalnih društava CK-a, ali važno je dodati i da su člancima Konvencije iz 1906. propisani određeni temeljni uvjeti kojima su morala udovoljiti sva nacionalna pomoćna društva da bi, kroz punovaljano priznanje od strane Međunarodnog odbora CK-a, stekla legitimitet. O tome će više govora biti u dijelu rada posvećenom pitanju priznanja Hrvatskog Crvenog križa u ratnim okolnostima. Što se pak tiče same primjene

[77] "Séance du 19 octobre 1907, à 4 heures, au bureau du Comité international : Croissant rouge à La Haye", *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 672.

[78] O zaštitnom znaku, njegovoj upotrebi kao i o posebnim izuzecima usp.: "Chapitre VI : Du signe distinctif", §. 19, §. 20, §. 21, §. 22, §. 23, §. 24, Prema: *Convention de Genève du 27 juillet 1929 pour l'amélioration du sort des blessés et des malades dans les armées en campagne* ; *Les Conventions de Genève de 1929, Extrait du Manuel de la Croix-Rouge internationale*, Genève [bez godine izdanja], 10.-13.; Ukratko o univerzalnom zaštitnom znaku vidi i: F. BUGNION: "The Emblem of the Red Cross: A brief History", *International Review of the Red Cross*, No. 193, Geneva, April 1977., 167.-190.; ISTI: "The Emblem of the Red Cross: A brief History II", *International Review of the Red Cross*, No. 194, Geneva, May 1977., 229.-237.; ISTI: "The Emblem of the Red Cross: A brief History III", *International Review of the Red Cross*, No. 195, Geneva, June 1977., 283.-298.; "O znaku Crvenog križa"; "Crveni polumjesec", *Hrvatski Crveni Križ*, I, 1., 20. VII. 1943., 15.

novih normi međunarodnog ratnog prava, važno je dodati da su one, nakon uspješno obavljenog ratifikacijskog procesa, stupile na snagu 9. kolovoza 1907., čime je izvan snage stavljena konvencija proglašena 22. kolovoza 1864.[79] Dakle, s obzirom na navedeno moram se osvrnuti na ranije spomenuto pitanje, u čemu se u stvari ogledala specifičnost primjene *Ženevskih konvencija*? Razvidno je da je primjena međunarodnih normi proizlazila iz postupaka propisanih člancima Konvencije, pa su se nove odredbe ticale samo ugovornih strana, tj. država-potpisnica Konvencije, dok su sve ostale države koje su odbile pristupiti tom krugu bile obvezne na pridržavanje Konvencije potpisane 1864. Upravo je iz toga proizlazila i dvojna upotreba *Ženevskih konvencija*, jer je rezultirala paradoksalnom situacijom da se u punopravnoj upotrebi istovremeno nalaze obje *Ženevske konvencije*, iako je jedna isključivala drugu. No, da bi to pitanje bilo još jasnije najbolje će poslužiti primjer dvojne primjene tek potpisane konvencije iz 1906., koja je 1929. zamijenjena novim odredbama. Dakle, po završetku ratifikacijskog procesa i stupanjem na snagu teksta iz 1929., izvan snage su stavljene odredbe propisane Konvencijom iz 1906., ali je u nekim dijelovima svijeta upravo Konvencija iz 1906. ostala u uporabi sve do 1970. Slijedom toga, nameće se i zaključak kako su se za vrijeme Drugog svjetskog rata u upotrebi nalazile *Ženevske konvencije* koje su potpisane 1929. i kojima je zamijenjena Konvencija potpisana 1906., iako je i dalje ostala u upotrebi.[80] Ova naoko paradoksalna primjena svih *Ženevskih konvencija* je, u najmanju ruku, bio eklatantan primjer pragmatičnosti Međunarodnog odbora koji je želio izbjeći situaciju da države, koje su već pristupile normama međunarodnog ratnog prava, nepotpisivanjem nove konvencije ostanu izvan tog kruga. Stoga su takve države bile u stvari pravno primorane na pridržavanje potpisa stavljenog na prethodnu konvenciju. U toj situaciji su početkom 20.

[79] O stupanju na snagu usp. §. 29, §. 30, §. 31, §. 32, §. 33, *The Geneva Convention of 1906 for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field: General Provisions*, 12.-13.

[80] Republika Kostarika je 15. listopada 1969. pristupila *Ženevskim konvencijama* potpisanima 12. kolovoza 1949., a sama formalnost je postala pravomoćna nakon 6 mjeseci. Tako je tek 15. travnja 1970. u cijelom svijetu izvan snage i službeno stavljena *Ženevska konvencija* potpisana 1906. Usp. J. P(ICTET): "The Geneva Convention of 6 July 1906 is now a Historic Document", 199.

stoljeća bili Japan, Koreja i Velika Britanija, kao države koje su odbile pristupiti krugu država-potpisnica *Ženevske konvencije* iz 1906., i ostale su obvezne na primjenu zastarjelih normi temeljne konvencije iz 1864.[81] S gledišta Međunarodnog odbora CK-a, radilo se o već dobro uhodanoj praksi prema kojoj je primjena bilo kakve ratno-pravne regulative u ratnim okolnostima bila puno prihvatljivija od situacije koja je mogla nastati ako bi neke države sudjelovale u oružanom sukobu bez ikakvih ograničenja koja je nametala ratno-pravna regulativa.

Odredbama sporazuma potpisanih na ženevskim diplomatskim konferencijama znatno su proširene nadležnosti *Ženevske konvencije o poboljšanju položaja ranjenih i bolesnih pripadnika vojnih snaga na bojnom polju*. Međutim, s aspekta međunarodnog ratnog prava iznimno su važne i *Haaške konvencije*. Tako je *Prva Haaška konvencija* potpisana 29. srpnja 1899. normirala pomorske oblike ratovanja, a njome su uvedene i zaštićene kategorije sudionika tog oblika ratovanja. Neutralnost i nepovredivost u oružanim sukobima na moru stekli su vojni bolnički brodovi označeni (obojani) bijelom bojom sa zelenom crtom, te istovjetni brodovi nacionalnih pomoćnih društava (nacionalnih društava CK-a) obojani bijelom bojom s crvenom crtom, uz obavezno isticanje nacionalne zastave kao i zastave Crvenog križa.[82] Iako sazvana radi rješavanja ratno-pravnih pitanja kopnenog ratovanja s glavnim ciljem osiguranja „blagodati stvarnog i trajnog mira te nadasve ograničenja uznapredovanog razvoja postojećeg naoružavanja i vojne sile“, Konferencija je gotovo imala neslavan završetak zbog njemačkog otpora pokušajima nametanja raznih ograničenja u naoružavanju i vojnoj sili.[83] S obzirom na to da usvajanjem teksta konvencije posvećene pomorskim oblicima ratovanja, ipak nisu postignuta glavna očekivanja mirovne konferencije,

---

[81] *The Geneva Convention of 1906 for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field: Final Protocol of the Conference for the Revision of the Geneva Convention*, 17.

[82] “Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 29. srpnja 1899. u Haagu“, *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.; Opširnije o obje konvencije vidi: *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907 accompanied by Tables of Signatures, Ratifications and Adhesions of the Various Powers, and Texts of Reservations*, Edit. J. BROWN SCOTT, New York – Washington, 1915.

[83] *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907*, Edit. J. B. SCOTT, p. V., VI.

nova je ratno-pravna regulativa bila potpuno neadekvatna u vezi s problematikom kopnenog ratovanja.

Nakon neuspjeha prve mirovne konferencije počele su pripreme za sazivanje nove, a usprkos neadekvatnosti normiranog ratnog prava na saziv druge konferencije se čekalo osam godina. Od 15. lipnja do 18. listopada 1907., u Haagu je održana druga međunarodna mirovna konferencija na kojoj je modificirana Konvencija iz 1899., a zasjedanje je zaključeno usuglašavanjem i potpisivanjem *Druge Haaške konvencije*.[84] Kao najvažnije činjenice vezane uz ovu konvenciju, koja je pravomoćnom postala 26. siječnja 1910., treba reći da se radilo o nizu potpisanih sporazuma na temelju kojih su donekle standardizirane norme o zakonima i običajima kopnenog ratovanja, zatim po prvi put su izložene glavne smjernice o postupanju s ratnim zarobljenicima te temeljne smjernice vezane uz interniranje vojnih osoba i ranjenih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana u neutralne države.[85] Međutim, kako su provedene izmjene bile tek manje preinake, odnosno preciznija pojašnjenja dotadašnjeg ratnog prava, završni tekst nisu potpisali predstavnici čak 17 država-potpisnica iz 1899., koje su tim činom ostale vjerne odredbama propisanima u *Prvoj Haaškoj konvenciji*.

Od nekih specifičnih pitanja koja su, s više ili s manje uspjeha, rješavana na mirovnim konferencijama u Haagu treba reći i nekoliko riječi o posebnim sporazumima u vezi primjene raznih vrsta naoružanja. Naime, razvojem tehnike i znanosti došlo je do razvoja modernih vrsta oružja. Mnoga od novih vrsta oružja su nastala samo s ciljem da se za vrijeme oružanog sukoba što prije slomi otpor neprijateljskih oružanih snaga, a razvijena su kao sredstva potpunog uništavanja ljudske sile u ratnim operacijama. S obzirom na posljedice upotrebe takvih oružja, usporedo s njihovim pojavljivanjem pokrenut je i niz akcija kojima je njihova

---

[84] *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907, The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907*, Edit. J. B. SCOTT, 100.-132. Integralni tekst konvencije je dostupan i na: http://www.icrc.org/IHL.NSF/FULL/195?OpenDocument.

[85] "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 18. listopada 1907. u Haagu", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.

upotreba oštro osuđena, ali i zabranjena. Od kraja 19. stoljeća neprihvatljiva oružja su poznata kao nekonvencionalna oružja, čija je primjena u oružanim sukobima bila strogo zabranjena, a naziv mogu zahvaliti prvoj haaškoj mirovnoj konferenciji iz 1899., jer je za vrijeme zasjedanja usuglašena potpuna zabrana primjene tzv. dum-dum metaka.[86] Nakon prvih zabrana primjene takvih oružja, tokom idućih desetljeća *Haaške konvencije* su proširivane dopunskim protokolima, kojima je novo neprihvatljivo oružje koje se koristilo u nekom od oružanih sukoba, bilo strogo zabranjeno i proglašeno nekonvencionalnom vrstom naoružanja. U Haagu je tako već 1907., prigodom revizije *Haaških konvencija* iz 1899., došlo do zabrane novih vrsta oružja, što se prvenstveno odnosilo na kontaktne automatske podmorničke mine.[87] Međutim, tek su događaji na ratištima za vrijeme Prvog svjetskog rata pokazali pravo stanje stvari u razvoju oružja, od kojih su mnoga bila zabranjena dopunskim protokolima uz *Haaške konvencije*. Primjerice, kao izravna posljedica veoma opsežnih stradanja koje je uzrokovala primjena bojnih otrova u Prvom svjetskom ratu, na XII. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa, održanoj sredinom 1925. u Ženevi, potpuno je zabranjena upotreba kemijskog, biološkog i bakteriološkog oružja, tj. otrova u ratne svrhe.[88] No, ne treba smetnuti s uma činjenicu da su, iako zabranjena, nekonvencionalna oružja često bila i u upotrebi, pa je tako, primjerice, vrh Međunarodnog odbora CK-a 22. siječnja 1914. raspravljao o prosvjedu zaprimljenom od Bugarskog Crvenog križa u vezi dum-dum metaka koje su koristili pripadnici grčke vojske.[89]

Osim potpisivanja niza dopunskih protokola uz *Haaške konvencije*, za proces kodifikacije običajnog ratnog prava iznimno su važne i dvije *Ženevske konvencije* koje su potpisane u ljeto 1929. Proglašavanjem tih konvencija, proces kodifikacije ipak nije bio ni

---

[86] *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 750.
[87] ISTO.
[88] "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 17. lipnja 1925. u Ženevi", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.
[89] "Séance du 22 janvier 1914, à 4 heures, chez M. Ador : Protestations bulgares", *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 731.

izdaleka završen, što potvrđuje i činjenica kako je tridesetih godina 20. stoljeća održano nekoliko međunarodnih konferencija Crvenog križa, na čijim zasjedanjima je nastavljeno usuglašavanje ratno-pravne regulative, ali dovršetak procesa je, odgodivši ga na neodređeno vrijeme, onemogućilo izbijanje Drugog svjetskog rata. Stoga je predratni proces kodifikacije običajnog u međunarodno ratno pravo završen već 1929. i predstavljao je djelomično ostvarenje zacrtanih planova, a nedostatak općeprihvaćene ratno-pravne regulative pokazat će se veoma pogubnim za Židove ili, primjerice, civilno stanovništvo u ratnim okolnostima Drugog svjetskog rata.[90]

Međunarodna diplomatska konferencija, koja je održana u Ženevi od 1. do 27. srpnja 1929., sazvana je na poziv švicarskog Saveznog vijeća da bi se revidirale odredbe dotadašnjih *Ženevskih konvencija* o položaju ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana te da bi se utvrdio poseban tekst koji bi regulirao položaj ratnih zarobljenika.[91] Samo zasjedanje osobito dobiva na važnosti ako se međunarodna ratno-pravna problematika promatra s gledišta Drugog svjetskog rata, jer su na konferenciji dopunjene i potpisane dvije konvencije koje će predstavljati temeljne propise na temelju kojih će Međunarodni odbor CK-a, upravo u ratnim okolnostima od 1939. do 1945., zasnivati glavninu svoje djelatnosti u korist osoba u potrebi.

Konvencija o problematici ranjenih i bolesnih predstavlja zapravo treću inačicu *Ženevske konvencije* (nakon onih iz 1864. i 1906.), a izmjene, utemeljene na iskustvima Prvog svjetskog rata, su se ponajprije odnosile na uključivanje zdravstvenih zrakoplova u međunarodne ratne norme zaštite te na upotrebu zaštitnog znaka u vrijeme mira. Znakovi Crvenog polumjeseca te Crvenog lava i sunca priznati su pandanom znaku crvenog križa za

[90] Najvažnije detalje iz procesa kodifikacije međunarodnog humanitarnog prava u međuratnom razdoblju (1918.-1939.) vidi F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 118.-131.
[91] "Zakonik čovječnosti: Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima", *Hrvatski Crveni Križ*, I, 2, 20. VIII. 1943., 1.

sve države u kojima su se nalazili u upotrebi umjesto znaka crvenog križa, a iz teksta konvencije su izbačeni članci o repatrijaciji ozbiljno ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana, odnosno preseljeni su u tekst konvencije o položaju ratnih zarobljenika. Tako je na kraju zasjedanja međunarodne konferencije potpisana *Ženevska konvencija o poboljšanju položaja ranjenih i bolesnih pripadnika zaraćenih strana na bojnom polju* (29. srpnja 1929.), koja je službeno stupila na snagu 19. lipnja 1931., a njome su zamijenjeni propisi postojeće *Druge Ženevske konvencije* iz 1906.[92]

Propisane odredbe međunarodnog prava o položaju ratnih zarobljenika sadržane su u *Haaškim konvencijama* iz 1899. i 1907., ali u praktičnoj primjeni za vrijeme Prvog svjetskog rata uočeni su nedostaci i njihova nepreciznost, pa su privremeno riješeni sporazumima koje su zaraćene države 1917. i 1918. potpisale u Bernu. Na međunarodnoj konferenciji Crvenog križa u Ženevi (1921.) izražena je želja da se prihvati posebna konvencija u vezi s položajem ratnih zarobljenika, pa je MOCK za međunarodnu diplomatsku konferenciju pripremio prijedlog nacrta nove konvencije, koji je 29. srpnja 1929. usvojen kao *Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima*. Ipak, nova konvencija nije zamijenila dotadašnje *Haaške konvencije* već ih je opsežno nadopunila i precizirala niz pitanja vezanih uz položaj ratnih zarobljenika, a najvažniji dodaci odnosili su se na zabranu represalija prema zarobljenicima i kolektivno kažnjavanje, zatim je regulirana organizacija rada zarobljenika i njihovo pravo na imenovanje vlastitog povjerenika izabranog među drugim ratnim zarobljenicima.[93] Osim ovih najvažnijih dodataka treba reći kako je tekst konvencije sadržavao detaljne upute o

---

[92] http://www.legalitas.org/database/icrc/0000/09DFB7A9.HTM (ulaz ostvaren 2. I. 2010.); *Convention de Genève du 27 juillet 1929 pour l'amélioration du sort des blessés et des malades dans les armées en campagne*, *Les Conventions de Genève de 1929, Extrait du Manuel de la Croix-Rouge internationale*, Genève [bez godine izdanja], 3.-19.

[93] *Convention relative to the Treatment of the Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929.*, Dostupno na http://www.icrc.org/IHL.NSF/INTRO/305?OpenDocument (ulaz ostvaren 2. I. 2010.). Vidi i: *Convention Relating to the Treatment of Prisoners of War, The American Journal of International Law*, Vol. 27, No. 2 (Supplement: Official Documents), Washington D. C., April 1933., 59.-91.; *Convention conclue à Genève le 27 juillet 1929 et relative au traitement des prisonniers de guerre, Les Conventions de Genève de 1929, Extrait du Manuel de la Croix-Rouge internationale*, Genève [bez godine izdanja], 20.-62.; Opširnije o najvažnijim odredbama konvencije usp.: "Zakonik čovječnosti: Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima", *Hrvatski Crveni Križ*, I, 2, 20. VIII. 1943., 1.-4.

zarobljavanju, zatim upute o uređenju logora, o životnim potrebama i pravnom položaju ratnih zarobljenika, zatim propise o povratku ranjenih i bolesnih u domovinu, o smrti za vrijeme zarobljeništva te o pomoćnom radu u korist ratnih zarobljenika.[94] Osim uređenja položaja ratnih zarobljenika veoma je važno spomenuti i kako je na zasjedanju Međunarodni odbor CK-a ovlašten da otvori Središnju agenciju za ratne zarobljenike.[95]

S obzirom na činjenicu da je predratnim konvencijama do najsitnijih detalja reguliran status ratnih zarobljenika te položaj ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana, još je preostalo reguliranje položaja civilnog stanovništva kako bi proces kodifikacije međunarodnog ratnog prava bio potpun. Tako je Međunarodni odbor CK-a početkom dvadesetih godina 20. stoljeća otvorio potpuno novo poglavlje međunarodne ratno-pravne regulative. Međutim, pitanje položaja civilnog stanovništva djelomično je pokriveno i rješavanjem položaja djelatnih pripadnika zaraćenih strana, jer je kodificiran položaj neborbenog sektora koji se nalazio u uskoj vezi s oružanim snagama, ali radilo se o zanemarivom dijelu civilnog stanovništva na koje su se trebale primijeniti odredbe propisane konvencijom o postupanju s ratnim zarobljenicima. Ubrzo je pokrenuto razmatranje problematike položaja civilnog stanovništva ugroženog ratnim događajima. *Projekt iz Tokija* koji je u stvari bio nacrt konvencije o položaju civilnog stanovništva u ratnim okolnostima, označio je početak kodifikacije međunarodnog ratnog prava u njihovu korist, a naslovljen je prema japanskom gradu u kojem je, u listopadu 1934., održana međunarodna konferencija Crvenog križa. Na konferenciji je predočen prijedlog nacrta sporazuma o zaštiti civila iz ratom zaraćenih, odnosno neprijateljskih država (poznata i kao *zaštitna internacija*), a švicarsko Savezno vijeće je ovlašteno da, nakon procesa usuglašavanja, sazove međunarodnu

[94] "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 29. srpnja 1929. u Ženevi", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.-146.
[95] Usp. F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 121.-122.; "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 29. srpnja 1929. u Ženevi", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.-146.

konferenciju na kojoj bi se formalno uobličio i prihvatio prijedlog konvencije.[96] Ove napore je onemogućilo izbijanje Drugog svjetskog rata. Ipak, neke od država-potpisnica konvencija u ratnim su se okolnostima pridržavale smjernica iz Tokija, te su na civile primjenjivale propise *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* iz 1929.

Revidirana *Haaška konvencije* iz 1907. te dvije *Ženevske konvencije* potpisane krajem srpnja 1929., a koje su u stvari predstavljale poboljšanu verziju *Druge Ženevske konvencije* iz 1906. (za vrijeme rata bila na snazi u nekim državama), bili su temeljni dokumenti međunarodnog ratnog prava koji su se nalazili u primjeni za vrijeme Drugog svjetskog rata (1939. do 1945.). Upravo je izbijanje rata onemogućilo normiranje položaja civilnog stanovništva, pa će Međunarodni odbor CK-a pribjeći rješenju koje je bilo učinkovito još od 1868. i pokušaja da zaraćene strane privoli da propise temeljne konvencije prošire i na pomorske oblike ratovanja. Tako će na univerzalnom načelu reciprociteta, Međunarodni odbor temeljiti napore u ishođenju primjene normi *Ženevske konvencije* iz 1929., posvećene položaju ratnih zarobljenika, i na internirane civile. No, u ratnim okolnostima će postojati i kategorije osoba koje će, uslijed nerazumijevanja ili odbijanja zaraćenih strana, ostati bez zaštite bilo kakvih normi međunarodnog ratnog prava, a radilo se o političkim zatvorenicima i o Židovima.

S obzirom da su se za vrijeme Drugog svjetskog rata u međunarodnoj upotrebi nalazile sve *Ženevske* i *Haaške konvencije*, osim temeljne konvencije iz 1864., ovo poglavlje je bilo zapravo opsežniji prikaz procesa kodifikacije međunarodnog ratnog prava, jer su ti propisi zasigurno, ako ne jedini, bili glavni temelj cjelokupnog rada Međunarodnog odbora Crvenog križa (ujedno i Lige društava i nacionalnih društava Crvenog križa) u korist osoba u potrebi za vrijeme rata. Usprkos tome što nije u izravnoj vezi s temom rada, ovdje ću ukratko prikazati

[96] Opširnije vidi: P. ABPLANALP: "The International Conferences of the Red Cross as a Factor for the Development of International Humanitarian Law and the Cohesion of the International Red Cross and Red Crescent Movement", 530.-533. Usp. i: "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 20. – 29. listopada 1934. u Tokiu", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 146.

sudbinu tih konvencija kao i najvažnije podatke o dovršetku kodifikacije međunarodnog humanitarnog i ratnog prava. Naime, Međunarodni odbor je uslijed iskustava prikupljenih u ratu, odnosno zbog nedostatka propisanih odredaba kao i zbog manjka regulative o položaju civilnog stanovništva, još 15. veljače 1945., dakle još i prije službenog završetka rata, vladama država-potpisnica *Ženevskih konvencija* te nacionalnim društvima Crvenog križa uputio cirkularni memorandum o potrebi revizije *Ženevskih* i *Haaških konvencija*.[97] Međunarodna konferencija Crvenog križa na kojoj se raspravljalo o ovoj problematici održana je od 21. travnja do 12. kolovoza 1949. u Ženevi. Na zasjedanju su u cijelosti revidirane postojeće konvencije, odnosno potpisane su i proglašene četiri nove *Ženevske konvencije* (O položaju ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga na bojnom polju; O položaju ranjenih, bolesnih i u brodolomima stradalih pripadnika oružanih snaga na moru; O položaju i postupanju s ratnim zarobljenicima; te Konvencija koja se odnosi na zaštitu civilnih osoba za vrijeme rata), kojima je proces kodifikacije običajnog u međunarodno ratno pravo dovršen i dobio je temeljne konture koje se i danas nalaze u upotrebi, dok je prihvaćanjem konvencije o položaju civilnog stanovništva u upotrebu sve više počeo ulaziti naziv međunarodno humanitarno pravo (do tada se skup pravnih odredaba nazivao međunarodnim ratnim pravom). Određeni manji nedostaci i nove okolnosti koji su uočeni tokom praktične primjene novih odredaba, otklonjeni su proglašavanjem dopunskih protokola uz *Ženevske konvencije* (8. lipnja 1977.). Novim konvencijama i dopunskim protokolima izvan snage su stavljeni svi dotadašnji sporazumi i propisi međunarodnog humanitarnog i ratnog prava koji su se nalazili u upotrebi za vrijeme Drugog svjetskog rata, a radilo se o ženevskim dokumentima iz 1929. (i 1906.) koji su zamijenjeni I. i III. konvencijom, te o haaškim konvencijama i deklaracijama iz 1907. koji su zamijenjeni II. konvencijom. Istodobno je

[97] ”Documentation préliminaire pour la révision et l’établissement de conventions ayant trait a la Croix-Rouge : Mémorandum adressé par le Comité International de la Croix-Rouge aux Gouvernements des États parties a la Convention de Genève et aux Sociétés nationales de la Croix-Rouge”, *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVII, No. 314, Genève, Février 1945., 85. i dalje.

usuglašena i potpisana potpuno nova konvencija (*IV. Ženevska konvencija*) kojom je u sklopu međunarodnog humanitarnog i ratnog prava konačno usklađen i kodificiran status civilnih osoba ugroženih oružanim sukobima.[98]

[98] I. *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, of August 12, 1949*; II. *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, of August 12, 1949*; III. *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War of August 12, 1949*; IV. *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War and the Additional Protocols*, u: *Summary of the Geneva Conventions of August 12, 1949 and their Additional Protocols*, ICRC, Geneva, August 2005. Ukratko o problematici vidi: F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 313.-362.; F. BUGNION; "The Emblem of the Red Cross: The 1949 Conference", *International Review of the Red Cross*, No. 194., Geneva, May 1977., 237.-256; Theodor MERON: "The Geneva Conventions as Customary Law", *The American Journal of International Law*, Vol. 81, No. 2, Washington D. C., April 1987., 348.-370.; O najvažnijim promjenama u odnosu na ranije konvencije usp. *Geneva Conventions for the Protection of War Victims, Report of the Committee of the Foreign Relations: Executive Report No. 9*, Senate, Washington, 1955. Vidi i: *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, The American Journal of International Law*, Vol. 47, No. 4 (Supplement: Official Documents), Washington D. C., October 1953., 119.-177.; *Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata od 12. avgusta 1949. godine i dopunski protokoli uz ove konvencije od 8. juna 1977. godine*, Skupština Crvenog krsta Jugoslavije, Beograd, 1991.; *Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata iz 1949. i dopunski protokoli*, Odjel za promidžbu Međunarodnog odbora Crvenog križa, Zagreb, 1999.; *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*; *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), The American Journal of International Law*, Vol. 72, No. 2, Washington D. C., April 1978., 457.-509.; *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, The American Journal of International Law*, Vol. 50, No. 3, Washington D. C., July 1956., 724.-783.

USTROJ MEĐUNARODNOG ODBORA CRVENOG KRIŽA I DJELOKRUG RADA

Napadom oružanih snaga Trećeg Reicha na Poljsku 1. rujna 1939. su otpočela otvorena neprijateljstva, odnosno počeo je Drugi svjetski rat. Iako s malim kašnjenjem, gotovo istodobno je počelo i razdoblje aktivnog djelovanja Međunarodnog odbora CK-a u ratnim okolnostima i provođenje rada u korist ratnih stradalnika i žrtava.[99] Već 14. rujna 1939. dotadašnji Odbor za ratne aktivnosti MOCK-a, koji je trebao mobilizirati snage za uspješnu aktivnost MOCK-a nakon otpočinjanja oružanog sukoba, prerasta u Središnji odbor koji će biti nadležan za cjelokupnu djelatnost proizašlu iz statuta Međunarodnog odbora, a rad se većinom temeljio na odredbama međunarodnog ratnog prava. U trenutku izbijanja rata, Međunarodni odbor Crvenog križa je vodio dr. Max Huber (1928.-1944.), a brojao je 25 članova u poodmakloj životnoj dobi koje je zapala uloga da vode Međunarodni odbor Crvenog križa u ratnim okolnostima.[100] Djelatnost se odvijala pod okriljem temeljnog gesla Međunarodnog odbora, koji je glasio "Inter Arma Caritas" ("Milosrđe među oružjem"), a bio je u uporabi gotovo od početaka postojanja MOCK-a.[101]

Odmah po izbijanju oružanog sukoba, Međunarodni odbor je prvim zaraćenim državama (Njemačka, Poljska, Francuska i V. Britanija) ponudio svoje usluge u skladu s tradicionalnom ulogom koju je imao u oružanim sukobima, te izrazio želju da djelatnost započne s pomaganjem zdravstvenom osoblju; zatim pomaganjem ratnim zarobljenicima (bilo civilima ili vojnim osobama) i to otvaranjem Središnje agencije za ratne zarobljenike, razmjenom ozbiljno ozlijeđenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga zaraćenih strana, posredovanjem u korespondenciji između zatočenika i njihovih obitelji i koordinacijom nad

[99] M. HUBER: *Principles and Foundations of the Work of the International Committee of the Red Cross, 1939-1946*.
[100] C. MOOREHEAD: *Dunant's Dream: War, Switzerland and the History of the Red Cross*, 372.; O dr. Maxu Huberu i mandatu na čelu MOCK-a usp. Peter VOGELSANGER: *Max Huber: Recht, Politik, Humanität aus Glauben*, Verlag Huber Frauenfeld, 1967.
[101] P. BOISSIER: *Henry Dunant*, 4.; O radu za vrijeme Drugog svjetskog rata usp. *Inter Arma Caritas: The Work of the International Committee of the Red Cross during the Second World War*, ICRC, Geneva, 1947. Vidi i *Report of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939-June 30, 1947), volume I: General Activities*, Geneva, May 1948.

privatnim akcijama pomoći; dok se posljednji prijedlog odnosio na kreiranje sigurnosnih zona za civile (u kojima neće trpjeti posljedice ratnih operacija). Od zaraćenih strana MOCK je zatražio otvaranje nacionalnih *Obavještajnih ureda*, koji će biti u izravnoj vezi sa Središnjom agencijom za ratne zarobljenike, i posebna jamstva o zaštićenom statusu stranih državljana na neprijateljskom teritoriju ili od neprijatelja okupiranim područjima.[102] Zahtjevi MOCK-a su u stvari bili temeljni uvjeti čije zadovoljavanje je osiguravalo djelovanje MOCK-a na terenu, a iz spomenutih nekoliko točaka je proizlazila daljnja djelatnost MOCK-a u korist potrebitih. Pristajanje na navedene zahtjeve je u stvari značilo i potpunu primjenu međunarodnog ratnog prava, iz kojeg su proizlazile druge djelatnosti kao što je posjećivanje logora za ratne zarobljenike, organiziranje pomoći civilima, posredovanje u korespondenciji ratnih zarobljenika i interniranih civila s njihovim obiteljima preko Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a itd., o čemu će nešto kasnije biti više govora u prikazu temeljnih oblika djelatnosti.

Izbijanjem rata pojavila su se i dva veoma važna problema na koja Međunarodni odbor CK-a nije mogao utjecati, ali je zbog njih uvelike trpjelo provođenje humanitarne djelatnosti u zaraćenim državama. Uključivanje SSSR-a i Japana u oružani sukob uzrokovalo je velike probleme jer se radilo o državama koje nisu bile potpisnice *Ženevskih konvencija* iz 1929.[103] Sukladno tome nisu bile ni pravno obvezne na poštivanje odredaba koje su te konvencije propisivale. Problem je proizlazio iz temeljnog načela reciprociteta, koje je omogućavalo državama-potpisnicama konvencija koje su bile u oružanom sukobu s Japanom ili SSSR-om da se također ne pridržavaju konvencijskih propisa kada se radilo o zarobljenim pripadnicima sovjetskih ili japanskih oružanih snaga. Drugi problem je bila djelatnost Njemačkog Crvenog križa još od sredine 30-ih godina 20. stoljeća. Naime, još 29. studenoga

[102] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 171.-172. Opsežno o djelatnosti vidi str. 175. i dalje.
[103] O pokušajima uspostave odnosa sa Sovjetima vidi *Rapport du Comité International de la Croix-Rouge sur son activité pendant la seconde guerre mondiale (1er septembre 1939 – 30 juin 1947), volume III: Actions de Secours*, Genève, Juin 1948., 55.-65.

1933. u Reichu su proglašeni novi statuti kojim su Njemački Crveni križ i njegova djelatnost podvrgnuti pod izravnu kontrolu njemačke Vlade. Štoviše, državnim ministrima je bilo omogućeno da prisustvuju svim sastancima Crvenog križa te da odbace odluke koje im nisu bile po volji, dok je njemačkom predsjedniku dano pravo da, prema vlastitom nahođenju, postavlja i mijenja predsjednika nacionalne organizacije CK-a. Takvim odredbama su izravno kršena sva načela neovisnosti na kojima se temeljio rad Crvenog križa u svakoj pojedinoj državi, a Njemački Crveni križ je preko noći postao tek dio ratne mašinerije Trećeg Reicha.[104] Važno je spomenuti kako je načelo neovisnosti bio jedan od osnovnih uvjeta legitimnog postojanja svake nacionalne organizacije Crvenog križa, a omogućavalo je nesmetano i nepristrano obavljanje humanitarnih zadataka na dobrobit ratnih žrtava, osoba u potrebi i stradalnika bez obzira na njihovu vjersku ili rasnu pripadnost, odnosno bez obzira na politička uvjerenja. Njemački Crveni križ je veoma brzo uključen i u nacional-socijalističku partiju Reicha, a režim je posljednje ostatke privida neovisnosti Društva uklonio 9. prosinca 1937. kada je univerzalni znak crvenog križa zamijenjen sa znakom koji je, među inim, sadržavao i nacističku svastiku.[105]

Prema ustrojbenoj strukturi, Međunarodni odbor CK-a je bio glavno tijelo cijele organizacije i brojao je 25 članova, a nadležnost mu se protezala nad nepreglednim brojem ureda, tajništava i posebnih odjela od kojih je svaka ustrojbena jedinica bila zadužena za pojedinu djelatnost iz djelokruga rada MOCK-a, ali i za obavljanje raznih upravnih, financijskih i promidžbenih poslova. Stoga se na temelju same organizacijske strukture Međunarodnog odbora može steći i temeljni uvid u najvažniju djelatnosti koje je MOCK provodio u ratnim okolnostima. Međunarodni odbor Crvenog križa nalazio se na vrhu istoimene organizacije, a podređen mu je bio *Ured* (Bureau) Međunarodnog odbora koji se

[104] Opširnije usp. C. MOOREHEAD: *Dunant's Dream: War, Switzerland and the History of the Red Cross*, 345.-363.
[105] ISTO, 357.

sastojao od *Općeg tajništva* i *Središnje uprave*. Upravo je *Središnja uprava* predstavljala najvažniji dio organizacije i imala je četiri direktora, članova uskog vodstva MOCK-a, od kojih je svaki direktor bio nadležan za nekoliko manjih odjela kroz koje su provođene sve aktivnosti MOCK-a, odnosno:

a) R. Gallopin je bio nadležan za *Division PIC* (Odjel za ratne zarobljenike, internirane civile i civile), Središnju agenciju za ratne zarobljenike te Odjel stalnih predstavništava, poslanstava i izaslanstava MOCK-a (*Division des Delegations*).

b) J. Pictet je bio nadležan za Tajništvo *Središnje uprave* te za Pravni odjel, Informativni odjel te za Knjižnicu.

c) G. Dunand je bio nadležan za Zdravstveni odjel te za Odjel humanitarne pomoći.

d) H. Cuchet je bio direktor posebnog Ureda za financije i administraciju, a u nadležnosti je imao Odjel financija i Odjel administracije i zapošljavanja.[106]

U okviru nadležnosti Rogera Gallopina je bila Središnja agencije za ratne zarobljenike MOCK-a, a s obzirom na njezin djelokrug rada nesumnjivo je kako je predstavljala jednu od najvažnijih ustrojbenih jedinica MOCK-a. Središnja agencija za ratne zarobljenike je započela s radom 14. rujna 1939., a do njezina zatvaranja 1945. njome je upravljao Jacques de Chenevière (1886.-1979.).[107] Agencije je otvorena na temelju 77. i 79. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* iz 1929., ali djelokrug rada je u Drugom svjetskom ratu bio mnogo širi i nije se odnosio samo na tu kategoriju ratnih stradalnika, već i na internirane civile, izbjeglice, raseljene osobe, žrtve rasnih progona, ratom postradalu djecu

[106] *Report of the ICRC, volume I: General Activities*, 64.
[107] J. C. FAVEZ: *The Red Cross and the Holocaust*, 286.; F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 172. Opširno o Središnjoj agenciji usp. *Report of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939-June 30, 1947), volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, Geneva, May 1948.; Vidi i Gradimir DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, Geneva 1986.

i sve druge osobe kojima je bila potrebna pomoć. Za rad Agencije su bili značajni i 38. i 80. članak konvencije, jer je svaki obavještajni ured zaraćene države bio oslobođen od plaćanja poštanskih pristojbi za dostavu podataka u vezi s ratnim zarobljenicima.[108] Agencija je ustrojena u pet odjela, od kojih su najvažniji bili Opći ili Tehnički odjel, zatim Specijalni odjel koji je obavljao potragu za određenim žrtvama rata bez obzira na njihovu nacionalnost, a treću sekciju su činili nacionalni odjeli, što znači da je svaka zaraćena država imala vlastitu službu („servis"), te su odmah nakon izbijanja rata otvorene njemačka (*Service allemagne*), francuska (*Service française*) i poljska služba (*Service polonais*) Središnje agencije za ratne zarobljenike.[109] Posredstvom nacionalnih servisa Središnja agencija je prikupljala podatke iz službenih (Obavještajni ured zaraćene države ili tamošnjeg nacionalnog društva CK-a) ili neslužbenih (svi ostali davatelji podataka) izvora o mjestima internacije ratnih zarobljenika, njihovom zdravstvenom stanju, životnim uvjetima i potrebama, a glavni zadatak je bilo što brže prosljeđivanje podataka o zatočenicima njihovim nacionalnim društvima Crvenog križa, odnosno obiteljima.[110] Dakle, da sumiram, Središnja agencija za ratne zarobljenike je preko Službe traženja bila posrednik između žrtava rata (ratni zarobljenici, civili, žrtve rasnih progona, poginuli, umrli…) i svih organizacija ili pojedinaca koji su posjedovali podatke o nestalim i raseljenim osobama, a održavala je izravnu vezu s obavještajnim uredima zaraćenih država i s društvima Crvenog križa. Među inim, Središnja agencija je izvještavala o smrtnim slučajevima, provodila potragu za nestalim osobama, zaprimala obiteljske poruke i vodila cjelokupnu korespondenciju između članova razdvojenih obitelji.

---

[108] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 122.; Usp. §. 38., §. 77., §. 79., §. 80. u "Ženevska konvencija od 27. srpnja 1929. o postupku s ratnim zarobljenicima", *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 30., 40.-42.

[109] *Report of the ICRC, volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, 8., 15.; G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 137., 142., 148.

[110] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 121.; O metodama rada Središnje agencije za ratne zarobljenike usp. G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 111. i dalje.

Širenje oružanog sukoba na sve više država rezultiralo je porastom djelatnosti MOCK-a što je prisililo vodstvo na potpunu reorganizaciju administrativnog ustroja, pa je već krajem 1940. dr. Max Huber, predsjednik MOCK-a, predstavio nacrt o osnivanju niza stalnih odbora sastavljenih od djelatnih članova MOCK-a, od kojih je svaki odbor trebao biti zadužen za pojedinu djelatnost iz djelokruga humanitarnih poslova MOCK-a, dok je tadašnji *Središnji odbor* prerastao u nadzorno tijelo svih aktivnosti i preimenovan je u *Odbor za koordinaciju* (*Commission de Coordination*), a u ožujku 1943. je preimenovan u *Ured* (*Bureau*).[111]

Mnoge i česte administrativne promjene su u Međunarodnom odboru provođene u svrhu podizanja kvalitete rada, što je u konačnici trebalo osigurati kvalitetnije obavljanje osnovnih zadataka na terenu, ali one nisu imale većeg uspjeha, već su naprotiv uzrokovale probleme i u samom vrhu Međunarodnog odbora u Ženevi. Mnogi poslovi i zamisli te provođenje rada na terenu u stvari su bili daleko čak i od zadovoljavajućih kriterija, a gotovo da i nije bilo koordinacije između, primjerice, Tajništva MOCK-a i nekih odjela Središnje agencije za ratne zarobljenike ili pak stalnih predstavnika na terenu u zaraćenim državama, pa se na rješavanje važnih pitanja čekalo i po nekoliko tjedana. Na temelju toga proizlazi kako se mnogi ustrojbeni dijelovi Međunarodnog odbora u Ženevi i nakon gotovo trogodišnjeg rada nisu snašli u obavljanju poslova u ratnim okolnostima. Potvrdu toga daje i upozorenje Jacquesa de Chenevièrea, člana čelništva MOCK-a i voditelja Središnje agencije za ratne zarobljenike, koji je u ljeto 1942. dr. Maxu Huberu, predsjedniku MOCK-a, napisao „razdražljivo napisao“ u kojem je ukazao na „žalostan nedostatak suradnje i discipline među djelatnicima pa čak i među nekim članovima vodstva Međunarodnog odbora“, čime je htio ukazati da se *Odbor za koordinaciju*, koji je bio nadležan svim djelatnostima Međunarodnog odbora Crvenog križa, često zaobilazi pa čak i u potpunosti ignorira.[112]

---

[111] J. C. FAVEZ, *The Red Cross and the Holocaust*, 47.; Karin RICCI: *La délégation CICR à Rome pendant la Seconde Guerre mondiale*, Genève, juillet 2003., 19.
[112] C. MOOREHEAD: *Dunant's Dream: War, Switzerland and the History of the Red Cross*, 423.

Jedan od najvažnijih vidova u radu MOCK-a bilo je otpremanje raznih oblika pomoći ratnim stradalnicima, a njezina otprema je kategorizirana na osnovu četiri temeljne kategorije korisnika pomoći od 1939. do 1945. Prema kategorijama korisnika pomoć je otpremana za ratne zarobljenike i internirane civile kojima je bio priznat istovjetan status onome ratnih zarobljenika; zatim povremene pošiljke pomoći za talijanske i njemačke zarobljenike i civile nakon završetka rata; pošiljke pomoći za deportirane civile i (političke) zatvorenike; te na kraju otpremanje pošiljaka pomoći za civilno stanovništvo ugroženo ratnim okolnostima (djeca, žene, bolesni, invalidi…).[113] U svrhu lakšeg prikupljanja i otpreme pomoći MOCK i Liga društava CK-a su još sredinom 1941. osnovali zajedničko *Mješovito povjerenstvo za pomoć* kao tijelo zaduženo za otpremanje sve humanitarne pomoći u koncentracijske logore i zatvore za ratne zarobljenike, internirane civile i Židove. Statut *Povjerenstva* je usvojen 23. srpnja 1941., a upravu je imalo posebno vijeće sastavljeno od predstavnika MOCK-a i Lige društava CK-a te pet vanjskih članova, oko čijeg imenovanja su se složile obje organizacije, dok je član MOCK-a dr. Robert Böhringer bio izvršni voditelj *Povjerenstva* za vrijeme rata. Zbog obimnosti posla, *Povjerenstvo* je raščlanjeno na manje odjele od kojih su najvažniji bili Farmaceutska služba (*Service Pharmaceutique*) te Služba živežnih namirnica i odjevnih predmeta (*Service Vivres et Vêtements*). Osnovni problemi s kojima se u radu susretalo *Povjerenstvo* bili su nestašica novca, problemi pri nabavljanju robe (hrana, odjeća, lijekovi), otežan prijevoz pomoći osobama u potrebi, a s obzirom na vrstu posla velike probleme su uzrokovale saveznička blokada i njemačka kontra-blokada.[114]

U pokušajima stalne reorganizacije i povećanja efektivnosti rada MOCK-a *Odbor za koordinaciju* je, u skladu sa svojim ovlastima, sredinom 1942. pokrenuo reaktiviranje Odjela

---

[113] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 7.-8.

[114] Izvorni naziv *Povjerenstva* je bio *Commission Mixte de Secours* (CMS), ali je u mnogim dokumentima nazivano i *Vereinigte Hilfswerk*, *Joint Aid Commission* ili *Joint Relief Commission*. Usp. *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, International Red Cross Committee and League of Red Cross Societies, Geneva, 1948., 10.-11., 144.-145., 206.; J. C. FAVEZ: *The Red Cross and the Holocaust*, 28., 92.-94.

Međunarodnog odbora za ratne zarobljenike, internirane civile i civile (*Division PIC*).[115] U sklopu Odjela su se odvijale najvažnije aktivnosti MOCK-a, a *Division PIC* je usko surađivao s *Odjelom za posebnu pomoć* MOCK-a (*Division d'assistance spéciale*) i s *Mješovitim povjerenstvom za pomoć* (*Commission mixte de secours*) MCK-a da bi se materijalno i moralno pomoglo ratne zarobljenike, ali i zatočenike koji nisu uživali zaštitu međunarodnog ratnog prava (politički zatvorenici, internirani civili, žrtve rasnih progona). Djelatnost Odjela je zaključena u travnju 1946., iako je *Division PIC* izvjesne poslove obavljao sve do kraja 1950.[116] U travnju 1942. Međunarodni odbor je osnovao i posebnu Fondaciju za organizaciju morskih transporta Crvenog križa koja je trebala osigurati stalne brodove za prijevoz humanitarne pomoći za ratne zarobljenike i civilno stanovništvo u Europi, a najfrekventnija je bila brodska linija između Lisabona i Marseillea.[117]

Iz prikazanih aspekata rada Međunarodnog odbora CK-a razvidno je kako je djelokrug djelatnosti bio veoma razgranata. Međutim, najvažniji dio rada se odnosio na skrb za ratne zarobljenike i za bolesne i ranjene pripadnike oružanih snaga zaraćenih strana.[118] Briga o tim kategorijama stradalnika bila je normirana propisima *Ženevskih konvencija* iz 1929., koje su bile međunarodno prihvaćene, te je na temelju propisa konvencija MOCK dostavljao pomoć u logore diljem Europe, a radilo se o paketima do 5 kg težine koji su najčešće sadržavali živežne namirnice, cigarete, odjeću i knjige.[119] U ustrojbenoj reorganizaciji MOCK-a sredinom 1943. je osnovana *Služba paketa za koncentracijske logore*, poznata i kao *Služba*

---

[115] Izvorni naziv: *Division des prisonniers, internés et civils du Comité International de la Croix-Rouge*. Usp. J. C. FAVEZ, *The Red Cross and the Holocaust*, 47.

[116] *Inventaire de la série G 59, Israélites 1939 - 1961*, prir. Fabrizio BENSI, Division des Archives du CICR, Genève, 1996, 4.

[117] K. RICCI: *La délégation CICR à Rome pendant la Seconde Guerre mondiale*, 20.; Opširnije vidi *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 133.-164.

[118] O najvažnijim detaljima iz rada Međunarodnog odbora Crvenog križa za vrijeme Drugog svjetskog rata te u neposrednom poraću usp. *Report of the ICRC, volume I: General Activities*; F. BUGNION: *The International Committe of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 167.-296. i tamo navedena bibliografija.; Usp. i C. MOOREHEAD: *Dunant's Dream: War, Switzerland and the History of the Red Cross*, 371.-557.

[119] Temeljna pitanja tretmana ratnih zarobljenika u Drugom svjetskom ratu vidi u S. P. MacKENZIE: "The Treatment of Prisoners of War in World War II", *The Journal of Modern History*, vol. 66, No. 3, The University of Chicago Press, September 1994., 487.-520.

C.C.C.[120] Naime, nakon uspjeha u slanju paketa zatočenicima u logorima u Norveškoj, odnosno nakon primitka zatočeničkih potvrda o prijemu paketa, MOCK je od ljeta 1943. počeo sa sustavnim slanjem paketa pomoći za civilne zatočenike, tj. građane zemalja okupiranih od strane Wehrmachta koji su deportirani u koncentracijske logore u Njemačkoj. Posao je vodio *Odjel za pomoć* MOCK-a na čijem čelu se nalazio Hans Wasmer, a upravo je opsežnost posla rezultirala osnivanjem službe za slanje paketa. Osim toga, istodobno su prikupljani i podaci o zatočenim osobama koje su potpisivale potvrdu o primitku paketa, koje su vraćane MOCK-u u Ženevu, odnosno Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike, te je nastao kartični indeks koji je sadržavao adresu i podatke o zatočenim osobama. Osnivanjem Odjela za posebnu pomoć (DAS, *Division d'assistance spéciale*), na čijem čelu se do završetka rata nalazio Jean Etienne de Schwarzenberg, Služba paketa je početkom 1944. prešla u njegovu nadležnost.[121]

Međunarodni odbor se u obavljanju navedenog vida djelatnosti (slanje paketa) suočio s gotovo nepremostivim preprekama koje su, uvođenjem pomorske blokade, uzrokovale savezničke vlasti. Naime, savezničke vlasti su kroz blokadu odbijale propustiti niz živežnih artikala i ostalih životnih potrepština, koje je Međunarodni odbor nabavljao u neutralnim državama za sve kategorije zatočenika koncentracijskih logora, uz obrazloženje da proizvodi mogu završiti kod Nijemaca koji će ih iskoristiti za svoje ratne svrhe.[122] Problematika je postupno riješena tek u mjesecima nakon što je u Washingtonu osnovana američka *Uprava za ratne izbjeglice* (War Refugee Board). S obzirom na usku povezanost rada MOCK-a i *Uprave za ratne izbjeglice*, ovdje ću dati tek nekoliko temeljnih podataka o osnivanju u najvažnijim

[120] Ova služba je nazivana i *Služba CCC*, tj. *Service de CCC*, što je potjecalo iz izvornog naziva *Service des Colis aux Camps de Concentration*. J. C. FAVEZ: *The Red Cross and the Holocaust*, 48., 94.-95.; Edouard CHAPUISAT: *Le Comité international de la Croix-Rouge et les déportés* (strojopis-rukopis), Genève, 24. XII. 1946., CICR: CID – Bibliothèque: sig.: 362.191/1042(Br.)., 5.-6.

[121] FAVEZ: *The Red Cross and the Holocaust*, 48., 94.-95.; *Report of the Joint relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 216.-222.; *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 368.-371.

[122] Opširnije usp. Ronald W. ZWEIG: "Feeding the Camps: Allied Blockade Policy and the Relief of Concentration Camps in Germany, 1944-1945", *The Historical Journal*, vol. 41, No. 3, Cambridge University Press, 1998., 825.-851.

djelatnostima te organizacije. *Uprava za ratne izbjeglice* je osnovana 22. siječnja 1944. u svrhu oslobađanja i spašavanja žrtava rata u Europi (osobito Židova), a stekla je veoma snažan utjecaj na američku unutrašnju politiku. Djelatnost su financirali Američki kongres i posebni predsjednički fondovi, dok je ostatak sredstava prikupljan iz privatnih izvora. Organizacija je veoma usko surađivala s Međunarodnim odborom CK-a iz Ženeve, što se osobito odnosilo na *Odjel za posebnu pomoć* (*Division d'assistance speciale*) MOCK-a. *Uprava za izbjeglice* je bila garant mnogih kredita koje je za nabavu hrane, odjeće, lijekova i ostalih životnih potrepština podizao Međunarodni odbor, a s obzirom na to da se *Uprava* posebno angažirala na pronalasku, prijevozu, udomljavanju i novčanom uzdržavanju osoba koje su izbjegle, odnosno koje su oslobađane s okupiranih područja u Europi, američka Vlada je svojim diplomatskim predstavništvima u Turskoj, Švicarskoj, Portugalu, Velikoj Britaniji i sjevernoj Africi odobrila postavljanje posebnih atašea koji su bili zaduženi za problematiku ovih izbjeglica.[123]

Međunarodni odbor Crvenog križa je cjelokupnu djelatnost obavljao preko svojih stalnih predstavništava, odnosno stalnih predstavnika koji su postavljani u zaraćene države u dogovoru s nacionalnim društvima Crvenog križa i vladama tih država. Odmah nakon izbijanja neprijateljstva u rujnu 1939. su postavljeni stalni predstavnici MOCK-a u Treći Reich (dr. Marcel Junod), Francusku (Édouard Frick), V. Britaniju (Rodolphe Haccius) i Poljsku (Robert Brunel), a za vrijeme rata, zbog veličine teritorija i dostave humanitarne pomoći, samo je na području Trećeg Reicha otvoreno više od 40 predstavništava i izaslanstava, dok su stalna predstavništva MOCK-a otvorena i u neutralnim državama, poput Turske, Portugala, Španjolske i Švedske, radi otpremanja pošte te da ta stalna predstavništva posluže kao tranzitne točke za otpremanje humanitarne pomoći. Prema navodima švicarskog

---

[123] Heiner LICHTENSTEIN: *Angepasst und treu ergeben, Das Rote Kreuz im „Dritten Reich"*, Köln, 1988., 95.-96.; J. C. FAVEZ, *The Red Cross and the Holocaust*, 24., 81., 95., 104.;

http://www.fdrlibrary.marist.edu:8000/findbrow.cgi?collection=War+Refugee+Board+Records.

pravnog povjesničara F. Bugniona, do završetka rata Međunarodni odbor je u svijetu otvorio 76 stalnih predstavništava u kojima je djelovalo 179 predstavnika.[124] Međutim, prema navodima službenog biltena MOCK-a samo do 31. prosinca 1943. u svijetu je bilo otvoreno čak 87 stalnih predstavništava Međunarodnog odbora, od kojih se njih 35 nalazilo u Europi, odnosno broj im je povećan sa 28 na 35, a jedno od novih stalnih predstavništava je bilo i ono otvoreno u Zagrebu, što potvrđuju i podaci iz internog popisa stalnih predstavnika MOCK-a koji sadrži nadnevke njihove službe.[125] Istodobno s radom otvorenih stalnih predstavništava, iz Ženeve su odašiljana i posebna izaslanstva koja su provodila osjetljive pregovore i rješavala važna pitanja u korist ratnih stradalnika i žrtava, pa su tako od rujna 1939. do sredine 1947. u sve krajeve svijeta upućena najmanje 194 posebna izaslanstva.[126]

Međunarodni odbor se u radu za vrijeme Drugog svjetskog rata susretao s tri osnovne kategorije ratnih stradalnika, od kojih je svaka u skladu sa svojim statusom nosila posebnu oznaku, odnosno radilo se o PG (*Prisonniers de la Guerre*-ratni zarobljenici), IC (Interné civils-internirani civili) i C (Civils-civili).[127] Kategoriju ratnih zarobljenika (PG) sam pojasnio pa ću se ovdje osvrnuti na civilne kategorije stradalnika. Oznaka *Internirani civili* (IC) se odnosila na građane međusobno zaraćenih država koji su se u trenutku izbijanja rata nalazili na teritoriju suprotstavljene (neprijateljske) države te su internirani u logore, ali je većina zaraćenih država na takve zatočenike odlučila protegnuti konvencijske odredbe o ratnim zarobljenicima iz 1929., dok se oznaka *Civili* (C) odnosila na građane uhićene u vlastitoj zemlji iz političkih razloga (politički zatvorenici), zatim na žrtve rasnih progona (Židovi, Romi) te na građane okupiranih država koji su zatvoreni kao taoci ili su deportirani u neki od logora na teritoriju države-osvajača. Međutim, nakon izbijanja rata Međunarodni odbor je već

[124] Usp. F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 172.
[125] *Bulletin d'informations du CICR*, No. 9, Genève, 15. I. 1944., 6.; ACICR, G. 17/00-II, Généralités PG, Correspondance diverse (janvier 46 – juin 47). Interni popis stalnih predstavnika MOCK-a s nadnevcima obavljanja službe, 31. X. 1946.
[126] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 172.
[127] *Report of the ICRC, volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, 52.

u rujnu 1939. kod vlada zaraćenih država pokrenuo niz aktivnosti da bi se odredbe konvencije iz 1929. o ratnim zarobljenicima primijenile i na internirane civile i civile, što su njemačke vlasti odbile uz obrazloženje da su internirani civili (neprijateljskih država) i civili (većinom Židovi) zatočeni iz razloga državne sigurnosti i u nadležnosti političke policije.[128] Kako je izbijanje rata onemogućilo sazivanje međunarodne konferencije Crvenog križa na kojoj se trebao kodificirati položaj civilnog stanovništva u ratnim okolnostima, civili su za vrijeme Drugog svjetskog rata bili lišeni bilo kakve konvencijske zaštite protiv zapovijedi i propisa zaposjedajućih snaga, a nedostatak međunarodne ratno-pravne regulative po tom pitanju je kulminirao u pojavi bezbrojnih progona koji su završavali u koncentracijskim logorima i genocidom.[129] U potpuno istovjetnoj situaciji kao i civili našli su se politički zatvorenici koji također nisu uživali zaštitu međunarodnog ratnog prava.[130] Međutim, neke države su proširile primjenu konvencije iz 1929. i na internirane civile neprijateljskih država, čime je barem dio civila stekao izvjesnu zaštitu, ali odredbe nikad nisu protegnute na političke zatvorenike, pa su upravo politički zatvorenici te Židovi i Romi najviše stradali za vrijeme rata.[131]

Zbog njemačkih otpora, Međunarodni odbor za vrijeme rata nije usuglasio sporazum s nacističkom Reichom oko položaja civilnih zatočenika u koncentracijskim logorima, što je proizlazilo i iz izbjegavanja konfrontacije kako ne bi izgubio postojeće pravo na nadzor nad sudbinom ratnih zarobljenika.[132] Naime, otpor ili prosvjed protiv njemačkog stava mogao je rezultirati potpunim zabrana koje su njemačke vlasti mogle nametnuti MOCK-u, a one su pod

---

[128] E. CHAPUISAT: *Le Comité international de la Croix-Rouge et les déportés*, 4.-5., 7.

[129] P. ABPLANALP: "The International Conferences of the Red Cross as a Factor for the Development of International Humanitarian Law and the Cohesion of the International Red Cross and Red Crescent Movement", 532.-533.

[130] O radu u korist političkih zatvorenika usp. Jacques MOREILLON: *Le Comité international de la Croix-Rouge et la protection des détenus politiques*, Genève, 1973.

[131] Edouard CHAPUISAT: *Les homes et les faits : Le Comité international de la Croix-Rouge et les Israélites* (strojopis-rukopis), Genève, 1945., CICR: CID – Bibliothèque: sig.: 362.191/043(Br.)., Prema Ženevskim konvencijama iz 1929. Židovi nisu bili ratni zarobljenici, a spominjani su kao internirani civili iako im nije priznat ni taj status. ISTO, 267.-271.

[132] David P. FORSYTHE: "The Red Cross as Transnational Movement: Conserving and Changing the National-State System", *International Organization*, Vol. 30, No. 4 (Autumn 1976), 620.; E. CHAPUISAT: *Le Comité international de la Croix-Rouge et les déportés*, 8.

kontrolom držale gotovo cijelu Europu. Radilo se o pragmatičnom pristupu MOCK-a koji je kroz povijest organizacije postao tradicionalan, a proizlazio je iz drugog načela rada koje je isticalo spremnost na kompromis, odnosno to je podrazumijevalo da MOCK (i MCK) kooperativno pristupaju vladama zaraćenih država s kojima izbjegavaju bilo kakav oblik konfrontacije, te za vrijeme otvorenog oružanog sukoba pokušavaju biti „prijateljski pravni savjetnik".[133] Upravo zbog takve politike, Međunarodni odbor je nakon završetka rata više puta optuživan da je „zatvarao oči" nad nacističkim zločinima nad Židovima i, premda je s njima bio upoznat, nije prosvjedovao protiv niti je o tome upoznao svijet. To je donekle odgovaralo i istini. No, treba dodati kako su njemačke vlasti predstavnicima MOCK-a permanentno odbijale odobriti pravo na posjete koncentracijskim logorima u kojima su bili internirani civili i žrtve rasnih progona, a Međunarodni odbor nije previše prosvjedovao iz već navedenog razloga da ne bi izgubio prava nadzora koja je već imao. Tek 1. veljače 1945. ministar vanjskih poslova Reicha je obavijestio Međunarodni odbor da su njemačke vlasti odobrile slanje paketa s pomoći za internirane civile na području Reicha, koji su izvorno pristigli s belgijskog ili francuskog područja, a tek 12. ožujka 1945. predsjednik MOCK-a je primio obavijest da Reich dopušta slanje pomoći svim kategorijama zatočenih civila te je ujedno odobreno da predstavnici MOCK-a mogu posjetiti sve koncentracijske logore njihova zatočenja koji se nalaze na području Trećeg Reicha.[134]

Premda je, uslijed ratnih okolnosti, najopsežniji dio djelatnosti bio usmjeren na pomoć ratnim stradalnicima, djelokrug rada Međunarodnog odbora kao i Lige društava Crvenog križa nije bio isključivo humanitarno-socijalnog karaktera. Iz djelokruga rada se posebno izdvaja promidžba razvoja međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa, što je provođeno preko

---

[133] D. P. FORSYTHE: "The Red Cross as Transnational Movement: Conserving and Changing the Nation-State System", 612.-613.

[134] E. CHAPUISAT: *Le Comité international de la Croix-Rouge et les déportés*, 5.-6. O aktivnostima MOCK-a u korist zatočenih civila usp. *Documents sur l'activité du Comité international de la Croix-Rouge en faveur des civils détenus dans les camps de concentration en Allemagne (1939-1945)*, Genève, 1947. *ili The Work of the ICRC for Civilian Detainees in German Concentration Camps (1939-1945)*, ICRC, Geneva, 1947.

razvoja nacionalnih društava Crvenog križa, ali je velika pažnja posvećivana i budućnosti *Pokreta* CK-a. Stoga je dio rada bio usmjeren na razvoj Pomlatka Crvenog križa da bi se ideje i načela *Pokreta* Crvenog križa širile među djecom već od školske dobi. Tako su organizacije mladih najčešće osnivane u školama, ali su bile sastavni dio svakog nacionalnog društva Crvenog križa u čijem sklopu su i djelovale.[135] Prosvjetno-odgojno, zdravstveno, humanitarno i socijalno djelovanje su bili temeljna svrha postojanja Pomlatka Crvenog križa, stoga što je i prije izbijanja nekog oružanog sukoba, a osobito za njegova trajanja, trebalo sustavno raditi na obuci zdravstvenog osoblja i pripremama uvjeta za slučaj izbijanja rata. Temeljne značajke rada ovog ogranka svake nacionalne organizacije Crvenog križa, nisu se značajnije mijenjale pa je djelokrug rada iz međuratnog razdoblja bio temelj rada u okolnostima Drugog svjetskog rata. Primjerice, Pomladak Crvenog križa u Hrvatskoj je osnovan 1922., a rad iz međuratnog razdoblja je obavljan i za vrijeme Drugog svjetskog rata, pa može poslužiti kao primjer rada svih organizacija Pomlatka. Dakle, djelatnost je obuhvaćala zdravstveni rad, koji se provodio kroz tečajeve i predavanja, zatim humanitarni rad u prikupljanju novca i životnih potrepština za osobe u potrebi, socijalni rad se ogledao u prikupljanju odjevnih predmeta, organiziranju tečajeva prve pomoći itd., dok su najčešći oblik rada bile školske kuhinje u kojima se pomagala ishrana siromašne djece. Sličan opseg djelatnosti Pomlatka Crvenog križa donose i privremene upute o radu odbora Crvenog križa Hrvatske na oslobođenom području Hrvatske iz listopada 1944., a najvažniji rad mladih unutar Pomlatka je bila promidžba Crvenog križa, sakupljanje priloga u novcu, hrani, odjeći, knjigama itd., zatim posjete bolnicama i darivanje bolesnih (i ranjenih).[136]

---

[135] HR-DAVŽ-0019 – ONOO Varaždin (1943.-1945.), Zdravstveni odjel: Opći spisi, bb/44. (kut. 4), *Privremena pravila Društva Crvenog križa Hrvatske /D.C.K.H./*, §. 1, § 10. Privremena pravila su, među inim, sastavljena na temelju zaključka Lige društava Crvenog križa od 20. ožujka 1922. o osnivanju Pomlatka Crvenog križa.

[136] Usp. Ivan JELIĆ: *Povijest Crvenog križa u Županji 1914-1977.*, Županja, 1978., 48.-50.; *Privremene upute za poslovanje i rad Odbora Društva C.K.*, §. 4, §. 5., HR-DAVŽ-0019 – ONOO Varaždin (1943.-1945.), Zdravstveni odjel: Opći spisi, bb/44. (kut. 4).

HRVATSKI CRVENI KRIŽ U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Počeci nacionalne organizacije Crvenog križa na području Hrvatske, ali i Bosne i Hercegovine, sežu u drugu polovicu 19. stoljeća. Naime, nakon ustanka protiv osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini (1875.-1878.) prikupljana je humanitarna pomoć za stradalnike iz te pokrajine i na tom području je djelovao i Međunarodni odbor Crvenog križa. Tada su ostvareni i prvi ozbiljniji kontakti pučanstva s područja Kraljevina Hrvatske i Slavonije s idejama međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa. Tako je, primjerice, već 1875. u Požegi djelovala humanitarna organizacija čije djelovanje je počivalo na nekim obilježjima *Ženevskih konvencija*.[137]

Sporadični slučajevi osnivanja humanitarnih organizacija rezultirali su utemeljenjem organizacija koje su bile preteča Hrvatskog Crvenog križa. Tako je u Zagrebu 1878. osnovan *Odbor za pomaganje ranjenika i bolestnika* iz kojeg se 1879. razvilo *Hrvatsko patriotsko družtvo za pomoć ranjenicima, vojnim udovicama i sirotama*, a kako je društvo djelovalo u skladu s propisima Crvenog križa 1882. je preraslo u *Družtvo Crvenog križa Kraljevina Hrvatske i Slavonije*.[138] Organizacija je na humanitarnim postavkama rada djelovala za vrijeme Prvog svjetskog rata, a razvoj je nastavljen u međuratnom razdoblju. Novi moment u radu nacionalne organizacije Crvenog križa nastupa s osnivanjem Banovine Hrvatske, krajem kolovoza 1939. Na temelju administrativno-političkih promjena koje je donijela uspotava Banovine Hrvatske, 31. ožujka 1940. je utemeljeno posebno banovinsko društvo Crvenog križa sa sjedištem u Zagrebu. S obzirom da Jugoslavenski odbor Crvenog križa (JOCK) nije prihvatio osnivanje zasebnog društva Crvenog križa Banovine Hrvatske kao ni ostale zaključke Skupštine, Upravni Odbor na čelu s predsjednicom Marijom Maček je 4. siječnja 1941. podnio kolektivnu ostavku na sve dužnosti u banovinskom društvu, a zatim je izabran

[137] Prema *Sto godina Crvenog križa u Slavonskoj Požegi*, Slavonska Požega, 1988., 20.
[138] *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, Hrvatski Crveni križ – Središnji ured Zagreb, Zagreb, 1943., 3.

Privremeni upravni odbor koji je, pod predsjedanjem dr. Ante Hočevara, uveo nacionalno društvo Crvenog križa u NDH.[139]

Napadom oružanih snaga Sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju 6. travnja 1941. i na ovim prostorima je započeo Drugi svjetski rat. U kratkotrajnom oružanom sukobu, koji je bezuvjetnom kapitulacijom Kraljevine Jugoslavije, zaključen već desetak dana nakon njegova početka oblikovan je novi upravno-teritorijalni ustroj. Proglasom maršala Slavka Kvaternika koji je 10. travnja 1941. pročitan u eteru zagrebačke radio-postaje uspostavljena je Nezavisna Država Hrvatska.[140] Podjela Jugoslavije je konkretizirana 21. i 22. travnja 1941. u Beču sklapanjem sporazuma ministara vanjskih poslova Trećeg Reicha i Kraljevine Italije o demarkacijskoj liniji između njemačkog i talijanskog područja, zatim o granicama područja okupiranih od strane Mađarske i Bugarske, statusom okupirane Srbije te ugovorima o određivanju granica NDH i Italije.[141] Tako je nova država graničila s Mađarskom, Italijom, Trećim Reichom, na Istoku sa Srbijom, Sandžakom i Crnom Gorom, a Hitlerovom odlukom o podjeli Jugoslavije od 12. travnja 1941., formirana je Srbija pod vrhovnim zapovjedništvom kopnene vojske Reicha (*Oberkommando Wehrmacht*).[142]

Uspostavljena NDH je obuhvaćala modificirani teritorij bivše Banovine Hrvatske iz 1939., odnosno pridružena su mu područja Vrbaske banovine te dijelovi Drinske i Zetske banovine.[143] Ovisno o izvoru, NDH je opsegom zauzimala područje od oko 101.000 do 102.000 četvornih kilometara s oko 6,55 milijuna stanovnika, od kojih su najbrojniji bili Hrvati, zatim Srbi te muslimani, a od raznih narodnosti po broju su prednjačili Nijemci i

---

[139] Opširnije usp. Zdravko ŽIDOVEC: *Hrvatski Crveni križ: 125 godina u službi humanosti: „povijesni pregled“*, Zagreb 2003., 66.-67.; Usp. i Stjepan SRŠAN, Marko ĐUKIĆ: *Povijest Crvenog križa u Osijeku*, Osijek, 2003., 37.-38.; *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 4.-5.

[140] Mladen COLIĆ: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd, 1973., 91.: Kronologiju događaja od 10. travnja vidi Miron Krešimir BEGIĆ, *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.* (pretisak), Split, 2007., 19. i dalje.

[141] M. COLIĆ: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 115. Opširnije o razgraničenju usp. Ljubo BOBAN: *Hrvatske granice 1918.-1993.*, Zagreb, 1993., 45.-49.

[142] Vjekoslav VRANČIĆ: *Branili smo državu. Uspomene, osvrti, doživljaji*, Washington D.C. – Samobor, 2006., sv. I, 236.-239., 324.; Usp. i zemljovid VII., Lj. BOBAN: *Hrvatske granice 1918.-1993.*, 49.

[143] Lj. BOBAN: *Hrvatske granice 1918.-1993.*, 43.

Mađari.[144] U lipnju 1941. državna administracija na lokalnoj razini je ustrojena unutar 22 velike župe kao lokalne upravno-teritorijalne jedinice, od kojih se sedam župa nalazilo na području Bosne i Hercegovine. Velike župe su se administrativno dijelile na manje jedinice lokalne uprave, odnosno na kotarske oblasti (141), zatim na gradove ili gradske općine (31), te „obćine“ (1.006).[145] Samo područje NDH je podijeljeno na njemačko i talijansko posadno područje, a razgraničenje između njemačke i talijanske vojske je teklo linijom Plješivica, Kulen Vakuf, Livno, Mostar i Gacko.[146]

Hrvatski Crveni križ je nakon uspostave NDH vodio *Privremeni upravni odbor* koji je imenovan još u ožujku 1940., a Društvo je bilo pravni slijednik dotadašnje nacionalne organizacije Crvenog križa, utemeljene još 1878.[147] Unatoč više od šest desetljeća postojanja, organizacijska i ustrojbena struktura, raširenost mreže ogranaka nacionalne organizacije, ali i djelatnost su u mnogim segmentima bili tek u povojima. Nepostojanje pravne regulative o ustrojstvu i radu HCK-a ograničavalo je njegovu djelatnost u NDH, pa je Društvo nekoliko mjeseci obavljalo poslove na temelju nevažećih pravila i statuta koji su bili u upotrebi za vrijeme Banovine Hrvatske (Kraljevine Jugoslavije). U takvim okolnostima, odnosno pod vodstvom privremene uprave i bez pravne regulative na kojoj bi temeljio svoju djelatnost, Hrvatski Crveni križ je dočekao osnivanje Nezavisne Države Hrvatske. S obzirom na nove okolnosti Privremeni upravni odbor je na sjednici održanoj 25. travnja 1941. u Zagrebu zaključio da se Društvo preimenuje u *Družtvo Crvenog križa Nezavisne Države Hrvatske*, a

---

[144] M. COLIĆ: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 184.; Rafael LANDIKUŠIĆ: *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 1942., 13.
[145] R. LANDIKUŠIĆ: *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli NDH*, 13., 16.-56.
[146] Nada KISIĆ KOLANOVIĆ: *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941. – 1945.*, Zagreb, 2009., 46.
[147] Nedostatak arhivskog gradiva uvelike je ograničio sve pokušaje znanstvenih istraživanja povijesti Hrvatskog Crvenog križa i njegova djelovanja za vrijeme NDH. Međutim, kvalitetnom se čini sinteza V. Židovca koja je objavljena povodom 125. obljetnice utemeljenja HCK-a. Objavljene su i manje prigodne sinteze o pojedinim lokalnim organizacijama HCK-a koje ipak, uslijed nedostatka izvora, nemaju veću znanstvenu vrijednost. O pojedinim lokalnim ograncima HCK-a koje sadrže i sporadične podatke o radu za vrijeme NDH usp. Ivan JELIĆ: *Povijest Crvenog križa u Županji 1914-1977.*, Županja, 1978.; Milivoj KOVAČIĆ i dr.: *Stazama dobrote, 120 godina Crvenog križa u Koprivnici (1881.-2001.)*, Koprivnica, 2001.; Stjepan SRŠAN i Marko ĐUKIĆ: *Povijest Crvenog križa u Osijeku*, Osijek, 2003.; *STO godina Crvenog križa u Slavonskoj Požegi*, Slavonska Požega, 1988.; Zdravko ŽIDOVEC: *Hrvatski Crveni križ: 125 godina u službi humanosti: „povijesni pregled“*, Zagreb 2003.

dotadašnja privremena uprava je postala Središnji odbor Društva za područje čitave države.[148] Središnji ured je djelovao u Domu Crvenog križa u Derenčinovoj ulici u Zagrebu (k. br. 38-40), a sastojao se od dvije zgrade čija je gradnja dovršena 1941. Uredske prostorije su bile smještene u prizemlju i na prvom katu obje zgrade, u suterenskim (podrumskim) prostorima su se nalazila skladišta, a posebno skladište se nalazilo i u Boškovićevoj ulici u Zagrebu.[149]

Postojanje i rad nacionalne organizacije Crvenog križa u NDH su formalno-pravno regulirani početkom srpnja 1941. Posebnom zakonskom odredbom koju je 5. srpnja 1941. potpisao Poglavnik Ante Pavelić utemeljeno je *Družtvo Hrvatski Crveni križ Nezavisne Države Hrvatske*.[150] Tom veoma jednostavnom zakonskom odredbom od samo sedam kratkih članaka vlasti su pokušale regulirati sva pitanja iz djelokruga rada Crvenog križa, što bi moglo navesti i na zaključak o pomalo neozbiljnom i indiferentnom odnosu vlasti prema nacionalnoj organizaciji Crvenog križa i njezinom radu. Kasniji događaji oko osnivanja karitativno-socijalne organizacije *Pomoć*, čiji je temeljni zadatak bila briga o osobama u potrebi na području NDH, samo će potvrditi prvotna nagađanja o negativnom odnosu vlasti prema Crvenom križu, o čemu će kasnije biti više govora. Proglašenom zakonskom odredbom je riješeno pitanje imena, sjedišta i znaka Društva HCK-a NDH koje je proglašeno pomoćnim tijelom vojnog zdravstva (saniteta), dok je djelokrug rada propisivao rad u smislu postojećih međunarodnih konvencija, poslove i skrb za poboljšanje položaja ratnih zarobljenika, ranjenika i bolesnika, ratne siročadi (djece) te ublažavanje siromaštva i nevolje i pružanje brze pomoći osobama u potrebi.[151] Do izdavanja propisnika o ustrojstvu HCK-a, dr. Ante Hočevar i postojeća privremena uprava su ovlašteni za vođenje organizacije na području NDH.[152]

---

[148] Z. ŽIDOVEC: *Hrvatski Crveni križ*, 71.; *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 5.
[149] Z. ŽIDOVEC: *Hrvatski Crveni križ*, 71., 73.
[150] Usp. "Zakonska odredba o osnutku družtva ››Hrvatski Crveni Križ‹‹", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1941.*, 250.
[151] ISTO, §. 1, §. 2.
[152] ISTO, §. 4.; *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 5.

S obzirom na svoju karitativno-socijalnu svrhu postojanja HCK-a je oslobođen od plaćanja svih državnih davanja, pristojbi, trošarina, poreza i prireza na imovinu, poreza na promet i trošarina na materijale kupovane u inozemstvu, te od ubiranja poreza na humanitarne akcije koje je priređivao. Olakšice su proširene i na oprost od plaćanja svih poštanskih, telegrafskih i brzoglasnih troškova, kao i na besplatan prijevoz svih pošiljaka u državnom željezničkom, riječnom i pomorskom prometu prema vojnim cijenama uz oslobođenje od plaćanja lučkih pristojba. Međutim, izgleda da HCK-a nije imao veće koristi od navedenih olakšica. Primjena olakšica se odnosila na mirnodopske uvjete i olakšice su vrijedile samo u slučaju elementarnih i narodnih nesreća, što je izravno potvrđeno u istom članku Zakonske odredbe u kojem stoji: "U vrijeme rata odredit će ministarstvo hrvatskog domobranstva u sporazumu s nadležnim ministarstvima povlastice družtva u pogledu vožnje i prevoza državnim željeznicama i brodovima."[153] Ostalim pogodnostima HCK-u je odobreno besplatno tiskanje vlastitih izdanja u Hrvatskoj državnoj tiskari te organiziranje manifestacije *Tjedan Crvenog križa* u svrhu širenja i promidžbe ideja i načela Crvenog križa.[154]

Premda bi u skladu sa svojom socijalnom ulogom trebao biti podređen Odjelu za udružbu (socijalnu skrb) Ministarstva zdravstva i udružbe, Hrvatski Crveni križ je stavljen pod državnu zaštitu i proglašen pomoćnim tijelom vojnog zdravstva, čime je izravno podređen Ministarstvu hrvatskog domobranstva koje je trebalo i provesti Zakonsku odredbu. Istodobno, Ministarstvo je bilo ovlašteno da u suradnji s Ministarstvom unutarnjih poslova i Ministarstvom nastave (vjerojatno se misli na Odjel za pravosuđe Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja) izradi propisnik o ustrojstvu i djelovanju HCK-a koja će na kraju i odobriti imenovana ministarstva.[155] Iz navedenih stavki je očito kako je HCK-a u stvari uključen u vojni sustav i pretvoren u pomoćno tijelo vojnog saniteta, čime je narušeno više temeljnih

[153] Usp. §. 5., st. 2., st. 3., st. 5. u "Zakonska odredba o osnutku družtva ››Hrvatski Crveni Križ‹‹", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1941.*, 250.
[154] ISTO, §. 5.
[155] ISTO, §. 4., §.6.

načela rada Crvenog križa, a možda bi bilo previše smiono pretpostaviti da bi HCK-a kasnije bio uključen u Ustaški pokret? Naime, na temelju prikazanog je moguće pretpostaviti da su vlasti pri pravnom reguliranju postojanja Društva kao predložak koristile iskustva iz Trećeg Reicha. Da bi samo pitanje bilo jasnije spomenut ću da je Njemački Crveni križ još sredinom tridesetih godina potpuno podređen državi, pretvoren je u dio njemačke ratne mašinerije, a zatim je potpuno uključen u nacional-socijalističku stranku Reicha.[156] Time su ozbiljno narušena načela rada Crvenog križa koji je trebao biti neovisan da bi mogao djelovati nepristrano i bez predrasuda u korist svih osoba u potrebi ne praveći razliku na temelju njihove rasne, političke ili vjerske pripadnosti. U tom kontekstu je mnogo jasnije u kojem smjeru je mogla voditi prva zakonska odredba u NDH o nacionalnoj organizaciji Crvenog križa. Nesumnjivo je da su propisima Zakonske odredbe narušena temeljna načela postojanja i rada Hrvatskog Crvenog križa, čime bi vjerojatnom postala i pretpostavka kako je režim pokušao uključiti Hrvatski Crveni križ u Ustaški pokret, kao što su to učinile vlasti Trećeg Reicha uključivanjem nacionalnog društva u nacional-socijalistički pokret. U prilog tome govori i podatak kako se Odjel za udružbu Ministarstva zdravstva i udružbe NDH, kao jedina logično moguća i isključivo nadležna ustanova u NDH za pitanja Crvenog križa, u pravnoj regulativi ni ne spominje. Budući da je NDH osnovana pod pokroviteljstvom Trećeg Reicha, u mnogim slučajevima pravnog reguliranja raznih pitanja nove države ustaški režim je koristio njemačka iskustva, pa su zakonska rješenja često bila tek preslika rješenja njemačkog zakonodavstva. Takav utjecaj se, primjerice, izravno ogleda u pravnim rješenjima koja je koristilo rasno zakonodavstvo NHD. Premda ne postoje klasični arhivski izvori koji bi potvrdili takvu pretpostavku, odista nije nemoguće da je ustaški režim i u pitanju Hrvatskog Crvenog križa namjeravao preslikati njemačka iskustva. Početak pravnog reguliranja položaja nacionalne organizacije Crvenog križa i proglašavanje prve zakonske odredbe su mogli biti

[156] O tome na str. 54.-55.

tek prvi korak u provođenju tih nastojanja. Međutim, ako su i postojale takve namjere, kasniji splet okolnosti će u potpunosti onemogućiti ustaški režim u provođenju takvih nastojanja u djelo.

Iz promidžbenih materijala očito je da je moto HCK-a „Neka vlada milosrđe među ljudima“ bio veoma sličan temeljnom motu rada Međunarodnog odbora Crvenog križa „Milosrđe među oružjem“ (Inter Arma Caritas). Upravo su nacionalna društva Crvenog križa bila osnovna pokretačka snaga cijelog međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa, a provodila su djelatnosti koje su morale biti usklađene sa statutom, s nacionalnim zakonodavstvom, te u skladu s načelima *Pokreta*. Nacionalna društva su trebale biti autonomne organizacije u vlastitoj državi, ali su preko svojih programa surađivale s vlastima u olakšanju ljudskih patnji. Istovremeno, društva su trebala raditi i na promicanju primjene međunarodnog ratnog prava. Spomenuta načela i aktivnosti su bile temeljne postavke rada HCK-a NDH nakon donošenja pravne regulative, premda su neke postavke, poput autonomije, bile ozbiljno narušene. Međutim, unatoč određenim problemima HCK-a je nastavio s radom započetim još sredinom travnja 1941.

U prvim mjesecima svog postojanja u NDH, nacionalna organizacija Crvenog križa nije imala previše širok djelokrug rada. Međutim, privremena uprava je ubrzo nakon uspostave NDH preimenovala društvo te krenula u ozbiljnije obavljanje svojih djelatnosti, a među prvima je osnivan Obavještajni ured u sklopu Središnjeg ureda HCK-a u Zagrebu. Preko ovog odsjeka HCK-a je provodio potragu za nestalim osobama za što su korišteni posebni obrasci te dnevne novine i radio-postaje pa je pronađeno čak 30.000 ljudi. Do početka studenoga 1941. nacionalna organizacija Crvenog križa je osnovala i niz prihvatnih postaja u Osijeku, Sarajevu, Dubrovniku, Zemunu, S. Brodu i Metkoviću te su uspostavljeni odnosi s nacionalnim društvima susjednih država, a osnovan je i *Odbor za sakupljanje darova*

priznanja našim hrabrim vojnicima.[157] Međutim, unatoč navedenim aktivnostima iz novinskih je napisa razvidno da se većina djelatnosti do kraja 1941. odvijala u korist prikupljanja pomoći za Istočno bojište.[158] Početkom veljače 1942. HCK-a je pokrenuo i djelatnost na sabiranju pomoći za postradale iz južnih krajeva NDH, a već količine pomoći su već bile otpremljene u Sarajevo, Banja Luku, Bihać itd.[159] Hrvatski Crveni križ je sudjelovao i u prvoj fazi repatrijacije Hrvata zarobljenih kao pripadnika jedinica jugoslavenske Kraljevske vojske, a uspostavljeni su i prvi kontakti s Međunarodnim odborom iz Ženeve, o čemu će više riječi biti u idućem poglavlju.[160]

Na temelju Zakonske odredbe proglašene početkom srpnja 1941. dr. Ante Hočevar i postojeća privremena uprava HCK-a su ovlašteni za vođenje nacionalne organizacije Crvenog križa na području NDH do izdavanja Propisnika o ustrojstvu HCK-a NDH. Te temeljne dokumente važne za djelatnost HCK-a su trebala uskladiti i odobriti Ministarstvo hrvatskog domobranstva, Ministarstvo unutarnjih poslova i Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, ali to nije učinjeno ni godinu dana od osnivanja NDH. Možda je takva neodgovornost vlasti u odnosu prema nacionalnoj organizaciji Crvenog križa bila i glavni razlog što se general Ante Hočevar u travnju 1942. zahvalio na časti predsjednika HCK-a NDH, a još uvijek privremeno upravno tijelo nacionalnog društva Crvenog križa je za novog predsjednika izabralo oftalmologa dr. Kurta Hühna.[161]

Državne vlasti su u gotovo jednogodišnjem razdoblju do proglašenja nove pravne regulative o nacionalnoj organizaciji Crvenog križa učinile veoma malo, odnosno gotovo

---

[157] "Uspješan rad Hrvatskog Crvenog križa", *Nova Hrvatska*, 196, 12. XI. 1941., 7.
[158] "Prikupljanje darova za naše hrabre vojnike na Istočnom bojištu", *Nova Hrvatska*, 197, 13. XI. 1941., 7.; "Započela je sabirna akcija darova za naše hrabre legionare i vojnike", *Nova Hrvatska*, 201, 17. XI. 1941., 8.; "Hrvatski Crveni križ šalje samo skupne darove na Istočno bojište", *Nova Hrvatska*, 211, 27. XI. 1941., 8.; "Poslana je druga pošiljka darova priznanja hrvatskim ratnicima na Istočno bojište", *Nova Hrvatska*, 14, 16. I. 1942., 7.
[159] "U utorak počinje sabiranje odjeće i obuće za postradale iz južnih dijelova Hrvatske", *Nova Hrvatska*, 28, 1. II. 1942., 26.
[160] "Uspješan rad Hrvatskog Crvenog križa", *Nova Hrvatska*, 196, 12. XI. 1941., 7.
[161] *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 6.

ništa. Naime, nakon proglašenja zakonske odredbe o HCK-a, što je bila tek temeljna pravna regulativa o postojanju HCK-a u NDH, vlasti su trebale pristupiti formuliranju niza temeljnih dokumenta bitnih za neometan rad Crvenog križa, a kojima bi se riješila upravljačka, ustrojbena i poslovna pitanja Hrvatskog Crvenog križa. Prije svega, vlasti su trebale riješiti pitanje upravljačke garniture preko imenovanja Središnjeg upravnog odbora, koji bi preuzeo nadležnost nad cjelokupnom organizacijom, te Nadzornog odbora HCK-a. Zatim su trebale pristupiti izradi i proglašavanju Propisnika o djelovanju HCK-a te Poslovnika HCK-a čime bi se riješila ustrojbena pitanja i djelokrug rada od vrha do najnižih razina, što je u stvari značilo konstituiranje lokalne mreže ogranaka bez kojih Središnji ured nije mogao provoditi poslovnu politiku HCK-a. Dakle, vlasti su trebale donijeti više dokumenata koji bi sadržavali detaljne propise o ustrojstvu, radu i poslovanju Društva i njegovih ogranaka i kojima bi se regulirala podjela prihoda između odbora na terenu i Središnjeg ureda u Zagrebu. Istodobno, dokumenti su trebali omogućiti HCK-u da osnuje niz odsjeka, odnosno ogranaka organizacije koji bi mu pomagali u njegovom humanitarnom radu, kao što su, primjerice, Sestrinstvo ili Pomladak HCK-a itd.

Potpunu neaktivnost svih struktura vlasti u pogledu HCK-a u prvih godinu dana njegova postojanja i rada sredinom listopada 1943. je potvrdila, iako neizravno, i ustaška promidžba. Naime, u promidžbenom novinskom napisu o nacionalnoj organizaciji Crvenog križa zaključuje se da su temelji Hrvatskog Crvenog križa kao "najveće hrvatske dobrotvorne ustanove" udareni tek nizom dokumenata čije izdavanje je uslijedilo nakon proglašenja Zakonske odredbe o HCK-a NDH od 4. srpnja 1942. i izdavanja *Propisnika o djelovanju Hrvatskog Crvenog Križa* s istim nadnevkom.[162] Dakle, Crveni križ je u prvih godinu dana postojanja doslovno bio prepušten sam sebi, a tek je odredbom Poglavnika od 12. veljače 1942. dr. Milovan Žanić, ministar bez portfelja pri Predsjedništvu Vlade NDH, imenovan za

[162] "Kako su udareni temelji Hrvatskom Crvenom Križu i njegov djelokrug", *Nova Hrvatska*, 240, 13. X. 1943., 7.

povjerenika *Družtva Hrvatski Crveni Križ*.[163] Iako se smatralo kako je dr. Žanić tek posrednik između privremenog vodstva nacionalne organizacije Crvenog križa i Vlade NDH, odnosno Poglavnika, to ipak nije bio slučaj. Naime, povjerenik je u stvari imao ovlasti nadzornika i neslužbenog upravitelja pa su ustaške vlasti ovim činom nacionalnu organizaciju Crvenog križa potpuno stavile pod svoj nadzor. Takav razvoj situacije potvrđuje i dr. Friedrich Kästli, švicarski konzul u Zagrebu, koji navodi da je Središnji ured HCK-a "brzo zaposjednut od Ustaša" te *ad hoc* postavljanjem opunomoćenog ministra Milovana Žanića, koji je bio "nepristupačan i osobito ukočen ustaša", stavljen pod kontrolu vlasti.[164]

[163] *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 5.-6.
[164] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943. des Schweiz. Konsulats in Zagreb*, 78.

PRVI DODIRI MEĐUNARODNOG ODBORA CRVENOG KRIŽA I HRVATSKOG CRVENOG KRIŽA I PREUSTROJ NACIONALNE ORGANIZACIJE

Prvi dodiri između Središnjeg ureda HCK-a i Međunarodnog odbora ostvareni su zahvaljujući naporima dr. Ante Hočevara, predsjednika privremene uprave društva, koji je već krajem travnja 1941. pokrenuo osnutak *Obavještajnog ureda* pri nacionalnoj organizaciji Crvenog križa, pa su kontakti sa Ženevom uspostavljeni već sredinom svibnju 1941.[165] Radilo se o izravnom obraćanju Središnjeg ureda HCK-a s upitima u vezi hrvatskih državljana koji su se nakon izbijanja rata, kao građani NDH koja se nalazila uz Sile Osovine, diljem svijeta našli u zaštitnoj internaciji, a upiti su proslijeđeni *Jugoslavenskoj službi* Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a.

Ohrabren povratnim informacija od Međunarodnog odbora iz Ženeve, Središnji ured HCK-a je već početkom srpnja, neposredno nakon proglašenja formalno-pravne regulative o nacionalnoj organizaciji Crvenog križa, počeo pripremati materijale za Međunarodni odbor. Tako je već krajem srpnja i početkom kolovoza u Ženevu upućeno više dokumenata kojima se pokušalo zainteresirati MOCK za situaciju u NDH. S obzirom na stanje koje je rezultiralo nestankom Kraljevine Jugoslavije i novim administrativno-političkim okolnostima diljem Europe, pokrenuta je opsežna djelatnost kako bi se Međunarodni odbor iz Ženeve uvjerio u iskrena humanitarna nastojanja tek osnovanog društva HCK-a. Istodobno, vodstvo HCK-a je pokušalo ukazati na nužnost priznanja novog nacionalnog društva kao suvremene i samostalne organizacije čija je djelatnost duboko ukorijenjena na temeljnim načelima Međunarodnog odbora Crvenog križa te na svim načelima cjelokupnog međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa. Tako je Središnji ured HCK-a već 29. srpnja 1941. zatražio da mu pravna služba MOCK-a dostavi izvorne tekstove obje *Ženevske konvencije* iz 1929., na što se Međunarodni odbor pozitivno očitovao i zatraženi materijali su dostavljeni već sredinom

[165] ACICR, CR00/73 – 244, Croix-Rouge croate à Zagreb (13.12.1918-24.04.1946.), 5. Dopis HCK-a br. 2.737 od 29. V. 1941.

kolovoza 1941.[166] Istog dana kada je upućen zahtjev za dostavu izvornih tekstova *Ženevskih konvencija,* Središnji ured HCK-a je u Ženevu poslao više dokumenata koji su pojašnjavali ustrojbenu strukturu HCK-a i osnove rada novog društva. Dakle, Središnji ured HCK-a je 31. srpnja 1941. Međunarodnom odboru u Ženevi uputio opsežan dopis u kojem je ukazao na činjenicu da je odmah nakon utemeljenja NDH Hrvatski Crveni križ prekinuo sve veze s Jugoslavenskim Crvenim križem iz Beograda, proglasio vlastito i neovisno društvo, ali i da je zadovoljio temeljne uvjete i temeljna načela rada za stjecanje međunarodnog priznanja.[167] Dakle, nacionalno društvo je utemeljilo Središnji ured kao glavno tijelo koje će održavati kontakte s drugim nacionalnim organizacijama Crvenog križa, kao zaštitni znak se koristi crveni križ na bijelom polju, djelatnost je utemeljena na načelima solidarnosti, a najavljeno je i osnivanje brojne lokalne mreže ogranaka u koju će se regrutirati sve kategorije stanovništva. Djelatnost će se u ratnim okolnostima temeljiti na skrbi za ratne zarobljenike, ranjene i bolesne, a u miru u borbi protiv tuberkuloze, veneričnih bolesti, raka i raznih epidemija, a promicat će se javno zdravstvo, dobrovoljni rad i edukacija od mlađih naraštaja preko Pomlatka Crvenog križa. Ukazujući na navedene podatke, dr. Ante Hočevar, predsjednik Središnjeg ureda HCK-a, i dr. Vladimir Katičić, direktor *Obavještajnog odsjeka* HCK-a, su zaključili kako HCK-a NDH zadovoljava temeljne uvjete za međunarodno priznanje, te da od MOCK-a očekuje da ga Međunarodni odbor prizna punopravnim članom Međunarodnog odbora Crvenog križa.[168] Dopisu je priložen popis članova Središnjeg ureda HCK-a i prijevod Zakonske odredbe o osnivanju HCK-a NDH od 5. srpnja 1941.

Prije nego ukažem na razvoj situacije oko zahtjeva Središnjeg ureda HCK-a, moram razriješiti izvjesne nedoumice oko postupka priznanja i pojasniti ulogu Međunarodnog odbora Crvenog križa, ali i švicarskih saveznih vlasti u proceduri priznavanja nacionalnih društava

[166] ACICR, CR00/73 – 244, 6. Dopis HCK-a od 31. VII. 1941. ; ISTO, br. 9. Dopis HCK-a od 16. VIII. 1941.
[167] ACICR, CR0073 – 244, 7. Dopis HCK-a od 31. VII. 1941.
[168] ISTO.

Crvenog križa. Sam oblik političkog priznanja nekog nacionalnog društva Crvenog križa bio je u nadležnosti Saveznog vijeća Švicarske Konfederacije budući da su središnje političke vlasti bile nadležne za sve poslove političke prirode koje su proizašle iz rada MOCK-a, što znači da je punopravno priznanje ovisilo o političkim odnosima koje je Švicarska uspostavila s državom nacionalnog društva koje je od MOCK-a zatražilo priznanje. Dakle, iako mnogi smatraju kako je Međunarodni odbor obavljao postupak priznanja država, to nije bio slučaj, a do zabune je dolazilo stoga što je u ratnim okolnostima Međunarodni odbor u mnogim državama otvarao stalna predstavništva i odašiljao razna izaslanstva koja su stupala u dodir s nacionalnim organizacijama Crvenog križa, ali i sa središnjim političkim vlastima država, da bi se neometano provodile humanitarne aktivnosti te poštivalo međunarodno ratno pravo. Zabunu je mogla potaknuti i činjenica kako su svi predstavnici MOCK-a poslove obavljali na diplomatskoj razini te su imali zajamčen diplomatski imunitet, ali važno je spomenuti kako njihov posao nije bio političke prirode i nimalo nije izlazio iz okvira propisanih statutom Međunarodnog odbora. Iz navedenog je razvidno da su švicarske savezne vlasti bile jamac međunarodnog položaja MOCK-a i stoga se u svim političkim pitanjima organizacija ravnala prema naputcima Političkog odsjeka švicarskog Saveznog vijeća, što znači da je Međunarodni odbor tek nakon povoljne preporuke saveznih vlasti provodio postupak priznanja nacionalnog društva Crvenog križa.

U međunarodnom priznanju novog nacionalnog društva Crvenog križa Međunarodni odbor je imao ključnu ulogu. Od svog utemeljenja MOCK je u svojstvu osnivačkog tijela Crvenog križa i cijelog međunarodnog *Pokreta* te čuvara njegovih temeljnih načela rada, posjedovao isključivo pravo na priznavanje novih nacionalnih društava, za što je korišten sustavni postupak priznavanja koji se primjenjivao još od 1876.[169] Prije odašiljanja cirkularne

[169] P. ABPLANALP: "The International Conferences of the Red Cross as a Factor for the Development of International Humanitarian Law and the Cohesion of the International Red Cross and Red Crescent Movement", *International Review of the Red Cross*, No. 308, Geneva, September-October 1995., 543.

obavijesti drugim nacionalnim organizacijama Crvenog križa o priznavanju novog društva, Međunarodni odbor je trebao provesti tzv. verifikacijski postupak, odnosno provjeriti temelje na kojima je novo društvo osnovano te potvrditi da je osnivanje obavljeno u skladu sa zakonima i s nakanama koje su bile istovjetne s temeljnim načelima cijelog *Pokreta*.[170] Tako je i HCK-a NDH bio podložan verifikacijskom procesu koji je provodio Međunarodni odbor koji je po njegovom uspješnom okončanju izdavao službenu obavijest u formi akreditacije kombinirane sa službenim priznanjem.[171] Ova prava su MOCK-u davala diskrecijsko pravo prema kojem je utvrdio 12 kvalifikacijskih uvjeta za priznanje društ(a)va, a koja su predstavljala esencijalna načela *Pokreta*. Tri su uvjeta bila posebno važna za nacionalna društva koja su tražila priznanje vlastite opstojnosti, a bila su u uzročno-posljedičnoj vezi sa *Ženevskim konvencijama* i univerzalnim znakom *Pokreta*. Naime, nacionalno društvo koje je zatražilo priznanje je trebalo biti osnovano na teritoriju države koja je pripadala krugu država-potpisnica *Ženevskih konvencija*, trebalo je biti osnovano isključivo kao „Društvo Crvenog križa“, a za službeni znak je trebalo usvojiti znak crvenog križa na bijeloj podlozi.[172]

Svako nacionalno društvo Crvenog križa je trebalo udovoljiti i određenim mjerilima od kojih su najvažniji bili kriteriji jedinstva, neovisnosti i univerzalnosti.[173] U slučaju HCK-a to je značilo da prema kriteriju jedinstva na području NDH ne smije biti istovjetnog i ranije priznatog društva Crvenog križa. Prema kriteriju neovisnosti HCK-a je trebao imati zakonito izabrano vodstvo koje su službeno priznale vlasti NDH, dok je prema kriteriju univerzalnosti HCK-a trebao izraziti spremnost da sudjeluje u svim djelatnostima međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa te da će uvažavati i poštovati njegova temeljna načela rada i ideale.

---

[170] F. BUGNION: “The Emblem of the Red Cross: A brief History III“, *International Review of the Red Cross*, No. 195, Geneva, June 1977, 284.
[171] ISTO, 284.
[172] ISTO, 284.-285.
[173] P. ABPLANALP: “The International Conferences of the Red Cross as a Factor for the Development of International Humanitarian Law and the Cohesion of the International Red Cross and Red Crescent Movement”, 544.

Nakon primitka zahtjeva za priznanjem, materijale Središnjeg ureda HCK-a pregledao je Paul des Gouttes, pravni savjetnik Međunarodnog odbora, koji je 14. kolovoza 1941. u obliku kraće zabilješke donio pravnu preporuku za vrh MOCK-a oko zahtjeva Hrvatskog Crvenog križa. Prema odluci, NDH će se *de iure* smatrati pridružena državama-potpisnicama *Ženevske konvencije* tek kada je drugi priznaju prema tradicionalnim uvjetima. Međunarodni odbor nije mogao preuzeti rizik za nacionalno društvo Crvenog križa koje je priznato od izvjesnog broja država ili nacionalnih društava Crvenog križa s jedne ili s druge (zaraćene) strane. Stoga je vrhu MOCK-a preporučao obustavu pravnog priznanja HCK-a. S druge strane, to je *de facto* značilo da će do priznanja HCK-a NDH doći tek kada ono kod drugih nacionalnih društava Crvenog križa zasluži tretman priznatog nacionalnog društva prema praksi Međunarodnog odbora iz Ženeve.[174] Razumljivo je da se radilo tek o diplomatskoj i uvijenoj preporuci kojima je odbijano priznanje jer je bilo potpuno jasno da vlasti i HCK-a NDH najveći dio detalja iz pravne preporuke ni ne mogu postići.

S obzirom na temeljna mjerila koja je trebalo zadovoljiti svako nacionalno društvo Crvenog križa da bi ga priznao MOCK, treba se priupitati i koliko temeljnih mjerila je ispunjavao HCK-a? Iz dopisa koji je 31. srpnja 1941. Središnji ured HCK-a uputio u Ženevu razvidno je da je vodstvo HCK-a očekivalo priznanje jer je, navodno, zadovoljavalo sve kriterije, tj. organizacija se naziva Hrvatski Crveni križ, a zaštitnim znakom se koristi crveni križ na bijelom polju. Dopisu je priložen prijevod Zakonske odredbe o osnivanju HCK-a NDH da se potvrdi da je novo društvo zakonski utemeljeno i priznato od središnjih vlasti NDH.[175] Istodobno je ukazano i kako je HCK-a utemeljio Središnji ured (priložen popis članova) kao glavno tijelo koje će održavati kontakte s drugim nacionalnim društvima CK-a, djelatnost je utemeljena na načelima solidarnosti, a najavljeno je i osnivanje brojne lokalne mreže ogranaka u koju će se regrutirati sve kategorije stanovništva. Djelatnost će se u ratnim

[174] ACICR, CR00/73 – 244, bb. Zabilješka pravnog savjetnika MOCK-a od 14. VIII. 1941.
[175] ACICR, CR0073 – 244, 7. Dopis HCK-a od 31. VII. 1941.

okolnostima temeljiti na skrbi za ratne zarobljenike, ranjene i bolesne, a u miru u borbi protiv tuberkuloze, veneričnih bolesti, raka i raznih epidemija, dok će se promicati javno zdravstvo, dobrovoljni rad i edukacija mladih naraštaja preko Pomlatka Crvenog križa.[176]

Iz dopisa Središnjeg ureda je razvidno da je HCK-a udovoljavao određenim uvjetima, dok su neki temeljni zahtjevi, poput rada na području cijele države, tek najavljeni osnivanjem brojnih lokalnih ogranaka. Međutim, nejasna je formulacija kojom je iskazana spremnost da se za članstvo „regrutiraju sve kategorije stanovništva", jer je upitno da li bi se u HCK-a mogli začlaniti, primjerice, Židovi. Ta formulacija je proizlazila iz načela *Pokreta* Crvenog križa prema kojima je članom mogla biti svaka osoba bez obzira na spolnu, rasnu, vjersku ili političku pripadnost. Jedna od otegotnih okolnosti koja nije ni spomenuta u dopisu Središnjeg ureda je bila činjenica da NDH nije bila država-potpisnica *Ženevskih konvencija* iz 1929., što je bio jedan od temeljnih preduvjeta priznanja. Istodobno, svi temeljni dokumenti, poput *Propisnika o radu*, *Poslovnika* itd., koji su bili nužni za neometan rad HCK-a nisu ni postojali. Iako najvažnije, to nisu bile i jedine otegotne okolnosti koje su priječile priznanje HCK-a. Naime, MOCK je održavao odnose s izbjegličkim Jugoslavenskim odborom CK-a, a premda neutralna, švicarska politika je bila pod stalnim pritiskom britanske vanjske politike. Već sredinom srpnja 1941. britanski poslanik u Bernu je priopćio da će njegova vlada, prizna li Švicarska NDH, smatrati da se Konfederacija tim činom svrstala na stranu Osovine.[177] Stoga je razumljivo da su se Švicarska, ali i Međunarodni odbor, premda neutralni, za vrijeme Drugog svjetskog rata uglavnom držali vanjskopolitičkog smjera V. Britanije.[178]

Na zahtjeve Središnjeg ureda Hrvatskog Crvenog križa osobno je predsjedniku HCK-a dr. Anti Hočevaru pismom od 8. rujna 1941. odgovorio dr. Max Huber, predsjednik MOCK-a,

---

[176] ISTO.
[177] T. JONJIĆ: "Pitanje priznanja Nezavisne Države Hrvatske od Švicarske Konfederacije", 266.
[178] Ukratko o neutralnom položaju Švicarske za vrijeme Drugog svjetskog rata te o najvažnijim aspektima proizašlima iz neutralnosti usp. Detlev F. VAGTS: "Switzerland, International Law and World War II", *The American Journal of International Law*, Vol. 91, No. 3, Washington D. C., July 1997., 466.-475.

koji je između ostaloga apelirao da HCK-a nastavi obavljati svoje zadatke u duhu Crvenog križa. Što se tiče zahtjeva za priznanjem samostalnosti HCK-a, dr. Huber je diplomatski odgovorio da se radi o veoma složenom pitanju te da će vodstvu HCK-a, ako želi, dostaviti cirkularno pismo u kojem su obrazložena gledišta MOCK-a u vezi s priznavanjem novih nacionalnih društava Crvenog križa.[179] Dakle, dr. Huber nije ništa odgovorio u vezi s glavnim pitanjem koje je postavio Središnji ured HCK-a. Međutim, dostavljena je 365. cirkularna obavijest MOCK-a koja je nekoliko dana kasnije objavljena u biltenu društava Crvenog križa. Čini se da su zahtjevi Središnjeg ureda HCK-a za priznanjem rezultirali tek javnim objavljivanjem ovog cirkularnog pisma MOCK-a koje je nakon izbijanja rata bilo upućeno svim priznatim nacionalnim organizacijama Crvenog križa u svijetu. Naime, Međunarodni odbor je 17. rujna 1941. središnjim uredima svih priznatih nacionalnih društava iznova uputio 365. cirkular u vezi s osnivanjem, odnosno priznavanjem novih nacionalnih društava Crvenog križa kojim je, uslijed ratnih okolnosti, postupak priznavanja novih društava suspendiran do kraja rata.[180] Uslijed ratnih okolnosti središnji odbori nekih nacionalnih društava su se našli u izbjeglištvu te su tako njihova središnja upravna tijela nastavila s radom izvan nacionalnog teritorija, a sekcije koje su ostale u zemlji okupacijske vlasti su raspustile te su stvorile nova društva Crvenog križa koja su bila odgovorna okupacijskim vlastima ili novim režimima. Tako je „okupacija većeg dijela Europe od strane oružanih snaga Sila Osovine stvorila pravu političku i pravnu zbrku“.[181]

Svi zahtjevi Središnjeg ureda HCK-a s kraja srpnja i početka kolovoza 1941. koji su upućeni Međunarodnom odboru u Ženevu su u stvari trebali rezultirati međunarodnom afirmacijom i potvrdom novog nacionalnog društva Crvenog križa. Nesumnjivo je kako su u pozadini proslijeđenih zahtjeva stajale vlasti NDH. Zahtjevi su prvenstveno bili političke

[179] ACICR, CR0073 – 244, 10. Pismo dr. Hubera od 8. IX. 1941.
[180] “Constitution et situations particulières de Sociétés de Croix-Rouge en temps de guerre. (Trois cent soixante-cinquième circulaire aux Comités centraux) “, *Bulletin International des Sociétés de la Croix-Rouge*, LXXII, No. 469, Genève, Septembre 1941, 763.-767.
[181] F. BUGNION: “The Emblem of the Red Cross: A brief History III“, 285.

prirode kako bi se novoj državi priskrbilo međunarodno priznanje i naklonost što više država, a u tome je veliku ulogu trebalo odigrati i priznanje uglednih i utjecajnih međunarodnih organizacija, što je nesumnjivo bio i Međunarodni odbor Crvenog križa iz Ženeve.

Nakon odbijanja Međunarodnog odbora Crvenog križa iz Ženeve da prizna Hrvatski Crveni križ, vlasti NDH nisu krile razočaranje nepovoljnom odlukom iz Ženeve. Premda je odluka bila pravno utemeljena na svim dotadašnjim aktima Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa kojima je priznavanje novih društava u ratnim okolnostima bilo suspendirano, a i NDH nije bila potpisnica *Ženevskih konvencija* iz 1929. što je bio temeljni preduvjet priznanja nacionalnog društva Crvenog križa, čini se kako je upravo zaprimljena nepovoljna odluka rezultirala potpunom marginalizacijom nacionalnog društva Crvenog križa. Naime, nakon što nisu ostvareni zacrtani ciljevi u vezi širih političkih interesa, čini se kako su vlasti NDH nakon kraćeg razmišljanja odlučile u potpunosti prekinuti s tradicijom Crvenog križa u NDH. HCK-a je prepušten sam sebi, a u potpunosti je marginaliziran te mu je otežan bilo kakav rad budući da formalno-pravna regulativa na temelju koje se takav rad trebao odvijati nije usklađena gotovo godinu dana. Iako HCK-a nije ukinut, organizacija je tek životarila i obavljala je određene poslove za središnje vojne vlasti, što se uglavnom odnosilo na potragu i pomoć Hrvatima koji su u travnju 1941. zarobljeni kao pripadnici jugoslavenske Kraljevske vojske. Čini se kako su svu ostalu djelatnost, koju je desetljećima obavljao Crveni križ, vlasti namijenile novoj organizaciji koja je osnovana krajem rujna 1941., a koja je ozbiljno kočila razvoj Hrvatskog Crvenog križa.

Krajem rujna 1941. su vlasti osnovale *Ustanovu Pomoć,* odnosno državnu organizaciju koja je prema Zakonskoj odredbi od 29. rujna 1941. osnovana "da trajno vodi i organizira sabirne akcije na području čitave države za pomaganje siromašnih i potrebitih, te potiče i uskladi djelatnost svih državnih, samoupravnih, javnih i posebničkih ustanova i družtava za

istu svrhu.“[182] Već i površan uvid u djelokrug djelatnosti koje su pripisane organizaciji *Pomoć* potvrđuje kako je ova organizacija svojim radom ozbiljno zadirala u djelatnost Crvenog križa, a najvažniji aspekti humanitarnog rada su svedeni na prikupljanje dobrovoljnih priloga u novcu, odjeći, obući i živežnim namirnicama, odnosno upravo prema načelima koja su bila neke od temeljnih postavki rada Hrvatskog Crvenog križa.[183] Osim toga, odbori *Pomoći* su ovlašteni za organiziranje dobrotvornih priredaba od kojih je sav ubrani prihod bio namijenjen u humanitarne svrhe. U prilog tezi o pokušaju marginalizacije HCK-a svjedoči i podatak kako je zakonskim odredbama *Pomoć* ovlaštena na poticanje djelatnosti ustanova kojima je svrha postojanja bilo upravo pomaganje siromašnim i potrebitim osobama. *Pomoć* je istodobno ovlaštena i da usklađuje njihov rad koji je slobodno mogla podvrgnuti svojoj djelatnosti, ali i obavljati potpuni nadzor nad radom takvih ustanova.[184] Iako u zakonskoj odredbi nigdje izrijekom nije spomenut Hrvatski Crveni križ, izgleda da je upravo na temelju takvih nejasnih formulacija *Pomoć* postala nadređena i HCK-u, odnosno bila je ovlaštena da ga potiče na rad u svoju korist, i čak štoviše *Pomoć* je bila ovlaštena da ga izravno podvrgne svojoj djelatnosti i da obavlja nadzor nad njegovim radom. Iako nema klasičnih arhivskih izvora koji bi potvrdili ili opovrgnuli prethodne tvrdnje, izgleda da je Poglavnik upravo zbog odbijanja Međunarodnog odbora iz Ženeve da prizna samostalnost HCK-a nesebično podupirao i protežirao rad *Ustanove Pomoć*, a na štetu svih drugih ustanova, pa tako i HCK-a NDH. Iz dostupnih podataka, uglavnom tadašnjih novinskih napisa, razvidno je da su članovi HCK-a na lokalnoj razini bili izravno podvrgnuti *Ustanovi Pomoć* te su radili u njezinu korist. Tako je, primjerice, u Koprivnici Martin Široki, dr. med., koji je bio dugogodišnji čelnik Gradskog odbora Crvenog križa početkom 1942. u lokalnom glasniku *Koprivnički Hrvat* pisao o

[182] “Zakonska odredba o osnutku ››Pomoći‹‹“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1941.*, 703.-704. Usp. i “Izvješće o radu ››Pomoći‹‹ sa stanjem do 24. II. 1942.“, *Brzopisni zapisnici prvog zasjedanja Hrvatskog Državnog Sabora*, 90.-91.

[183] O aktivnostima *Pomoći* vidi, primjerice, sumarno izvješće o dvogodišnjem radu. Usp. M. Bartulica.: “Dvogodišnja djelatnost oblasti „Pomoć“, *Rad i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, III, 11-12 (studeni-prosinac), Zagreb, 1943., 470.-476.

[184] §. 4, st. 2, st. 3., “Zakonska odredba o osnutku ››Pomoći‹‹“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1941.*, 703.

aktivnostima koprivničke *Pomoći*. Prije bi se očekivalo da je pisao o radu lokalnog ogranka HCK-a, ali premda izrijekom nigdje ne navodi, pretpostavka da je aktivno sudjelovao u humanitarnim akcijama te državne organizacije čini se potpuno ispravnom stoga jer da nije bilo tako dr. Široki ne bi imao na temelju čega pisati o radu *Pomoći*.[185]

Međutim kako Međunarodni odbor iz Ženeve nije odustajao od održavanja veza s HCK-a NDH, što je bio cilj vlasti NDH o čemu će malo kasnije biti više govora, do izražaja je došao Pavelićev pragmatizam u vezi s humanitarnim organizacijama u NDH, pa će vlasti odustati od isključive potpore organizaciji *Pomoć*, iako Pavelić privatno tome, čini se, nije bio sklon. Međutim, tu pojavu treba promatrati kao službeni zaokret u svrhu udobrovoljavanja Međunarodnog odbora iz Ženeve, kako bi u konačnici došlo do međunarodnog priznanja statusa nacionalnog društva Crvenog križa od čega vlasti nisu odustajale. Odustajanje vlasti od isključivog podupiranja *Pomoći* potvrđuju i naredbe Vlade NDH od 23. rujna 1942. i 13. listopada 1943. U odlukama se izrijekom kaže da je od aktivnosti *Pomoći* izuzet "jedino Hrvatski Crveni Križ, koji nije vremenski, a niti inače ograničen kod sabiranja prinosa i kod priređivanja dobrotvornih priredaba unutar svog djelokruga.", dok je *Pomoć* akcije mogla provoditi samo u zimskim mjesecima.[186] Indikativno je da je Vlada NDH prvu odluku donijela u vrijeme kada su bili izgledni pregovori s Međunarodnim odborom iz Ženeve oko uspostavljanja aktivnosti u NDH, dok je druga odluka donijeta kad je Međunarodni odbor preko stalnog predstavnika u Zagrebu uvelike djelovao na području NDH.

Priznanje od strane MOCK-a se u suštini svodilo na potvrdu međunarodnog postojanja novog društva kako bi moglo sudjelovati u međunarodnom *Pokretu* Crvenog križa, ali i da bi surađivalo s Međunarodnim odborom iz Ženeve u provedbi humanitarnih načela i propisanih normi međunarodnog ratnog prava u svojoj državi. Stoga su u vrhu Međunarodnog odbora

---

[185] M. KOVAČIĆ i drugi: *Stazama dobrote: 120 godina Crvenog križa u Koprivnici*, 37.
[186] M. B(artulica).: "Dvogodišnja djelatnost oblasti „Pomoć", *Rad i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, III, 11-12 (studeni-prosinac), Zagreb, 1943., 473.

bili svjesni kako je nepriznavanje samostalnosti Hrvatskog Crvenog križa moglo rezultirati konfrontacijom s nacionalnim društvom CK-a, ali i s vlastima NDH, što je moglo ozbiljno štetiti naporima MOCK-a u obavljanju njegovih temeljnih zadataka za vrijeme oružanih sukoba. Međutim, uspostava *de iure* odnosa s NDH i HCK-a je bila nemoguća, upravo stoga što se radilo i o državi i o nacionalnom društvu Crvenog križa koji su uspostavljeni u ratnim okolnostima te slijedom toga nisu mogli biti međunarodno priznati. Međutim, u ovakvim situacijama se djelatnost MOCK-a zasnivala na drugom temeljnom načelu rada koje je propisivalo da Međunarodni odbor ima kooperativan pristup prema vladama svih država i da izbjegava konfrontaciju s njima.[187] Upravo je navedeno temeljno načelo rada omogućilo Međunarodnom odboru održavanje *de facto* odnosa s HCK-a NDH, ali i s hrvatskim vlastima da ne bi trpjele ratne žrtve i stradalnici koji su očekivali pomoć Međunarodnog odbora iz Ženeve.

Uspostava svih odnosa koje je MOCK trebao održavati na međunarodnoj diplomatskoj razini je bila isključivo u nadležnosti Švicarskog Saveznog vijeća. Stoga je HCK-a trebao utjecati na hrvatske vlasti da uspostave punopravne odnose s Švicarskom, čime bi se stekli uvjeti da središnje političke vlasti Švicarske MOCK-u preporuče priznavanje HCK-a. Zbog toga treba ukratko razmotriti i kakvi su odnosi uspostavljeni između NDH i Švicarske.[188] Pitanje uzajamnosti u diplomatskim poslovima između NDH i Švicarske Konfederacije je riješeno u studenome 1941. postizanjem dogovora o uspostavljanju hrvatskog predstavništva u Švicarskoj. U skladu s dogovorom, NDH je u Zürichu trebala otvoriti Stalno trgovinsko predstavništvo s konzularnim odsjekom na čije čelo će biti postavljen generalni konzul dr. Peroslav Paskijević-Čikara, a trebalo je imati istovjetna prava i ovlasti onima koje imao

[187] David P. FORSYTHE: "The Red Cross as Transnational Movement: Conserving and Changing the Nation-State System", *International Organization*, Vol. 30, No. 4 (Autumn 1976), 613.
[188] Sustavni prikaz aktivnosti u korist priznanja NDH od strane Švicarske Konfederacije, što se analogijom može primijeniti na pokušaje da se postigne priznanje nacionalnog društva Crvenog križa od strane MOCK-a vidi Tomislav JONJIĆ: "Pitanje priznanja Nezavisne Države Hrvatske od Švicarske Konfederacije", *Časopis za suvremenu povijest*, 31, 2, Zagreb, 1999., 261.-278.; Usp. i Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika* 1939.-1942., Zagreb, 2000., 513.-529.

švicarski konzulat u Zagrebu.[189] U izvješću Ministarstvu vanjskih poslova izbjegličke Vlade u Londonu, uspostavljanje *de facto* odnosa između Švicarske i NDH potvrdio je jugoslavenski generalni konzul iz Züricha Đorđe Đuričić, koji je među inim naveo da je početkom ožujka 1942. hrvatsko Ministarstvo vanjskih poslova u Zürich uputilo generalnog konzula dr. P. Paskijevića-Čikaru koji je na dužnost stupio 6. ožujka 1942.[190] Dakle, nakon što su vlasti NDH riješile uspostavu diplomatskih odnosa sa Švicarskom, posredstvom generalnog konzula dr. Paskijevića su ostvareni i prvi politički dodiri na najvišoj razini i s Međunarodnim odborom iz Ženeve. Isti dan kad je stupio na dužnost, dr. Paskijević-Čikara je napisao prvo pismo, a 18. ožujka 1942. je uputio i drugo pismo dr. M. Huberu, predsjedniku MOCK-a, u kojima ga je upoznao s podacima da u raznim državama svijeta, osobito u SAD-u, živi više od 600.000 Hrvata, od kojih su mnogi internirani u logore kao civili neprijateljske države, a prema njegovim podacima među 200.000 osoba koje su internirane u logore u američku saveznu državu Južna Karolina ima i Hrvata. Stoga je zatražio da Međunarodni odbor povede brigu o Hrvatima koji se nalaze u logorima za internaciju civila.[191] Dr. Paskijeviću je uvijeno odgovorio J. Duchosal, član MOCK-a iz Ženeve, podsjećajući ga na 79. članak *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* i potrebu otvaranja *Obavještajnog ureda* za ratne zarobljenike, što vlasti ni HCK-a NDH još nisu učinili, te da će se pitanje Hrvata koji su državljani drugih država riješiti sa Središnjim uredom HCK-a.[192] U nastavku korespondencije s Međunarodnim odborom generalni konzul Paskijević-Čikara se uglavnom zanimao za sudbinu dr. Branimira Jelića, koji je bio interniran u Engleskoj, te uz problematiku proizašlu iz *Ženevskih konvencija* čiju je dostavu zatražio od Međunarodnog odbora.[193]

---

[189] T. JONJIĆ: "Pitanje priznanja Nezavisne Države Hrvatske od Švicarske Konfederacije", 273.
[190] Ljubo BOBAN: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, I, Zagreb, 1988., 97.-98. Dr. Paskijević je penzioniran 1. studenoga 1942., ISTO, 135.-136.
[191] ACICR, G. 85/Croatie. Pisma dr. Paskijevića od 6. i 18. III. 1942.
[192] ISTO, Pismo J. Duchosala od 2. IV. 1942.
[193] ISTO. Dopisi Dr. Paskijevića-Čikare upućeni MOCK-u u travnju, svibnju i lipnju 1942.

Usprkos velikim naporima koji su uloženi u ishođenje međunarodnog priznanja nacionalnog društva Crvenog križa, vlasti NDH i Središnji ured HCK-a su se u konačnici morali pomiriti s odbijanjem MOCK-a da prizna HCK-a NDH. S aspekta tadašnje hrvatske politike bilo je važno isposlovati bilo kakav oblik priznanja, pa su vlasti NDH nastavile s aktivnostima koje su trebale rezultirati priznanjem samostalnosti HCK-a. Međutim, ni Međunarodni odbor iz Ženeve nije odustajao od uspostavljanja odnosa s HCK-a kako bi obavljao svoju statutarnu djelatnost, a to je bilo povezano i s kontaktima s vlastima NDH. Održavanje *de facto* odnosa između NDH i Švicarske je i Međunarodnom odboru olakšavalo nastavak odnosa s HCK-a. Nekako gotovo istodobno s održavanjem korespondencije između MOCK-a i generalnog konzula NDH u Zürichu, Međunarodni odbor je ovlastio dr. Rudolfa Vögelija, agenta za vezu MOCK-a iz Beograda, da stupi u pregovore sa Središnjim uredom HCK-a.[194] Tako se već 22. siječnja 1942. u Zagrebu u posebnoj misiji pojavio dr. Vögeli, koji je s vodstvom Središnjeg ureda HCK-a NDH trebao riješiti neka temeljna pitanja iz rada Crvenog križa. U prvim razgovorima su uglavnom dominirala pitanja *Obavještajnog ureda* za ratne zarobljenike, problem srpskih ratnih zarobljenika i civilnih zatočenika u NDH, organizacija odašiljanja paketa iz Beograda za zatočene u NDH itd. Istodobno, dr. Vögeli je trebao zatražiti posjet logorima te obznaniti da je u toku osnivanje hrvatskog odjela Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a.[195] Zanimljivo je kako je dr. Vögeli već tada, tj. na samom početku 1942., trebao posjetiti i J. Schmidlina i zatražiti njegovu suglasnost za obavljanje poslova agenta za vezu MOCK-a u Zagrebu, dakle istu takvu dužnost kakvu je dr. Vögeli obavljao u Beogradu.[196] Agent za vezu MOCK-a iz Beograda je do sredine 1942. više puta posjetio Zagreb, odnosno Središnji ured HCK-a, a svi ostvareni kontakti su bili u vezi s radom Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a. Primjerice, 4. i 5. veljače 1942. su

[194] Dr. Rodolphe Vögeli (Voegeli) je bio član švicarske zajednice u Srbiji, gdje je dosta dugo živio pa se običavao potpisivati kao Rudolf. Stoga ću ga u tekstu navoditi kao Rudolf iako bi ispravno bilo Rodolphe.
[195] ACICR, CR00/73 – 244, 12. Zapisnik s uputama za R. Vögelija prije njegova puta u Zagreb. 22. I. 1942.
[196] ISTO.

vođeni razgovori u kojima je dominiralo pitanje sudbine hrvatskih državljana koji su kao neprijateljski državljani internirani u logorima u Engleskoj i u SAD-u, dok se na idućem sastanku razgovaralo o Hrvatima koji su bili zatočeni u njemačkim i talijanskim logorima te o slanju pomoći i obavijesti takvim zarobljenicima. Istodobno, MOCK je želio utvrditi pitanje slanja pomoći Srbima koji su bili internirani u hrvatskim logorima.[197] Nakon dugoročnih pregovora s vodstvom Središnjeg ureda HCK-a, i zbog opsega poslova koje je trebalo obaviti u vezi s temeljnim pitanjima iz rada Crvenog križa, dr. Vögeli je vodstvu MOCK-a početkom svibnja 1942. predložio uspostavljanje izravnih odnosa s HCK-a NDH, kako bi se izravno u Zagrebu rješavala ta problematika. Za nastavak pregovora je predložio uspostavljanje Stalnog predstavništva u Zagrebu, a za dužnost stalnog predstavnika je predložio J. Schmidlina.[198] Dakle, razvidno je da Međunarodni odbor iz Ženeve nije odustajao od uspostavljanja izravnih dodira sa Središnjim uredom HCK-a NDH, što je bilo u uzročno-posljedičnoj vezi s nizom otvorenih pitanja u vezi s poslovima koje je u ratnim okolnostima obavljao MOCK. Toga su bili svjesni i u vrhu HCK-a NDH, ali i u vrhu vlasti u Zagrebu što će nakon dugoročnih pregovora rezultirati imenovanjem stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu i održavanjem, doduše *de facto*, veoma dobrih odnosa. Međutim, vodstvo HCK-a NDH i vlasti u Zagrebu nisu odustajale od ishođenja priznanja nacionalnog društva kao samostalnog te je nakon punih godinu dana stanke ubrzano započet preustroj nacionale organizacije Crvenog križa.

Nakon prve zakonske odredbe o Hrvatskom Crvenom križu iz srpnja 1941. i odbijanja MOCK-a da prizna samostalnost tog društva u međunarodnim okvirima, vlasti su potpuno marginalizirale HCK-a. Uslijed daljnjih kontakata je utvrđeno da MOCK nije odustao od svog rada u NDH, pa su vlasti sredinom 1942. promijenile politike prema nacionalnoj organizaciji CK-a. Prema temeljnim uvjetima priznanja, svako nacionalno društvo Crvenog križa je

[197] ACICR, C G2 YU 42=G2 YU 1994.0046.00061, Délégation du C.I.C.R à Belgrade. Izvješće dr. Vögelija br. 2/1942. od 17. II. 1942.; Izvješće dr. Vögelija br. 3/1942. od 19. II. 1942.; Povjerljivo izvješće dr. Vögelija br. VI/1942. od 8. III. 1942.
[198] ACICR, C G2 YU 42=G2 YU 1994.0046.00061, Izvješće dr. Vögelija br. 23/1942. od 2. V. 1942.

trebalo djelovati na području cijele države, što je omogućavala mreža lokalnih ogranaka, a cjelokupna djelatnost se trebala temeljiti na nizu dokumenata i propisa kojima se precizno utvrđivao opseg poslova, nadležnost, svrha i temelji rada svake nacionalne organizacije. Stoga su vlasti, kako bi udovoljile uvjetima priznanja koje je propisivao MOCK, sredinom 1942. pokrenule potpuni preustroj nacionalne organizacije Crvenog križa. Prije svega, formalno-pravno je riješeno postojanje HCK-a NDH proglašavanjem nove Zakonske odredbe o HCK-a NDH, koja je usklađena s propisima Međunarodnog odbora i Lige društava CK-a, a zatim su usklađeni i proglašen dokumenti na kojima se temeljio cjelokupan rad Crvenog križa u NDH.

Poglavnik Pavelić je 4. srpnja 1942. potpisao *Zakonsku odredbu o družtvu Hrvatski Crveni Križ*, čijim odredbama su uklonjene dotadašnje sporne odredbe kojima je HCK-a NDH bio pretvoren u državno tijelo koje je bilo podređeno isključivo Ministarstvu hrvatskog domobranstva.[199] Nova zakonska odredba se sastojala od 17 članaka i regulirala je temeljne ustrojbene oblike HCK-a, ali i propisala određene olakšice te prihode HCK-a, što nije bio slučaj s prethodnom zakonskom odredbom iz 1941., dok je HCK-a stavljen i pod nadležnost Ministarstva udružbe (socijalne skrbi). Istoga dana, Poglavnik je kao predsjednik Vlade potpisao i *Propisnik Predsjedništva Vlade o Hrvatskom Crvenom križu* čijim odredbama su bila regulirana pitanja članstva Crvenog križa, Pomlatka Crvenog križa, sastav Središnjeg upravnog odbora i Izvršnog odbora te djelokrug njihova rada, a *Propisnik* je regulirao i osnivanje mreže lokalnih ogranaka.[200] Dakle, prema *Propisniku* su glavna tijela HCK-a bili Središnji Upravni odbor te Nadzorni odbor čiji su članovi imenovani 15. srpnja 1942., a dr. Kurt Hühn, predsjednik dotadašnje privremene uprave, je imenovan za predsjednika

[199] "Zakonska odredba o družtvu ››Hrvatski Crveni Križ‹‹", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1942.*, 864.-866.; *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 7.-11.; "Izašla je zakonska odredba o društvu Hrvatski Crveni Križ", *Nova Hrvatska*, 158, 9. VII. 1942., 5.

[200] "Propisnik Predsjedničtva vlade od 4. srpnja 1942. broj 21660-VII-1942 o Hrvatskom Crvenom Križu", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1942.*, 866.-868.; *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 12.-16. Ukratko o najvažnijim pitanjima iz rada Crvenog križa usp. M. B.: "Hrvatski Crveni Križ", *Rad i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, III, 9-10 (rujan-listopad), Zagreb, 1943., 405.-408.

Središnjeg Upravnog odbora HCK-a.[201] Do sredine kolovoza 1942., HCK-a je oslobođen plaćanja poštanskih pristojbi u domaćem prometu te od plaćanja poštanskih pristojbi u međunarodnom prometu za pošiljke upućene ratnim zarobljenicima.[202]

U daljnjem strukturiranju nacionalnog društva Crvenog križa iznimno je bio važan poslovnik HCK-a na temelju kojeg se temeljila djelatnost HCK-a NDH. Središnji upravni odbor HCK-a je već 19. kolovoza 1942. sastavio *Poslovnik družtva Hrvatski Crveni Križ* koji je stupio na snagu dva dana kasnije nakon što ga je potpisao Poglavnik.[203] Ovim dokumentom su utvrđene i propisane ustrojbene strukture HCK-a NDH u skladu sa zahtjevima Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa iz Ženeve, a među inim *Poslovnik* je regulirao djelovanje, poslovanje, podjelu prihoda između Središnjeg ureda HCK-a i lokalnih ogranaka itd. Prema ustrojbenoj strukturi na čelu HCK-a su se nalazili predsjednik društva, zatim Središnji upravni odbor i Izvršni odbor, a svima je bio nadležan Središnji ured HCK-a u Zagrebu. Organizacija je radila preko župskih, gradskih i mjesnih odbora koji su osnivani diljem države. Središnji ured se sastojao od devet odsjeka, a vodio ga je Izvršni odbor koji je postavljao Središnji ured. Izvršni odbor je imenovao župske i gradske odbore, dok su župski odbori imenovali mjesne odbore, a na čelu svakog lokalnog ogranka se nalazio povjerenik. Uredi župskih odbora su imali najmanje tri, dok su uredi gradskih i mjesnih odbora imali najmanje dva odsjeka, a vodili su ih pročelnici. Predsjednika, dva potpredsjednika, Središnji upravni odbor i Nadzorni odbor HCK-a NDH imenovao je i opozivao Poglavnik.[204]

U ustrojbenom restrukturiranju nacionalne organizacije Crvenog križa ustrojene su još neke djelatnosti bez kojih je bila nezamisliva djelatnost svake nacionalne organizacije Crvenog križa. Tako je 2. siječnja 1943. Središnji upravni odbor HCK-a zaključio *Poslovnik*

---

[201] "Središnji Upravni i Nadzorni odbor Hrvatskog Crvenog Križa", *Nova Hrvatska*, 181, 5. VIII. 1942., 4.
[202] *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 16.-17.
[203] "Poslovnik družtva ››Hrvatski Crveni Križ‹‹", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1942.*, 1092.-1099.; *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 18.-34.
[204] Usp. §. 2, §. 6, §. 7, §. 10, §. 16, §. 17., *Poslovnik družtva Hrvatski Crveni Križ*, *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943.; M. B.: "Hrvatski Crveni Križ", *Rad i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, III, 9-10 (rujan-listopad), Zagreb, 1943., 405.-406.

Središnjeg upravnog odbora družtva Hrvatski Crveni Križ o sestrinstvu, koji je stupio na snagu objavom u *Narodnim novinama NDH* 9. siječnja 1943.[205] Poslovnikom je osnovano Sestrinstvo kao pomoćna zdravstvena organizacija u kojoj su volontirale bolničarke i pomoćne bolničarke koje su završile tečaj HCK-a te pomoćne radnice HCK-a, a organizacija je imala lokalnu mrežu ogranaka prema strukturi lokalnih ogranaka HCK-a. U skladu s povećanim potrebama za kvalificiranim zdravstvenim osobljem u ratnim okolnostima, HCK-a je priređivao i tečajeve u svrhu popunjavanja Sestrinstva i osposobljavanja zdravstvenih radnica. Na temelju svojih ovlasti HCK-a se trebao brinuti i o edukaciji zdravstvenog osoblja pa je već 28. siječnja 1943. izdano nekoliko uputa, odnosno pravilnika kojima su regulirani izobrazba i rad dobrovoljnih bolničarki, zatim dobrovoljnih pomoćnih bolničarki te rad dobrovoljnih radnica HCK-a.[206] Potreba za kvalificiranim zdravstvenim osobljem je sve više dolazila do izražaja usporedo s rasplamsavanjem oružanih sukoba s pripadnicima partizanskog pokreta. O potrebi održavanja sestrinskih tečajeva, odnosno o nedostatku osposobljenog zdravstvenog i pomoćnog osoblja, potvrđuje podatak da su u prvoj polovici 1943., primjerice, na gospićkom području taj problem pokušali riješiti mobilizacijom članica Ustaške ženske mladeži koje su pretvorene u *sestre pomoćnice*.[207]

Nesumnjivo je da su vlasti NDH ulagale velike napore kako bi se zadovoljili svi uvjeti Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa za priznanje HCK-a, a svi su napori kanalizirani preko Središnjeg ureda HCK-a NDH. Međutim, čini se da je postizanje takvog statusa nacionalnog društva na međunarodnoj razini bilo mnogo važnije vlastima nego li samom Društvu Crvenog križa NDH. To neizravno potvrđuju i napori koji su od početka srpnja 1942. uloženi u pravnu regulativu u vezi s radom Crvenog križa u NDH, pa je utjecaj Međunarodnog odbora iz Ženeve na preustroj nacionalnog društva CK-a bio nemjerljiv.

---

[205] "Poslovnik Središnjeg upravnog odbora družtva ››Hrvatski Crveni Križ‹‹ o sestrinstvu", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1943.*, 15.-17.; *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 35.-39.
[206] *Propisi Družtva Hrvatski Crveni Križ*, sv. 1, 1943., 40.-56.
[207] *Ratni dnevnik Josipa Hübla iz 1943.*, prir. Milan POJIĆ, Gospić, 2002., 40.

Budući da je Međunarodni odbor izravno utjecao na preustroj nacionalne organizacije Crvenog križa nova pravna regulativa je riješila i potaknula razvoj mreže lokalnih ogranaka što je intenzivirano u drugoj polovici 1942. te osobito od siječnja 1943., a upravo je razvoj organizacije na cijelom području države bio jedan od temeljnih preduvjeta za priznanje novog nacionalnog društva Crvenog križa. Središnji ured HCK-a od ljeta 1942. ulaže velike napore u revitalizaciju mreže odbora i ogranaka na lokalnoj razini. Dok su neki župski i mjesni odbori Crvenog križa već uvelike radili, u drugim mjestima je organizacijska struktura Crvenog križa bila tek u začecima. U prilog tezi da su pregovori o uspostavljanju odnosa između NDH i MOCK-a imali presudan utjecaj na razvoj Crvenog križa u NDH svjedoči i idući primjer. Župski odbor Crvenog križa za veliku župu Zagorje (Varaždin) je konstituirajuću sjednicu održao tek 29. siječnja 1943., ali je u ustrojavanje lokalne mreže ogranaka uložio iznimne napore pa su do svibnja 1943. osnovana čak 53 lokalna odbora CK-a.[208] Ubrzani preustroj lokalne mreže potvrđuje i podatak kako je do 30. lipnja 1943. u NDH u potpunosti djelovalo 420 odbora, odnosno Središnji ured HCK-a u Zagrebu i njegov Izvršni odbor, zatim Gradski odbor za grad Zagreb, 20 župskih i 30 gradskih odbora te 367 mjesnih odbora HCK-a.[209] Godinu dana kasnije mreža ogranaka je povećana za petinu pa je djelovalo oko 500 ogranaka Crvenog križa.[210] Premda neizravno, utjecaj MOCK-a se ogledao i u osnivanju, primjerice, Gradskog odbora HCK-a u Zagrebu koji je uspostavljen tek u kolovozu 1942.[211]

---

[208] U Državnom arhivu u Varaždinu je sačuvana cjelovita knjiga zapisnika sa sjednica Župskog odbora HCK-a, možda i jedina takva sačuvana knjiga iz razdoblja NDH koju je morao voditi svaki Župski odbor HCK-a, a koja potvrđuje da na području Velike župe Zagorje prije 29. siječnja 1943., iako su postojali neki lokalni ogranci, nije postojala službena djelatnost HCK-a. *Knjiga sjedničkih zapisa Župskog odbora HCK Varaždin* (1943.-1944.), HR-DAVŽ-0521 – Kotarski odbor Crvenog križa Varaždin, Varaždin (1877.-), 1914./44. Usp. i "Iz odbora i ogranaka H. C. K.: Varaždin", *Hrvatski Crveni Križ*, I, 3, 20. IX. 1943., 19.; "Hrvatski Crveni Križ razvija veliku djelatnost", *Nova Hrvatska*, 121, 23. V. 1943., 4.

[209] M. B.: "Hrvatski Crveni Križ", *Rad i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, III, 9-10 (rujan-listopad), Zagreb, 1943., 406.

[210] "Dva i pol milijuna za potrebe Hrvatskog Crvenog Križa", *Nova Hrvatska*, 139, 17. VI. 1944., 4.

[211] "Dr. Josip Berović, povjerenik Gradskog odbora HCK-a Zagreb: Rad gradskog odbora HCK-a u Zagrebu (predavanje održano na krugovalnoj postaji u okviru ››Tjedna HCK-a‹‹ dne 4. X. 1943.)", *Hrvatski Crveni Križ*, I, 4, 30. X. 1943., 8.

IMENOVANJE STALNOG PREDSTAVNIKA MEĐUNARODNOG ODBORA CRVENOG KRIŽA U ZAGREBU

Vlasti u Zagrebu su očekivale kako će s vremenom doći do priznanje samostalnosti nacionalnog društva Crvenog križa u međunarodnim okvirima u što su ulagale iznimno velike napore. U prethodnom poglavlju sam prikazao odnose koji su održavani između HCK-a NDH i MOCK-a, ali i napore vlasti da zadovolji kriterije za priznanje HCK-a. Međutim, očekivanja vlasti NDH nisu bila potpuno bez osnove za što je postojala određena praksa u dotadašnjim pokušajima NDH da pristupi raznim međunarodnim organizacijama, premda je priznavanje novih država, odnosno organizacija u ratnim okolnostima bilo suspendirano do završetka rata. Otegotna okolnost u naporima hrvatskih vlasti je bila činjenica da su takav stav zauzele i Švicarska i, primjerice, Vatikan, kao i Međunarodni odbor iz Ženeve, ali vlasti NDH i vodstvo Središnjeg ureda HCK-a su ipak nastavili s uvjeravanjima švicarskih saveznih vlasti i MOCK-a u opravdanost priznanja HCK-a. Da takve želje nisu bile bez osnove potvrđuje i da su vlasti NDH već postigle određene uspjehe u smjeru međunarodnog priznanja, odnosno uključivanja u izvjesne međunarodne organizacije čija je organizacijska struktura, ali i postupak priznanja, bio veoma sličan postupku koji se trebao primijeniti na priznanje nacionalne organizacije Crvenog križa. U prilog opravdanosti očekivanja vlasti u Zagrebu govori i podatak kako je upravo Švicarska Konfederacija bila posrednik pri pristupanju NDH Svjetskom poštanskom savezu, čiji se međunarodni ured nalazio u Bernu, a sam postupak pristupanja je bio gotovo u potpunosti istovjetan postupku koji se trebao primijeniti i na pristupanje HCK-a NDH Međunarodnom Crvenom križu. Naime, već 26. svibnja 1941. Ministarstvo vanjskih poslova NDH je švicarskom Saveznom vijeću dostavilo službenu obavijest o pristupanju *Svjetskoj poštanskoj konvenciji*, potpisanoj 23. svibnja 1939. u Buenos Airesu, sa zamolbom da švicarsko Savezno vijeće o tome obavijesti sve države-potpisnice navedene konvencije te da dostavi povratnu informaciju o nadnevku učlanjenja NDH u tu

organizaciju.[212] Iako je politička elita NDH vjerojatno očekivala brz odgovor, to nije bilo tako. Gotovo godinu dana kasnije, tek 22. travnja 1942. Friedrich Kästli, švicarski konzul u Zagrebu, verbalnom notom je obavijestio Ministarstvo vanjskih poslova NDH da je švicarski Odjel za vanjske poslove Federalnog političkog odsjeka okružnicom izvijestio države-potpisnice konvencije o pristupanju NDH konvenciji, te je s nadnevkom od 7. travnja 1942. NDH i službeno postala članicom Svjetskog poštanskog saveza.[213] Istovjetan postupak vlasti NDH su, preko talijanskog poslanstva u Zagrebu, provele i za pristupanje *Međunarodnoj konvenciji o telekomunikacijama*, tj. organizaciji čije sjedište je bilo u Madridu, a jamac međunarodnog statusa te organizacije je bila Vlada neutralne Kraljevine Španjolske.[214]

Nakon što je sredinom kolovoza 1941. Međunarodni odbor odbio priznati nacionalno društvo Crvenog križa ponešto je splasnula korespondencija između Zagreba i Ženeve. Međutim, MOCK nije odustajao od održavanja veza sa Središnjim uredom HCK-a upravo stoga što se radilo o jednoj, doduše u međunarodnim okvirima nepriznatoj, državi koja se u ratu svrstala na stranu Sila Osovine. Stoga je Međunarodnom odboru zbog opsežnog rada u korist ratnih stradalnika bilo poželjno održavanje bilo kakvog oblika odnosa i s Vladom NDH i s HCK-a. Na logično pitanje u kojem obliku bi se mogla ostvariti takva suradnja, bez narušavanja neutralnosti MOCK-a i Švicarske, odgovor su dale švicarske vlasti. Iako je *de iure* priznanje NDH kao samostalnog međunarodno-pravnog subjekta izostalo, švicarske savezne vlasti su potpisivanjem određenih trgovačkih ugovora održavale *de facto* razinu diplomatskih odnosa s NDH. To je bio tek ilustrativni primjer koji je pokušao slijediti i Međunarodni odbor, osobito stoga što švicarske savezne vlasti, koje su bile nadležne za sva politička pitanja, ne bi dovodile u pitanje izdavanje suglasnosti za održavanje istovjetnih odnosa između MOCK-a s jedne te HCK-a i Vlade NDH s druge strane. Održavanje

[212] *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1941.*, 65.-67.
[213] ISTO, 67.-70.
[214] ISTO, 71.-74.

kontakata između MOCK-a i Središnjeg ureda HCK-a, što je u prvoj polovici 1942. obavljao dr. Rudolf Vögeli, agent za vezu MOCK-a iz Beograda, rezultiralo je prijedlogom da se ide u uspostavljanje izravnih odnosa između MOCK-a i NDH, što je nakon pregovora rezultiralo uspostavljanjem Stalnog predstavništva MOCK-a u Zagrebu. Premda je, na prvi pogled, održavanje ovih odnosa djelovalo kao održavanje potpunih odnosa ne treba smetnuti s uma da se radilo o održavanju *de facto* odnosa prema načelima koja je krajem 1941. postavila švicarska vanjska politika.

Prema svojim temeljnim načelima rada, Međunarodni odbor je nakon izbijanja nekog oružanog sukoba u dogovoru s nacionalnim društvom Crvenog križa i vlastima zaraćene države dogovarao postavljanje svog stalnog predstavnika na terenu, koji je trebao bio spona između MOCK-a s jedne te vlasti i Crvenog križa zaraćene države s druge strane, a sve u cilju što kvalitetnijeg obavljanja poslova pred kojima je stajala ta humanitarna organizacija u ratnim okolnostima. Nakon izbijanja rata, a s povećanjem broja zaraćenih država, porasla je i potreba za angažiranjem većeg broja ljudi koji će organizaciju predstavljati na terenu, pa se Međunarodni odbor našao u veoma nepovoljnoj situaciji. Naime, MOCK je u Ženevi raspolagao sa kadrom poodmakle životne dobi koji se nije bio spreman upuštati u zahtjevne zadatke kao što je predstavljanje MOCK-a na terenu. Primjerice, veoma zaslužni i visoko pozicionirani članovi MOCK-a, koji su takve poslove obavljali za vrijeme Prvog svjetskog rata, poput Edouarda Fricka ili Rodolphea Hacciusa su odbili novi izlazak na teren. Stoga je Međunarodni odbor odlučio dati priliku novim mlađim ljudima koji su raspolagali "s velikim rezervama energije", a karakteristike koje su ih trebale krasiti su bile marljivost, odgovornost, trezvenost, ozbiljnost i očit izostanak emocija kako bi što uspješnije i kvalitetnije obavljali zahtjevan posao. Dakle, da bi riješio neugodnu situaciju u kojoj se našao nakon izbijanja rata, Međunarodni odbor je pribjegao zapošljavanju osoba iz udaljenih dijelova svijeta koji su bili domicilni na terenu na kojem su trebali obavljati predstojeće dužnosti. No, plan čelnih ljudi

MOCK-a je bio i uzrok novih neugodnosti. Budući da su u MOCK-u mogli raditi isključivo švicarski državljani, odlučeno je da će se na položaje postavljati pripadnici lokalne švicarske zajednice u državi gdje se trebala obnašati dužnost. Primjerice, kandidat za mjesto stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu je trebao biti ugledni član lokalne švicarske zajednice na tom području i morao je imati švicarsko državljanstvo. Ovakav plan je donio određene neugodnosti MOCK-u jer se kod potrage za izglednim kandidatima koji bi obavljali navedene dužnosti ispostavilo da su mogući kandidati uglavnom poslovni ljudi koji nisu uopće bili upoznati s radom Crvenog križa, odnosno znali su tek temeljne podatke o organizaciji što je, uostalom, bila i stvar obrazovanja i opće kulture. Stoga se MOCK našao u dvojbi glede upošljavanja svojevrsnih stranaca za obavljanje dužnosti poslanika, stalnih predstavnika i izaslanika u udaljenim mjestima, ali plan je prihvaćen jer MOCK nije raspolagao dovoljnim brojem osoblja. Ovakva situacija je bila potpuna novina za Međunarodni odbor jer su do tada sve operacije bile obavljane isključivo unutar kruga ljudi koji su bili potpuno upoznati s organizacijom te su bili izravno vezani uz MOCK, a određene rezerve su postojale i zbog mogućnosti da se za predloženo mjesto imenuje potpuno nesposobna osoba. No, to se je moglo vidjeti tek nakon djelovanja novoizabranog predstavnika na terenu.[215]

Radi uspostavljanja odnosa s nacionalnim društvom Crvenog križa MOCK je u Zagreb uputio više izaslanstava koja su vodila pregovore oko uspostavljanja međusobnih odnosa. Premda je u početku vodstvo MOCK-a u Zagrebu željelo postaviti tek agenta za vezu kako bi bilo u toku s događajima iz djelokruga rada Crvenog križa koji su se događali u Zagrebu i na području NDH, opsežnost problematike je navela dotadašnjeg korespondenta i posrednika u odnosima sa Središnjim uredom HCK-a, dr. R. Vögelija da početkom svibnja 1942. predloži uspostavu izravnih odnosa te otvaranje Stalnog predstavništva MOCK-a u Zagrebu.[216] Kao osobu koja bi obnašala dužnost stalnog predstavnika Vögeli je predložio Juliusa Schmidlina

[215] C. MOOREHEAD: *Dunant's Dream: War, Switzerland and the History of the Red Cross*, 372.
[216] ACICR, C G2 YU 42=G2 YU 1994.0046.00061, Izvješće dr. Vögelija br. 23/1942. od 2. V. 1942.

mlađeg, člana švicarske zajednice iz Zagreba koji je izrazio spremnost da obavlja navedenu dužnost.[217] Tko je bio kandidat za mjesto stalnog predstavnika u Zagrebu? J. Schmidlin je bio adekvatna osoba iz više razloga. Iako se Schmidlinu kao mjesto izvornog podrijetla, prema mjestu očevog rođenja, navodi mjestašce Ruswill (kanton Luzern, Švicarska), rođen je 3. rujna 1911. u Zagrebu, a njegov otac Rudolf Schmidlin stariji je u Zagrebu obnašao dužnost prvog švicarskog konzula (1920.-1926.).[218] Julio Schmidlin je bio ugledan član zagrebačke švicarske zajednice, a bavio se trgovačkim poslovima, što u izvješću upućenom 6. ožujka 1942. Političkom odsjeku švicarskog Saveznog vijeća, izravno potvrđuje i dr. Friedrich Kästli, tadašnji švicarski konzul u Zagrebu. Naime, u izvješću o vrijednosti švicarskog kapitala u NDH, konzul Kästli navodi poduzeća koja se nalaze pod upravom, odnosno u vlasništvu zagrebačkih Švicaraca, a među inima je navedeno trgovačko poduzeće J. Schmidlina (*Handelsfirma Julio Schmidlin & CO.*).[219]

Budući da su kontakti između HCK-a i MOCK-a trajali od svibnja 1941. netko je trebao zastupati interese MOCK-a u Zagrebu, a kako MOCK nije imao čovjeka na terenu čini se da je interese MOCK-a zastupao upravo švicarski konzulat u Zagrebu. To nije bilo nimalo neobično zato jer je MOCK bio usmjeren na švicarska diplomatsko-konzularna predstavništva u zemljama u kojima je pokušavao uspostaviti svoju djelatnost. Stoga si švicarski konzulat u Zagrebu pripisuje ključnu ulogu u djelovanju MOCK-a na području NDH do uspostavljanja zagrebačkog Stalnog predstavništva MOCK-a u NDH. U objedinjenom izvješću o radu švicarskog konzulata u Zagrebu za 1942. i 1943., koji je upućen švicarskim saveznim vlastima, konzul Kästli tvrdi da je izravan povod za početak pregovora oko postavljanja stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu bila tragična sudbina djece u NDH, a samo je u Zagrebu bilo oko 10.000 dojenčadi koja su masovno umirala uslijed nedostatka mlijeka,

[217] ISTO.
[218] ACICR, Archives du personnel du CICR, Julius (Julio) Schmidlin. Zahvaljujem Fabriziju Bensiju, voditelju općih spisa Arhiva MOCK-a, što mi je pregledao arhivsko gradivo o zaposlenicima MOCK-a, koje je dostupno jedino djelatnicima Arhiva.
[219] BAR, E 2400 Zagreb/4, *Le Consul de Suisse à Zagreb, F. Kaestli, au Département politique*, 6. III. 1942.

lijekova i osnovnih životnih potrepština.[220] Stoga se konzul Kästli odlučio na dvije akcije, od kojih je prva bila usmjerena na poduzeća u švicarskom vlasništvu u Zagrebu od kojih je pokušao osigurati pomoć u lijekovima za djecu u logorima, a zatim je u jednom pismu od šefa Političkog odsjeka švicarskog Saveznog vijeća tražio da potakne Međunarodni odbor iz Ženeve neka obrati veću pozornost na stanje u Hrvatskoj te da dogovori postavljanje svog stalnog predstavnika u Zagrebu.[221] Na Kästlijev zahtjev je, u ime šefa Političkog odsjeka Saveznog vijeća, pozitivno odgovorio poslanik Saveznog vijeća (parlamentarni zastupnik) za međunarodne humanitarne organizacije, ali je zaključio kako je poželjno da sve odnose s Hrvatskim Crvenim križem i nadležnim političkim instancama u NDH, do donošenja konačne odluke o postavljanju stalnog predstavnika u Zagrebu, pobliže ispita poseban izaslanik Međunarodnog odbora iz Ženeve. Stoga je sredinom prosinca 1942. u Zagreb na pregovore s HCK-a i vlastima NDH upućen dr. Robert Schirmer.[222] Iako nije izravno potvrdio, čini se da je švicarski konzul u početku osobno vodio pregovore o imenovanju stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu. O postignutom dogovoru dr. Kästli je krajem listopada 1942. izvijestio švicarsko Savezno vijeće te telefonirao Međunarodnom odboru u Ženevi sa zahtjevom da se u Zagreb pošalje posebni predstavnik MOCK-a koje će voditi pregovore o imenovanju stalnog predstavnika u Zagrebu.[223] Stoga bi u svim naporima oko pridruživanja NDH državama-potpisnicama *Ženevskih konvencija*, bez čega nije moglo biti ni govora o imenovanju stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu, ali i imenovanja J. Schmidlina na tu dužnost, presudnu ulogu mogao imati dr. Kästli. Postoje i druga razmišljanja, pa je tako američki povjesničar Yehuda Bauer, neargumentirano, ustvrdio da je Međunarodni odbor tek krajem 1943. konačno postavio stalnog predstavnika Schmidlina u Zagreb, i to nakon upornog navaljivanja Salyja Mayera, predsjednika Federacije židovskih općina Švicarske Konfederacija i

[220] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 76.
[221] ISTO.
[222] ISTO, 77. U izvješću se krivo navodi kao dr. Rudolf Schirmer.
[223] ACICR, G. 3/00. Rapports généraux des délégations. Fasc. Activité délégation: Europe – Croatie, Schmidlin Julio. Obavijest br. 5 o djelatnosti u Hrvatskoj, 29 X. 1942.

neslužbenog predstavnika američkog JOINT-a za Europu.[224] Čini se da ove podatke nekritički prenosi i knjiga *Holokaust u Zagrebu*.[225]

Ubrzo nakon primitka preporuke švicarskog konzula o početku pregovora s HCK-a i vlastima NDH, MOCK je sredinom studenoga 1941. zatražio Konzularni odsjek Stalnog trgovinskog izaslanstva NDH u Zürichu da odobri vizu dr. Rolandu Martiju, voditelju Stalnog predstavništva MOCK-a za Treći Reich u Berlinu, a istodobno je za izdavanje vize kod Konzularnog odsjeka intervenirao i Središnji ured HCK-a.[226] Zbog obveza koje je u Berlinu imao dr. Marti, Međunarodni odbor je u zadnji tren otkazao njegov put pa je u Zagreb 8. prosinca 1942. upućen dr. Robert Schirmer, također stalni predstavnik pri Trećem Reichu u Berlinu, sa zadatkom da stupi u vezu s hrvatskim vlastima i nacionalnim društvom Crvenog križa da bi postigao otvaranje tradicionalnog posla MOCK-a u NDH u korist svih žrtava rata, a u Zagreb je stigao 12. prosinca.[227] Prema službenim uputama MOCK-a, dr. Schirmer je u Zagrebu trebao stupiti u pregovore s vlastima NDH u vezi s pristupanjem NDH *Ženevskim konvencijama* i svim povezanim pitanjima, a posebno ispitati mogućnost da li su hrvatske vlasti spremne primjenu konvencija proširiti i na internirane civile. Istodobno je trebao ispitati i spremnost za primanje stalnog predstavnika MOCK-a, koji bi se imenovao u dogovoru s hrvatskim vlastima i s vodstvom HCK-a NDH.[228]

Schirmer se u Zagrebu sastao s dr. M. Lorkovićem, ministrom vanjskih poslova NDH i s drugim predstavnicima Vlade, te s vodstvom HCK-a, koje mu je uručilo opsežan memorandum u kojem su ukazani najveći problemi s kojima se u radu susretao HCK-a. Među inim, u memorandumu su najhitnijima označena pitanja izbjeglica i djece, a Središnji ured

---

[224] Yehuda BAUER: *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939 – 1945*, Wayne State University Press Detroit, 1982., 284.
[225] Ivo GOLDSTEIN (suautor Slavko Goldstein): *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001., 332. Podatak je naveden, ali nije argumentiran pa se ne može utvrditi odakle je preuzet.
[226] ACICR, G. 3/48a, Croatie, Mission Schirmer en Croatie (XII. 42-I.43). Dopis HCK-a od 23. XI. 1942.
[227] ACICR, G. 3/48a, Dopis R. Gallopina od 11. XII. 1942. za HCK-a.; Preporučeno pismo za dr. Schirmera od 7. XII. 1942. ; Brzojav dr. Schirmera od 16. XII. 1942.
[228] ACICR, G. 3/48a. Dienstinstruktion für Herrn Schirmer, 7. XII. 1942.

HCK-a je potvrdio da očekuje imenovanje stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu te izrazio spremnost za preuzimanje i distribuciju pomoći koja je slana Židovskoj bogoštovnoj općini u Zagrebu.[229] Nakon povratka u Berlin, dr. Schirmer je 23. prosinca 1942. sastavio kratku zabilješku o poslovima koje je obavio u Zagrebu, gdje je s hrvatskim vlastima uspio riješiti više temeljnih pitanja iz rada Crvenog križa, a sažeo ih je u sedam točaka od kojih su hrvatske vlasti odbile tek onu u vezi s djelokrugom poslova *Jugoslavenske službe* Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a (točka 4), odnosno: 1. hrvatska Vlada prihvaća priznavanje *Ženevskih konvencija*; 2. hrvatska Vlada je izrazila spremnost proširiti primjenu *Ženevskih konvencija* i na internirane civile; 3. hrvatska Vlada pristaje Međunarodnom odboru dostaviti popise ratnih zarobljenika i interniranih civila što će omogućiti dobivanje analognih popisa hrvatskih zatočenika u neprijateljskim zemljama; 4. hrvatska Vlada nije prihvatila provođenje istraživanja i anketa Međunarodnog odbora što bi posebnom odjelu omogućilo da hrvatskim obiteljima prenosi vijesti o njihovim članovima koji su zatočeni u zemljama s kojima se NDH nalazi u ratu; 5. hrvatska Vlada je prihvatila međusobnu korespondenciju i razmjenu podataka o smrtnim slučajevima, zdravstvenom stanju, ranjavanju, hospitalizaciji, premještanju ratnih zarobljenika i interniranih civila u druge logore; 6. hrvatska Vlada je prihvatila, tj. odobrila Međunarodnom odboru donacije i slanje novca za moguće ratne zarobljenika i internirane civile u NDH; te na posljetku 7. hrvatska Vlada je prihvatila postavljanje stalnog predstavnika Međunarodnog odbora u dogovoru s hrvatskim vlastima i Hrvatskim Crvenim križem.[230] Dakle, dr. Schirmer je na posebnom sastanku koji je održao s predstavnicima Vlade NDH pribavio prihvaćanje najvažnijih točaka o kojima je pregovarao s hrvatskim vlastima, od kojih je svakako najvažnija bila spremnost vlasti NDH da prihvati *Ženevske konvencije*, iz kojih je

[229] ACICR, G. 3/48a, Memorandum HCK-a za dr. Schirmera od 21. XII. 1942.

[230] ACICR, G. 17/151-69 (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec les Autorités allemandes, avec la Croix-Rouge allemand, avec la Délégation du C.I.C.R. en Allemagne. Bilješka br. 2.766 Stalnog predstavništva MOCK-a iz Berlina od 22. XII. 1942. upućena Tajništvu MOCK-a u Ženevi. Usp. i J. C. FAVEZ: *The Red Cross and the Holocaust*, 176.; Mario KEVO, *Veze Međunarodnog odbora Crvenog križa i Nezavisne Države Hrvatske*, sv. 1, Slavonski Brod – Zagreb – Jasenovac, 2009., 38.-41.

proizlazila temeljna djelatnost MOCK-a, a čiju primjenu je prema posebnoj točki dogovora Vlada NDH namjeravala proširiti i na internirane civile.[231] Dr. F. Kästli, švicarski konzul u Zagrebu, daje nešto drugačiju sliku o pregovorima koji su vođeni u Zagrebu. Naime, prema Kästlijevim navodima, dr. Schirmer se u Zagrebu susreo s ozbiljnim problemima te je tek nakon dosta poteškoća pribavio usmeno obećanje hrvatskih vlasti oko imenovanja stalnog predstavnika MOCK-a. Vlasti su se, naime, dugo ustezale odobriti socijalnu skrb za djecu pravoslavnih roditelja, stoga je švicarski konzul razmišljao da zatraži od Političkog odsjeka švicarskog Saveznog vijeća da se u potpunosti zaobiđu svi službeni položaji u NDH, osobito stoga što je već ranije ponuđena takva mogućnost jer je iz Ministarstva vanjskih poslova NDH primio upit da li bi posredovao oko hrvatskog pristupa *Ženevskim konvencijama*, ili bi bilo bolje da se to pitanje povjeri dr. P. Paskijeviću, generalnom konzulu u Zürichu i voditelju tamošnjeg Stalnog trgovinskog izaslanstva NDH.[232] U vezi tih pitanja, švicarski konzul navodi da napori hrvatskih vlasti nisu rezultirali posjetom predstavnika Međunarodnog odbora iz Ženeve, čime potvrđuje da vlasti NDH, bez obzira na nepriznavanje nacionalnog društva Crvenog križa, nisu izgubile ozbiljan interes za uspostavljanje odnosa s MOCK-om, a što se tiče problema skrbi o djeci konzul je jednim od glavnih krivaca za takvo loše stanje označio dr. Kurta Hühna, predsjednika HCK-a i njegov nedostatak odlučnosti da se usprotivi diskriminaciji pravoslavne djece. Istodobno, dr. Kästli kritike nije poštedio ni švicarske savezne vlasti jer je ustvrdio da švicarski konzulat u Zagrebu nije imao nikakvu diskretnu pomoć sa švicarske strane te da je to možda i razlog što u Zagrebu još uvijek nema predstavnika MOCK-a.[233] Premda Schirmer nije ostavio pisanog traga o problemima koje je spominjao švicarski konzul, čini se da je o tome usmeno izvijestio Ženevu pa je nastala zabilješka o sastanku koji je u Zagrebu imao s prof. Kamilom Brösslerom, članom Središnjeg

[231] ISTO.
[232] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 77.
[233] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 77.-78.

ureda HCK-a i načelnikom odjela u Ministarstvu udružbe NDH.[234] Održavanje ovog sastanka neizravno potvrđuje i Diana Budisavljević, koja se 15. prosinca sastala s prof. Brösslerom da mu prenese informaciju kako mu je dogovorila sastanak sa Schirmerom.[235] Na sastanku je prof. Brössler posebnog predstavnika MOCK-a upoznao s problemima s kojima se u NDH susreću djeca pravoslavnih roditelja, koja su bila internirana i u logore, nedostajalo im je hrane, lijekova, a vladala je velika smrtnost, osobito dojenčadi. Istovremeno se prof. Brössler požalio i na rad HCK-a budući da nije uopće sudjelovao u pomaganju djece, što je jedino činio Caritas Zagrebačke nadbiskupije.[236]

Istodobno s održavanjem pregovora između posebnog predstavnika dr. Schirmera, vlasti NDH i HCK-a, u Zagreb su stigle i značajnije pošiljke humanitarne pomoći iz Ženeve. Zahvaljujući daru Američkog Crvenog križa od 5000 dolara *Mješovito povjerenstvo za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa je nabavilo oko 3,5 tona lijekova, vitamina, cjepiva, anestetika i drugih farmaceutskih pripravaka koji su krajem 1942. razdijeljeni na Sloveniju, Hrvatsku i Srbiju.[237] Budući da je količina pomoći za Sloveniju bila zanemariva, većina je proslijeđena u Zagreb i u Beograd.

Nakon uspješno obavljena posjeta Zagrebu, dr. Schirmer se vratio u Berlin, a nakon podnošenja izvješća vrhu Međunarodnog odbora o povoljnom odgovoru hrvatskih vlasti i Središnjeg ureda HCK-a na gotovo sva pitanja o kojima su vođeni pregovori, trebalo je uspostaviti izravne odnose te imenovati stalnog predstavnika MOCK-a pri NDH u Zagrebu. Međutim, vlasti NDH su prije svega trebale pristupiti državama-potpisnicama *Ženevskih konvencija* iz 1929., što je bio temeljni preduvjet održavanja bilo kakvih odnosa između Međunarodnog odbora i NDH.

---

[234] ACICR, G. 3/48a. Povjerljiva zabilješka o razgovorima dr. Schirmera i prof. Brösslera (bez nadnevka).
[235] *Dnevnik Diane Budisavljević 1941.-1945.*, ur. Josip KOLANOVIĆ, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 8, Zagreb, 2002., 113.
[236] ACICR, G. 3/48a. Povjerljiva zabilješka o razgovorima dr. Schirmera i prof. Brösslera (bez nadnevka).
[237] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 348.

Julio Schmidlin je još početkom siječnja 1943. bio upoznat s dogovorima koji su postignuti u prosincu 1942. kao i s prijedlozima Međunarodnog odbora, a dr. Friedrich Kästli, švicarski konzul u Zagrebu, ga je krajem prosinca u Schirmerovo ime upitao da li je voljan preuzeti dužnost stalnog predstavnika u Zagrebu. Schmidlin se pozitivno očitovao i 30. prosinca je izdao pismenu suglasnost o preuzimanju dužnosti, o čemu je švicarski konzul 5. siječnja 1943. izvijestio dr. Schirmera.[238] Oko imenovanja stalnog predstavnika u Zagrebu je bilo i drugačijih prijedloga. Primjerice, Diana Budisavljević bilježi da je na večeri održanoj 21. prosinca 1942. zajedno sa suprugom švicarskog konzula predložila da bi "bilo najbolje da se na nekoliko mjeseci pošalje delegat iz Ženeve koji bi mogao raditi nezavisno jer bi se u našim nemogućim uvjetima švicarski poslovni čovjek koji ovdje živi stalno na nekoga obazirao", na što joj je dr. Schirmer obećao da će prijedlog prenijeti u Ženevu.[239] Međutim, i dr. Schirmer i švicarski konzul Kästli su preporučili da se na mjesto stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu imenuje upravo J. Schmidlin.

Na službeno imenovanje i stupanje na novu dužnost kao veza s nacionalnom organizacijom Crvenog križa i hrvatskim vlastima, Schmidlin je trebao pričekati još neko vrijeme, dok se ne obavi propisana procedura oko imenovanja stalnih predstavnika MOCK-a. Naime, Međunarodni odbor je nakon Schmidlinove suglasnosti o preuzimanju predložene dužnosti kontaktirao Središnji ured HCK-a tražeći pisanu suglasnost nacionalne organizacije Crvenog križa, dok su istodobno švicarske savezne vlasti očekivale prispijeće suglasnosti hrvatske Vlade, ali i službenu odluku hrvatskih vlasti o pristupanju *Ženevskim konvencijama*.

Službenom diplomatskom notom Ministarstva vanjskih poslova NDH od 20. siječnja 1943. hrvatske vlasti su izvijestile Švicarsko Savezno vijeće o pristupanju NDH *Ženevskoj konvenciji od 27. 7. 1929. za poboljšanje sudbine ranjenika i bolesnika u vojskama na bojnom*

---

[238] ACICR, G. 3/48a, Croatie, Mission Schirmer en Croatie (XII.42-I.43), br. 17. Dopis švicarskog konzula Kästlija od 5. I. 1943. upućen dr. Schirmeru u Berlin.
[239] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 114.

polju i *Ženevskoj konvenciji od 27. 7. 1929. o postupanju s ratnim zarobljenicima*, istaknuvši u obavijesti da je NDH pristupila konvencijama kako bi dala pravni temelj suradnji HCK-a s Međunarodnim odborom iz Ženeve.[240] Oko imenovanja stalnog predstavnika Međunarodnog odbora u Zagrebu vlasti NDH su se švicarskim saveznim vlastima službeno očitovale 8. veljače 1943. kada su izrazile suglasnost sa Schmidlinovim imenovanjem, a prihvatnim pismom od 19. veljače 1943. Središnji ured HCK-a je obavijestio MOCK da su predloženog kandidata prihvatili i Središnji ured HCK-a hrvatske vlasti.[241] Istodobno, švicarski konzulat u Zagrebu je 1. ožujka 1943. od predsjednika HCK-a zaprimio službenu obavijest hrvatskih vlasti o pristupanju NDH *Ženevskim konvencijama* iz 1929.[242] Švicarski konzulat u Zagrebu izvijestio je svojom verbalnom notom 26. ožujka 1943. predsjednika Hrvatskog Crvenog Križa, da je švicarska nadležna vlast okružnicom od 13. ožujka 1943. obavijestila sve vlade potpisnice *Ženevskih konvencija* o pristupu Hrvatske tim konvencijama.[243] Dakle, propisana procedura je bila obavljena i Schmidlin je mogao stupiti na svoju novu dužnost, a predsjednik MOCK-a dr. Huber je 8. ožujka 1943. uputio zahvalno pismo predsjedniku HCK-a dr. Hühnu zbog suglasnosti vlasti i nacionalnog društva Crvenog križa, čime su uspješno okončani višemjesečni pregovori o uspostavi odnosa i imenovanju stalnog predstavnika u Zagrebu.[244]

Dakle, nakon rješavanja formalno-pravnih pitanja u vezi s imenovanjem, Schmidlin je na dužnost stupio 8. ožujka 1943. iako mu je predsjednik Međunarodnog odbora iz Ženeve dr. Max Huber tek 14. kolovoza 1943. sastavio tzv. "Nalog za misiju".[245] Međutim, kao službeni nadnevak Schmidlinova imenovanja se računa 8. veljače 1943., što je nadnevak službenog

---

[240] *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 1.-3.; ACICR, CR00/73 – 244, 20. Dopis Međunarodnog odbora upućen Odsjeku vanjskih poslova Političkog odjela švicarskog Saveznog vijeća, 10. II. 1943.
[241] ACICR, G. 3/00 Rapports généraux des délégations. Fasc. Activité délégation: Europe – Croatie, Schmidlin Julio. Obavijest br. 2 o djelatnosti u Hrvatskoj, 15. II. 1943. ; *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXV, No. 291, Genève, Mars 1943, 183.
[242] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 78.
[243] *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 3.-5.
[244] ACICR, G. 3/48c(2), Mission en Europe Centrale M.M. Chapuisat et de Traz (1.3.43-17.12.43.). Pismo dr. Hubera od 8. III. 1943. upućeno dr. Hühnu.
[245] ACICR, C G2 YU 42=G2 YU 1994.0046.00062, Délégation du CICR à Zagreb. Nalog za misiju, 14. VIII. 1943.

očitovanja Vlade NDH švicarskim saveznim vlastima oko Schmidlinova postavljanja na dužnost u Zagrebu.[246] Sjedište zagrebačkog Ureda Međunarodnog odbora se nalazilo u Preradovićevoj ulici (k. br. 24). Schmidlinovo imenovanje je bilo potpuno očekivano i stoga što je bio pripadnik švicarske zajednice u Zagrebu, a osim što je bio sin prvog švicarskog konzula u Zagrebu, Schmidlin je od rođenja 1911., osim kraćeg tromjesečnog prekida sredinom 1945., bio stalno nastanjen u Zagrebu sve do kraja ožujka 1946. Bitno je dodati da mu je u obavljanju dužnosti uvelike pomoglo tečno poznavanje hrvatskog jezika, mentaliteta i načina života stanovništva u NDH.[247] Za vrijeme obnašanja dužnosti u Zagrebu Schmidlin je uživao diplomatski imunitet koji je jamčila Švicarska Konfederacija, što je bila uobičajena praksa švicarskih saveznih vlasti i MOCK-a da bi se zaštitile osobe koje su obavljale poslove u zaraćenim državama. Stoga su švicarske savezne vlasti svakom imenovanom stalnom predstavniku MOCK-a izdavale diplomatsku akreditaciju. To je važno spomenuti jer je bilo i predstavnika MOCK-a koji su djelovali bez priznatog službenog statusa, a posao su obavljali jedino na privatnoj osnovi i u veoma rizičnim uvjetima. Tek ilustrativno ću navesti primjer supružnika Vischer koji su na Borneu djelovali bez službenih akreditacija. U radu su nailazili na potpuno nerazumijevanje japanskih okupacijskih vlasti koje su im uskraćivale kontakte sa Ženevom, bili su zlostavljani, a njihov rad je bio veoma ograničen. Supružnici Vischer su upravo stoga što nisu bili službeno akreditirani pred japanskim vlastima optuženi za špijunažu, a mornarički sud ih je osudio na smrt. Presuda je izvršena.[248]

Schmidlinovo imenovanje za stalnog (diplomatskog) predstavnika MOCK-a pri NDH u Zagrebu, uvjerilo je vodstvo nacionalnog društva Crvenog križa, ali i političku elitu koja je bila na vlasti u Zagrebu, kako je međunarodno priznanje samostalnog statusa nacionalnog

[246] ACICR, G. 17/00-II., Généralités PG, Correspondance diverse (janvier 46 – juin 47). Interni popis stalnih predstavnika MOCK-a od 31. X. 1946. koji sadrži nadnevke o početku i završetku službe.
[247] ACICR, G. 17/151-69, Correspondance avec : Les Autorités Croates et La Croix-Rouge Croate, br. 30, 33, 34, 35, 36, 37 ; Correspondance avec : Les Autorités Suisses et Croix-Rouge Suisse, br. 6, 7, 8, 10, 11. ; Archives du personnel du CICR, Julio Schmidlin.
[248] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 173.

društva tek pitanje dana. Tako su u Zagrebu očekivali prispijeće odluke iz Ženeve o priznanju HCK-a NDH, koja nikada nije ni poslana u Zagreb. Zanimljivo je pogledati i što je o tome pisao politički usmjeravan i cenzuriran tisak u NDH, što su bila i službena gledišta vlasti i HCK-a, a najopsežniji tekst se može naći u službenoj reviji HCK-a. Naime, potpisnik teksta o povijesnom razvoju cjelokupnog Crvenog križa od bitke kod Solferina (1859.) do sredine 1943., koji je objavljen u prvom broju mjesečnika *Hrvatski Crveni Križ*, zabilježio je kako je NDH početkom 1943. pristupila Crvenom križu, naravno ne precizirajući radi li se o *Pokretu* Crvenog križa ili o priznanju od strane Međunarodnog odbora iz Ženeve. Autor piše „U oči sadašnjeg rata bile su začlanjene 63 države u Crvenome Križu. Nezavisna Država Hrvatska pristupila mu je početkom ove godine, te je u svoju sredinu primila stalnog izaslanika Međunarodnog odbora Crvenoga Križa, koji boravi u Zagrebu i podržava veze između toga odbora i našega Hrvatskog Crvenog Križa.“[249] S obzirom na to da je potpisnik redaka bio veoma nejasan u stavovima, jasno je da su vlasti NDH očekivale potpunu uspostavu odnosa, ali i uspjeh je bio da je Međunarodni odbor u Zagreb poslao stalnog predstavnika. Što se tiče ovog novinskog napisa, treba zaključiti da je očito kako autor razlikuje Međunarodni odbor Crvenog križa od Lige društava te od Međunarodnog Crvenog križa, ali čini se kako je s namjerom napisan potpuno nejasan tekst, kako bi se stekao dojam da se radi o jednoj te istoj organizaciji. Nadalje, početkom rata u *Pokret* Crvenog križa, koji u tekstu nije ni spomenut bila su učlanjena 62 nacionalna društva Crvenog križa, a autor teksta navodi 63. Čini se da je autor samovoljno članicama priključio i HCK-a NDH.

Već sam ranije pobliže objasnio temeljne uvjete koje je postavljao Međunarodni odbor iz Ženeve za priznavanje svakog novog nacionalnog društva Crvenog križa. Međutim, da bi se vrh MOCK-a doista i uvjerio u potpuni razvoj neke nacionalne organizacije Crvenog križa često je pribjegavao odašiljanju posebnih izaslanstava koja su na licu mjesta, u razgovorima s

[249] “Postanak i razvitak Crvenog križa, Od Solferina do naših dana“, *Hrvatski Crveni Križ*, I, 1, 20. VII. 1943., 3.

vodstvima nacionalnih organizacija pokušavala utvrditi stvarno stanje na terenu. Tako je Međunarodni odbor sredinom 1943. iz Ženeve uputio posebno izaslanstvo po državama Srednje Europe, a činili su ga visokopozicionirani članovi MOCK-a dr. Edouard Chapuisat i dr. David de Traz, član Tajništva koji je bio zadužen za problematiku ratnih zarobljenika.[250] Izaslanici su posjetili Mađarsku, Rumunjsku, Bugarsku, Slovačku, a u Zagrebu su boravili od 16. do 22. lipnja 1943.[251] Prema novinskim napisima, posebno izaslanstvo je stiglo u posjet Zagrebu gdje su boravili od 16. do 22. lipnja 1943., a navodi se da su specijalne predstavnike MOCK-a primili dr. Milovan Žanić, povjerenik HCK-a, i ministar vanjskih poslova dr. M. Budak, dok su sa članovima Vlade i vodstvom HCK-a raspravili važna pitanja u vezi s radom Crvenog križa.[252] Iako je osnovni povod posjeta bilo uspostavljanje što bližih kontakata s nacionalnom organizacijom Crvenog križa, švicarski konzul iz Zagreba je primijetio da su visokopozicionirani članovi MOCK-a došli poduprijeti J. Schmidlina, koji je obavljao odličan posao te je mudro i uporno postizao sve ciljeve koje je zacrtao.[253] Dr. Chapuisat i de Traz su u Zagrebu obavili niz kontakata s vlastima i s vodstvom HCK-a NDH, a sastali su se i sa zagrebačkim nadbiskupom Stepincem s kojim su pregovarali o problemima Židova u NDH.[254]

Švicarski konzul navodi da posebno izaslanstvo nisu primili samo čelnici HCK-a već su "na svim željenim položajima našli otvorena vrata" te donosi jednu zgodu koja nije zabilježena u korespondenciji oba izaslanika, štoviše susret s Poglavnikom nije ni spomenut. Naime, švicarski konzul u izvješću o radu u 1942. i 1943. godini navodi kako je Poglavnik želio upriličiti doček posjetiteljima iz Ženeve što je povezao sa željom da ih prati švicarski konzul. Tako su dr. Kästli, dr. Chapuisat, de Traz i Schmidlin u pratnji dr. Žanića i dr. Hühna odvedeni državnom poglavaru. Pavelić je na tom primanju obećao lojalno pridržavanje

[250] ACICR, G. 3/48c(2). Pismo dr. Hubera upućeno konzulu J. Milkoviću u Zürich. 9. III. 1943.
[251] ISTO, Raspored putovanja s nadnevcima posjeta pojedinim državama.
[252] "U Zagreb su stigli izaslanici Medjunarodnog odbora Crvenog Križa iz Ženeve", *Nova Hrvatska*, 143, 20. VI. 1943., 8.
[253] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 78.
[254] ACICR, G. 3/48c(2). Zapisnik sa sastanka održanog 2. VII. 1942. u vezi puta po državama Srednje Europe, 7.

odredaba *Ženevskih konvencija,* ali je i konstatirao kako su te odredbe za NDH predstavljale nametnute obveze. Međutim, kako dalje piše švicarski konzul, Pavelić se jako trudio ostaviti dojam na oba izaslanika i na švicarskog konzula, pa je zaključio kako je upravo on osobno mimo hrvatske Vlade ugovorio te obveze, odnosno prihvaćanje konvencija. Na kraju razgovora Pavelić je gostima posebno napomenuo da djeca pravoslavnih roditelja, koji su oružjem ustali protiv vlastite države, neće biti isključena iz raspodjele pomoći MOCK-a.[255] Nejasno je zašto ni Chapuisat ni de Traz ne spominju primanje kod Pavelića, koje je tek uzgred spomenuto u nepotpisanom i nedatiranom izvješću MOCK-a od 13. srpnja 1943.[256]

Za posjeta Zagrebu, posebni predstavnici MOCK-a su posjetili Središnji ured HCK-a, prihvatnu postaju HCK-a na zagrebačkom kolodvoru te bolnicu HCK-a u Krajiškoj ulici.[257] Upravo je nova bolnica trebala biti simbol velikih napora koje je HCK-a ulagao u razvoj nacionalne organizacije, ali i cjelokupnog *Pokreta* Crvenog križa. S obzirom da je posjet posebnog izaslanstva bio dogovaran još početkom ožujka 1943. čelnici HCK-a su nastojali impresionirati dužnosnike MOCK-a, pa je do sredine lipnja završeno opremanje suvremene bolnica u Zagrebu, koja je uređena u zgradi pučke škole u Krajiškoj 9, koju je na raspolaganje stavio zagrebački gradonačelnik Ivan Werner. Bolnica je raspolagala sa 250 postelja, s potpuno uređenim kirurškim odjelom s ambulantom te odjelom za unutarnje bolesti, a de Traz i Chapuisat su bili vidno impresionirani novom bolnicom HCK-a.[258]

---

[255] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 78.-79.
[256] ACICR, G. 3/48c(2). Izvješće od 13. VII. 1943. o misiji po državama Srednje Europe, 7.
[257] "U Zagreb su stigli izaslanici Medjunarodnog odbora Crvenog Križa iz Ženeve", *Nova Hrvatska,* 143, 20. VI. 1943., 8.
[258] "Bolnica HCK u Zagrebu", *Hrvatski Crveni Križ*, I, 3, 20. IX. 1943., 14.; "Iz odbora i ogranaka H. C. K.: Bolnica HCK u Zagrebu", *Hrvatski Crveni Križ*, I, 3, 20. IX. 1943., 14. Svakako se zanimljivim čini podatak da je ova zgrada u Krajiškoj ulici, na kućnom br. 9, očuvana, odnosno i danas postoji, a u njoj se nalazi Osnovna škola Petra Zrinskog.

NAJVAŽNIJA DJELATNOST MEĐUNARODNOG ODBORA CRVENOG KRIŽA U NDH

Nakon imenovanja na dužnost stalnog predstavnika Međunarodnog odbora u Zagrebu Schmidlin je krajem veljače 1943. otputovao u Ženevu, gdje je boravio od 8. do 31. ožujka kako bi se uveo u novi posao.[259] S raznim službama Tajništva i Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a Schmidlin je dogovarao detalje o radu u NDH, a prema prihvaćenom programu rada, najvažnije aktivnosti su se svodile na pomaganje civilnog stanovništva, osobito žena i djece, te na pitanje pomoći i opskrbe zarobljenika u talijanskim logorima.[260] Nakon Ženeve je nekoliko dana boravio u Bernu, gdje je stupio u kontakt s predsjednikom Švicarskog Crvenog križa te dogovorio da ŠCK u NDH pošalje zdravstvenu komisiju koja bi sudjelovala u suzbijanju epidemija, osobito tifusa. Središnji ured ŠCK-a se obratio Političkom odsjeku Saveznog vijeća da se izjasni oko slanja komisije koja bi bila sastavljena od četiri do pet liječnika te izvjesnog broja bolničara, a nosili bi cjepivo i serum kojima bi ih opskrbio MOCK.[261] Schmidlin je pregovarao i o osiguranju pomoći za ratom ugroženu djecu u NDH, a pregovaralo se i o hospitalizaciji djece u Švicarskoj, o slanju pomoći u dječjim potrepštinama i o osiguranju izvjesnih potrepština za hrvatske bolnice.[262] Prema zabilješkama švicarskog konzula, Schmidlin je nakon povratka u Zagreb razvio iznimno"živahnu inicijativu", u svrhu stjecanja povjerenja i pažnje nadležnih političkih mjesta. U tome je i uspio, a ta činjenica mu je uvelike olakšala posao koji je obavljao kao stalni predstavnik MOCK-a u Zagrebu.[263]

Schmidlin je trebao provoditi humanitarnu politiku Međunarodnog odbora koja je bila veoma opsežna. Međutim, zbog izvjesnih specifičnosti u NDH nisu provođene neke temeljne

---

[259] ACICR, G. 17, *Journal des délégués*, No. 11, mars 1943, 4.; *Dnevnik Diane Budisavljević*, 123., 125.
[260] ACICR, G. 17, *Journal des délégués*, No. 11, mars 1943, 4.
[261] BAR, E 2001 (D) 3/468, *Le Délégué du Conseil fédéral aux Œuvres d'Entraide internationale, E. de Haller, au Chef du Département politique, M. Pilet-Golaz*, 22. IV. 1943. ; ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations. Fasc. Activité délégation: Europe – Croatie, Schmidlin Julio. Obavijest br. 6 o djelatnosti u Hrvatskoj, 16. IV. 1943.
[262] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations. Fasc. Activité délégation: Europe – Croatie, Schmidlin Julio. Obavijest br. 6 o djelatnosti u Hrvatskoj, 16. IV. 1943.
[263] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 78.

humanitarne operacije. Primjerice, izostale su aktivnosti u korist ratnih zarobljenika stoga što ih na području NDH nije ni bilo. Tek od 1944. javljaju se sporadični slučajevi zarobljavanja savezničkih pilota koji su internirani u logor Prekrižje, koji je otvoren na imanju barunice Nikolić. Nedostatak problematike ratnih zarobljenika je Schmidlinu omogućio da se u potpunosti posveti drugim aktivnostima u kojima se, prije svega, osiguravala pomoć djeci, civilnom stanovništvu, interniranim civilima i civilima (Židovi, partizani).

Prema uputama koje je za Schmidlina 25. siječnja 1943. sastavio dr. Robert Schirmer, razvidne su najvažnije aktivnosti kojima se trebao posvetiti u prvim danima obavljanja nove službe, a uglavnom se radilo o problematici proizašloj iz *Ženevskih konvencija*. Schmidlin je trebao voditi skrb o logorima za internirane osobe, što je značilo da je od vlasti trebao tražiti odobrenja za posjet svim logorima na području NDH u kojima su bile internirane osobe država s kojima je NDH bila u ratnom stanju. U kontaktima sa Središnjim uredom HCK-a, Schmidlin je trebao dogovoriti otpremu paketa sa živežnim namirnicama, lijekovima i drugim potrepštinama za internirane državljane stranih država, ali isto tako i za internirane Srbe i Hrvate na području NDH. Posebnu pažnju je trebao posvetiti postizanju dogovora s vodstvom HCK-a oko slanja pomoći iz Ženeve koja će biti adresirana na Središnji ured HCK-a, ali pristigle pošiljke su morale biti pod isključivim Schmidlinovim nadzorom koji se trebao pobrinuti za raspodjelu pomoći iz tih pošiljaka.[264]

U NDH se osobito osjetila nestašica lijekova, ali i živežnih namirnica i odjevnih predmeta, a u nedostatku vlastitih financijskih sredstava Međunarodni odbor je pokrenuo potragu za donatorima koji su bili voljni pomoći civilnom stanovništvu NDH.[265] Osim toga, Schmidlin je trebao uspostaviti suradnju i sa Židovskom bogoštovnom općinom iz Zagreba, čiji čelnici su tražili žurnu pomoć u lijekovima, farmaceutskim pripravcima i živežnim

[264] ACICR, G. 3/48a. Dopis dr. Schirmera od 25. I. 1943. upućen Tajništvu MOCK-a u Ženevi.
[265] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 550.-551.

namirnicama.[266] Radi rješavanja nestašice lijekova u NDH Međunarodni odbor je pokrenuo i pregovore s izbjegličkim Jugoslavenskim odborom CK-a iz Londona, dok je istodobno o toj problematici s hrvatskom Vladom pregovarao Schmidlin. Na kraju pregovora je usuglašeno da će izbjeglička Vlada iz Londona preko JOCK-a darovati 50.000 švicarskih franaka za kupovinu seruma, dok je hrvatska Vlada darovala pola milijuna švicarskih franaka za kupovinu lijekova. I Švicarski Crveni križ je odlučio uplatiti izvjesna sredstva za kupovinu seruma i lijekova.[267]

Najvažnija djelatnost MOCK-a na području NDH je bila usko vezana uz logore u Italiji i Trećem Reichu. Međutim, razmjena poruka između razdvojenih obitelji i dopremanje humanitarne pomoći su i u ovoj problematici bili najvažniji aspekt rada. Uspješno obavljanje tih zadaća je uvelike ovisilo o prometnim prilikama u zaraćenoj Europa, a teškoće su rasle s približavanjem kraja rata. Stoga je HCK-a više puta prekidao slanje osobnih poruka i paketa zatočenicima logora za ratne zarobljenike u Njemačku i u Italiju, a osobito su bile otežane veze s Italijom. Potvrdu kako „pošta ne klapa“ u dnevničkim zapisima je dao i ustaški satnik Josip Hübl, koji se od 2. kolovoza 1943. nalazio na vojnoj obuci u Rimu.[268]

Jedan od glavnih aspekata rada MOCK-a za vrijeme rata bio je i problem raseljenih osoba diljem svijeta. S obzirom na to da su ratne okolnosti na ovim prostorima uvelike utjecale na razmještaj stanovništva, prisiljene migracije su i na ovom području bile jedan od najvažnijih problema s kojima se suočavao Međunarodni odbor.[269] Problematika još više dobiva na važnosti ako se promatra u odnosu na tadašnje međunarodno ratno pravo prema kojem su sve prisilne migracije i planirano preseljavanje stanovništva bile gruba povreda

---

[266] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations. Fasc. Activité délégation: Europe – Croatie, Schmidlin Julio. Obavijest br. 8 o djelatnosti u Hrvatskoj, 18. V. 1943.
[267] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 551.
[268] *Ratni dnevnik Josipa Hübla iz 1943.*, 49.
[269] Unatoč aktualnosti problematike prisilnih migracija za vrijeme Drugog svjetskog rata na ovim prostorima, navodim tek dvije opsežne studije koje sadrže osnovne podatke o istraživačkoj temi. Usp. Slobodan D. MILOŠEVIĆ: *Izbjeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945.*, Beograd, 1981.; Miloš HAMOVIĆ: *Izbjegništvo u Bosni i Hercegovini 1941 – 1945.*, Beograd, 1994.

Haaških konvencija iz 1907. Međutim, eksploatacija radne snage je bila u interesu njemačke industrije, pa je tako 8. svibnja 1941. sklopljen i poseban ugovor između NDH i Reicha o slanju hrvatskih radnika u Njemačku.[270] Prema odredbama ugovora s područja NDH je do kraja 1941. preko *Odjela za državno-iseljeničku službu vlade NDH*, na rad u Reich upućeno oko 80.000 radnika.[271] Da bi povezanost ove problematike s radom MOCK-a te s problemom raseljenih osoba bila jasnija trebam dodati kako je većina postupaka kojima su vlasti Trećeg Reicha osiguravale potrebnu radnu snagu bila u suprotnosti s međunarodnim ratnim pravom. Za vrijeme rata iz okupiranih dijelova Europe i iz *savezničkih država* sustavno je odvođeno stanovništvo na rad u Reich, a najčešće se radilo o deportacijama, internaciji izvan državnog teritorija, raseljavanju, upotrebi rada ratnih zarobljenika ili jednostavno prisilnom regrutiranju radne snage.[272]

Osim navedenog djelokruga poslova, stalni predstavnik Schmidlin je osobito trebao poticati poslove iz djelokruga rada Središnje agencije za ratne zarobljenike te prikupljati podatke o logorima, zatočenim osobama, ali i omogućiti korespondenciju između ratnih zarobljenika i interniranih civila i njihovih obitelji. Problematika je bila u nadležnosti *Jugoslavenske službe* Središnje agencije za ratne zarobljenike. Istodobno, Schmidlin je trebao poticati preustroj nacionalne organizacije Crvenog križa, a osobito promidžbu univerzalne ideje Crvenog križa i rada Međunarodnog odbora u korist žrtava rata.

---

[270] *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1941.*, 1.-4. (4.-7.). Zapisnik s brojčanim obvezama za slanje radnika u Treći Reich na str. 9.-15. (15.-22.).

[271] M. COLIĆ: *Tzv. Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 151., 185. Opširnije vidi Branimir BANOVIĆ: "Izvoz radne snage i deportacije stanovništva s teritorija NDH u toku Drugog svjetskog rata", *Putovi revolucije*, 1, 1-2, Zagreb, 1963., 375.-389.

[272] B. BANOVIĆ: "Izvoz radne snage i deportacije stanovništva s teritorija NDH u toku Drugog svjetskog rata", 375. Vidi i Anna-Maria GRUENFELDER: *U radni stroj velikoga njemačkog Reicha: Prisilni radnici i radnice iz Hrvatske*, Zagreb, 2007.

Primjena *Ženevskih konvencija*

U Drugom svjetskom ratu su se primjenjivale odredbe dvije *Ženevske konvencije* koje su proglašene 27. srpnja 1929., a njihove odredbe su štitile bolesne, ranjene i zarobljene pripadnike oružanih snaga zaraćenih strana. Nakon višemjesečnih pregovora, vlasti NDH su 19. siječnja 1943. službeno pristupile krugu država-potpisnica *Ženevskih konvencija*, a zatim je u Zagrebu otvoreno Stalno predstavništvo Međunarodnog odbora koji je zastupao J. Schmidlin. Budući da u NDH nije bilo ratnih zarobljenika primjena *Ženevskih konvencija* se ogledala u odnosu prema interniranim civilima i civilima, a stalni predstavnik MOCK-a je sudjelovao u pokušajima da se primjena odredaba međunarodnog ratnog prava proširi i na pripadnike partizanskog pokreta. Premda su ti pokušaji trajali od proljeća 1943. rad na ovom pitanju je osobito intenziviran u ljeto 1944. S aspekta ustaškog režima je bilo najvažnije što se odredbe međunarodnog ratnog prava nisu protezale na gerilce, kako su bili okarakterizirani pripadnici partizanskog pokreta. Međutim, kasniji događaji će pokazati kako njemačke vojne vlasti i Međunarodni odbor Crvenog križa imaju sasvim drugačiji pristup tom pitanju. Prije no što prikažem najvažniju problematiku u vezi primjene međunarodnog ratnog prava u NDH spomenut ću neke detalje koji su ukazivali da se primjena određenih odredaba *Ženevskih konvencija* pokušala uvesti i prije no što su hrvatske vlasti pristupile konvencijama.

Zatočeničko pravo na pisanje dopisnica te na primanje paketa, najčešće s dopunskom hranom, proizlazilo je iz 8., 36. i 37. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*.[273] U tom kontekstu je zanimljivo pismo zagrebačkog nadbiskupa Stepinca koje je u pismu upućenom 21. srpnja 1941. Paveliću zatražio za internirane osobe „da se dozvoli odpremanje najnužnije hrane i omogući dopisivanje s obitelji.“[274] Dakle, radilo se o nekim od temeljnih odredaba ratnog prava čime je nadbiskup zatražio da se zatočenicima odobri primanje paketa i odašiljanje dopisnica, premda se nije radilo o ratnim zarobljenicima

[273] *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 21.-22., 29.-30.
[274] I. GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 569.

ni o interniranim civilima neprijateljskih država. Prema navodima E. Bergera, jasenovačkog logoraša, zatočenici su već u listopadu 1941. stekli pravo na pisanje „karti“ obiteljima ili poznanicima, što je ujedno značilo i pravo na primanje paketa jer su zatočenici dobili dopisnice na koje je “trebalo napisati ime i prezime i što želimo da nam se pošalje od kuće, ili od poznatih.“[275] Berger dalje potvrđuje kako su paketi veoma brzo počeli stizati u velikim količinama.[276] U jasenovačkom logoru je pravo na pisanje dopisnica i primanje paketa znalo biti i potpuno ukinuto, pa je tako logorska uprava veoma brzo nakon odobrenja, zatočenicima i uskratila pravo na pisanje dopisnica i primanje paketa, ali je to pravo iznova odobreno u proljeće 1942., a dopisnice su bile jedna od stalnih veza zatočenika s vanjskim svijetom.[277]

U pomaganju interniranih Židova sudjelovalo je i nacionalno društvo Crvenog križa koje se u svom radu pozivalo na *Ženevske konvencije*. Naime, još sredinom 1941. Hrvatski Crveni križ je dobio odobrenje Ravnateljstva ustaškog redarstva da prima pakete za zatočene Židove, ali i da pruža pomoć u hrani transportima koji su se na putu za Gospić kraće vrijeme zadržavali na željezničkim kolosijecima u Zagrebu. Tako je HCK-a do 11. kolovoza 1941. u Gospić otpremio mnogo pošiljaka, a u dopisu od 22. kolovoza HCK-a je Ravnateljstvo ustaškog redarstva molio odobrenje za slanje dopisnica, jer prema „ženevskim konvencijama imadu zatočenici pravo da se mjesečno jedan do dva puta javljaju svojim obiteljima otvorenim dopisnicama Crvenog križa. Sadržaj tih dopisnica smije biti samo lične naravi, a dozvoljen broj riječi može biti do 25 riječi“.[278]

Nakon preuzimanja dužnosti u Zagrebu Schmidlin se već od proljeća 1943. posebno posvetio primjeni *Ženevskih konvencija* u NDH. U svibnju 1943. je više puta intervenirao u Ministarstvu vanjskih poslova zahtijevajući da hrvatska Vlada izda posebnu deklaraciju o

[275] Egon BERGER: *44 mjeseca u Jasenovcu*, Zagreb, 1966., 18.
[276] ISTO, 31.
[277] E. BERGER: *44 mjeseca u Jasenovcu*, 64.-65., 75.
[278] Narcisa LENGEL KRIZMAN: “Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: Ženski sabirni logori 1941.-1942.“, *Povijesni prilozi*, 4, 1, Zagreb, 1985., 9.

proširenju odredaba konvencije o ratnim zarobljenicima i na internirane civile, što se obvezala u pregovorima koje je krajem 1942. vodila s posebnim predstavnikom Međunarodnog odbora dr. Schirmerom, a osobito je zahtijevao da Ministarstvo unutarnjih poslova i Ministarstvo oružanih snaga dostave deklaraciju o praktičnoj primjeni *Ženevskih konvencija*.[279] Istodobno, od Ministarstva unutarnjih poslova je zatražio i dostavu popisa logora, zatim poimeničnih popisa zatočenika, odobrenje za posjet logorima i slanje pomoći zatočenicima na što je primio negativan odgovor uz obrazloženje da se radi o poslovima iz djelokruga Hrvatskog Crvenog križa.[280] Stoga je kod Ministarstva vanjskih poslova intervenirala i Središnjica MOCK-a, a Schmidlin je primio deklaraciju kojom su se hrvatske vlasti obvezale otvoriti *Obavještajni ured za ratne zarobljenike* na temelju 77. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*.[281] Tek 31. siječnja 1944. hrvatska Vlada je dala pismenu suglasnost za proširenje primjene *Ženevskih konvencija* i na internirane civile, međutim u praksi je sve ostalo kao i prije donošenja te odluke.[282]

Praktična primjena *Ženevskih konvencija* u NDH najbolje se ogleda u pokušaju Međunarodnog odbora iz Ženeve i predstavnika u Zagrebu da se partizani tretiraju kao ratni zarobljenici u skladu s propisima *Ženevskih konvencija* iz 1929. Upravo je vodstvo partizanskog pokreta od samih početaka antifašističke borbe pokušavalo dogovoriti proširenje tih odredaba na partizane, odnosno postići međunarodno-pravni položaj zaraćene strane, što potvrđuje i jedna od prvih naredaba Vrhovnog štaba NOP-a u vezi sa zarobljenicima. Naredba je izdana 8. studenoga 1941. i njome su podređene jedinice upozorene da trebaju „strogo poštovati ratnička pravila“, čime je naređeno pridržavanje međunarodnog ratnog prava.[283]

---

[279] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations, Croatie – Schmidlin Julio. Obavijest br. 16 o radu u Hrvatskoj, 31. X. 1943., 2.-3.
[280] ISTO, 3.
[281] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations, Croatie – Schmidlin Julio. Obavijest br. 17 o radu u Hrvatskoj, 23. XI. 1943., 1.
[282] ACICR, G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 20.-21.
[283] *Sto godina Crvenog križa u Slavonskoj Požegi*, 32., 54.-55. (prijepis naredbe).

Iako su partizani smatrani *banditima* i političkim zatvorenicima, tj. kategorijama koje nisu uživale zaštitu odredaba međunarodnog ratnog prava, situacija na terenu daje nešto povoljniju sliku, ali samo kada su u pitanju bili odnosi s njemačkim vojnim snagama. Naime, po završetku ofenzive na Kozaru, sredinom 1942., zarobljeno je mnoštvo stanovništva, a među njima je bilo i pripadnika partizanskog pokreta. S aspekta primjene međunarodnog ratnog prava zanimljivo je jedno izvješće Ministarstva vanjskih poslova NDH, koje je nastalo oko 1. srpnja 1942., a bilo je upućeno Poglavniku A. Paveliću. U izvješću je problemom označeno otpremanje muškog pučanstva u Njemačku, no zanimljivo je da je iskrsnuo problem oko statusa ovih ljudi jer „nije razjašnjeno imaju li se smatrati radnicima ili zarobljenicima."[284] Dvojba je veoma zanimljiva ako se promatra u kontekstu onodobnog međunarodnog ratnog prava stoga što se njegove odredbe nisu mogle primjenjivati na (prisilne) radnike, a konvencije o zaštiti civilnog stanovništva još nisu bile potpisane. Stoga je ovo izvješće Ministarstva vanjskih poslova u stvari bila neizravna potvrda da se radilo o zarobljenim partizanima, ali su se njemačke vojne vlasti dvoumile oko njihovog statusa. Budući da je u izvješću navedeno kako se s tim osobama postupa kao „s ratnim zarobljenicima", radilo se zapravo o prvom službenom navodu da se s partizanima postupa u duhu *Ženevskih konvencija*.

Nakon postavljanja stalnog predstavnika Schmidlina u Zagreb, Međunarodni odbor se osobito počeo zanimati za ovo pitanje, a aktivnosti koje je preko Schmidlina poduzeo Međunarodni odbor za priznavanje statusa zaraćene strane Titovim partizanima, postojale su povoljne okolnosti koje su trebale rezultirati veoma brzim završetkom samog procesa. Naime, jačanje partizanskog pokreta i potreba njemačkog zapovjedništva za angažmanom sve većih vojnih snaga na području NDH koje bi se borile protiv partizana, ali i gospodarski interesi, nagnali su njemačke vojne zapovjednike da već 1942. krenu u pregovore s partizanima da bi

[284] Nada KISIĆ KOLANOVIĆ: *Mladen Lorković: Ministar urotnik*, Zagreb, 1998., 195.

se postigli određeni sporazumi oko pitanja zarobljenih pripadnika obiju strana.[285] Njemačke vojne vlasti je osobito zanimao uspješan nastavak opskrbe boksitom iz Livna i okolice, a zanimali su ih i njemački stručnjaci koje su zarobili partizani. Tako su početkom kolovoza 1942. započeli prvi pregovori o razmjeni vojnih zarobljenika, a partizani su zarobljenicima iz Livna obećali „da će se tretirati kao zarobljenici, sukladno odredbama međunarodnog ratnog prava.“[286] O položaju zarobljenih partizana najbolje svjedoče Hitlerovi osobni otpori prema bilo kakvim pregovorima s pripadnicima partizanskog pokreta, o čemu zorno svjedoči i jedna njegova izjava dana povodom početka tzv. *Martovskih pregovora*, koje su od 11. ožujka 1943. u Gornjem Vakufu vodili njemački vojni zapovjednici s predstavnicima jugoslavenskih partizana.[287] Na najavu mogućeg sklapanja primirja s partizanima koje je Hitleru prenio ministar vanjskih poslova J. von Ribbentrop, Hitler je presjekao bilo kakav razgovor o toj temi ustvrdivši da se s pobunjenicima ne pregovara već se „oni strijeljaju“.[288] To je bio službeni stav Trećeg Reicha o partizanskom pitanju, koji je bio poznat i vrhu Međunarodnog odbora u Ženevi. Njemački stav su podržavale vlasti NDH jer su smatrale da se radi tek o „pobunjenicima“, „banditima“ ili u najboljem slučaju o političkim zatvorenicima, što su bile kategorije koje nisu uživale zaštitu međunarodnog prava, premda su postojale određeni pravni oblici čija primjena se mogla protegnuti i na zarobljene partizane. Naime, prema 1. stavku 1. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* djelomično se regulirala i zaštita “partizana“, ali nakon udovoljavanja prvim trima člancima pridodanima *IV. Haaškoj konvenciji* (1907.) koji su se odnosili na miliciju i dobrovoljne odrede, tj. postrojbe koje nisu bile dio regularnih oružanih snaga. Kako bi stekle zaštitu međunarodnog ratnog prava obje

---

[285] Opširnije usp. Sekula JOKSIMOVIĆ: “Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije kao ratujuća strana i razmena zarobljenika u 1942. godini“, *Vojnoistorijski glasnik*, XXXIV, 1 (januar – april), Beograd, 1983., 197.-217.

[286] Prema S. JOKSIMOVIĆ: “Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije kao ratujuća strana i razmena zarobljenika u 1942. godini“, 206. Vidi i Bogdan KRIZMAN: *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb – Ljubljana, 1980., 540.-545.

[287] Opširno o pregovorima usp. Mišo LEKOVIĆ: *Martovski pregovori 1943.*, Beograd, 1985., 71. i dalje.

[288] Vasa KAZIMIROVIĆ: *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941 – 1944*, Beograd, 1987., 181.-182.

skupine – i milicija i dobrovoljni odredi – su se trebale pridržavati čl. I. *Haaških regulacija*.[289] Tim člancima je bilo propisano da se takve osobe (pokret otpora) nalaze pod zapovjedništvom odgovornog zapovjednika, da nose fiksne oznake prepoznatljive na daljinu, da otvoreno nose oružje te da se pokoravaju zakonima i običajima ratovanja.[290] Upravo stoga što jugoslavenski partizani udovoljavali svim zahtjevima *Haaških regulacija* mogli su se smatrati zaštićenom ratnom skupinom bez statusa regularnih oružanih snaga, čime bi stekli pravo na zaštitu i primjenu ratnog prava u skladu sa 1. stavkom 1. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*. Upravo to se pokušavalo dogovoriti u pregovorima s njemačkim zapovjednicima. Međutim, budući da nisu imali priznati status zaraćene strane, njemački vojni vrh je sve zarobljene partizane, kako one jugoslavenske tako i poljske, talijanske ili francuske, smatrao zatočenim civilima koji su bili u nadležnosti političke policije i nisu bili zaštićeni odredbama međunarodnog ratnog prava. No, za partizane nije vrijedilo ni proširenje odredaba *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* iz 1929. na internirane civile neprijateljskih država stoga što nisu bili državljani neprijateljskih država pa nisu mogli biti u tzv. zaštitnoj internaciji, već su tretirani kao, primjerice, Židovi. U najboljem slučaju, pripadnici partizanskog pokreta su smatrani političkim zatvorenicima, ali to nije nimalo mijenjalo odnos njemačkih vlasti prema njima jer su i u tom slučaju partizani bili tek zatočeni civili, odnosno u istovjetnom položaju kao Židovi ili Romi.

Usprkos otporu njemačkog vrha, pregovori između partizana i njemačkih vojnih zapovjednika su nastavljeni. Jugoslavensku stranu su najčešće zastupali Koča Popović, Vladimir Velebit i Milovan Đilas, a jugoslavenski zahtjevi se mogu rezimirati u nekoliko točaka. Partizanski predstavnici su, prema Titovim uputama, trebali težiti za postizanjem dogovora o pitanju razmjene zarobljenika, zatim o pitanju primjene međunarodnog ratnog

[289] F. BUGNION: *The International Committe of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 115.
[290] §. 1, §. 2, §. 3, "1907 Annex to the Convention: Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land", *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907*, Edit. J. B. SCOTT, 107.-108.; *Geneva Conventions for the Protection of War Victims, Report of the Committee of the Foreign Relations: Executive Report No. 9*, Senate, Washington, 1955., 5.

prava na pripadnike NOVJ od strane njemačkih vojnih vlasti, što se osobito odnosilo na ranjene i zarobljene pripadnike, a zauzvrat je ponuđeno poštivanje načela reciprociteta prema njemačkoj strani.[291] Nakon nekoliko dana njemačka strana je odbila sve prijedloge, a ministar vanjskih poslova Reicha J. von Ribbentrop je upozorio Kaschea, poslanika Reicha u Zagrebu, da se kao njemački diplomatski predstavnik ne upušta u pregovore s „banditima“, što je 29. ožujka 1943. potkrijepio brzojavom u kojem je od Kaschea izričito zatraženo da se suzdrži od bilo kakvog izravnog ili neizravnog dodira ili pregovora s Titom.[292] Međutim, nešto ranije, 9. ožujka 1943. došlo je do potpisivanja sporazuma između njemačkih vojnih vlasti u NDH i jugoslavenskih partizana o razmjeni (vojnih) zarobljenika.[293] Sporazumom su partizani, usprkos službenim stavovima vodstva Trećeg Reicha, došli do *de facto* priznanja zaraćene strane. Do promjene odnosa prema jugoslavenskim partizanima je došlo i u najužem vodstvu Trećeg Reicha o čemu zorno svjedoči i jedna Hitlerova naredba izdana krajem prosinca 1943. kojom je zapovjedio da se zarobljeni jugoslavenski partizani više ne strijeljaju, već da se imaju tretirati kao ratni zarobljenici u duhu međunarodnog ratnog prava.[294]

U pregovorima oko priznanja jugoslavenskih partizana zaraćenom stranom veliku ulogu je imao Međunarodni odbor, a osobito njegov predstavnik u Zagrebu. Schmidlin svjedoči da su, usprkos hrvatskom protivljenju, njemačke vlasti već u rujnu 1943. odlučile priznati partizane zaraćenom stranom, te je hrvatska Vlada pozvana da otvori *Obavještajni ured za ratne zarobljenike* u Hrvatskoj, a početkom lipnja 1944. je osobno inzistirao kod dr. T. Drezge u Pravnom odsjeku Ministarstva vanjskih poslova da se partizanima prizna položaj ratnih zarobljenika prema *Ženevskim konvencijama*.[295] Schmidlin je već u ljeto 1943. stupio u kontakt s jugoslavenskim partizanima, ali oni za vrijeme rata nisu uopće odgovorili na

[291] M. LEKOVIĆ: *Martovski pregovori 1943.*, 70., 89.-90.
[292] ISTO, 115., 141.
[293] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 131.
[294] V. KAZIMIROVIĆ: *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941 – 1944*, 131.
[295] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations, Croatie – Schmidlin Julio. Obavijest br. 14 o radu u Hrvatskoj, 1. X. 1943., 1., Obavijest br. 6 o radu u Hrvatskoj, 26. VI. 1944.

prijedlog o primjeni *Ženevskih konvencija* pa su Međunarodnom odboru bile vezane ruke. Svi pregovori su se trebali temeljiti na načelu reciprociteta, a odgovor jugoslavenskih partizana na to pitanje je bio nepoznanica.[296] Svjestan postojanja partizanskog pitanja Međunarodni odbor je zaraćenim državama 17. kolovoza 1944. poslao memorandum u vezi partizana kojima nisu priznata prava zaraćene strane. ali je Međunarodni odbor smatrao da se osnovna načela ratnog prava i humanosti trebaju primjenjivati i kada se u pojave slučajevi koji nisu jasno navedeni u međunarodnim konvencijama. Međunarodni odbor je smatrao da se na sve oružane skupine, koje se pridržavaju zakona i običaja ratovanja, osobito ako se nalaze pod zapovjedništvom odgovornog zapovjednika, ako nose jasno prepoznatljive oznake i ako otvoreno nose oružje, trebaju primijeniti sva jamstva koja su zagarantirana ratnim zarobljenicima.[297] Istovremeno, MOCK je zatražio da se poštuju načela *Ženevske konvencije o poboljšanju položaja ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga na bojnom polju* te je u svim slučajevima ponudio svoje neutralno posredovanje. Iz obrazloženja koje je podnio Međunarodni odbor razvidno je kako je apel nastao na temelju *Haaških regulacija* iz 1907., čime je u stvari Međunarodni odbor pokušao proširiti zaštitu koju su imale milicija i dobrovoljni odredi i na partizane.

Iako predstavnici partizanskog pokreta nikada nisu *de iure* ostvarili položaj službene zaraćene strane priznate od Trećeg Reicha, iz navedenog je razvidno da su takvi odnosi održavani *de facto*. Usprkos stanju na terenu, otpori njemačkog vrha nisu prestajali pa je tako Hitler u ljeto 1944. inzistirao da se u službenim dokumentima o jugoslavenskom ratištu partizani isključivo nazivaju „komunisti“ ili „komunističke bande.“[298] Međutim, samo dva dana nakon apela Međunarodnog odbora da se zarobljeni partizani tretiraju prema odredbama međunarodnog ratnog prava, na upit upućen Vrhovnom zapovjedništvu Wehrmachta (OKW) o mogućnostima posjeta predstavnika Međunarodnog odbora jugoslavenskim partizanima

[296] ACICR, G. 17/00/139, G. 17/00-6.2=G. 17/00 III, Mémorandum au Gouvernement yougoslave, 4. III. 1947., 37.
[297] ACICR, G. 17/00/139, G. 17/00 III, Mémorandum au Gouvernement yougoslave, août 46- mars 48. Memorandum od 17. VIII. 1944.
[298] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 303.

(partisans balkaniques) OKW je odgovorio da se partizani s balkanskih prostora na području Reicha tretiraju kao ratni zarobljenici te da mogu primati pomoć i posjete predstavnika MOCK-a.[299] Međutim, u odluci nigdje nisu spomenute *Ženevske konvencije*, a već 2. rujna OKW je zahtjev Međunarodnog odbora da njegovi predstavnici posjete logore odbio uz obrazloženje da je odluka s kraja kolovoza 1944. krivo protumačena.[300] O suprotnim gledištima njemačkih vojnih zapovjednika na terenu, ali i stavu vojnih vlasti NDH u odnosu na partizane zorno svjedoči jedan dokument Ureda ministra MUP-a od 9. listopada 1944., koji je upućen Predsjedništvu Vlade te Ministarstvu vanjskih poslova NDH. Naime, u tom dokumentu stoji kako je Izvještajni odjel Ministarstva oružanih snaga dopisom od 29. kolovoza 1944. izvijestio o izdavanju zapovijedi da se zarobljeni partizani (odmetnici) predaju redarstvenim oblastima, dok to nije provedivo ukoliko isti budu zarobljeni od strane njemačkih oružanih snaga, jer „njemačke vlasti partizanskim borcima priznaju prava ratnih zarobljenika, a kao takove zadržavaju ih pod vlastitim nadzorom.“[301] Stoga je MINORS izdao okružnicu podređenim zapovjedništvima da se uhvaćeni „partizanski i drugi odmetnički borci (…), neće smatrati ratnim zarobljenicima“, što vrijedi i za vojne i građanske osobe koje imaju strano državljanstvo, a budu uhvaćene kako se bore na strani partizana.[302] Iz samog dokumenta je jasno da je vojno zapovjedništvo njemačkih snaga u NDH tretiralo partizane zaraćenom stranom i prema njima se odnosilo u skladu sa *Ženevskim konvencijama*, premda to nigdje nije izrijekom i navedeno. S druge strane, vojne vlasti NDH su partizane i nadalje tretirale kao političke zatočenike, odmetnike i bandite koji ne uživaju zaštitu odredaba *Ženevskih konvencija*. I posljednji dio dopisa je u suprotnosti s tim odredbama, jer su vlasti NDH pristale na primjenu reciprociteta prema stranim državljanima, ali iz okružnice

[299] ACICR, G. 17/00-I., Généralités PG, 1942-1945. Dopis br. 9.406 R. Martija, šefa Stalnog predstavništva MOCK-a u Berlinu, upućen Tajništvu MOCK-a, 25. VIII. 1944.
[300] ACICR, C G2 YU 52=G2 YU 1994.0046.00093, Partisans, Dopis br. 9.500 R. Martija, šefa Stalnog predstavništva MOCK-a u Berlinu, upućen Tajništvu MOCK-a, 2. IX. 1944.; G. 17/00/139, G. 17/00-6.2=G. 17/00 III, Mémorandum au Gouvernement yougoslave, 4. III. 1947., 38.
[301] Antun MILETIĆ: *Koncentracioni logor Jasenovac 1941 – 1945.: Dokumenta*, knj. II, Beograd, 1986., 787.-788.
[302] ISTO.

MINORS-a je razvidno da se njezina primjena nije odnosila i na osobe koje budu uhvaćene kako se bore uz partizane. Međutim, usprkos otporu njemačkog vrha, ali i vojnih vlasti i vrha NDH, razmjena zarobljenika je nastavljena. Sam proces je imao nekoliko faza, a posljednja faza razmjene njemačkih ratnih zarobljenika za zarobljene pripadnike partizanskog pokreta odvijala se od 27. ožujka 1944. do 8. svibnja 1945. u Pisarovini, gdje se odustalo od izvođenja ratnih operacija kako bi se stvorila neutralna zona za bržu razmjenu zarobljenika.[303]

Schmidlin je od sredine svibnja 1943. pa do početka 1945. intervenirao na raznim mjestima u Hrvatskoj u korist jugoslavenskih partizana tražeći da im se prizna položaj zaraćene strane prema odredbama *Ženevskih konvencija*. Ove intervencije su bile osobito česte od jeseni 1944. kada je Schmidlin intervenirao kod Središnjeg ureda HCK-a, ministarstava unutarnjih i vanjskih poslova i kod premijera Mandića da se partizanima prizna položaj zaraćene strane.[304] Iako su hrvatske vlasti još krajem kolovoza 1943. obećale otvoriti *Obavještajni ured za ratne zarobljenike* njegovo otvaranje je stalno odgađano, da bi Ured konačno bio otvoren tek 17. lipnja 1944.[305]

Međunarodni odbor je više puta tijekom rata apelirao na vlade zaraćenih država da se u postupku prema zarobljenicima pridržavaju odredaba međunarodnog ratnog prava, a provođena je i akcija da se postojeće odredbe prošire i na civilno stanovništvo. Apel u formi upita Međunarodni odbor je početkom 1944. iznova proslijedio svim zaraćenim stranama, pa je upit zaprimljen i u Ministarstvu vanjskih poslova NDH. Središnji ured HCK-a je, na upit Ministarstva vanjskih poslova, 19. siječnja 1944. savjetovao da bi na apel trebalo odgovoriti u duhu *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* iz 1929., odnosno da Vlada NDH osuđuje metode ratovanja koje su u suprotnosti s međunarodnim ugovorima, da se

[303] Boris BAKRAČ: "Razmjena ratnih zarobljenika i uhapšenika na području Pisarovine", u: *Treća godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro ZATEZALO, Karlovac, 1977., 846.-847.
[304] ACICR, G. 17/00/139, G. 17/00-6.2=G. 17/00 III, Mémorandum au Gouvernement yougoslave, 4. III. 1947., 39.-40.
[305] ACICR, C G2 YU 45=G2 YU 1994.0046.00068, Camps. Schmidlinova obavijest (br. 679) upućena MOCK-u u Ženevu, 20. VI. 1944.

Vlada NDH obvezuje u potpunosti pridržavati odredaba *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*, da Vlada NDH osuđuje ratovanje protiv golorukog civilnog pučanstva i nevojnih ciljeva, te da se Vlada NDH obvezuje, na temelju reciprociteta, primijeniti odredbe konvencije o ratnim zarobljenicima i na civilne zatočenike onih država s kojima bi došla u oružani sukob, o čemu je 31. siječnja izvješten stalni predstavnik Schmidlin.[306]

Primjena *Ženevskih konvencija* se na pravom testu mogla naći nakon kapitulacije Kraljevine Italije početkom rujna 1943., kada su pripadnici talijanskih oružanih snaga razoružani i pretvoreni u ratne zarobljenike. Stoga je i odnos prema zarobljenicima u stvari trebao pokazati primjenu *Ženevskih konvencija* u NDH, jer su talijanski vojnici bili prvi pravi ratni zarobljenici u NDH. Međutim, hrvatske vlasti su potpunu nadležnost prepustile Wehrmachtu, koji su zarobljene Talijane otpremili u logore u Trećem Reichu.[307] Anna-Maria Grünfelder navodi da odnos prema zarobljenicima nije bio u duhu *Ženevskih konvencija*, iako je status ratnog zarobljenika priznat zarobljenima u prvim danima kapitulacije, deportacije u Reich su se odvijale u pretrpanim vagonima, bez zadovoljenja osnovnih higijenskih i sanitetskih uvjeta, a o korištenju zarobljenika kao radne snage na prisilnom radu u Reichu odlučeno je još prije nego su i razoružani.[308] Ti postupci su bili u suprotnosti odredbama *Ženevskih konvencija*. Prema povjesničaru Z. Dizdaru, na području NDH u trenutku talijanske kapitulacije se nalazilo oko 200.000 talijanskih vojnika, a zaključuje i da se "tek mali dio talijanskih vojnika prebacio u Italiju, izbjegavši razoružanje."[309] Prema talijanskim izvorima, partizanima se pridružilo oko 40.000 Talijana.[310]

---

[306] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, I, 281.-283. Nemajući uvid u cjelokupno arhivsko gradivo, B. Krizman je neispravno zaključio da je taj upit u stvari optužba zbog kršenja normi međunarodnog ratnog prava od strane NDH.

[307] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations, Croatie – Schmidlin Julio. Obavijest br. 14 o radu u Hrvatskoj, 1. X. 1943., 2.

[308] A.-M. GRUENFELDER: *U radni stroj velikoga njemačkog Reicha: Prisilni radnici i radnice iz Hrvatske*, 123.-124.

[309] Zdravko DIZDAR: "Brojidbeni pokazatelji odnosa vojničkih postrojbi na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 28, 1-2, Zagreb, 1996., 179.-180., 197.

[310] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 389.

Test primjene *Ženevskih konvencija* u NDH, koji su vlasti uspješno položile, bilo je pitanje zarobljenih savezničkih pilota. U NDH se 1945. nalazilo 39 američkih i britanskih zrakoplovaca.[311] Odnos prema zarobljenim pilotima je bio iznenađujuće dobar, a nakon početnih predaja zarobljenika njemačkim snagama, vojne vlasti NDH su na poticaj generala Vladimira Krena, zapovjednika zračnih snaga, usprkos opetovanim zahtjevima njemačkih vojnih vlasti u ljeto 1944. kategorički odbijale njihovo izručenje.[312]

Tako je u Zagrebu, u barakama ispod Gornjeg Prekrižja na imanju barunice Nikolić, uređen logor za savezničke pilote, a kako dalje u iskazu navodi V. Kren, za zapovjednika logora je određen pukovnik Eugen Kulčar te mu je naređeno da se prema zarobljenicima ima postupati točno prema odredbama međunarodnog ratnog prava. Kren je naveo i kako su zarobljenici imali povoljne prostorije za smještaj, krevete s posteljinom, hranu iz zapovjedničke menze, zatim da su dobivali plaću prema činovima, cigarete, knjige za čitanje i potrebno kretanje po logoru. Mogli su raditi u vinogradu na imanju Nikolić, što su i sami tražili, a odobreno im je primanje paketa te su se „mogli javiti kući kratkom vijesti preko radia.“ Stoga je jednom preko GUS-a uslijedila žalba Ministarstvu oružanih snaga NDH da se s zarobljenicima predobro postupa.[313]

O položaju zarobljenika zorno svjedoči i podatak kako je Poglavnik Ante Pavelić, prigodom obilježavanja treće obljetnice NDH, 10. travnja 1944. u zagrebačkoj Vojnoj bolnici posjetio ranjenog američkog vojnog pilota, a o odnosu prema zarobljenim savezničkim pilotima u NDH svjedoče i riječi zarobljenog američkog zrakoplovnog dopukovnika Paula E. Hardena: „Činjenica je, da je za vrieme mojih veza s hrvatskim narodom i oblastima, njihovo djelovanje bilo primjereno i u skladu s međunarodnim zakonom.“[314] Postavlja se pitanje zašto su Poglavnik i vlasti NDH njegovale iznimno dobar odnos prema zarobljenim savezničkim

[311] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 191.
[312] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, II, 296.-297.
[313] ISTO.
[314] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 162.

zrakoplovcima, jer je nedvojbeno da su oni uništili mnoge gradove i sela, te izvršili ubojstva civilnog stanovništva. Nedvojbeno je kako je Pavelić trebao zarobljene zrakoplovce te je tretirao dobar odnos prema njima kako bi Saveznicima pokazao da se vlasti NDH ponašaju potpuno u skladu s načelima međunarodnog ratnog prava. Osim toga, nadao se da će time isti status imati i hrvatske postrojbe, a savezički zrakoplovci su trebali i poslužiti za ostvarivanje dodira sa savezničkim vlastima, što je realizirano i krajem travnja, odnosno početkom svibnja 1945. kada je odlučeno da će se oružane snage NDH povući prema Austriji te predati britanskim vojnim postrojbama, te je upućen i memorandum Vlade NDH o potrebi očuvanja samostalne države, kao branika od komunizma. Tu je do izražaja došla uloga koju su Poglavnik i vlasti NDH namijenile zarobljenim pilotima. Uoči povlačenja iz Zagreba, 4. svibnja 1945., zarobljeni piloti Edward J. Benkoski, Rodney Woods i John Gray, su krenuli prema zadarskom uzletištu odakle su krenuli zapadnim Saveznicima u Casertu, kako bi im dostavili memorandum vlasti NDH o potrebi očuvanja države, odnosno o predaji savezničkim snagama.[315]

[315] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, II, 298.

Service yougoslave i *Section Croate*

Prvu Obavještajnu agenciju (ured) za ranjene i zarobljene vojnike, koja je bila preteča međunarodne Središnje agencije za ratne zarobljenike koja je djelovala za vrijeme Drugog svjetskog rata, Međunarodni odbor je osnovao još 1870. za francusko-pruskog sukoba, a do početka Prvog svjetskog rata je osnovano više agencija za ratne zarobljenike. Međutim, sve agencije su bile privremene i osnivane su u zaraćenim državama (primjerice, u Beogradu za vrijeme Balkanskih ratova 1912.-1913.).[316] Prva ozbiljnija agencija za ratne zarobljenike je djelovala za vrijeme Prvog svjetskog rata, a usprkos mnogim poteškoćama krajem kolovoza 1914. je otvorena Međunarodna agencija za zarobljenike (*L'Agence internationale pour les prisonniers*).[317] Kodifikacijom međunarodnog ratnog prava i proglašavanjem *Ženevskih konvencija* u korist ratnih zarobljenika iz 1929., Međunarodni odbor je na istoj međunarodnoj diplomatskoj konferenciji i na temelju tih dokumenata, ovlašten za osnivanje Središnje agencije za ratne zarobljenike, što je proizlazilo iz 3. i 4. članka *Ženevske konvencije o poboljšanju položaja ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga na bojnom polju* te iz 77. i 79. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*.[318]

Izbijanjem Drugog svjetskog rata s radom je, 14. rujna 1939., započela i Središnja agencija za ratne zarobljenike MOCK-a, a najvažnije aktivnosti su bile prikupljanje podataka o ratnim zarobljenicima i interniranim civilima, zatim posredovanje između zaraćenih strana u korist svih korisnika usluga Središnje agencije te rad informativnog karaktera, prikupljanje

---

[316] G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 1., 3., 9., 29.

[317] "Séance du 15 août 1914, à 3 heures, au local Athénée 3 : Circulaire aux comités centraux, Agence internationale pour prisonniers" ; "Séance du 28 août 1914, à 3 heures, au local", *Procès-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914*, prir. J.-F. PITTELOUD i dr., 738.-739. O radu prve Međunarodne agencije za ratne zarobljenike krajem 2007. je održana izložba u Muzeju Međunarodnog Crvenog križa i Crvenog polumjeseca u Ženevi povodom koje je objavljen i prigodni katalog. Usp. *L'Agence Internationale des Prisonniers de Guerre. Le CICR dans la Première Guerre mondiale*, Musee International de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge, CICR, Genève, novembre 2007. Opširnije usp. G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 35.-67.

[318] "Važni nadnevci u razvitku Crvenoga Križa: 29. srpnja 1929. u Ženevi", *Hrvatski Crveni Križ*, II, 11-12, studeni-prosinac 1944., 145.; G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 78.-80.; *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 6.-7., 40.-41.

podataka, odnosno odgovaranje na sve javne i privatne upite, kao i upite raznih ustanova na temelju kartičnog popisa osoba o kojima su službe Središnje agencije za vrijeme rata prikupljale podatke.[319] Iz naziva Agencije se može zaključiti kako je u obavljanju djelatnosti bila zadužena samo za ratne zarobljenike, međutim agencijski odjeli i službe su do kraja rata obavljale poslove u korist ratnih zarobljenika, interniranih civila, pokrivale su problematiku raseljenih osoba, ratom ugrožene djece, problematiku žrtava rasnih progona itd., ali je naziv Središnje agencije proizlazio iz postojećeg međunarodnog ratnog prava koje je do izbijanja rata uređeno jedino za pripadnike oružanih snaga zaraćenih država.[320] Dakle, posao Središnje agencije za ratne zarobljenike se svodio na posredovanje, odnosno na otpremu poštanskih pošiljaka i brzojava; prosljeđivanje prikupljenih podataka *Obavještajnim uredima* nacionalnih organizacija Crvenog križa i *Obavještajnim uredima* koje je na temelju 79. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* trebala osnovati vlada svake zaraćene države; povezivanje razdvojenih obitelji i potraga u skladu s podnijetim zahtjevima za podacima o članovima obitelji; prosljeđivanje pošte, poruka i dokumenata za zatočene civile.[321] U okolnostima Drugog svjetskog rata Središnja agencija se susretala s tri kategorije ratnih stradalnika, od kojih je svaka u skladu sa svojim statusom nosila posebnu oznaku. Radilo se o ratnim zarobljenicima (*Prisonniers de la Guerre*-PG), interniranim civilima (*Interné civils*-IC) i civilima (*Civils*-C).[322]

Service yougoslave ili *Jugoslavenska služba* Središnje agencije za ratne zarobljenike je bio odjel zadužen za provođenje gore navedenih zadataka za sve osobe koje su do izbijanja rata živjele na području tadašnje Kraljevine Jugoslavije. S obzirom na iznimno opsežnu

---

[319] G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 108.
[320] O najvažnijim pitanjima iz rada Središnje agencije za ratne zarobljenike za vrijeme Drugog svjetskog rata usp. G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 105.-190.; O svim aktivnostima vidi *Report of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939-June 30, 1947), volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, Geneva, May 1948.
[321] G. DJUROVIĆ: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, 111.-132.
[322] *Report of the ICRC, volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, 52.

djelatnost koju je za vrijeme rata obavljala *Jugoslavenska služba* Središnje agencije, moram napomenuti da ću u ovom dijelu rada tek ukazati na temeljnu problematiku s kojom se u ratnim okolnostima na području NDH susretala ova služba, dok ću s nekoliko ilustrativnih primjera pokušati približiti njezin rad u korist ratnih stradalnika. Ograničeni pristup problemu nameće više razloga od kojih ću navesti da su najvažniji potpuni nedostatak bilo kakvih radova o ovom odjelu Središnje agencije za ratne zarobljenike, a probleme uzrokuju i načela pohrane arhivskog gradiva, što je posljedica rada za vrijeme rata.[323]

Service yougoslave ili *Jugoslavenska služba* (servis) Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a s radom je započeo 1. svibnja 1941., a otvaranje odjela je bilo usko povezano s napadom Sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju, čime je i Jugoslavija postala jedna od zaraćenih država s oko 350.000 ratnih zarobljenika.[324] U prikupljanju podataka, potragama i cjelokupnoj korespondenciji pred *Jugoslavenskom službom* su stajali zahtjevni zadaci budući da se obraćala na najmanje sedam nacionalnih društava Crvenog križa, odnosno na nacionalna društva Reicha, Bugarske, Italije, Mađarske, Albanije te na privremeni CK-a u Beogradu, HCK-a NDH u Zagrebu i izbjeglički Jugoslavenski odbor Crvenog križa koji je uspostavljen u Londonu, a u vrijeme najvećeg opsega rada zapošljavala je 15 djelatnika.[325]

S obzirom na nepostojanje bilo kakvih referentnih radova o radu *Jugoslavenske službe* ukratko ću prikazati temeljnu ustrojbenu strukturu i rad samog odjela. U početku svog rada Služba se sastojala od dva glavna odjela, vojnog na čijem čelu je bio R. Siegrist te civilnog odjela koji je bio u nadležnosti gospođe A. M. Lukac (Madame Lukac), koji su bili gotovo neovisni, ali su zbog racionalizacije rada oba odjela 13. veljače 1942. spojena u jedinstveni

---

[323] ACICR, 2e Guerre Mondiale, Service yougoslave 1941 – 1946 (ACICR, C G2 YU). Arhiv se sastoji od 880 kutija arhivskog gradiva razvrstanog u 115 serija. Premda je na početku rata ustrojen hrvatski odjel (*Section Croate*) ove službe, on je uslijed nezainteresiranosti vodstva HCK-a i ustaških vlasti dokinut, a nakon uspostave potpunih odnosa između NDH i MOCK-a hrvatski odjel više nije obnovljen. Stoga su svi materijali abecednim redoslijedom pohranjivani u tadašnju pismohranu, odnosno današnji arhiv.
[324] *Report of the ICRC, volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, 248.
[325] *Report of the ICRC, volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, 249., 251.; *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVI, No. 303, Genève, Mars 1944., 245.-246.

Service yougoslave Središnje agencije za ratne zarobljenike. Ujedno su spojene poimenične kartoteke *Jugoslavenske službe* na čije čelo je postavljen R. Siegrist, dotadašnji voditelj vojnog odjela, dok je gospođa Lukač postavljena za voditelja svih odsjeka, a krajem rata je postala šef *Jugoslavenske službe*.[326] Čini se kako je glavninu poslova u *Jugoslavenskoj službi* obavljala gospođa Lukač, ali o njoj nisam uspio naći nikakve podatke, pa čak ni ime. S obzirom da u Arhivu osoblja MOCK-a nema nikakvih podataka o ovoj osobi, izgleda kako se radilo o honorarnoj djelatnici ili, što je vjerojatnije, dobrovoljnoj radnici (volonter), pa stoga i nije bila zavedena u internim popisima djelatnog osoblja Međunarodnog odbora.

Hrvatski Crveni križ je već krajem travnja 1941. osnovao *Obavještajni ured* i upravo su radom tog odjela HCK-a ostvareni prvi dodiri s *Jugoslavenskom službom* Središnje agencije u svibnju 1941., kada je HCK-a proslijedio upite o izvjesnim osobama za kojima se tragalo preko HCK-a.[327] Traženi su podaci o nizu hrvatskih državljana koji su bili internirani kao državljani neprijateljskih država u Iranu. O sudbini tih radnika izvjesne podatke je prikupio i Munir Šahinović Ekremov, koji se 1941. našao u neslužbenoj diplomatskoj misiji vlasti NDH u Turskoj, a među inim je trebao izvidjeti mogućnost prebacivanja hrvatskih radnika iz Irana preko Turske i Bugarske u Hrvatsku.[328] Međutim, Šahinovićeva misija nije imala previše uspjeha. Nagađao je kako je iz Irana u Tursku izbjeglo oko 5.000 hrvatskih radnika koji su sudjelovali u gradnji željezničkih pruga, ali ih je jugoslavensko poslanstvo iz Ankare vrbovalo za rad u Palestini. Većina radnika je nakon dolaska u Palestinu mobilizirana u *jugoslavensku dobrovoljačku legiju* pod britanskim zapovjedništvom.[329]

---

[326] ACICR, C G2 YU 13=G2 YU 1994.0046.00013, Rapports divers concernant l'activité du Service 1941-1947. Kratka obavijest o sastanku održanom 13. II. u vezi spajanja vojnog i civilnog odjela, 20. II. 1942.; C G2 YU 39=G2 YU 1994.0046.00055, Organisation du Service, Rapports d'activité, Statistiques, Modèles de fiches. Izvješće o *Jugoslavenskoj službi*, 11. II. 1944., 7. U nekim drugim izvorima se navodi da je do spajanja u jedinstveni odjel došlo u travnju 1943. Usp. *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXIV, No. 277, Genève, Janvier 1942, 11. ; *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVI, No. 303, Genève, Mars 1944, 247.
[327] ACICR, CR00/73 – 244, 5. Dopis HCK-a br. 2.737 od 29. V. 1941.; *Report of the ICRC, volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, 73.
[328] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Zagreb – Sofija: prijateljstvo po mjeri ratnog vremena: 1941-1945.*, 214.
[329] ISTO, 215.

Osnovni zadaci *Jugoslavenske službe* su se odnosili na razmjenu osobnih poruka kako bi ranjenici, bolesnici i ratni zarobljenici uspostavili kontakt sa članovima svojih obitelji ili s najbližom rodbinom. U sklop tih zadaća ulazilo je traženje nestalih osoba, zatim prijem, obrada i distribucija obiteljskih poruka (*Message civils*), zatim izvješćivanje o smrtnim slučajevima među ratnim zarobljenicima te potraga za nestalim i raseljenim osobama. *Jugoslavenskoj službi* je trebalo pomagati svako nacionalno društvo Crvenog križa, a radilo se zapravo o uzajamnim zadaćama jer je *Service yougoslave* u stvari imao ulogu nepristranog i neutralnog posrednika između zaraćenih strana, među kojima najčešće nije bilo nikakvih kontakata, pa je bila i onemogućena bilo kakva izravna veza ratnih zarobljenika sa članovima njihovih obitelji. Iako je Hrvatski Crveni križ tek stupio u kontakt s Međunarodnim odborom iz Ženeve, u hrvatskom tisku je već 30. lipnja 1941. objavljena obavijest HCK-a o tzv. *Službi traženja,* odnosno objavljene su upute za sve koji su posredstvom Crvenog križa željeli dobiti obavijesti o osobama koje su bile zarobljene kao pripadnici jugoslavenske Kraljevske vojske.[330] Središnji ured HCK-a je imao posebne obrasce u obliku dopisnica na koje su se upisivali traženi podaci, odnosno ime i prezime, nadnevak i mjesto rođenja tražene osobe, narodnost, civilno zanimanje, vjeroispovijest, bračno stanje, članovi obitelji te čin, položaj i jedinica Kraljevske vojske u kojoj je služila tražena osoba te posljednja poznata adresa. Dopisnice su, iako to nije bilo navedeno u obavijesti, odašiljane Međunarodnom odboru u Ženevu, koji ih je zatim prosljeđivao u zarobljeničke logore ili je nastavljao potragu za podacima o traženim osobama.[331]

U prvoj fazi rada *Jugoslavenska služba* Središnje agencije je dobila niz zahtjeva za potragu, odnosno dostavu podataka o osobama koje su se nalazile u logorima u Trećem Reichu te nešto manje zahtjeva za osobama koje su bile internirane u talijanskim logorima, a

[330] "Obavijest Hrvatskog Crvenog Križa onima koji traže obavijesti o pojedinim osobama", *Hrvatski narod*, 136, 30. VI. 1941., 8.
[331] ISTO.

najveće probleme u potrazi za podacima nisu uzrokovale ratne okolnosti već činjenica da u NDH (i na području bivše Kraljevine Jugoslavije) nisu bile precizno utvrđene demarkacijske linije, pa se Služba stalno suočavala s problemima u provođenju zadataka koje je trebala obavljati za tražitelje informacija iz pograničnih mjesta uz demarkacijske linije, dok su probleme uzrokovala i dva društva Crvenog križa, ono iz Zagreba i ono iz Beograda, koja su se u međusobnim odnosima deklarirala "nekompetentnima".[332] Osim rada u vezi ratnih zarobljenika, interniranih civila i civila, *Jugoslavenska služba* se u radu susrela i sa jednim specifičnim problemom, odnosno statusom zarobljenih partizana (gerila) koji su tretirani kao "civili uhvaćeni kao ratni zarobljenici."[333]

U svrhu uspostavljanja kontakata sa Središnjim uredom Hrvatskog Crvenog križa i uslijed opsežnosti posla *Jugoslavenske službe* Središnje agencije, Međunarodni odbor je 22. siječnja 1942. u Zagreb uputio svog agenta za vezu iz Beograda dr. Rudolfa Vögelija koji je trebao dogovoriti, odnosno potaknuti otvaranje *Obavještajnog ureda* za ratne zarobljenike, što je bila obveza hrvatske Vlade, pa bi temeljeno na načelu reciprociteta Međunarodni odbor bez problema pribavljao podatke o osobama za čiju sudbinu se zanimao Središnji ured HCK-a. *Jugoslavensku službu* je osobito interesirao problem srpskih ratnih zarobljenika i civilnih zatočenika na području NDH, organizacija odašiljanja paketa za zatočene i postojanje logora, dok je vodstvu HCK-a dr. Vögeli trebao obznaniti da je u toku osnivanje hrvatskog odjela (*Section Croate*) Središnje agencije za ratne zarobljenike.[334] U razgovorima koji su trajali do sredine 1942. dr. Vögeli je vodio pregovore u vezi s aktivnostima *Jugoslavenske službe* Središnje agencije za ratne zarobljenike, a pokušao je dogovoriti slanje pomoći Srbima koji su bili zatočeni u hrvatskim logorima, pregovaralo se o slanju pomoći i obavijesti Hrvatima koji

[332] ACICR, C G2 YU 39=G2 YU 1994.0046.00055, Service yougoslave-Organisation du Service, Rapports d'activité, Statistiques, Modèles de fiches. Izvješće o *Jugoslavenskoj službi*, 11. II. 1944., 1.-2.; *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVI, No. 303, Genève, Mars 1944, 246.
[333] ACICR, C G2 YU 13=G2 YU 1994.0046.00013, Rapports divers concernant l'activité du Service 1941-1947. Zabilješke Tehničke uprave Središnje agencije br. 22 od 14. I. 1942., 1.
[334] ACICR, CR00/73 – 244, 12. Zapisnik s uputama za R. Vögelija prije njegova puta u Zagreb. 22. I. 1942.

su bili zatočeni u njemačkim i talijanskim logorima, a u razgovorima je dominiralo pitanje Hrvata koji su kao građani neprijateljske države bili internirani u američkim i osobito u britanskim logorima diljem svijeta.[335] Primjerice, Središnji ured HCK-a je već 21. prosinca 1941. Međunarodnom odboru, odnosno Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike uputio upit u vezi 65 građana Kraljevine Jugoslavije u Iranu koji su nakon britansko-sovjetske okupacije zemlje odbili poslušnost Poslanstvu Kraljevine Jugoslavije te su izjavili da su građani NDH.[336] Međunarodni odbor je odlučio povesti brigu o Hrvatima u stranim državama, ali je na temelju načela reciprociteta zatraženo da hrvatska Vlada dopusti rad u korist ratnih zarobljenika i interniranih civila u NDH, a početkom svibnja 1942. je i Središnji ured HCK-a preporučio Vladi da pozitivno odgovori na prijedloge iz Ženeve.[337] Međutim, budući da NDH nije bila država-potpisnica *Ženevskih konvencija* iz 1929. veći dio zahtjeva je odbijen, a na neke nije ni odgovoreno. Primjerice, služba traženja MOCK-a je prikupila određene podatke o hrvatskim građanima u stranim državama te je zatražila od hrvatskih vlasti da se primjenjuje načelo reciprociteta, što bi uvelike olakšalo cijeli posao, ali Međunarodni odbor nije primio nikakav odgovor na taj prijedlog.[338] Unatoč nepovoljnom odgovoru hrvatskih vlasti i Središnjeg ureda HCK-a o dostavljanju popisa logora i popisa zatočenih osoba, *Jugoslavenska služba* je povela potragu za hrvatskim državljanima u britanskim logorima za internaciju civila kako bi udobrovoljila hrvatske vlasti, odnosno dobila pristup ratnim zarobljenicima i zatočenim civilima u NDH, a neke od potraga su trajale do kraja rata. Višemjesečna potraga je dala izvjesne rezultate pa su tako, primjerice, u britanskim logorima u Indiji početkom rujna 1942. pronađena tri internirana Hrvata koja su se nalazila u središnjem logoru Dehra-Dun, dok je sredinom 1943. u Brazilu pronađeno 14 hrvatskih pomoraca koji se nisu mogli vratiti

[335] ACICR, C G2 YU 42=G2 YU 1994.0046.00061, Délégation du C.I.C.R à Belgrade. Izvješća dr. Vögelija br. 2/1942. od 17. II. 1942., br. 3/1942. od 19. II. 1942., Povjerljivo izvješće br. VI/1942. od 8. III. 1942.
[336] ACICR, G. 85/Sociétés nationales/Croatie. Correspondance reçue (29.05.1941-23.12.1942.). Dopis HCK-a (br. 2/1941 Pov) Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike MOCK-a, 21. XII. 1941.
[337] ACICR, G. 85/Croatie. Obavijest R. Wilhema o "hrvatskom pitanju" upućena dr. Chenevièreu, voditelju Središnje agencije za ratne zarobljenike, 29. IX. 1942., 1.-2.
[338] ISTO, 2.

kući pa su internirani u logor.[339] Hrvati koji su bili internirani u Indiji sredinom 1943. su posredstvom MOCK-a kontaktirali hrvatske vlasti sa zamolbom da im financijski pomogne hrvatska Vlada, a kao iznos pomoći su predložili 40 Reichsmaraka koje su svaka tri mjeseca primali zatočeni Nijemci.[340] Istovremeno s obavljanjem potraga, Međunarodni odbor je 24. srpnja 1942. uputio opsežno pismo Ministarstvu vanjskih poslova NDH ponudivši svoje usluge te ujedno ukazujući na velike teškoće s kojima se suočavaju predstavnici MOCK-a u radu u korist Hrvata interniranih u stranim državama. Naime, Međunarodni odbor nije bio u mogućnosti poduzeti diplomatske korake budući da nema nikakve povratne informacije da li će se hrvatske vlasti držati temeljnog načela reciprociteta.[341] Međutim, *Jugoslavenska služba* je i nadalje nastavila obavljati skupne i pojedinačne potrage za traženim osobama, a ilustrativni primjer rada ovog odjela Središnje agencije u korist civila koji su bili internirani kao državljani neprijateljskih država je slučaj dr. Branimira Jelića.

Hrvatske vlasti i Središnji ured HCK-a su bili osobito zainteresirani za sudbinu dr. Branimira Jelića, člana ustaško-domobranskog pokreta koji se, među inim, bavio promidžbom u Americi.[342] Britanske vlasti su dr. Jelića uhitile 2. listopada 1939. kod Gibraltara te ga kao njemačkog državljanina i člana ustaške organizacije zatočile u logor za internaciju civila neprijateljskih država na otoku Man (*Isle of Man*) u Irskom kanalu.[343] Hrvatske vlasti su preko HCK-a uputile niz upita Međunarodnom odboru u vezi sa sudbinom dr. Jelića, a tražile su i da se službe MOCK-a angažiraju na njegovom oslobađanju. Tako je *Service yougoslave* Središnje agencije za ratne zarobljenike više puta intervenirao kod britanskih vlasti, ali jedino

[339] ACICR, C G2 YU 21=G2 YU 1994.0046.00006, Service yougoslave, RYOC, Listes 1-649. RYOC 99, 3. IX. 1942., RYOC 301, 22. VI. 1943.
[340] G. 85/Croatie. Dopis R. Gallopina upućen Ministarstvu vanjskih poslova NDH, 1. VII. 1943.
[341] ACICR, G. 85/Croatie. Obavijest R. Wilhema o "hrvatskom pitanju" za dr. Chenevièrea, voditelja Središnje agencije za ratne zarobljenike, 29. IX. 1942., 3.
[342] Opširno o životu i radu dr. Branimira Jelića usp. Jere JAREB: *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, Cleveland, 1982.; Usp. i Mario JAREB: *Ustaško-domobranski pokret: od nastanka do travnja 1941.*, Zagreb, 2006. Život i rad dr. Jelića je neraskidivo vezan uz Ustaško-domobranski pokret pa je cijela knjiga providena podacima o njegovom radu. Ipak, o promidžbenim aktivnostima vidi osobito str. 47.-60., 101.-111., 344.-414.
[343] Faksimil optužbe. J. JAREB: *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, 162.

su prikupljeni podaci o mjestima zatočenja dr. Jelića. Primjerice, sredinom 1942. je bio zatočen u logoru Peveril, koji se sastojao od više logora, ali britanske vlasti čak nisu dale niti preciznu informaciju u kojem logoru se nalazio, pa su predstavnici Međunarodnog odbora na temelju prikupljenih podataka pretpostavljali da je dr. Jelić interniran u logoru br. 001 u Peverilu.[344] Britanske vlasti su dr. Jeliću odobrile slanje pisama pa je dobivao vijesti od brata koji mu je preko Švicarske slao novac, a više puta je pisao i Međunarodnom odboru Crvenog križa.[345] Za njegovu sudbinu se osobito zanimao i dr. Paskijević-Čikara, hrvatski generalni konzul u Zürichu, koji je više puta pisao Središnjici MOCK-a zanimajući se za mjesto njegova zatočenja kao i mogućnosti odašiljanja pomoći, osobito u novcu.[346] Predstavnici MOCK-a su uspjeli stupiti u kontakt s dr. Jelićem, o čemu je 19. kolovoza 1942. konzulu Paskijeviću odgovorio član Tajništva MOCK-a dr. Schwarzenberg, koji je potvrdio da se dr. Jelić nalazi u muškom internacijskom logoru Peveril (Peveril interment camp M, Peel, Isle of Man) i da je dobrog raspoloženja. Budući da je izrazio želju da mu HCK-a dostavi knjige, od kojih je među inima zatražio staroslavensku gramatiku, hrvatske narodne pjesme, prvi svezak Šišićeve Povijesti Hrvata, sabrana djela Antuna Radića itd., dr. Schwarzenberg je ponudio pomoć *Odjela za intelektualnu pomoć* (*Service des Secours intellectuels*) MOCK-a koji će jednostavnije i puno brže obaviti dostavu materijala dr. Jeliću, odnosno zanimalo ga je hoće li se poštivati želja dr. Jelića da mu knjige dostavi Hrvatski Crveni križ.[347] Iz kasnijeg kraćeg dopisa koji je dr. Schwarzenberg uputio konzulu Paskijeviću, očito je kako je konzul već proslijedio knjige u Ženevu da ih službe MOCK-a dostave zatočeniku, a dopis je sadržavao i upute za slanje novca preko Riznice MOCK-a.[348] O slučaju Jelić je više puta bio izvješten i J. Schmidlin, stalni predstavnik Međunarodnog odbora u Zagrebu, koji se i osobno uključio u

[344] ACICR, C G2 YU 50=G2 YU 1994.0046.00090 (Croix-Rouge Américaine, Britannique, Canadienne, Sud-Africaine, Australienne). Brzojav 2.995 od 9. lipnja 1942.
[345] J. JAREB: *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, 169.-171.
[346] ACICR, G. 85/Croatie. Pismo dr. Paskijevića-Čikare od 14. VIII. 1942.
[347] ACICR, G. 85/Croatie. Pismo dr. Schwarzenberga od 19. VIII. 1942.
[348] ACICR, G. 85/Croatie. Dopis dr. Schwarzenberga od 24. VIII. 1942.

rješavanje tog pitanja. Ministarstvo vanjskih poslova je 19. srpnja 1943. Schmidlinu uputilo verbalnu notu s prijedlogom da Međunarodni odbor ispita mogućnosti razmjene dr. Jelića za nekog od britanskih državljana koji žive u Hrvatskoj, o čemu je Ministarstvu 12. kolovoza odgovorio visokopozicionirani dužnosnik MOCK-a dr. Frèdèric Barbey da će prijedlog biti dostavljen britanskom Foreign Officeu.[349] Schmidlin je bio osobno zainteresiran za uspjeh ove razmjene jer bi mu povoljan ishod povećao ugled kod čelnih ljudi Hrvatske. Premda je Međunarodni odbor preko diplomatskih aktivnosti i preko Stalnog predstavništva u Londonu učinio sve što je bilo u njegovoj moći da se ishodi razmjena dr. Jelića i njegov povratak u Hrvatsku, britanske vlasti su bile nepopustljive te je razmjena odbijena "iz razloga nacionalne sigurnosti".[350] Tako je dr. Jelić u internaciji po raznim britanskim logorima ostao sve do 22. prosinca 1945., premda nikad nije bio službeno zatvoren ili interniran već je bio „detained on His Majesty's disposal" (zadržan na raspolaganju Njegovom Veličanstvu).[351]

Iz prethodnog primjera o dr. Jeliću razvidno je kako je razmjena obiteljskih poruka i slanje paketa za ratne zarobljenike i internirane civile preko HCK-a, odnosno posredovanjem MOCK-a bio najčešći oblik rada koji su provodile obje organizacije, čije uspješno obavljanje je uvelike ovisilo i o prijevoznim mogućnostima i bilo je usko povezano s prohodnošću putova, pa je bilo i čestih prekida isporuke, uglavnom, omota za ratne zarobljenike. U razmjeni obiteljskih poruka, posredovanju kod dopisivanja s inozemstvom i traženju civilnih i vojnih osoba sudjelovala je *Obavještajna služba* HCK-a, a posao je obavljan izravno preko HCK-a i posredstvom Međunarodnog Crvenog križa (i Međunarodnog odbora) u Ženevi, na posebnim dvojezičnim hrvatsko-francuskim obrascima.[352] U prvoj polovici 1943. je izdano 17.013 upita od kojih je *Obavještajna služba* Središnjeg ureda primila 12.227 povoljnih

[349] ACICR, G. 85/Croatie. Pismo F. Barbeya MVP-u NDH od 12. VIII. 1942.
[350] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations, Croatie – Schmidlin Julio. Obavijest br. 15 o radu u Hrvatskoj, 15. X. 1943., 2.
[351] O internaciji usp J. JAREB: *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, 157.-175.
[352] M. B.: "Hrvatski Crveni Križ", *Rad i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, III, 9-10 (rujan-listopad), Zagreb, 1943., 407.

odgovora.[353] Zarobljenici i internirani civili su svakih 14 dana mogli primiti paket koji je sadržavao do pet kilograma nepokvarljive hrane, ali HCK-a je znao nailaziti na prepreke državnih vlasti. Čini se da je zbog nestašica osnovnih živežnih namirnica Ministarstvo narodnog gospodarstva NDH u prosincu 1942. zabranilo otpremanje paketa s hranom. Ubrzo je Ministarstvo izdalo odobrenje za slanje paketa zarobljenicima u Njemačku, ali su paketi za zarobljenike u talijanskim logorima vraćani pošiljateljima.[354] Važno je spomenuti kako je prilikom slanja paketa u njega trebalo uložiti paketnu cedulju (Paketschein), koju je nakon primitka paketa ispunjavao zarobljenik. Za hranu se koristila plava, a za odjevne predmete crvena cedulja i bez takvih cedulja paketi se nisu mogli otpremati ratnim zarobljenicima ili zatočenim civilima.[355] Međutim, umetanje cedulja je bio svojevrsni kontrolni mehanizam i način da se spoje razdvojene obitelji jer je na cedulje osobno odgovarao zatočenik kojem je paket bio upućen, a cedulje su zatim vraćane pošiljatelju paketa, odnosno obitelji. Time su obitelji primale potvrdu kako je traženi član obitelji živ i, vjerojatno, zdrav, ali su ujedno bile i obaviještene o najvažnijim potrebama zatočenog člana obitelji za hranom i odjećom.

Premda su iz raznoraznih razloga često odbijale zahtjeve Međunarodnog odbora u vezi s radom Središnje agencije za ratne zarobljenike pristupanjem NDH *Ženevskim konvencijama* hrvatske vlasti su početkom 1943. preuzele obvezu da se pridržavaju potpisanih dokumenata. S aspekta rada *Jugoslavenske službe* preuzete obveze su značile da hrvatske vlasti trebaju dostavljati redovita izvješća o boravku i zdravstvenom stanju svakog zatočenika, a prema odredbama *Ženevskih konvencija* svaka ratna žrtva je imala pravo na zaštitu Međunarodnog odbora i pravo na posjet predstavnika MOCK-a da bi utvrdio zdravstveno stanje osobe te njezine najvažnije potrebe.[356] Međutim, premda je problem interniranih civila, deportiranih osoba i raseljenih civila bio jedan od glavnih zadataka rada *Jugoslavenske službe*, iako su

[353] ISTO.
[354] "Omoti za ratne Zarobljenike", *Hrvatsko jedinstvo*, 4 (261), 28. I. 1943., 3.
[355] ISTO.
[356] *NDH : MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 43.-44., 86. članak *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*.

poslovi obavljani prema propisima *Ženevskih konvencija*, mogućnosti rada na terenu su bilo veoma ograničene. Hrvatske vlasti su internirane civile, deportirane osobe, civile i partizane smatrale političkim zatvorenicima i Međunarodnom odboru nikada nisu dostavile nikakav popis tih zatočenika, baš kao što je bio slučaj i s vlastima Trećeg Reicha, pa ne iznenađuju i podaci da je Međunarodni odbor sasvim slučajno saznao za postojanje logora za civile u Norveškoj, za koji se kasnije ispostavilo da su u njemu internirani jugoslavenski partizani.[357] Istovremeno je *Jugoslavenska služba* imala problema sa Središnjim uredom HCK-a koji je selektivno odgovarao na upite u vezi civila. Naime, na upite u vezi civila zatočenih iz političkih razloga nije bilo nikakvog, ni negativnog ni pozitivnog, odgovora, dok na upite u vezi sa Židovima *Jugoslavenska služba* do početka 1943. nije dobila nikakav odgovor osim što je zaprimila desetak obavijesti o smrti Židova na koje su se odnosili upiti, a bili su zatočeni u logorima.[358] Međunarodni odbor je još od kraja 1942. i boravka dr. Schirmera u Zagrebu znao za postojanje logora u koje su bili internirani Srbi, Hrvati i Židovi. Premda je stalni predstavnik MOCK-a u Zagrebu preko Židovske općine u svibnju 1943. uspio pribaviti nepotpune popise zatočenih Židova, hrvatske vlasti su sve zatočene Srbe, Židove i Hrvate smatrale političkim zatočenicima te su bili izvan nadzora Međunarodnog odbora.[359]

Cijelo vrijeme rata *Jugoslavenska služba* je surađivala sa Središnjim uredom HCK-a koji je u svom sastavu imao *Odsjek za obavještajnu službu i međunarodno dopisivanje*, a činilo ga je 14 jedinica koje su vodile zasebne kartoteke i pismohranu s podacima u svrhu evidencije svih pisama, dopisa i upita koji su bili zaprimljeni, odnosno otpremani drugim ustanovama. U sklopu Odsjeka su postojale kartoteke ratnih zarobljenika, izgubljenih građanskih (civilnih) osoba, zatočenika, bivših jugoslavenskih vojnika, izgubljene i nestale

---

[357] *Report of the ICRC, volume II: The Central Agency for Prisoners of War*, 250.-251.

[358] ACICR, ACICR, C G2 YU 39=G2 YU 1994.0046.00055, Service yougoslave-Organisation du Service, Rapports d'activité, Statistiques, Modèles de fiches. Obavijest civilnog dijela *Jugoslavenske službe* o suradnji s Hrvatskim Crvenim križem, 23. III. 1943.

[359] ACICR, C G2 YU 39=G2 YU 1994.0046.00055, Service yougoslave-Organisation du Service, Rapports d'activité, Statistiques, Modèles de fiches. Izvješće o *Jugoslavenskoj službi*, 11. II. 1944., 5.-6.

djecu, rastavljenih članova obitelji itd. HCK-a se bavio potragom za nestalom djecom ili je na zahtjev roditelja tražio izgubljenu djecu, a na kraju 1944. kartoteka Središnjeg ureda o toj djeci je imala 4.316 listova te podatke o 6.961 djetetu.[360] Kako se s vremenom širila djelatnost Središnjeg ureda HCK-a, koji na početku rata nije vodio nikakvu evidenciju o nestaloj i ratom ugroženoj djeci, tako je došlo i do ustrojavanja posebne kartoteke za djecu. Naime, nakon više upita *Jugoslavenske službe* u vezi s nestalom djecom, Središnji ured HCK-a je krenuo u organizaciju posebne kartoteke za djecu, a za prve podatke je zatražio od Diane Budisavljević, koja je uspostavila kartoteku imena i podataka, dok su djeca dobivala limene pločice na vrpci oko vrata radi identifikacije. Kako sama svjedoči u svom dnevniku, tek 28. srpnja 1943. iz Odjela za kartoteku Crvenog križa je došla službenica s dva dugačka popisa koji su sadržavali imena djece koja se traže te je zamolila za informacije o toj djeci. Dakle, tek krajem srpnja 1943. HCK-a je počeo s izradom kartoteke na temelju podataka koje su dobili u Ministarstvu udružbe, a D. Budisavljević svjedoči da je to bio početak njezinog rada za Crveni križ koji je trajao do kraja rata, te da je Središnjem uredu HCK-a dala podatke o 1.500 djece.[361] Na upit stalnog predstavnika Schmidlina o radu u korist djece stradale u ratu razvidno je kako je Središnji ured Hrvatskog Crvenog križa pokrenuo opsežnu djelatnost po tom pitanju. Naime, u odgovoru upućenom stalnom predstavniku Schmidlinu sredinom prosinca 1943., Središnji ured HCK-a je pojasnio kako kartoteka o stradaloj djeci sadrži podatke za oko 10.000 djece, a HCK-a u potragama za djecom konzultira i kartoteku Odjela brige za obitelji i djecu Glavnog ravnateljstva za udružbu i družtvovnu skrb u Zagrebu, te kartoteke Caritasa Zagrebačke nadbiskupije, zagrebačkog Zavoda za gluhonijemu djecu, kartoteku Diane Budisavljević, dok su upiti prosljeđivani i na uprave dječjih domova u Sisku i Jasterbarskom.[362]

---

[360] Z. ŽIDOVEC: *Hrvatski Crveni križ*, 77.-78.
[361] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 135.
[362] ACICR, G. 17/151 – 71, Correspondance avec la Croix-Rouge Croate & Correspondance avec les autorités Croates. Dopis HCK-a Schmidlinu od 17. XII. 1943; M. KEVO: *Veze MOCK-a i NDH*, 155.-159.

U proljeće 1944. najvažniji poslovi *Jugoslavenske službe* Središnje agencije su se svodili na potrage za nestalim i zarobljenim pripadnicima oružanih snaga koje su pokrenute na zahtjev njihovih obitelji, zatim na civilnu potragu za civilima te izvršenje zahtjeva ratnih zarobljenika za potragom za njihovim (raseljenim) obiteljima. Kartoteka *Jugoslavenske službe* je početkom 1944. obuhvaćala sve jugoslavenske državljane i sadržavala ukupno 555.000 poimeničnih vojnih i civilnih uložaka, odnosno potraga, istraga i rada u korist više od pola milijuna jugoslavenskih državljana.[363]

Već sam spomenuo kako je bio opsežan djelokrug rada Središnje agencije za ratne zarobljenike, a stalni upiti koji su pristizali na Središnji ured HCK-a u Zagrebu su rezultirali i osnivanjem novih sekcija da bi se mogla provoditi djelatnost koju je tražila *Jugoslavenska služba* Središnje agencije. Primjerice, Središnji ured HCK-a je početkom srpnja 1944. osnovao poseban odsjek unutar *Obavještajnog ureda* koji je bio zadužen za uspostavljanje pismenih veza između raseljenih obitelji.[364] Osim napora koje je HCK-a uložio u prikupljanje pomoći u živežnim namirnicama, odjevnim predmetima i drugim životnim potrepštinama za ratne zarobljenike, zatočenike, povratnike i sve druge ratne stradalnike, Središnji ured HCK-a je nekoliko mjeseci kasnije na izravnu zamolbu Međunarodnog odbora iz Ženeve pokrenuo i akciju intelektualne pomoći za stradalnike.[365] Radilo se o prikupljanju knjiga, društvenih igara, glazbenih instrumenata koje su se trebale otpremiti ratnim zarobljenicima.

Ratni sukobi oružanih snaga NDH događali su se na području NDH, u sukobima protiv četnika i partizana. No, na Hitlerov poziv Poglavnik je odlučio da će oružane snage NDH sudjelovati u borbi protiv komunističkog SSSR-a, pa je početkom srpnja 1941. pozvao dobrovoljce, a *Hrvatsku legiju* su trebale činiti postrojbe kopnene vojske, mornarice i

---

[363] ACICR, C G2 YU 39=G2 YU 1994.0046.00055, Organisation du Service, Rapports d'activité, Statistiques, Modèles de fiches. *Izvješće o Jugoslavenskoj službi*, 11. II. 1944., 7.-8.; *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVI, No. 303, Genève, Mars 1944, 247.-248.
[364] "Služba pismene veze izmedju razstavljenih članova obitelji", *Nova Hrvatska*, 156, 8. VII. 1944., 4.
[365] ISTO.

zrakoplovstva.[366] Od prijavljenih kandidata odabrani su dobrovoljci za sastav 369. pojačane hrvatske pješačke pukovnije, Pomorski sklop i 4. zrakoplovnu pukovniju a Hrvatska legija je s kasnijim doknadnim bojnama okupila oko 8.200 pripadnika.[367] Osim ovih postrojbi koje su djelovale u sklopu njemačkih snaga, na traženje talijanskog Vrhovnog zapovjedništva ustrojena je postrojba koja će prerasti u *Lako prevozni zdrug Hrvatske legije* (oko 1.200 pripadnika postrojbe), koji se 1942. borio na Istočnom bojištu u sastavu Talijanskog ekspedicionog korpusa.[368] Sudbina zarobljenih, ranjenih i bolesnih Hrvata koji su kao pripadnici oružanih snaga Reicha i Italije stradali u Rusiji posebno je brinula i vlasti i nacionalnu organizaciju Crvenog križa. Međutim, s aspekta međunarodnog ratnog prava pripadnici hrvatskih postrojbi, koji su bili odjeveni u njemačke ili u talijanske uniforme s hrvatskim znakovljem. Nisu mogli očekivati zaštitu tog prava. V. Vrančić navodi da uniforme nisu bile hrvatske stoga što Saveznici nisu priznavali NDH kao zaraćenu stranu.[369] Međutim, nejasno je kakve koristi uopće moglo očekivati od toga da je NDH objavio rat SSSR-u ili da su hrvatski vojnici bili odjeveni u hrvatske uniforme jer SSSR nije bio potpisnik *Ženevskih konvencija* iz 1929. pa ih se nije bio obvezan ni pridržavati, što je analogno značilo da se ni suprotstavljena strana nije trebala pridržavati normi međunarodnog ratnog prava. MOCK nije imao pravne osnove za rad u korist ratnih zarobljenika na Istočnom bojištu, ali nije odustajao od primjene ratnog prava.[370] Tek nakon njemačkog napada, Sovjeti su prihvatili prijedloge Međunarodnog odbora koji su temeljeni na načelu reciprociteta, na što su pristali i Treći

---

[366] M. COLIĆ: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 152., 251.

[367] Za osnovne podatke usp. M. COLIĆ: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 251.-263. Opširno o hrvatskim legionarskim postrojbama na Istočnom bojištu usp. Milan POJIĆ: *Hrvatska pukovnija 369. na istočnom bojištu 1941. – 1943.: Ratni dnevnik*, Zagreb, 2007. U prilogu knjizi se nalazi i ratni dnevnik 369. pojačane hrvatske pješačke pukovnije (1. I. 1942. – 13. I. 1943.), 93.-307. Usp. i Milan POJIĆ: "Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) 1941.-1942.", *Časopis za suvremenu povijest*, 31, 1, Zagreb, 1999., 183.-203.

[368] M. POJIĆ: *Hrvatska pukovnija 369. na istočnom bojištu 1941. – 1943.: Ratni dnevnik*, 10. Opširnije Milan POJIĆ: "Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) 1941.-1942.", 183.-203.

[369] V. VRANČIĆ: *Branili smo državu*, II, 355.

[370] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 186.; Opširnije o naporima MOCK-a da uspostavi odnose sa Sovjetima, odnosno da mu bude omogućeno normalno djelovanje u korist ratnih stradalnika vidi *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 55.-65.

Reich i njegove savezničke snage.[371] Iako je u Moskvi najavljeno otvaranje *Obavještajnog ureda za ratne zarobljenike*, Međunarodni odbor za vrijeme rata nije primio ni jedan jedini popis ratnih zarobljenika, a Reich je 24. rujna 1941. obustavio predavanje popisa i podataka o ratnim zarobljenicima jer Rusi nisu poštivali temeljno načelo reciprociteta.[372]

Nedostatak bilo kakvih vijesti o hrvatskim vojnicima s Istočnog bojišta, naveo je dr. Antu Nikšića, generalnog konzula NDH u Beogradu, da obavijesti pokuša pribaviti preko dr. Petra Zeca, predsjednika Srpskog Crvenog križa. U tajnom izvješću od 26. kolovoza 1942. konzul navodi: „Naš pouzdanik posjetio je nedavno Dr. Petra Zeca interesirajući se, da li bi se putem beogradskog crvenog križa moglo doći do lazareta i bolnica na istočnom ratištu“, ali dr. Zec je odbio bilo kakvu suradnju po tom pitanju.[373] Nejasno je da li je pokušaj dr. Nikšića, da se preko predsjednika Srpskog Crvenog križa pribave bilo kakvi podaci o hrvatskim vojnicima s Istočnog bojišta, bio osobna inicijativa ili je takvo što od njega zatraženo iz Zagreba, ali podatak samo ilustrira dostupnost podataka o ljudstvu koje je poslano na Istočno bojište. Ipak, treba ponoviti da je posvemašnji nedostatak podataka o pripadnicima oružanih snaga na Istočnom bojištu bio posljedica stava Sovjetskog Saveza u vezi s radom MOCK-a, odnosno odbijanje legitimiteta MOCK-u te odbijanje bilo kakvih djelatnosti koje su proizlazile iz odredaba *Ženevskih konvencija* iz 1929., s obzirom na to da Sovjetski savez nije bio potpisnik istih. Nepridržavanje međunarodnog ratnog prava je bilo i jedan od uzroka iznimno lošeg tretmana ratnih zarobljenika u sovjetskim logorima. Loše stanje u logorima je potvrdio i potpukovnik Marko Mesić, posljednji zapovjednik 369. pukovnije kod Staljingrada. U logoru za časnike u Suzdalju je zatekao preživjelo ljudstvo *Lakoprijevoznog zdruga Hrvatske legije* (pet do šest časnika te oko 100 domobrana), a istaknuo je kako je „smrtnost u logorima uzrokovana nestašicom vode i drveta za ogrijev“, dok su logoraši većinom

[371] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 187.; C. MOOREHEAD: *Dunant's Dream – War, Switzerland and the History of the Red Cross*, 397.-398.
[372] F. BUGNION: *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, 187. i dalje.
[373] Aleksandar VOJINOVIĆ: *NDH u Beogradu*, Zagreb, 1995., 175.

obolijevali od tifusa, dizenterije te na kraju i od avitaminoze.[374] Ovih par podataka o smrtnosti zarobljenika u sovjetskim logorima samo potvrđuje nehumanost uvjeta u kojima su zatočenici živjeli, a spomen najvažnijih bolesti ukazuje da je smrtnost bila uzrokovana lošom i nedovoljnom ishranom i nedostatkom osnovnih higijenskih uvjeta. Od posljedica životnih uvjeta umrlo oko 40 posto zarobljenih pripadnika 369. pukovnije.[375]

U konačnici se nameće pitanje kakva je bila sudbina preživjelih legionara? Još početkom 1944. je Schmidlin imao dosta upita u vezi zarobljenih Hrvata, osobito kod Staljingrada, međutim sovjetska šutnja i ignoriranje Međunarodnog odbora su ovo pitanje ostavili potpuno neriješenim.[376] Prema M. Pojiću, između 29. i 31. siječnja 1943. sovjetskoj vojsci se predalo 15 časnika i oko 700 dočasnika i vojnika 369. pukovnije.[377] „Jugoslaveni“ su iz Suzdalja prebačeni u logor Svjatogorsk blizu Moskve, gdje je bilo zatočeno dosta hrvatskih vojnika iz Međimurja i Vojvodine koji su se borili u mađarskoj vojsci, a od zarobljenika pukovnije, Lakoprijevoznog zdruga i drugih zarobljenika Sovjeti su u dogovoru s vodstvom jugoslavenskih partizana u drugoj polovici 1943. počeli ustrojavanje prve, kasnije i druge jugoslavenske brigade.[378]

---

[374] M. POJIĆ: “Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) 1941.-1942.“, 200.
[375] M. POJIĆ: *Hrvatska pukovnija 369. na istočnom bojištu 1941. – 1943.: Ratni dnevnik*, 87.
[376] ACICR, G. 17/151-71-73, Croatie (juillet 43-mars 44), Séance de travail avec Monsieur Schmidlin du 17 mars 1944, 6.
[377] M. POJIĆ: “Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) 1941.-1942.“, 200., bilj. 76. Opširnije o gubicima i popuni 369. pukovnije vidi M. POJIĆ: *Hrvatska pukovnija 369. na istočnom bojištu 1941. – 1943.: Ratni dnevnik*, 74.-81.
[378] M. POJIĆ: “Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) 1941.-1942.“, 200.-201.; Opširnije o ustrojavanju jugoslavenskih brigada i sudbini legionara vidi: M. POJIĆ: *Hrvatska pukovnija 369. na istočnom bojištu 1941. – 1943.: Ratni dnevnik*, 82.-92.

Međunarodni odbor Crvenog križa i logori

I prije otpočinjanja otvorenih neprijateljstava kojima je započeo Drugi svjetski rat, nacističke vlasti su na području Trećeg Reicha otvorile više logora (npr. Dachau je otvoren 1933.), u koje su nacističke vlasti slale Židove.[379] Logori su najčešće bili opasani bodljikavom žicom i stražarskim kulama, a služili su za prisilni rad zatočenika te za likvidaciju neistomišljenika, nearijevskih osoba te aktualnom režimu nepoćudnih osoba. Otvorenim oružanim sukobom započetim 1. rujna 1939. sve zaraćene države, bez iznimke, otvaraju niz koncentracijskih logora za ratne zarobljenike, ali prije svega sve zaraćene strane otvaraju logore za internaciju civila neprijateljskih država. Upravo je pitanje koncentracijskih logora, odnosno problematika ratnih zarobljenika, interniranih civila i Židova bilo jedan od najvažnijih aspekata rada Međunarodnog odbora za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Osnivanje *Obavještajnog ureda za ratne zarobljenike* je proizlazilo iz 77. i 79. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*, a mnoge zemlje su osim toga provele postupak zaštitne internacije civila. Tako je u SAD-u bilo internirano čak 20.307 jugoslavenskih državljana koji su internirani u logore za ratne zarobljenike te su bili u nadležnosti *Ureda glavnog zapovjednika Vojne policije*.[380]

Informacije o logorima za ratne zarobljenike i o logorima za internaciju civila Međunarodni odbor je prikupljao na službenim i neslužbenim mjestima, od pojedinaca, ustanova, nacionalnih društava Crvenog križa itd. Ovakve obavijesti su prikupljane uglavnom za potrebe rada Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a koja je bila nadležna za sve potrebe svih kategorija zatočenih osoba. Prve podatke o postojanju logora na području NDH

[379] Ne tako davno na hrvatskom tržištu se pojavila odlična filozofska rasprava francuskog autora u kojoj ocrtava filozofsku pozadinu uporabe bodljikave žice te evolucijski proces kojim je ona postala univerzalni simbol tlačenja, tiranije i nasilja. Usp. Olivier RAZAC: *Povijest bodljikave žice*, Zagreb, 2009.
[380] Amy K. SCHMIDT: "Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije u dokumentima Državnog arhiva u Washingtonu (World War II Yugoslav Materials in the National Archives)", *Arhivski vjesnik*, 42, Zagreb, 1999., 309.

Međunarodni odbor je prikupio iz privatnih izvora iako je u više navrata od vlasti NDH tražio dostavu podataka o logorima te o broju i nacionalnom sastavu logoraša, no vlasti su odbijale dostaviti tražene podatke. Međutim, da su predstavnici MOCK-a bili veoma dobro upoznati sa stanjem u NDH i iz privatnih izvora potvrđuje pismo J. Duchosala, član MOCK-a, koje je krajem prosinca 1941. uputio na Hrvatski Crveni križ. Duchosal je u pismu napomenuo da je Međunarodni odbor primio jedno pismo iz NDh u kojem je navedeno postojanje logora, ali i činjenica da se u iznimno teškoj situaciji nalaze Srbi, Židovi i pravoslavni vjernici, koji su od svibnja 1941. bili internirani u logorima kod Gospića i na otoku Pagu.[381] Budući da je MOCK od Talijanskog Crvenog križa primio obavijest da se ti zatočenici mogu smatrati „nestalima" te da nakon talijanske reokupacije tog područja nisu prebačeni u logore u Italiju, Duchosal je od HCK-a zatražio potvrdu istinitosti tih podataka kako bi Međunarodni odbor mogao organizirati akciju pomoći u korist tih zatočenika.[382]

Nakon osnutka NDH u kojoj je na snazi bila politika rasne i nacionalne isključivosti, u drugoj polovici travnja 1941. započelo je provođenje procesa osnivanja logorskog sustava za smještanje „osoba nepoćudnih" aktualnom poretku. Među prvima su osnovani logori Danica kod Koprivnice, Gospić, Jadovno, Slana, Metajna na otoku Pagu, Krušćica kod Travnika. O osobama koje su čelnici aktualne vlasti smatrali nepoćudnima zorno svjedoči jedan cirkular koji je Ravnateljstvo Ustaškog redarstva (RUR) ubrzo nakon uspostave NDH uputilo svim velikim župama. U cirkularu je zatraženo da se „najžurnije izvrši pritvaranje svih Židova i Srba-pravoslavaca, koji su bili poznati kao komunisti, bilo pak da su i malo sumnjivi, da su skloni tome pokretu", a iste mjere je trebalo poduzeti i protiv komunista katoličke i muslimanske vjeroispovijesti, kao i drugih s time da se zadrže u pritvoru, dok je Srbe i Židove odmah trebalo otpremiti u „zbiralište Gospić."[383]

---

[381] ACICR, G. 85/Croatie. Pismo J. Duchosala od 22. XII. 1941. upućeno HCK-u.
[382] ISTO.
[383] Mirko PERŠEN: *Ustaški logori*, Zagreb, 1990., 18.

Druga faza oblikovanja logorskog sustava NDH počela je krajem kolovoza 1941. nakon što su talijanske vlasti zatražile preuzimanje civilne i vojne vlasti u Zoni B pa su represivni organi NDH morali izmjestiti logore s područja Like i s otoka Paga. Samo nekoliko dana prije podnošenja talijanskog zahtjeva za reokupacijom navedenog područja započelo je osnivanje privremenog logora u okolici Jasenovca. Naime, 19. kolovoza 1941. otvoren je prvi logor nedaleko sela Krapje, dok je već 10. rujna otvoren drugi logor nedaleko sela Broćice. Oba logora su raspuštena već sredinom mjeseca studenoga 1941., dok se jasenovački logor počeo oblikovati sredinom listopada na ledini smještenoj nedaleko samog mjesta. Početkom 1942. u logorski sustav je uključen Kazneni zavod Stara Gradiška, što je formalno-pravno riješeno Zakonskom odredbom od 17. veljače 1942. kada je Kazneni zavod reorganiziran u sabirni i radni logor. Upravo su ta dva logora, odnosno logor Jasenovac (1941.-1945.) te logor Stara Gradiška (1942.-1945.), znan i kao „Ciglana“, u stvari bili jedini koncentracijski logori koji su djelovali gotovo cijelo vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata, a svi ostali logori su raspušteni ranije, uglavnom tijekom 1942. U logorski sustav NDH je sredinom 1944. uključen i Kazneni zavod Lepoglava koji je reorganiziran u logor pod zapovjedništvom *Poglavnikovih tjelesnih sdrugova* (PTS).[384]

Osim odlaska u Reich, bilo je situacija da su ljudi uhićivani po jedinicama Gestapoa, talijanskim jedinicama, ustaškim postrojbama. S vremena na vrijeme u logorima Jasenovac i Stara Gradiška odabirani su logoraši koji su uglavnom preko zemunskog sajmišta upućivani na rad, najčešće, u Treći Reich, ali bilo je i slučajeva da su odašiljani na rad, primjerice, u Norvešku, Francusku i druge zemlje.[385] Prema navodima bivšeg zatočenika Ilije Jakovljevića, logor Stara Gradiška je neko vrijeme služio kao sabiralište muškaraca i žena koji su trebali

[384] Ukratko o logorima vidi Zdravko DIZDAR: “Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku drugoga svjetskog rata 1941 – 1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 22, 1-2, Zagreb, 1990., 83.-110.; Vidi i: *Spomen-područje Jasenovac*, ur. Tea BENČIĆ-RIMAY, Jasenovac, 2006.; Mirko PERŠEN: *Ustaški logori*, Zagreb, 1990.; Ivo GOLDSTEIN (suautor Slavko GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001.; Mario KEVO: “Počeci jasenovačkog logora“, *Scrinia Slavonica*, 3, Slavonski Brod, 2003., 471.-499.

[385] Usp. dokumente, zapisnike sa saslušanja i memoarska sjećanja u: Nihad HALILBEGOVIĆ: *Bošnjaci u jasenovačkom logoru*, Sarajevo, 2006., 75., 211., 246., 400., 401., 416.

biti otpremljeni na rad u Njemačku, a posebno njemačko povjerenstvo je za rad odabiralo sposobne osobe, isključivo pravoslavne vjeroispovijesti, odbijajući starije i bolesne te djecu do navršenih 12 godina života.[386] Tako je u lipnju 1942., u sklopu operacije *Viking* (naziv operacije za prisilno odvođenje zatočenika u Reich, na radove u vojnoj industriji i poljoprivredi), u lipnju 1942. u zemunski logor je pristiglo oko 1.200 logoraša iz Jasenovca, a za vrijeme rata iz logora Jasenovac i Stara Gradiška je na prisilni rad u Reich otpremljeno oko 10.000 Srba, Muslimana i Hrvata, dok je posljednja veća grupa od oko 600 zatočenika iz Jasenovca u Reich odvedena 18. veljače 1945.[387] Neke osnovne podatke o zemunskom logoru u svojim izvješćima, upućenima Ministarstvu vanjskih poslova u Zagreb, donosi i dr. Ante Nikšić, generalni konzul NDH iz Beograda. Primjerice, u tajnom izvješću od 4. srpnja 1942., konzul navodi da je logor Zemun pod njemačkim zapovjedništvom na bivšem beogradskom sajmu (zboru), a u njemu „se kupe razni banditi“ (partizani) iz Bosne.[388]

Osnovni zadatak stalnog predstavnika Schmidlina je bila briga o potrebama ratnih zarobljenika. S obzirom na činjenicu da na području NDH nije bilo te kategorije zarobljenika, Schmidlinova djelatnost u pogledu koncentracijskih logora se svela na problematiku životnih i radnih uvjeta u jasenovačkom logoru, odnosno da iznađe najjednostavniji način kako bi se dopunskom hranom, odjećom i lijekovima pomogli zatočenici logora. Iako je Hrvatski Crveni križ još 22. kolovoza 1941. od Ravnateljstva ustaškog redarstva u Zagrebu zatražio da se zatočenicima odobri pravo na pisanje dopisnica, jer prema „ženevskim konvencijama imadu zatočenici pravo da se mjesečno jedan do dva puta javljaju svojim obiteljima otvorenim dopisnicama Crvenog križa.“, zatočenici su odobrenje tog prava dobili tek u listopadu 1941., a mogli su primati i pakete. Ovo pravo je proizlazilo iz *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*, pa su mnogi logoraši članovima obitelji putem dopisnica slali

[386] Usp. Ilija JAKOVLJEVIĆ: *Konclogor na Savi*, Zagreb, 1999., 73.-74., 83., 99.
[387] Usp. I. GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 322.
[388] A. VOJINOVIĆ: *NDH u Beogradu*, 147.

obavijesti o potrebama za određenim živežnim namirnicama ili lijekovima koji su im u logoru nedostajali. Iz više sačuvanih dopisnica mogu se utvrditi najvažnije zatočeničke potrebe, a u njima ima i indicija da su znali da se za pomoć mogu obratiti Crvenom križu. Primjerice, izvjesni Nusret Prohić, koji je 21. rujna 1942. bolestan otpremljen u Jasenovac, molio je roditelje neka se obrate na Crveni križ i tamo interesiraju o slanju vitamina.[389] Zagrebačka Židovska bogoštovna općina je već u rujnu 1941. za Jasenovac slala 12 sanduka dopunske hrane, a zatim je, na molbu četrdesetak interniranih Židova iz Bijeljine, ujesen 1941. poslala u Jasenovac i poseban teretni automobil s odjevnim predmetima.[390] O slanju na stotine pa čak i hiljade paketa krajem 1941. u svojim su sjećanjima svjedočili preživjeli logoraši, među inima, zatočenik Židov Egon Berger te Hrvat Ante Ciliga, koji je uočio kako je Židovska bogoštovna općina iz Zagreba pakete slala svaki četvrtak.[391]

No, vratimo se stalnim Schmidlinovim zahtjevima za omogućavanje posjeta logorima za internirane civile i civile (Židovi). Iako je Schmidlin tek od kraja 1942. službeno počeo figurirati kao osoba koja će preuzeti zastupanje interesa MOCK-a pri NDH u Zagrebu, ženevski Odbor je izvjesne podatke o logorima u NDH (prvenstveno o Jasenovcu), dobivao iz raznih izvora, a između ostalog i posredstvom Katoličke crkve, odnosno Vatikana. Porast obavijesti o postojanju logora u NDH rezultirao je i međunarodnim pritiscima, koji su u početku kanalizirani posredstvom Vatikana, odnosno Državnog tajništva kojem je nakon više upita hrvatski diplomat Nikola Rušinović predložio da podatke o koncentracijskim logorima zatraži od svog Apostolskog predstavništva u Zagrebu, pa su strani novinari pozvani da posjete koncentracijske logore.[392] Tako je 6. veljače 1942. Jasenovac posjetilo međunarodno povjerenstvo, a prema navodima Egona Bergera, preživjelog jasenovačkog logoraša koji je prisustvovao događaju, sačinjavala su ga dva crkvena velikodostojnika iz Vatikana, više

[389] N. HALILBEGOVIĆ: *Bošnjaci u jasenovačkom logoru*, 232.
[390] Ivo GOLDSTEIN: "Dobrotvorno i socijalno djelovanje židovske zajednice u Zagrebu u 19. i 20. stoljeću", *Revija za socijalnu politiku*, 12, br. 3-4, Zagreb, 2005., 296.
[391] ISTO.; Vidi i E. BERGER: *44 mjeseca u Jasenovcu*, 18., 31., 64.-65., 75.
[392] John CORNWELL: *Hitlerov papa: tajna povijest pape Pija XII.*, Zagreb, 2005., 278.

njemačkih, talijanskih, ustaških i domobranskih časnika, Njemica u SS uniformi te ustaški novinari.[393] Međutim, prema svjedočanstvima drugih preživjelih zatočenika, radilo se o insceniranoj *farsi* koju je priredila logorska uprava kako bi međunarodno povjerenstvo steklo što bolji dojam o logoru, u čemu je i uspjela, pa su se nakon posjeta pojavili novinski napisi o „najbolje uređenom logoru u Europi.“[394] Izvješće Siegfrieda Kaschea, njemačkog poslanika u Zagrebu, upućeno Ministarstvu vanjskih poslova Reicha, otkriva nešto drugačiji sastav ovog Povjerenstva, u kojem su bili strani novinari, vojne osobe i diplomati, zatim tajnik nadbiskupa Stepinca Stjepan Lacković i dr. Giuseppe Carmelo Masucci, tajnik Giuseppea Ramira Marconea, izaslanika Svete Stolice kod hrvatskog Episkopata. Kascheove navode u svojim dnevničkim zapisima potvrđuje i Masucci.[395] Ovaj posjet međunarodnog povjerenstva su u stvari prve indicije da je Međunarodni Crveni križ posjetio logor, ali to su bili netočni navodi stoga, što u sastavu Povjerenstva nije bio ni jedan predstavnik bilo koje organizacije Crvenog križa.

Predstavnici Međunarodnog odbora su obavljali posjete logorima na temelju 86. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*.[396] Od prvih saznanja o postojanju logora krajem 1941. Međunarodni odbor je stalno postavljao zahtjeve hrvatskim vlastima da odobre rad u korist ratnih zarobljenika i interniranih civila, a osobito Srba i Židova u logorima u NDH. Konstanti zahtjevi su podnošeni pri svakom susretu stalnog predstavnika Schmidlina s predstavnicima vlasti NDH, a 17. ožujka 1944. dr. S. Periću, ministru vanjskih poslova, pismo je poslao i član Međunarodnog odbora F. Barbey. Zamolio je dr. Perića da se Schmidlinu omogući posjet logorima Jasenovac i Stara Gradiška te logorskoj ekonomiji Gređani kako bi se Schmidlin na licu mjesta uvjerio u potrebe 1.200

[393] Prema E. BERGER: *44 mjeseca u Jasenovcu*, 53.
[394] Opširnije vidi Đorđe (Jure) MILIŠA: *U mučilištu – paklu: Jasenovac*, Zagreb, 1945., 155.-157.; Usp. i E. BERGER: *44 mjeseca u Jasenovcu*, 52.-54.
[395] Usp. Antun MILETIĆ: *Koncentracioni logor Jasenovac 1941 – 1945.: Dokumenta*, knj. I, Beograd, 1986., 170.-172.; Giuseppe C(armelo) MASUCCI: *Misija u Hrvatskoj: Dnevnik od 1. kolovoza 1941. do 28. ožujka 1946.*, prir. Marijan MIKAC, Madrid, 1967., 54.-56.
[396] *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 44.

zatočenih Židova kojima je Međunarodni odbor pripremao pošiljke pomoći.[397] Nakon višemjesečnih zahtjeva za odobrenjem posjeta logorima, o čemu je još početkom 1942. sa Središnjim uredom HCK-a pregovarao dr. R. Vögeli, Stalnom predstavniku Schmidlinu je 4. srpnja 1944. odobren obilazak ustaških logora Jasenovac i Stara Gradiška te logorske farme Gređani.[398] O povoljnoj odluci vlasti u vezi Schmidlinovih zahtjeva Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH je 13. srpnja obavijestilo zagrebački Ured MOCK-a, a Schmidlinu je uručen poziv za višednevni posjet ustaškim logorima.[399] Čini se da je Schmidlinovo prijateljstvo s dr. Milutinom Jurčićem, glavnim ravnateljem Ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH, bilo presudno za odobrenje posjeta logorima. Takav rasplet potvrđuje i dr. F. Kästli, švicarski konzul u Zagrebu, koji je u posebnom izvješću, napisanom nakon rata, naveo da je Schmidlin sve detalje posjeta dogovorio upravo s glavnim ravnateljem Jurčićem.[400] Ovdje ću tek dodati da se događaj treba promatrati u širem kontekstu priprema za prelazak NDH na stranu Saveznika koje su intenzivirane u ljeto 1944., pa je i ovaj posjet u stvari bio dio smišljenih planova da se zapadni Saveznici uvjere kako vlasti NDH dobro postupaju sa zatočenicima te da se pridržavaju međunarodnog ratnog prava. Štoviše, čak i prema Židovima unatoč činjenici da takav odnos nije imao nikakvog uporišta u tadašnjem međunarodnom ratnom pravu. Posebno izaslanstvo predvodio je dr. M. Jurčić, glavni ravnatelj, a Schmidlinov pregled logora je trajao od 14. do 17. srpnja 1944. U njihovoj pratnji su se nalazili dr. Vladimir Sabolić, državni tajnik u Ministarstvu unutarnjih poslova, zatim pravosudni savjetnik dr. Josip Vragović i predstojnik Odjela za radne logore ustaški bojnik Jakov Džal.[401]

---

[397] ACICR, G. 85/Croatie. Pismo dr. Barbeya od 17. III. 1944.

[398] ACICR,G. 17/00-II, Généralités PG, Questions yougoslaves (janvier 46 – juin 47). Kratka obavijest o Schmidlinovim aktivnostima u korist interniranih civila, 24. VII. 1946. Opširnije o posjetu usp. Mario KEVO: "Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944.", *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 2, Zagreb, 2008., 547.-585.

[399] ACICR, G. 59/12/151-360.02, Israélites, Visites des camps et ghettos, Visites des camps en Croatie – Correspondance générale (18.07.1944-12.10.1944.). Schmidlinova tajna obavijest br. 739 od 18. VII. 1944.

[400] BAR, E 2300 Zagreb, Bd. 8 (1945.). Konzul Kästli je izvješće naslovio *Der Putsch misglückt*. Zahvaljujem T. Jonjiću na ovim podacima.

[401] M. KEVO: "Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944.", 562., 575.

Schmidlin je o obavljenom posjetu podnio veoma opsežno izvješće Međunarodnom odboru u Ženevi, a naslovio ga je na Jeana Etiennea de Schwarzenberga, člana Tajništva MOCK-a i voditelja Odjela za posebnu pomoć MOCK-a (DAS) koji je bio nadležan za svu humanitarnu pomoć. Iz izvješća je očito da je načinjeno prema temeljnom obrascu za posjete logorima koji je izradila pravna služba MOCK-a. Budući da su postojale *Ženevske konvencije* u korist ratnih zarobljenika, obrazac o posjetu logorima je nastao u tu svrhu i pitanja su temeljena na *Ženevskoj konvenciji o postupanju s ratnim zarobljenicima*.[402] Međutim, kako su kasnije odredbe te konvencije proširene i na internirane civile, upotreba obrasca je proširena na sve kategorije logora. Premda u Schmidlinovoj korespondenciji nije sačuvan obrazac, usporedba njegova izvješća s upitnikom za posjete logorima za ratne zarobljenike u Italiji od 20. svibnja 1941. neosporno potvrđuje da su taj obrazac koristili svi predstavnici MOCK-a pri obavljanju pregleda logora, pa je tako i Schmidlinovo izvješće načinjeno prema ovim standardnim uputama MOCK-a. Temeljni obrazac-upitnik se sastojao od 66 točaka prema kojima je svaki predstavnik MOCK-a za vrijeme posjeta logoru posebnu pažnju trebao, među inim, usmjeriti na utvrđivanje opisa logora, smještajne i zdravstveno-higijenske uvjete, zatim na prehranu, odjevnu situaciju i rad zatočenika, vjerske aktivnosti, zatočeničke mogućnosti korespondencije, zatočeničke žalbe i razno.

Kako je sam Schmidlin zabilježio u svom izvješću, za posjeta ustaškim logorima bilo mu je zabranjeno fotografsko snimanje i razgovor sa zatočenicima, što je bilo u suprotnosti s odredbama spomenute konvencije.[403] Fotografiranje je obavio neimenovani ustaški poručnik iz Schmidlinove pratnje.[404]

---

[402] ACICR, G. 17/74, Italie. Questionnaire devant servir pour les visites des camps de prisonniers de guerre par les délégués du C. I. C. R. (20. V. 1941.).

[403] M. KEVO: "Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944.", 563., 576.

[404] Neimenovani ustaški poručnik koji je fotografirao logore bio je Edmund Stöger, službeni fotograf Promidžbenog ureda pri Predsjedništvu Vlade NDH. Za pomoć u razrješavanju identiteta anonimnog fotografa zahvaljujem mr. sc. Rhei Ivanuš iz Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu.

U poglavlju o jasenovačkom logoru (*Holokaust u Zagrebu*) S. Goldstein konstruira pogrešne zaključka na temelju nedovoljnog poznavanja problematike ili zbog nedostatka izvora o samom problemu. Naime, navodi kako je Schmidlin u proljeće 1944. dobio odobrenje vlasti da posjeti logore.[405] Osim toga, S. Goldstein zaključuje "Možda zbog konformizma i straha, a možda i zbog toga što je Međunarodni komitet Crvenog križa imao prilično nejasne odnose s nacistima, Schmidlinov je izvještaj providno uljepšano prikazao prilike u jasenovačkom kompleksu."[406] Nejasno je što je autor time htio postići stoga jer je nesumnjivo da je logor bio uređen zbog posjeta, čega je bio svjestan i sam Schmidlin.[407] Nejasno je na temelju čega bi odnosi između MOCK-a i nacističkih vlasti imali nekakvog utjecaja na Schmidlinovo izvješće o posjetu logorima, osobito stoga što se radilo o veoma tajnom izvješću koje je bilo namijenjeno za internu upotrebu Međunarodnog odbora. Isto tako, S. Goldstein navodi kako je Schmidlin u lipnju, nakon posjeta logorima, „podnio popis prijedloga za omogućavanje djelotvornijeg rada Međunarodnog komiteta Crvenog križa: zahtijevao je listu zatočenih Židova sa svim podacima, redovito obavještavanje o premještanjima, smrti i smještanju u bolnicu, uključivanje povjerenika iz redova interniraca u organizaciju i distribuciju pomoći, sve po principima *Ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima*. Jasno da je takav pokušaj bio posve iluzoran i da je ostao bez rezultata: Međunarodni je komitet ujesen 1944. odustao od slanja paketa u Jasenovac, jer se nije moglo pouzdati u obećanja predstavnika ustaških vlasti, niti su se mogle dobiti garancije da će u distribuciji pomoći sudjelovati i zagrebačka Židovska općina.[408] Svi spomenuti navodi su pogrešni.[409]

---

[405] I. GOLDSTEIN (S. GODSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 332.
[406] ISTO.
[407] Vidi M. KEVO: "Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944.", 547.-585.
[408] I. GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 332.
[409] Točnost ovih navoda usp. "Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944.", 547.-585.

Nakon primitka Schmidlinova izvješća, Središnjica Međunarodnog odbora iz Ženeve je pokrenula akciju u više smjerova kako bi se pomoglo zatočenim Židovima, a u njoj je izravno sudjelovao i Schmidlin. Prvenstveno se pokušao organizirati sustavno dopremanje paketa sa živežnim namirnicama, lijekovima i odjevnim predmetima za Židove internirane u logorima Jasenovac i Stara Gradiška, a u tu su svrhu već ranije uspostavljeni izvjesni kontakti sa ženevskim ogrankom Svjetskog Židovskog kongresa te osobito sa S. Mayerom, čelnikom Federacije židovskih općina Švicarske Konfederacije i predstavnikom JOINT-a za Europu.[410] Kontakti su uspostavljeni i s raznim židovskim ustanovama i nevladinim organizacijama u Americi te neizostavno s američkim političkim mjestima i Upravom za ratne izbjeglice (War Refugee Borad) iz Washingtona. Iako je Schmidlin na kraju opsežnog izvješća naveo da će ubrzo uslijediti još detaljniji izvještaj o obavljenom posjetu čini se da ga nije napisao.

Iako je sam Schmidlin napomenuo da mu je bio zabranjen razgovor sa zatočenicima, uspio je u svojim nakanama te je uspostavio bliži kontakt sa zatočenicima. Još početkom 1942. u Zagrebu je boravio dr. Vögeli koji je trebao zatražiti odobrenje hrvatskih vlasti za posjet logorima. Međutim, tek krajem 1942. kada je u posebnoj misiji u Zagrebu boravio dr. Robert Schirmer vlasti NDH su pristale na primjenu Ženevskih konvencija, čije odredbe su namjeravale proširiti i na internirane civile.[411] Poseban zahtjev se odnosio na mogućnost da MOCK odašilje donacije i pošiljke novca ratnim zarobljenicima i interniranim civilima, na što su hrvatske vlasti pristale. S obzirom na činjenicu da je MOCK većinu financijskih sredstava i materijalnih dobara za pomoć svim zatočenim osobama nabavljao od inozemnih financijera, odnosno od privatnih osoba, raznih potpornih organizacija, nevladinih i neprofitabilnih udruga i društava, a osobito od židovskih organizacija, koji su osiguravali iznimno visoka novčana sredstva za pomoć zatočenicima bilo je potrebno da nadzor nad pristiglom pomoći

[410] Opširnije o radu S. Mayera vidi Yehuda BAUER: *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939 – 1945*, Wayne State University Press Detroit, 1982.
[411] ACICR, G. 17/151 – 69, Croatie (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec les autorités allemandes, avec la Croix-Rouge allemande, avec la Délégation du C.I.C.R. en Allemagne. Bilješka Stalnog predstavništva iz Berlina br. 2.766 od 22. XII. 1942.

kao i njezinu raspodjelu kontrolira stalni predstavnik MOCK-a. Prisustvovanje predstavnika MOCK-a raspodjelama pristigle pomoći je bilo nužno kako bi financijerima potvrdio da svi zajednički napori nisu bili uzaludni te da je pomoć stigla do potrebitih, odnosno da nije bilo zloporabe u raspodjeli pomoći od strane logorskih vlasti. Osim toga, Schmidlin je za posjeta logorima trebao utvrditi najvažnije potrebe zatočenika, njihovo zdravstveno stanje, a posebno je trebao prikupiti izvjesne podatke koje je zahtijevala američka *Uprava za ratne izbjeglice* (War Refugee Board) da bi se ubrzalo odobrenje financijskih sredstava za pomoć zatočenim Židovima. Naime, prema obavijesti Daniela J. Reagana, gospodarskog atašea u Poslanstvu SAD-a pri Švicarskoj Konfederaciji u Bernu, koju je 11. travnja 1944. uputio J. E. von Schwarzenbergu, članu Tajništva MOCK-a, *Uprava za ratne izbjeglice* je zahtijevala da se prigodom posjeta logorima utvrdi broj zatočenih osoba i njihova narodnosna pripadnost te da MOCK napravi procjenu troškova i popiše vrste hrane koje je trebalo nabaviti u Portugalu, a istodobno je, u ime *Uprave za izbjeglice*, zatražio i jamstva da će pošiljke živežnih namirnica doista i uživati oni kojima su trebale biti namijenjene.[412] Stoga je Schmidlin trebao uspostaviti i svojevrsni kontrolni mehanizam raspodjele pomoći među zatočenicima. Osiguranje kontrolnog mehanizma je proizlazilo iz nekoliko odredaba *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* od kojih su najvažniji bili 43. i 78. članak u vezi s postavljanjem povjerenika iz zarobljeničkih (zatočeničkih) redova.[413] U dogovoru sa Schmidlinom je dr. Milo Bošković, bivši jasenovački zatočenik i voditelj ustaške bolnice u mjestu Jasenovac, postao zatočenički povjerenik zadužen za obavljanje nadzora nad raspodjelom pristigle humanitarne pomoći, a nakon što je krajem rujna 1944. dr. Bošković ubijen njegovu dužnost povjerenika je preuzeo dr. Kunorti (Konforti).[414] Unatoč zabranama od strane logorskih vlasti, Schmidlin je za posjeta uspio dogovoriti način primitaka paketa s pomoći te evidenciju o

[412] ACICR, G. 59/12/151 – 15, Israélites, Secours et questions de principe, Secours à la Croatie (27.04.1943-18.04.1944.). Obavijest Daniela J. Reagana od 11. IV. 1944. odgovoru *Uprave za ratne izbjeglice*.
[413] NDH:MVP, *Međunarodni ugovori 1943.*, 31.-32., 41.
[414] G. 17/00/139, Généralités concernant yougoslaves, G. 17/00-6.1 – G. 17/00 III, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, août 46-mars 48. Schmidlinovo pismo upućeno MOCK-u, 18. VI. 1947.

njezinu primitku, odnosno raspodjeli među zatočenicima, a dr. Bošković je trebao biti vjerodostojan izvor na terenu koji će obavljati nadzor nad dopremljenom pomoći, koju je MOCK osiguravao izravno te posredstvom Židovske općine iz Zagreba, te potvrditi njezinu raspodjelu među zatočenicima. O tome je trebao obavještavati zagrebački Ured MOCK-a, a u svrhu izbjegavanja zloporaba od strane logorske uprave. Međutim, Schmidlin je bio svjestan da su zloporabe logorske uprave bila česta pojava. Premda je prema 43. članku *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* postavljanje zatočeničkog povjerenika Schmidlin trebao izravno dogovoriti s vojnim vlastima, odnosno u ovom slučaju s logorskom upravom, on je cijelu operaciju držao velikom opasnošću te ju je držao u strogoj tajnosti, kao što je istovjetno bilo i s dojavama povjerenika o raspodjeli pomoći.[415] Schmidlin se vlakom vratio u Zagreb uvečer 17. srpnja 1944., a prikupljeni podaci su mu omogućili da preko MOCK-a počne odašiljanje pomoći u živežnim namirnicama, lijekovima i odjevnim predmetima za zatočenike ustaških logora, što se osobito odnosilo na Židove.

Donekle se problematika primjene nekih odredaba ratnog prava koje su proširene i na internirane civile ogleda i u upotrebi prehrambenih kartica koje su Zapovjedništva koncentracijskih logora Jasenovac i Stara Gradiška izdavala za podizanje dnevnih obroka (doručak, objed, večera).[416] U sjećanjima preživjelih logoraša za sada sam potvrdu o korištenju prehrambenih kartica uspio uočiti jedino kod zagrebačkog veterinara Zorka Goluba, koji je u lipnju 1942. proveo 13 dana u jasenovačkom logoru. U svojim zapisima Golub je zabilježio: „Nisu sve barake jednake. Na pr. u baraki 4. je Stojan i uprava baraka, tu se djele karte za jelo, tu se određuju ljudi na posao. U toj baraci spavaju oni koji su „ugledniji“, imaju neki viši položaj u logoru.“[417] Prehrambene kartice su rabili zatočenici logora Jasenovac i Stara Gradiška. Usprkos postojanju tri tipa kartica moglo bi se reći da su

[415] ISTO.
[416] Opširnije usp. Mario KEVO: “Prehrambene kartice koncentracijskih logora Jasenovac i Stara Gradiška (1941./42.-1945.)“, *Numizmatičke vijesti*, 51, br. 62, Zagreb, 2009., 198.-207.
[417] “Sjećanja veterinara Zorka Goluba na trinaest dana boravka u logoru Jasenovac 1942. godine“, prir. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Časopis za suvremenu povijest*, 15, 2, Zagreb, 1983., 161.

sve kartice bile gotovo jednoobrazne i sadržavale su ime i prezime te u šest redaka razvrstane nadnevke i naziv obroka, koji su služili za kontrolu preuzimanja hrane, tj. svako preuzimanje hrane se bilježilo na samoj kartici, a vrlo vjerojatno je služilo tome da jedan zatočenik ili zatočenica ne bi preuzeli više obroka hrane no što im je to dopuštala logorska uprava.

Navedene prehrambene kartice su u stvari bile određene vrijednosnice koje su vrijedile isključivo za podizanje hrane, a njihova uporaba je proizlazila iz *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*. Naime, 12. članak 2. poglavlja te konvencije precizno navodi: „u logorima moraju biti otvorene kantine gdje će ratni zarobljenici kupovati živežne namirnice i predmete za uobičajene potrebe prema lokalnim cijenama“. Kako je za vrijeme Drugog svjetskog rata na snazi bila navedena konvencija njezine odredbe su primjenjivane na ratne zarobljenike, a s obzirom na to da su konvencije o postupanju s interniranim civilima zaključene i potpisane tek 1949., tj. zaraćene države su početak Drugog svjetskog rata dočekale bez ikakve međunarodne pravne regulative u vezi s problematikom interniranih civila. Stoga je Međunarodni odbor u ratnim okolnostima pokrenuo akciju koja je rezultirala proširenjem odredaba *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* i na internirane civile, što je podržala većina zaraćenih država koje su odlučile primjenjivati odredbe postojeće konvencije i na civilne zatočenike sabirnih i radnih logora. U tom kontekstu je zanimljiv podatak da su se talijanske vojne vlasti u potpunosti pridržavale navedenih odredaba, odnosno otvorile su kantine te odobrile uporabu logorskih novčanih bonova među interniranim civilima koncentracijskih logora Rab (*Campo Concentramento Per Internati Civili – Arbe*) i Molat (*Campo Concentramento Per Internati Civili – Meleda*). Dakle, talijanske vojne vlasti su upravo 1942. među zatočenicima logora za internaciju civila, koje su otvorili na istočnoj obali Jadrana, odnosno na otocima, u uporabu uvele logorske novčane bonove, koji su ostali u uporabi do raspuštanja logora, odnosno do kapitulacije

Kraljevine Italije početkom rujna 1943., a radilo se o jednostavnim jednoobraznim novčanim bonovima koji su izdavani u pet različitih apoena (pola lire, jedna, dvije, pet i deset lira).[418]

Schmidlinove obveze su više bile posvećene skrbi o logorima smještenima u njemačkom interesnom području NDH, ali je isto tako trebao voditi brigu i o Židovima i drugim zatočenicima u talijanskoj interesnoj sferi u NDH. Nakon uvođenja fašističke uprave u Dalmaciji i na otocima, talijanske vlasti su odlučile internirati osobe „nepoćudne“ po sustav. Među prvima je u Rimu načinjen popis 40 viđenijih splitskih građana koji su navodno predstavljali ozbiljnu prijetnju novim vlastima. O tome osobno svjedoči i poznati hrvatski kipar Ivan Meštrović, koji je u svojim memoarskim zapisima zabilježio da se našao na tom popisu za deportaciju u Italiju, a o tome ga je izvijestio tajnik nadbiskupa Bonifačića.[419] Već od ljeta 1941. talijanske vojne vlasti su uvele kolektivnu odgovornost na područjima na kojima su bili djelatni partizani, odnosno talijanska represija je obuhvaćala strijeljanje, zastrašivanje te odvođenje u internaciju talaca, mahom rodbine pripadnika partizanskog pokreta, dok je internacija rođaka i simpatizera ustanika obuhvaćala muškarce i žene od 10 do 60 godina starosti.[420] Svi su odvođeni u logore za internaciju civila, mahom u logore na području Kraljevine Italije, gdje su bili zatočeni u nehumanim životnim uvjetima. Osim logora za redovitu internaciju civila (neprijateljskih država) u nadležnosti Ministarstva unutarnjih poslova, krajem 1942. i početkom 1943. je razvijana nova mreža logora za tzv. *paralelnu* internaciju civila (samo jugoslavenski civili) u nadležnosti vojnih vlasti, a sastojala se od šest velikih logora: Gonars, Monigo, Chiesanuova, Renicci, Colfiorito i Visco.[421] Otac Dominik Mandić svjedoči kako su iz nekih priobalnih mjesta u talijanske logore bili internirani svi stanovnici, napose starci, žene i djeca, te da je posredstvom Vatikana

[418] M. KEVO: “Prehrambene kartice koncentracijskih logora Jasenovac i Stara Gradiška (1941./42.-1945.)“, 201.-202.
[419] Ivan MEŠTROVIĆ: *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb, 1969., 276.
[420] Opširnije N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 184.-193.
[421] C. S. CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, 90.

pokušavao ograničiti ta interniranja i osigurati ljudskiji postupak prema zatočenicima, a preko vatikanskih misija u logorima zatočenicima su dijeljeni lijekovi i manje novčane potpore.[422]

O odnosu prema Židovima, talijanske vojne vlasti u Dalmaciji i na otocima su provodile tzv. *zaštitne mjere* koje su uključivale i njihovo zatvaranje u logore, ali nije bilo ni spomena bilo kakvih nasilnih mjera koje bi bile usmjerene protiv Židova.[423] Veoma veliki broj Židova-izbjeglica i emigranata-pobjegao je u talijansko područje, gdje je osnovano više logora za njihov smještaj poput Čapljine, Makarske, Dubrovnika (Ragusa) i Kraljevice (Porto Re), dok je na posljetku osnovan logor na otoku Rabu u koji su sredinom 1943. prebačeni svi Židovi.[424] Odnos talijanskih vlasti prema Židovima, veoma brzo je rezultirao ozbiljnim talijansko-njemačkim trzavicama u vezi s rješavanjem „židovskog problema“, jer su Nijemci inzistirali na radikalnom „rješenju“ deportiranjem i fizičkim likvidiranjem Židova, a Talijani su u okupacijskoj zoni prihvatili židovske izbjeglice. Ako Židovi nisu imali materijalnih sredstava i veza da se prebace u Italiju ili u prekomorske zemlje, Talijani su ih formalno internirali. Međutim, internirani Židovi su u Kraljevici i u drugim primorskim mjestima imali relativno snošljive uvjete za život, pa su Nijemci optuživali talijanske organizacije da štite židovske interese.[425] Naravno, njemačke vlasti su izvršile i pritisak na vlasti NDH, jer je bilo čestih sumnjičenja da sprečavaju deportaciju Židova s područja NDH. Neosporna je činjenica kako do početka rujna 1943., odnosno do kapitulacije Kraljevine Italije, ni jedan Židov nije bio deportiran iz talijanskog okupacijskog područja u NDH (Jugoslaviji), a velik dio dokaza

---

[422] Dominik MANDIĆ: “Moje uspomene na kardinala Stepinca“, u: *Stepinac mu je ime: Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, prir. V. NIKOLIĆ, knj. 1, München – Barcelona, 1978., 137.-138.

[423] O odnosu talijanskih vojnih vlasti prema Židovima te o tzv. *zaštitnoj* internaciji, primjerice, usp. Vladimir ISAIĆ: *Put prognanih: Od Mostara do Raba 1942.-1943.*, Split, 2003. Ukratko vidi i C. S. CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, 73.-112., 126.-132.

[424] Opširnije o talijanskim logorima općenito, ali i o logorima u talijanskom interesnom dijelu NDH usp. Carlo Spartaco CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, prev. Mirko ŠIKIĆ, Zagreb, 2006., osobito str. 289.-326.; Vidi i Duško KEČKEMET: “Židovski sabirni logori na području pod talijanskom okupacijom“, *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 120.-132.; Narcisa LENGEL KRIZMAN: “Koncentracioni logori talijanskog okupatora u Dalmaciji i Hrvatskom primorju (1941.-1943.)“, *Povijesni prilozi*, 2, 1, Zagreb, 1983., 247.-283.

[425] M. COLIĆ: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, 152.

potvrđuje da su upravo sami Talijani činili sve što je bilo u njihovoj moći da osujete i uspore taj proces.[426]

Nakon okupacije Jugoslavije broj židovskih izbjeglica u Splitu je narastao na više tisuća, a talijanske vlasti su pojedinim grupama omogućile odlazak u *liberalnu konfinaciju* (npr. 28. XI. 1941. to je omogućeno grupi od 233 osobe) u Italiju, dok je konfinacija u Dalmaciji uređena u mjestima Korčula, Vela Luka i na otoku Mljetu.[427] U Splitu se o prihvatu židovskih izbjeglica, osiguranju pomoći u hrani, odjeći i lijekovima te upućivanju u treće zemlje, uglavnom u Italiju, brinuo Emigrantski odbor na čelu s ing. Viktorom Morpurgom, a surađivao je s međunarodnim židovskim organizacijama *Delassem* i *JOINT*.[428]

Zbog prenapučenosti logora u Italiji na Rabu je 27. srpnja 1942. otvoren logor za internaciju civila, a raspušten je nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943.[429] Logor se službeno nazivao *Campo Concentramento Per Internati Civili – Arbe*., što je vidljivo iz prehrambenih novčanih bonova koje su logorske vlasti dodjeljivale interniranim osobama za prehranu.[430]

Brigu o Slovencima i Hrvatima koji su bili internirani u logore na talijanskom kopnu vodio je Papinski hrvatski Zavod sv. Jeronima posredstvom Vatikana, u uskoj suradnji s Međunarodnim odborom Crvenog križa, odnosno u suradnji s dr. Hansom Wolfom de Salisom, poslanikom MOCK-a čije sjedište se nalazilo u Rimu. U svojim zapisima to

---

[426] Prema J. CORNWELL: *Hitlerov papa: tajna povijest pape Pija XII.*, 324.-325.
[427] N. LENGEL KRIZMAN: "Logori za Židove u NDH", 100.-101.
[428] D. KEČKEMET: "Židovski sabirni logori na području pod talijanskom okupacijom", 121. DELASSEM ili DELASEM (*Delegazione per l'assistenza agli emigranti*) je bila Židovska potporna organizacija koju je u prosincu 1939. osnovala Unija talijanskih židovskih zajednica. JOINT ili Jewish Joint Distribution Committee (JDC). Opširnije vidi u idućem poglavlju posvećenom suradnji sa Židovskom općinom u Zagrebu.
[429] Ukratko o logoru na Rabu vidi N. LENGEL KRIZMAN: "Koncentracioni logori talijanskog okupatora u Dalmaciji i Hrvatskom primorju (1941.-1943.)", 259. i dalje. O logoru vidi i memoarski zapis koji je priredila Lucija Benyovsky. Usp. Lucija BENYOVSKY: "Fašistički logor Kampor na Rabu prema sačuvanim bilješkama Elvire Kohn", *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 214.-223. O rapskom logoru, životnim uvjetima vidi i logoraško svjedočanstvo V. ISAIĆ: *Put prognanih: Od Mostara do Raba 1942.-1943.*, 59. i dalje. Usp. i C. S. CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, 315.-319.
[430] M. KEVO: "Prehrambene kartice koncentracijskih logora Jasenovac i Stara Gradiška (1941./42.-1945.)", 202.

potvrđuje i fra Dominik Mandić. Naime, početkom lipnja 1942. u Rim je, kao osobni izaslanik zagrebačkog nadbiskupa A. Stepinca stigao dr. Augustin Juretić da bi se detaljnije upoznao sa stanjem na licu mjesta, te kako bi se utvrdilo što bi se sve moglo učiniti za internirane osobe. No, kada se brojčano stanje zatočenika višestruko povećalo, nadbiskup Stepinac je u ožujku 1943. iznova poslao dr. A. Juretića, kojem se pridružio i Ivica Eliaš, sa zadatkom da sustavno organiziraju pomoć za zatočene.[431] Izgleda da su upravo Juretić i Eliaš bili „2 delegata Crvenog križa i Udružbe“ koje, ne navodeći imena, spominje cirkular Ministarstva vanjskih poslova NDH od 24. veljače 1943. U cirkularu se navodi da su postignuti izvjesni uspjesi kod talijanskih vlasti koje su se složile da će osloboditi 4.000 Hrvata iz logora Gonars (većinom žene i djeca), pa su u Rim otputovala dva izaslanika kako bi uredili detalje te prisustvovali konkretnim pregovorima s talijanskim vlastima.[432] Istodobno s tim pregovorima, poslanik NDH u Rimu je dobio i usmeni načelni pristanak talijanskih vlasti da se oslobode svi internirani Hrvati i upute u Hrvatsku, dok je za logor u Gonarsu od MOCK-a već ranije tražena pomoć u lijekovima.[433] Međutim, talijanske vlasti predstavnicima MOCK-a nisu dopuštale posjete logorima za paralelnu internaciju civila. Stalni predstavnik MOCK-a u Rimu, de Salis je neprestano tražio od talijanskih vlasti da dopuste predstavnicima MOCK-a posjete logorima za internaciju civila država koje nisu u ratu s Italijom ili su okupirane od snaga Sila Osovine.[434] U prepisci talijanskih ministarstava unutarnjih i vanjskih poslova zanimljiv je jedan dopis od 29. svibnja 1942. koje je upućen na Ministarstvo vanjskih poslova i u njemu stoji da se Međunarodnom (odboru) Crvenog križa može dati samo popis logora za internaciju državljana neprijateljskih država, dok se logori za internaciju civila sunarodnjaka (Talijani) i osoba iz okupiranih zona (Slovenci, Hrvati, Crnogorci) treba brisati

[431] D. MANDIĆ: “Moje uspomene na kardinala Stepinca“, 138.; Dr. Juretić je tri puta boravio u Italiji, a od 31. listopada 1942. se nalazi u Švicarskoj.
[432] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, I, 13.-14.
[433] ISTO.
[434] C. S. CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, 175. U hrvatskom prijevodu knjige se navodi Međunarodni Crveni križ, no radilo se o Međunarodnom odboru Crvenog križa jer su u ime Crvenog križa jedino njegovi predstavnici mogli posjećivati logore.

s popisa kako predstavnici Međunarodnog odbora Crvenog križa ne bi tražili posjet i tim logorima.[435]

Fra Dominik Mandić je nagovorio dr. Juretića na odlazak u Švicarsku gdje je trebao postići dogovor s Međunarodnim odborom Crvenog križa o slanju pomoći zatočenicima, te da bi se ta djelatnost izvodila pod imenom i pod pokroviteljstvom Međunarodnog odbora iz Ženeve, u čemu je Juretić imao uspjeha, pa je fra Mandić potkraj ožujka 1943. posjetio Hansa W. de Salisa, stalnog predstavnika MOCK-a u Rimu, da bi dogovorio suradnju po tom pitanju.[436] Poslanik de Salis je iskazao potpunu spremnost u osiguranju svih vidova pomoći, ali je upozorio i na ograničene financijske mogućnosti kojima raspolaže Poslanstvo MOCK-a u Rimu, pa je tražio da se financijska sredstva namaknu i s drugih strana. Uz dr. Juretića, u Švicarskoj je pri Međunarodnom odboru CK-a posredovao i Stjepan Jakšeković, trgovački savjetnik Stalnog trgovinskog izaslanstva NDH iz Zürichu, pa su talijanske vlasti pristale na zahtjeve MOCK-a te su odobrile dostavu hrane i lijekova internircima, o čemu je Jakšeković u izvješću od 3. travnja 1943. upoznao bana Šubašića.[437] Upravo su A. Juretić i S. Jakšeković bili i službeni predstavnici pred Međunarodnim odborom Crvenog križa koji im je priznao navedeni status, a o čemu su obaviješteni od dr. Hansa Wolfa de Salisa iz Rima.[438] Zbog svog boravka u Švicarskoj dr. Juretić je u svibnju 1944. otpušten iz državne službe, a iz dopisa koji je nadbiskup A. Stepinac uputio 1. prosinca 1943. Odjelu za bogoštovlje Ministarstva bogoštovlja i nastave NDH saznajemo da je dr. Juretić imenovan od strane HCK-a predstavnikom u Švicarskoj, što nadbiskup nije mogao i potvrditi, no mogao je potvrditi kako je dr. Juretić intenzivno radio kod Međunarodnog (odbora) Crvenog križa u olakšanju sudbine

---

[435] C. S. CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.),* 104.-105. Vidi opasku u prethodnoj bilješci.

[436] D. MANDIĆ: "Moje uspomene na kardinala Stepinca", 138. Iako D. Mandić navodi Međunarodni Crveni križ (M. C. Kr.), iz teksta je razvidno da se navodi u stvari odnose na Međunarodni odbor Crvenog križa (MOCK). To potvrđuje i činjenica da je MOCK, a ne MCK, imao akreditiranog stalnog predstavnika u Rimu, odnosno grofa Hansa Wolfa de Salisa.

[437] Ljubo BOBAN: *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941 – 1943., Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, Zagreb-Ljubljana, 1985., 122.

[438] ACICR, G.

tisuća Hrvata interniranih u Italiji, a posredovao je i pri odluci Međunarodnog (odbora) CK-a da u NDH pošalje živežne namirnice, lijekove i mlijeko za djecu.[439]

Prvi pregovori o oslobađanju Hrvata, koji su vođeni još krajem veljače 1943., uzrokovali su trzavice s hrvatskim predstavnicima. Talijanski pregovarači su smatrali da se načelni pristanka na puštanje svih interniranih Hrvata nije odnosio na sve Hrvate, već samo na državljane NDH i to samo ako se nisu borili protiv talijanskih četa, dok su internirci iz Gonarsa premješteni u Treviso.[440] Za to se pitanje osobito zanimao Vatikan, koji je odobrio daljnju financijsku pomoć za internirane Hrvate, a u svibnju 1943. u Rim je stigao i zagrebački nadbiskup A. Stepinac. Nakon povratka u Zagreb, nadbiskup je dao pripremiti veće količine hrane za internirane Hrvate pa je u Rim poslan vagon i pol hrane, a fra Mandić se za pomoć obratio i msgr. Nikoli Moscatellu, otpravniku poslova u Poslanstvu Jugoslavije pri Vatikanu, koji se zatim u Londonu zauzeo za slanje većih novčanih prinosa za ove svrhe „I uistinu, s te je strane od tada svaki mjesec na M. C. Kr. dolazila redovita svota novca.“[441] Više izvora potvrđuje da je skrb o interniranim civilima u logorima na području Italije vodila i izbjeglička vlada, ali su jugoslavenski diplomatski predstavnici na terenu bili skloni malverzacijama s novcem. Tako u izvješću od 20. veljače 1944. S. Jakšeković izvještava bana Šubašića da je jugoslavensko poslanstvo iz Berna predalo milijun švicarskih franaka za pomoć internircima u Italiji.[442] Međutim, primatelj je franke zamijenio za lire u omjeru šest lira za franak (umjesto 40 lira za franak) čime je zaradio ogroman novac, a „danas je vođa četničke grupe u Švicarskoj“, dok samo jugoslavensko Poslanstvo „troši grdne pare za popularizaciju Draže Mihajlovića u Švicarskoj i za napad na Hrvate i Dra Mačeka.“[443]

---

[439] Lj. BOBAN: *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941 – 1943., Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, 149.
[440] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, I, 17.
[441] D. MANDIĆ: “Moje uspomene na kardinala Stepinca“, 138.
[442] Lj. BOBAN: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, II, 263.
[443] ISTO.

Za pomaganje zatočenih osnovan je u hrvatskom Zavodu sv. Jeronima poseban odbor čiji su uži sastav činili Ivica Elijaš, vlč. Kučan i V. Naletilić, tajnik D. Mandića, a njihov se posao sastojao u sastavljanju potpune kartoteke zatočenika te u pripremanju paketa i njihovom odašiljanju zatočenicima, tj. u logore. Posrednik između Vatikana s jedne te Međunarodnog odbora Crvenog križa s druge strane u cjelokupnoj operaciji osiguranja pomoći za oko 98.000 interniraca (Hrvati, Slovenci, Crnogorci i Židovi) o kojima je skrbio Odbor, bio je upravo fra Dominik Mandić, koji je kroz tri godine od Vatikana dobio veliku količinu starih odijela i 43.000 metara raznih tkanina (štofova), a od Poslanstva MOCK-a u Rimu je podizan novac kojim se kupovalo lijekove, suho voće, marmeladu, cigarete za internirane osobe.[444] Prema jednom izvješću, o podjeli pomoći interniranim jugoslavenskim državljanima u Italiji, dr. Nikole Moscatella, otpravnika poslova jugoslavenskog Poslanstva pri Svetoj Stolici u Rimu, koje je još 27. svibnja 1942. uputio Ministarstvu vanjskih poslova izbjegličke vlade u Londonu, može se detektirati najvažniji problem s kojim se suočavali svi koji su željeli pomoći internircima. Naime, dr. Moscatello je u izvješću naveo da se nikako nije moglo saznati gdje se nalaze mnogobrojni internirani civili, jer su smješteni u „skupnim logorima, nego i kod pojedinih privatnika i u gostionicama na selu“, a samo su se rijetki javljali Poslanstvu nakon čega im je izravno poslana pomoć, odnosno poslana je posredstvom Vatikana.[445] Navedene činjenice samo podižu vrijednost akcija potrage za interniranim osobama koje je provodio Odbor sv. Jeronima za pomoć izbjeglicama, jer je upravo nedostatak informacija o njihovom prisilnom boravištu dugo bio glavna zapreka svim pokušajima dostave humanitarne pomoći.

Pakete za civile internirane u talijanske logore obitelji su slale posredstvom otpremne službe HCK-a, koji je sredinom 1941. izdao upute za slanje paketa do 5 kg težine za ratne zarobljenike zatočene na području Reicha ili u Italiji. Kasnije je odobreno slanje paketa i za

[444] D. MANDIĆ: “Moje uspomene na kardinala Stepinca“, 138.
[445] Lj. BOBAN: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, I, 30.

internirane civile pa su mnoge obitelji preko HCK-a slale suhu hranu i najnužnije životne potrepštine interniranim članovima obitelji. Zbog iskrcavanja Saveznika na Apeninski poluotok, ali još više zbog prometnih teškoća, HCK-a je krajem kolovoza 1943. u potpunosti obustavio otpremu poštanskih "omota" u Italiju.[446] Osnovni problem rada predstavnika MOCK-a u korist civila interniranih u talijanskim logorima je bio njihov status prema kojemu je predstavnicima MOCK-a bilo zabranjeno posjećivanje logora u koje su bili internirani civili s područja koja je okupirala Kraljevina Italija. Tek početkom 1944. predstavnici MOCK-a su dobili odobrenje da posjete neke logore u sjevernoj Italiji i njoj pridruženim krajevima, no većina interniranih Slavena (Hrvata, Slovenaca…) je već bila repatrirana kući ili poslana u logore na području Reicha. Tako je u siječnju i veljači 1944. dr. Bruno Beretta, predstavnik Međunarodnog odbora u sjevernoj Italiji, posjetio internirane civile u mjestu Salsomaggiore te logor i civilnu bolnicu na Sušaku.[447]

[446] "Obaviest Hrvatskog Crvenog križa", *Nova Hrvatska*, 204, 1. IX. 1943., 5.
[447] ACICR, C SC, Rapports du visite PG/IC, Italie, No. 739 RT.

Suradnja sa Židovskom bogoštovnom općinom iz Zagreba

U ratnim okolnostima Drugog svjetskog rata najugroženije skupine pučanstva bile su skupine koje su u potpunosti bile lišene zaštite međunarodne ratno-pravne regulative. U tu skupinu su ulazili i Židovi, koji su bili izloženi progonima, pljački i likvidacijama na području Trećeg Reicha, kao i na području država izravno ovisnih o Berlinu. Primjerice, u zaraćenoj Europi je područje Srbije koje se nalazilo pod izravnom njemačkom vojnom upravom, već 1942. bila u potpunosti lišeno Židova.[448] U nešto povoljnijoj situaciji nalazili su se Židovi na područjima koja su ulazila u sklop talijanske interesne sfere, odnosno u dijelovima NDH u talijanskoj zoni, zatim na području Crne Gore, Albanije i same Kraljevine Italije.

U NDH je prva zakonska odredba o Židovima proglašena 18. travnja 1941., a njome su nevažećima proglašeni poslovi između Židova i Židova te između Židova i trećih osoba, koji su sklopljeni u prethodna dva mjeseca. Proglašavanjem zakonskih odredaba o rasnoj pripadnosti, o zaštiti krvi i časti hrvatskog naroda, o državljanstvu i nizu drugih odredaba, naredaba i propisa počele su organizirane represalije nad Židovima u Zagrebu, Sarajevu i drugim mjestima u NDH. U Zagrebu su uhićivanja počela pod parolom „čišćenja“ Zagreba od nepoćudnih elemenata, a svakodnevno su objavljivana nova ograničenja kretanja Židova, zabrane, vršenja su isključivanja Židova iz svih društava itd.[449] Tada su počele i prve deportacije u logore, uglavnom na otvorenom, a tu se zapravo radilo o prvoj fazi oblikovanja *Logorskog sustava* u NDH. U logore su u početku odašiljani Židovi i komunisti.[450]

Protiv ovih postupaka ustaških vlasti protestirao je i zagrebački nadbiskup A. Stepinac, koji će kasnije postati jedan od glavnih zaštitnika Židova i svih progonjenih i

---

[448] Opširnije vidi Valter MANOŠEK: *Holokaust u Srbiji: vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja u Srbiji 1941 – 1942*, Beograd, 2007.
[449] Usp. M. PERŠEN: *Ustaški logori*, 15. i dalje.
[450] Ukratko o logorima za Židove usp. Narcisa LENGEL KRIZMAN: “Logori za Židove u NDH“, *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 91.-103.

potrebitih osoba u NDH.[451] Nadbiskup je već 22. svibnja 1941. uputio pismo dr. Andriji Artukoviću, ministru unutarnjih poslova, u kojem stoji da su rasni zakoni nemoralni i nečovječni, zatim je slične prosvjede uputio i Poglavniku A. Paveliću, često je podizao glas s propovjedaonice protiv neljudskih postupaka vlasti, a bio je i jedan od važnijih sastavljača predstavke Biskupske konferencije iz sredine studenoga 1941. u kojoj su se katolički biskupi zauzeli za progonjene Srbe.[452] Međutim, deportacije su nastavljene. Nakon niza masovnih deportacija koje su trajale od ljeta 1941. do proljeća 1942., nove deportacije su, uslijed njemačkog pritiska, provedene u ljeto 1942. te u proljeće 1943., a na području NDH je ostalo oko 1.500 Židova, od kojih njih oko 1.000 u mješovitim brakovima.[453]

Opskrba logora je bila u nadležnosti *Odjela za narodnu opskrbu* u Ministarstvu za obrt, veleobrt i trgovinu NDH, i to preko židovskih bogoštovnih općina koje su bile dužne nabavljati doznake za nabavu potrebnih kontingenata hrane, medicinskog i drugog materijala. Novčana sredstva za to općine su dobivale od tzv. državne pomoći doznačene Židovskom odsjeku pri Ravnateljstvu ustaškog redarstva, a potjecala su od općinskih prinosa koje su morale plaćati sve osobe obuhvaćene *Zakonskom odredbom o rasnoj pripadnosti*. Kako su pak Židovi najvećim dijelom ostali bez sredstava, a ustaški povjerenici koji su preuzeli upravu nad židovskim poduzećima gotovo u pravilu su uskraćivali plaćanje punog iznosa svote prinosa, bez obzira na Zakonsku odredbu od 3. srpnja 1941. prema kojoj je židovskim bogoštovnim općinama bilo odobreno ubiranje prinosa u svim židovskim poduzećima u iznosu što su ga i do tada ubirali, židovske općine su u mnogim molbama tražile da im se za izdržavanje logora na raspolaganje stave novčana sredstva iz blokiranih bankovnih računa ili

[451] Opširno o najvažnijim stavovima nadbiskupa Stepinca, o položaju Katoličke crkve u NDH kao i o temeljnim historiografskim problemima usp. Jure KRIŠTO: *Sukob simbola: politika vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001. Usp. i Esther GITMAN: "Nadbiskup Alojzije Stepinac, 1941. – 1945., pod povećalom povjesničara i diplomata", u: *Kardinal Stepinac: Svjedok istine*, Zbornik radova s međunarodnoga simpozija, Zagreb, 2009., 183.-212.
[452] Opširnije usp. Jure KRIŠTO: "Katolička crkva i Židovi u vrijeme NDH", *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 138.-147. Opširno vidi J. KRIŠTO: *Sukob simbola*, 263.-322.
[453] N. LENGEL KRIZMAN: "Logori za Židove u NDH", 96. Usp. i Ivo GOLDSTEIN: "Solidarnost i pomoć Židovima u Hrvatskoj", *Radovi*, ZHP, 34-35-36, Zagreb, 2001.-2004., 205.-228.

iz prikupljene kontribucije, što je svaki put bilo odbijeno. Osim brige o obiteljima koje su ostale bez sredstava, brige o opskrbi sabirališta i transporta za logore, tri najveće židovske općine (Sarajevo, Zagreb i Osijek), su morale izdržavati logore u Đakovu, Loborgradu i Gornjoj Rijeci, za što je država doznačivala nedovoljna sredstva.[454] Primjerice, u državnom proračunu je u te svrhe 2. listopada 1941. otvorena tzv. *navjera* "za izdržavanje interniraca u sabirnom logoru u Jasenovcu", za što je do kraja 1941. osigurano tek 400.000 kuna.[455] Iz fonda podržavljenog židovskog novca, u travnju 1942., Ured za podržavljeni imetak *Državne riznice* je Židovskoj bogoštovnoj općini iz Zagreba, temeljem njezina zahtjeva, isplatio 6,500.000 kuna za uzdržavanje židovskih logora.[456] Prema tajniku Židovske bogoštovne općine dr. Dragutinu Rosenbergu, između rujna 1941. i rujna 1942. od Vlade je primljeno 14 milijuna kuna, dok je od židovskih organizacija, odnosno ogranka JDC-a u Budimpešti primljeno 3,88 milijuna kuna.[457]

Kako bi se što kvalitetnije brinule o nametnutim obvezama Židovske bogoštovne općine u Zagrebu i u Osijeku su osnovale i posebne ustanove preko kojih su provodile djelatnost pomoći. Tako je izdržavanje interniranih Židova u potpunosti palo na teret socijalne organizacije *Skrb za logore* koje su raspolagale autonomnim financijama, a osnovane su pri židovskim općinama u Osijeku i Zagrebu.[458] Osim izdržavanja logora, općine su morale izdržavati i sve židovske emigrante iz drugih dijelova Europe koji su se na početku rata zatekli na prostoru NDH. S obzirom na iznimno velike financijske izdatke, oduzimanje imovine kroz proces podržavljenja, Židovska općina iz Zagreba nije bila financijski sposobna

[454] N. LENGEL KRIZMAN: "Logori za Židove u NDH", 96.-97. Usp. i molbu Židovske bogoštovne općine iz Zagreba od 8. prosinca 1941. upućenu Državnom ravnateljstvu za gospodarsku Ponovu da se dodijeli redovni mjesečni iznos od 2,82 milijuna kuna za izdržavanje 6.700 zatočenika. A. MILETIĆ: *Koncentracioni logor Jasenovac 1941 – 1945.: Dokumenta*, knj. I, 103.-104.; M. KEVO: "Počeci logora Jasenovac", 489.
[455] M. KEVO: "Počeci logora Jasenovac", 488.
[456] I. GOLDSTEIN: "Dobrotvorno i socijalno djelovanje židovske zajednice u Zagrebu u 19. i 20. stoljeću", 296.
[457] Y. BAUER: *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939 – 1945*, 282., 484.
[458] ISTO, 295. Opširnije vidi I GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 385.-402.

u potpunosti zadovoljiti sve potrebe interniranih Židova koje joj je nametnula vlast.[459] Već ranije, Židovi su dodatno opljačkani i nametanjem plaćanja niza kontribucija u vidu otkupnina u gotovu novcu, čime su bili dodatno osiromašeni i financijski uništeni. Naime, po uzoru na praksu provođenu u Trećem Reichu, Nijemci su u Zagrebu već 10. i 11. travnja 1941. uhitili nekoliko javnih i kulturnih radnika Židova, a ustaše su zatim između 25. i 28. travnja uhitile veću skupinu odvjetnika, odvjetničkih pripravnika i pojedine imućne Židove te ih sve internirali u logor u Kerestincu. Prvotna kontribucija od 500 kg zlata je u svibnju 1941. povišena na tonu zlata, a nakon pregovora, odnosno isplate kontribucije. Istovjetni događaji su se tijekom travnja i svibnja dogodili i u Osijeku, Srijemskoj Mitrovici, Zemunu, Požegi, Bjelovaru, Bihaću itd.[460] Stoga je Židovska općina iz Zagreba, jedina koja je u NDH djelovala cijeli rat, za pomoć obraćala zagrebačkom nadbiskupu Stepincu, HCK-u, Schmidlinu i MOCK-u, raznim židovskim organizacijama u svijetu, a prije svega S. Mayeru, predsjedniku Federacije židovskih općina Švicarske i predstavniku JDC-a (JOINT) u Švicarskoj.

U pomaganje interniranih Židova se među prvima uključilo nacionalno društvo Crvenog križa koje je još sredinom 1941. dobilo odobrenje Ravnateljstva ustaškog redarstva da prima pakete za zatočene Židove, od kojih su tokom puta do odredišta mnogi bili opljačkani, ali i da pruža pomoć u hrani transportima koji su se kraće vrijeme zadržavali na sporednim željezničkim kolosijecima u Zagrebu.[461] S približavanjem zime pogoršali su se životni i radni uvjeti u jasenovačkom logoru, a zatočenicima se ništa nije moglo izravno poslati, pa se rodbina interniranih osoba često obraćala na Crveni križ NDH, kojem je izdano posebno dopuštenje za dostavu životnih potrepština u logor.[462] Povjesničar Ivo Goldstein na više mjesta spominje da je isključivo Židovska općina iz Zagreba slala pakete zatočenicima,

[459] Prema dokumentaciji *Ureda za podržavljeni imetak* iz rujna 1943. samo podržavljenjem imovine bez naknade Židovima je oduzeto oko 6,7 milijardi kuna. Usp. N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 62.
[460] Opširnije vidi N. LENGEL KRIZMAN: "Logori za Židove u NDH", 91.-93.
[461] N. LENGEL KRIZMAN: "Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: Ženski sabirni logori 1941.-1942.", 9.
[462] M. KEVO: "Počeci logora Jasenovac", 488.

ali te tvrdnje opovrgavaju, među inima, i navodi zabilježeni u memoarskim zapisima preživjelih zatočenika. U tom kontekstu se zanimljivim čini svjedočanstvo Egona Bergera, Židova koji je u jasenovačkom logoru bio zatočen 44 mjeseca, koji svjedoči da su paketi primani od članova obitelji, a bilo je i zatočenika koji nisu primali pakete jer im ih nitko nije mogao poslati. Stoga je u jasenovačkom logoru, u proljeće 1942. osnovana *Zajednica paketa*, gdje su tri logoraša postavljena za svojevrsne *carinike* koji su oduzimali određeni dio hrane, pa su sklapani novi paketi koji su, prema abecednom redoslijedu, dijeljeni zatočenicima koji pakete nisu primali ni od koga.[463]

Od početka svibnja 1943. sve akcije oko osiguranja pomoći za židovske potrebe na sebe je preuzeo J. Schmidlin, stalni predstavnika MOCK-a u Zagrebu, za što je Saly Mayer, u svojstvu predstavnika JOINT-a za Europu, odobrio mjesečni kredit u iznosu od 10.000 švicarskih franaka, a kredit je početkom 1945. udvostručen pa je odobreni mjesečni kredit bio 20.000 CHF.[464] Novac je dostavljan preko Alfreda Silberscheina, predstavnika organizacije RELICO (*Committee for the Relief of War-Stricken Jewish Population*) u Švicarskoj.[465] Naime, sredstva je osiguravao Saly Mayer, a Silberschein je švicarskom poslovnom čovjeku Hockeyu uplaćivao franke, koje je on u kunama isplaćivao u Zagrebu. Nadzor nad tim transakcijama je imao MOCK preko predstavnika u Zagrebu. Na takav pristup su se upravo posredstvom Schmidlina 30. kolovoza 1943. žalili predstavnici Židovske općine u Zagrebu. Dr. Robert Glückshtal i O. Kiŝicky su prigovarali što se isplata u kunama obavlja prema službenom tečaju (1 CHF = 100 kn), koji nije odgovarao trenutnim inflatornim kretanjima, pa su od Mayera tražili da povoljnije oblikuje tečaj, primjerice, 180 kuna za franak.[466] Nejasno je na koji način je Saly Mayer mogao udovoljiti ovoj molbi, osim ako predstavnici Židovske

[463] E. BERGER: *44 mjeseca u Jasenovcu*, 65.
[464] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 570.
[465] Y. BAUER: *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939 – 1945*, 283., 484.
[466] ACICR, G. 59/2/151 – 15, Israélites, Secours et questions de principe, Secours à la Croatie (27.04.1943-09.11.1943.). Usp. i M. KEVO: *Veze MOCK-a i NDH*, 86.-89.

općine svojom žalbom nisu očekivali kako će navesti Mayera da se mjesečni iznosi u Zagreb dostavljaju u švicarskim francima.

Prema predstavnicima MOCK-a, nadbiskup Stepinac je bio ključna osoba na ovim prostorima u Drugom svjetskom ratu koja je bila voljna pomoći bez obzira na političku, vjersku ili rasnu pripadnost osoba u potrebi. O tome svjedoče i dopisi Židovske bogoštovne općine koji su slani u Ženevu, ali i Salyju Mayeru, predsjedniku Federacije židovskih općina Švicarske, u kojima je potvrđeno da Općina posredstvom poslanika Schmidlina intenzivno pregovara s nadbiskupom oko osiguranja financijskih sredstava, hrane i raznih oblika pomoći, a nadbiskup je obećao kako će preko nadbiskupijskog Caritasa u potpunosti preuzeti skrb o interniranim Židovima, ako za to bude bilo potrebe, obećao je i da će zaštiti staračke domove.[467] Na ostvarenje nekih od danih obećanja nije se dugo čekalo, pa je tako, primjerice, već 8. prosinca 1943., kada se Umirovljenički dom „Lavoslav Schwartz" našao u opasnosti, Stepinac o svom trošku iselio štićenike doma na crkveno imanje u Brezovici, gdje je nadogradio još jednu prostoriju te uzdržavao Dom do završetka rata.[468] Nepotrebno je uopće spominjati kakav utjecaj su ovi nadbiskupovi postupci imali kod ustaških vlasti, ali isto tako je bitno dodati kako je time samo učvrstio veoma povoljna uvjerenja koja su o njemu stekli u Ženevi. Prema tekstu Amiela Shomronyja kojim se kod jeruzalemskog muzeja Jad Vašem zauzima za proglašenje nadbiskupa Stepinca "Pravednikom među narodima", nadbiskup Stepinac je već 1941. zagrebačkom nadrabinu Miroslavu Šalomu Freibergeru za pomoć siromašnim Židovima davao "svakog mjeseca velike svote novca… prije toga Židovi su dolazili po novčanu potporu na Kaptol, međutim, to je postalo opasno, jer kada bi vlasti

[467] ACICR, ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec Monsieur Schmidlin : Lettres reçue (décembre 42-juin43). Schmidlinov obavijest (br. XXVII) upućena MOCK-u, 27. IV. 1943.

[468] J. KRIŠTO: "Katolička crkva i Židovi u vrijeme NDH", 144. Nasuprot tome, I. Goldstein navodi da su uzdržavanje Doma financirale židovske organizacije iz Švicarske putem Židovske bogoštovne općine iz Zagreba, jer se tako predlagalo u dopisu prvostolnog Kaptola "da Vaša općina o svom trošku, a s odobrenjem državnih vlasti smjesti starce i djecu." Ipak, Goldstein otvorenom ostavlja i mogućnost da je dio novca davala i Crkva. Usp. I. GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 558.

vidjele da se Židovi okupljaju na jednom mjestu, pokupili bi ih na ulici, a bilo je i ljudi koji su ih slijedili i otimali im novac.“[469]

S obzirom na ratne okolnosti i potrebe stanovništva diljem svijeta, Međunarodni odbor iz Ženeve je raspolagao veoma malim, gotovo zanemarivim financijskim sredstvima, pa je novac osiguravan na više načina, i tražen je na mnogim stranama. Što se tiče pomoći za zatočene Židove, Međunarodni odbor se uglavnom obraćao na židovske organizacije diljem svijeta, a osobito u SAD-u. Premda su manje količine lijekova i živežnih namirnica već bile dostavljane Židovskoj općini u Zagreb, Međunarodni odbor već od prosinca 1943. pokušava osigurati veća financijska sredstva kako bi se povela ozbiljnija humanitarna akcija u korist Židova koji su bili zatočeni u koncentracijskim logorima u NDH. Tako se vodstvo MOCK-a obratilo na *Intergovernmental Committee on Refugees* (Međuvladin odbor za izbjeglice) u Londonu zatraživši 300.000 švicarskih franaka za dostavu humanitarne pomoći u koncentracijski logor Theresienstadt te za Židove koji su se nalazili u logorima na području Hrvatske, Slovačke, Mađarske i Rumunjske. Izgleda da zamoljena organizacija nije udovoljila molbi jer se početkom 1944. američka *Uprava za ratne izbjeglice* (WRB) ponudila da će navedeni projekt poduprijeti sa 100.000 dolara (429.000 CHF), a kao izvor financiranja je označen *American Joint Distribution Committee* (označavan kao JOINT i JDC). Međunarodni odbor je pristao na ove prijedloge i sve daljnje aktivnosti su provođene u suradnji sa Salyjem Mayerom, predstavnikom JOINT-a u Švicarskoj, pa je američki WRB Međunarodnom odboru iz Ženeve odobrio kupovinu potrebne robe u Mađarskoj, Rumunjskoj i nekim neutralnim državama.[470] Povjesničar I. Goldstein navodi kako je JOINT izravno preko Međunarodno Crvenog križa u tri navrata poslao „velike i krasne pošiljke“ raznih lijekova, osobito onih kojih je u Zagrebu manjkalo. Sve su pošiljke, uglavnom, proslijeđene u logore, a jedna od tih

[469] I. GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 570.
[470] R. W. ZWEIG: “Feeding the Camps: Allied Blockade Policy and the Relief of Concentration Camps in Germany, 1944-1945“, 832.-833. O aktivnostima JOINT-a u korist Židova u Europi za vrijeme Drugog svjetskog rata usp. Yehuda BAUER: *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939 – 1945*.

pošiljki („11 sanduka s ljekarničkim proizvodima“), koja je u srpnju 1943. pristigla na adresu Hrvatskog Crvenog križa, distribuirana je u logore preko zagrebačke Židovske općine.[471] Ovdje moram spomenuti kako je bila uobičajena praksa Međunarodnog odbora da se sve pošiljke humanitarne pomoći adresiraju na nacionalnu organizaciju Crvenog križa kako bi se izbjeglo nepotrebno plaćanje visokih poštanskih troškova budući da je svako nacionalno društvo Crvenog križa vlastita država oslobodila plaćanja tih troškova. Međutim, pošiljke su nakon primitka bile distribuirane preko Stalnog predstavništva Međunarodnog odbora ili je posao povjeren nacionalnoj organizaciji uz obvezatan nadzor predstavnika MOCK-a. Početkom studenoga 1943. S. Mayer je na račun *Mješovitog povjerenstva za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa uplatio iznos od 10.000 švicarskih franaka za akciju pomoći Židovskoj općini iz Zagreba.[472] Nekoliko dana kasnije zagrebačka Židovska bogoštovna općina je Schmidlinu dostavila veći popis lijekova potrebnih za internirane u logorima te za staračke domove o kojima je skrbila Židovska općina.[473] Schmidlin je odmah uputio dopis *Odjelu za pomoć* MOCK-a u Ženevi, u kojim je predlagao da bi najbolje bilo slanje vagonskih pošiljaka pomoći na Židovsku općinu u Zagrebu ili na Hrvatski Crveni križ, a raspodjela pomoći bi se obavila pod strogim nadzorom zagrebačkog Ureda Međunarodnog odbora.[474]

Nakon što je početkom srpnja 1944. obavio posjet ustaškim logorima, Schmidlin je preko MOCK-a organizirao dopremanje pomoći u Zagreb i njezino otpremanje u Jasenovac. Već ranije su izvjesne količine živežnih namirnica, odjevnih predmeta, vitamina, lijekova i farmaceutskih pripravaka bile adresirane na Središnji ured HCK-a koje je nakon dopreme preuzimao Schmidlin i prosljeđivao zagrebačkoj Židovskoj bogoštovnoj općini, koja je tim potrepštinama opskrbljivala Židove zatočene u ustaškim logorima. Dakle, nakon obavljenog

[471] I. GOLDSTEIN: “Dobrotvorno i socijalno djelovanje židovske zajednice u Zagrebu u 19. i 20. stoljeću“, 298.
[472] ACICR, G. 59/2/151 – 15, Israelites, Secours et questions de principe, Secours à la Croatie. *Dopis Mješovitog povjerenstva za pomoć* upućen Tajništvu MOCK-a, 9. XI. 1943.
[473] ISTO, Dopis Židovske općine upućen Uredu MOCK-a u Zagrebu, 17. XI. 1943.
[474] ISTO, Schmidlinov dopis upućen Odjelu za pomoć MOCK-a u Ženevi, 23. XI. 1943.

posjeta logorima Schmidlin je u kolovozu i rujnu 1944. organizirao otpremanje većih pošiljaka odjevnih predmeta, obuće, živežnih namirnica, hrane lijekova i sanitetskog materijala koje je osiguralo *Mješovito povjerenstvo za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa iz Ženeve.[475] Prema Schmidlinovim tvrdnjama koje je izložio u pismu predsjedniku Međunarodnog odbora, o primanju pomoći iz logora nije dolazilo previše pismenih potvrda i ta je pomoć bila mnogo izdašnija nego što to prikazuju sačuvane logorske potvrde o primanju pomoći u hrani, lijekovima, odjeći i obući, a Schmidlin je bio siguran da su logorske vlasti zloupotrebljavale pošiljke humanitarne pomoći.[476] Najočitiji primjer onemogućavanja rada Međunarodnog odbora u korist zatočenika se dogodio krajem rujna 1944. kada je u Jasenovac upućeno 6 tona živežnih namirnica koje je zagrebački Ured Međunarodnog odbora nabavio za zatočene Židove. Zatočenicima je tom prilikom podijeljeno 1.200 paketa hrane, a usprkos tome što je kamion bio obilježen oznakama Međunarodnog odbora logorska uprava je jednostavno zaplijenila kamion, a sve Schmidlinove intervencije kod Ministarstva unutarnjih poslova su bile uzaludne, pa je nastavak akcije pomoći postao neizvediv.[477] Međunarodni odbor je uz pomoć S. Mayera preko *Mješovitog povjerenstva za pomoć* planirao slati pakete sa živežnim namirnicama svakih 15 dana, tj. dvaput mjesečno.[478] Prema prijedlozima Židovske općine, paketi sa živežnim namirnicama su trebali sadržavati sušeno meso, sir, tjesteninu, suho voće, marmeladu, brašno, dvopek, riblje konzerve, sušeno povrće, kondenzirano mlijeko, vitamine, limun, bombone, čokoladu, a u pakete bi se pridodali zaprška, kruh, luk, jaja i rano povrće koji bi se nabavili na hrvatskom tržištu.[479] Međutim, sve aktivnosti Međunarodnog odbora u korist Židova zatočenih u koncentracijskim logorima

[475] ACICR, G. 3/48s, Mission de MMrs Gloor-Marti et Siordet aux Balkans 1947-1949, Correspondance diverse 1947-1949. Sedam potvrda zatočeničkog povjerenika o primitku pomoći u kolovozu i rujnu 1944.
[476] ACICR, G. 17/00 III, Mémorandum au Gouvernement yougoslave, août 46-mars 48. Schmidlinovo pismo od 18. VI. 1947. upućeno MOCK-u.
[477] ACICR, G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 23.
[478] ACICR, G. 59/2/151 – 15, Israelites, Secours et questions de principe, Secours à la Croatie. Dopis J. Schwarzenberga upućen S. Mayeru, 3. IV. 1944.
[479] ACICR, B SEC DAS ZA – 28.02, Correspondance générale, Délégation du CICR à Zagreb (03.07.1943-27.02.1945.). Prijedlog Židovske općine iz Zagreba o sastavu paketa, 6. IV. 1944.

osujetila je logorska uprava u Jasenovcu kada je rekvirirala jedini kamion koji je na raspolaganju imalo zagrebačko Stalno predstavništvo MOCK-a.

Od ostalih najvažnijih aktivnosti koje su bile u izravnoj ili neizravnoj vezi s pomaganjem Židovske općine iz Zagreba, treba dodati da je Međunarodni odbor posredstvom *Mješovitog povjerenstva za pomoć* povremenim pošiljkama humanitarne pomoći pomagao i poljske Židove koji su izbjegli u Jugoslaviju, a nakon izbijanja rata su se nalazili u domu za djecu u Malinskoj.[480] Istodobno je pripremljena pošiljka lijekova koju je uz pomoć HCK-a poljskim izbjeglicama trebao razdijeliti stalni predstavnik Schmidlin.[481] Pošiljku lijekova je trebala pratiti švicarska medicinska misija, ali je hrvatska Vlada odbila dati suglasnost za dolazak misije, pa je Švicarski Crveni križ novac preusmjerio za pomoć djeci u NDH.[482]

Prema zaključku američkog povjesničara Yehude Bauera, upravo je Schmidlinovo postavljanje na mjesto stalnog predstavnika Međunarodnog odbora u Zagrebu bilo ključni događaj za preživljavanje ono malo Židova što su ostali u NDH. Od njegova postavljanja u Zagrebu JDC (JOINT) je pomagao u obliku paketa sa živežnim namirnicama uz dodjelu financijskih sredstava, mlijeka i odjevnih predmeta što je Židovima dopremano posredstvom MCK-a (*Mješovito povjerenstvo za pomoć* MOCK-a i Lige društava CK-a).[483] Istodobno, zahvaljujući Schmidlinovoj intervenciji u listopadu 1944. uhićeni predstojnici Židovske općine dr. Glücksthal i O. Kiŝicky su oslobođeni pa su nastavili rad u korist zatočenih Židova.[484]

---

[480] ACICR, G. 17/151 – 71 Cro. Correspondance avec la Croix-Rouge croate & Correspondance avec les autorités Croates, Séance de travail avec Monsieur Schmidlin du 17 mars 1944. Zapisnik sa sastanka održanog 17. III. 1944. u Ženevi, 4.
[481] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 551.
[482] ISTO. Vidi iduće poglavlje.
[483] Y. BAUER: *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939 – 1945*, 284.
[484] ISTO.; ACICR, G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 23.

Pomoć Švicarskog Crvenog križa

Prema djelokrugu rada Međunarodnog odbora iz Ženeve jedan od aspekata rada od osobitog značaja je bio rad u korist ratom postradale, raseljene i nestale djece. Stoga je svaki stalni predstavnik Međunarodnog odbora na terenu morao voditi posebnu brigu o djeci koja su u ratnim okolnostima ostala bez jednog ili oba roditelja. Prije dolaska J. Schmidlina na mjesto stalnog predstavnika MOCK-a u Zagreb, prve aktivnosti u korist ratom postradale djece provodili su Hrvatski Crveni Križ i Caritas Zagrebačke nadbiskupije. Primjerice, dobrovoljne sestre bolničarke HCK-a su već krajem lipnja 1941. priredile humanitarni koncert u Zagrebu u svrhu prikupljanja financijskih sredstva za hrvatsku ratnu siročad.[485] Usprkos sporadičnim akcijama koje je u korist ratom postradale djece provodio HCK-a, sustavno organiziranu skrb za djecu je provodio jedino Caritas Zagrebačke nadbiskupije. Budući da se već na početku rata po selima zateklo djece koja su ostala bez oba roditelja, zagrebački nadbiskup A. Stepinac je odmah izrazio spremnost da se povede briga o napuštenoj i u ratu stradaloj djeci, što je ulazilo u sklop Pomoćne akcije Caritasa za izbjeglice, koju je vodila Terezija Škringer.[486]

Osim akcija Caritasa u korist napuštene i u ratu stradale djece, zagrebački nadbiskup je osobno više puta intervenirao kod vlasti NDH kako bi se židovska djeca prebacila u Tursku, a na početku 1942. je preko kardinala Luigija Maglionea, vatikanskog tajnika, bez uspjeha pokušao postići da se 200 djece židovskog podrijetla iz Zagreba, uglavnom bez roditelja i koja žive bijedno "zbog antisemitskih zakona", prebaci u Italiju.[487] Povjesničar I. Goldstein navodi postojanje dokumenata o akcijama institucija Katoličke crkve za spašavanje židovske djece, te da su poznata najmanje dva slučaja u kojima je Zagrebačka nadbiskupija smještala

[485] "Koncert u korist ratne sirotčadi", *Hrvatski narod*, 130, 26. VI. 1941., 13.
[486] Vilim CECELJA: "Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa", *Hrvatska revija*, XL, 4 (160), Barcelona-München, prosinac 1990., 713.
[487] J. KRIŠTO: "Katolička crkva i Židovi u vrijeme NDH", 144.; I. GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 569.

židovsku djecu u hrvatske obitelji u Ludbregu, dok je dio židovske djece iz Zagreba koji je ostao bez roditelja smješten u katoličke obitelji, gdje su pokrštena i time spašena, ali njihov broj se čak ni približno ne može utvrditi.[488] U akciju prihvaćanja i smještanja djece stradalih obitelji koja su bila izravno pogođena ratnim okolnostima uključio se i Odjel za udružbu (socijalnu skrb) Ministarstva zdravstva i udružbe NDH, najviše zalaganjem prof. Kamila Brösslera, načelnika u Odjelu za udružbu.[489] Tako su djeca stradalih i ugroženih obitelji smještana u postojeća prihvatilišta i u državne domove, primjerice, na Josipovcu u Zagrebu, u dječje domove u Osijeku, Jastrebarskom itd.[490] Osim organizacija i ustanova materijalna sredstva su darovali i mnogi pojedinci. Tako je Papa Pio XII. 10. travnja 1942. darovao 11.000 američkih dolara za hrvatsku ratnu siročad.[491]

Posebno zahtjevna situacija u skrbi za djecu u NDH se javila sredinom 1942. Tada je sestra Monika Štampalija u Zagreb donijela prve vijesti o sudbini kozaračke djece, koja su nakon ofenzive ustaško-njemačkih snaga na Kozaru ostala u logorima Jasenovac i Stara Gradiška jer su im roditelji otpremljeni na prisilni rad u Reich, o čemu je izvijestila prof. Kamila Brösslera.[492] Radilo se o više od 10.000 djece do navršenih 12 godina života. Odmah nakon dobivanja prvih podataka o sudbini te djece Diana Budisavljević je pokrenula te vodila veliku akciju oslobađanja djece iz logora.[493] U tome je imala nesebičnu podršku i pomoć prof. Kamila Brösslera, a u akciji su izravno sudjelovali Hrvatski Crveni križ i Caritas Zagrebačke nadbiskupije. Prema navodima prof. Brösslera, Hrvatski Crveni križ je u na raspolaganje stavio potrebno osoblje, ali su čelnici nacionalne organizacije CK-a to učinili tek nakon

---

[488] I. GOLDSTEIN (S. GOLDSTEIN): *Holokaust u Zagrebu*, 576.
[489] O prof. Kamilu Brössleru vidi Ćiril PETEŠIĆ: "Kamilo Brössler – naš Pestalozzi", *Zbornik za zgodovino školstva in prosvete /za povijest školstva i prosvjete*, 24, Ljubljana – Zagreb, 1991., 145.-165.
[490] ISTO, 153. Primjerice, o dječjem domu Jastrebarsko usp. Ćiril PETEŠIĆ: *Dječji dom Jastrebarsko: Dokumenti (1939.-1947.)*, Zagreb, 1990.
[491] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 98.
[492] Nikola NIKOLIĆ: *Kozaračka djeca: Jasenovački logor*, Zagreb, 1980., 82., 84.
[493] D. Budisavljević je svoj rad u korist ratom postradale djece u NDH bilježila u poseban dnevnik. Usp. *Dnevnik Diane Budisavljević 1941.-1945.* Suprotno općeprihvaćenom mišljenju i arhivskim izvorima, dr. Nikola Nikolić u svojoj knjizi o sudbini kozaračke djece uporno provlači tvrdnje da je cjelokupnu akciju oko spašavanja djece vodio prof. Kamilo Brössler te simpatizeri NOB-a prerušeni u djelatnike Hrvatskog Crvenog križa. Usp. N. NIKOLIĆ: *Kozaračka djeca: Jasenovački logor*., 79. i dalje.

pritisaka Međunarodnog odbora iz Ženeve. Naime, još u proljeće 1942. izaslanik MOCK-a dr. Robert Schirmer je posjetio prof. Brösslera te ga upoznao s podatkom da se logoru Stara Gradiška i u okolnim selima (Mlaka i Jablanac) nalaze djeca.[494] D. Budisavljević istodobno navodi kako je akciju pomagao i bojnik Albert von Kotzian, voditelj zagrebačke ispostave *Njemačkog ureda za nabavu radne snage* (*Deutsches Ministerium für Arbeiterbeschaffung*), čiji su djelatnici u logoru Stara Gradiška vrbovali zatočenike za rad u Trećem Reichu.[495] Akcija pomoći djeci je kasnije dobila i izvjesnu pomoć Međunarodnog odbora Crvenog križa, Međunarodnog Crvenog križa te Švicarskog Crvenog križa. Podatak da se u logorima nalazi veći broj djece potvrđuje i izvješće Ministarstva vanjskih poslova NDH upućeno Poglavniku, a koje je napisano oko 1. srpnja 1942. U izvješću se navodi problem smještanja djece iz logora, a vlasti su planirale zadužiti Ministarstvo udružbe NDH da na "odgoj" preuzme djecu bez roditelja te veliki broj ostale djece za što su, navodno, privolu trebali dati roditelji.[496]

Diana Budisavljević je pod okriljem HCK-a 9. i 10. srpnja 1942. obišla logor Stara Gradiška, a zatim je od vlasti uspjela ishoditi puštanje djece na slobodu. Djeca su sanitetskim vlakom pod okriljem i oznakama Hrvatskog Crvenog križa prevezena u Zagreb, a primljena su u barakama Prihvatne postaje HCK-a na glavnom kolodvoru.[497] Nakon dolaska u Zagreb djeca su smještavana u Zavod za gluhonijemu djecu i u Dom za državnu sirotčad u Zagrebu, zatim u Dječji dom u Jastrebarskom, na crkvenom imanju u Brezovici itd., a kasnije su kolonizirana po obiteljima u gradovima i u selima kao, primjerice, u župi Sveti Ivan Žabno.[498]

Uoči Božića 1942. bilten *Caritas Zagrebačke nadbiskupije* je objavio podatak da je posredstvom Caritasa po župama Zagrebačke nadbiskupije te Đakovačke ili Bosanske i

---

[494] Netočno se navodi kao dr. Štirmer i Stirmer. Vidi "Zapisnik Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača o saslušanju prof. Kamila Brösslera od 18. prosinca 1945.", Ćiril PETEŠIĆ: *Dječji dom Jastrebarsko: Dokumenti (1939.-1947.)*, 103.-104.
[495] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 59.-60., 78.-79.
[496] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Mladen Lorković: Ministar urotnik*, 196.
[497] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 69. i dalje.; N. NIKOLIĆ: *Kozaračka djeca: Jasenovački logor*, 97.-98.
[498] Usp. o tome Ćiril PETEŠIĆ: "Kolonizacija djece u župi sv. Ivan Žabno 1942. godine", *Croatica Christiana Periodica*, XV, 27, Zagreb, 1991., 149.-164.

Srijemske biskupije u 1942. kolonizirano 5.124 djece iz ratom ugroženih krajeva, a brigu o djeci je djelomično sufinancirala i država preko Ministarstva udružbe, koje je dalo dio živežnih namirnica za djecu u prihvatilištu te odobrilo milijun kuna pomoći za pokriće izdataka oko smještaja.[499] Osim navedenih napora Caritasa Zagrebačke nadbiskupije, o djeci ugroženoj ratnim okolnostima je skrbio i Caritas Vrhbosanske nadbiskupije, dok je preko Reis ul uleme i društva *Merhamet* kolonizirano još 1.500 djece, a u obiteljima je kolonizirano još 301 dijete.[500] Povjesničar Ljubo Boban navodi da je dio sredstava za pomoć djeci osigurao i dr. Augustin Juretić koji je nakon prvog povratka iz Rima, gdje je boravio u lipnju 1942., donio novac iz fonda izbjegličke vlade koji je upotrijebljen za zbrinjavanje djece.[501]

U radu oko pomaganja djece od travnja 1943. izravno sudjeluje i Međunarodni odbor Crvenog križa preko tek imenovanog stalnog predstavnika u Zagrebu te Međunarodni Crveni križ i Švicarski Crveni križ. Prema zabilješkama D. Budisavljević, krajem 1943. je preko J. Schmidlina, stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu, pristiglo 100 sanduka mlijeka iz Švedske koje je trebalo raspodijeliti u dječje domove.[502]

Već na početku obavljanja poslaničkog mandata u Zagrebu Julius Schmidlin je upoznao vrh Međunarodnog odbora u Ženevi s teškom situacijom koja je bila prisutna među stanovništvom iz istočne Bosne odakle je prisilno iseljeno na tisuće muslimana koji su pobjegli pred četnicima. Sudbina muslimana je bila predmet pažljivog praćenja od strane islamskog svijeta, koji je bio voljan i pomoći, ali i izvršiti određen pritisak na druge međunarodne čimbenike da bi prestalo nasilje nad muslimanima. Niz takvih zahtjeva je, između ostalog, upućen i Međunarodnom odboru CK-a u Ženevu, pa tako datiraju i izvješća

---

[499] Ć. PETEŠIĆ: "Kolonizacija djece u župi sv. Ivan Žabno 1942. godine", 149.; Ć. PETEŠIĆ: *Dječji dom Jastrebarsko: Dokumenti (1939.-1947.)*, 178.

[500] Sumarno izvješće o skrbi za ratom postradalu djecu zajedno s popisom domova i zavoda te brojem smještene djece vidi "Družtvovna skrb za siromašnu i postradalu djecu", *Rad i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, III, 5-6 (svibanj-lipanj), Zagreb, 1943., 232.-236.; Vidi i HR-HDA-0226: MZU NDH, Odjel za zdravstvo, 14197/1943. i 26037/1943.

[501] Lj. BOBAN: *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941 – 1943., Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, 167., bilj. 42.

[502] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 148., 152.

poslanika Schmidlina, koji je često izvještavao o sudbini muslimana te o humanitarnim organizacijama kao *Merhamet* ili *Narodna uzdanica* koje su ih pomagale.[503] Na temelju niza podataka obavijesnog karaktera, vrh Međunarodnog odbora CK-a u Ženevi je mogao informirati predstavnike islamskih država o stanju muslimanske populacije u NDH, ali isto tako poduzeti i korake u svrhu osiguranja pomoći. U povjerljivom izvješću R. Wilhema, člana MOCK-a, vrh organizacije je upoznat s problemima s kojima su se suočavali muslimani u NDH, a prema podacima dobivenim u razgovoru sa Schmidlinom, bilo je podignuto osam velikih prihvatnih logora i trebalo je osigurati pomoć za milijun i pol osoba.[504] O velikom opsegu ratnih stradanja muslimana, ali i o percepciji samih događaja, koja je bila prisutna u vlasti NDH, govori i podatak da je na inicijativu V. Vrančića oformljeno *Ministarstvo skrbi za postradale krajeve NDH*, a Paveliću je sugerirano da humanitarni resor povjeri muslimanu jer su upravo oni najveće žrtve ratnih stradanja.[505] Mehmed Alajbegović je 10. svibnja 1943. imenovan za ministra skrbi za postradale krajeve, posao resora se sastojao u organizaciji smještaja, prehrane i zdravstvene skrbi izbjeglog pučanstva i obnovi njihovih domova, a ministar je procijenio kako je u svibnju 1943. moglo biti oko 320.000 izbjeglica, najviše muslimana.[506] Nakon što su pristigle informacije o izbjeglicama na području između Sarajeva i rijeke Save, od kojih je bilo 108.000 djece do 14 godina starosti, bilo je pokušaja da se tom stanovništvu osigura izravna pomoć Švicarskog Crvenog križa. Međutim, budući da je veliki dio izbjeglica bio islamske vjeroispovijesti pokušalo se osigurati pomoć arapskih zemalja pa se Međunarodni odbor u svibnju 1944. obratio za pomoć nacionalnim društvima Crvenog polumjeseca Turske i Egipta.[507] Nacionalno društvo Crvenog polumjeseca i egipatska Vlada

---

[503] O organizaciji *Narodna uzdanica* usp. Ibrahim KEMURA: *Značaj i uloga „Narodne uzdanice" u društvenom životu Bošnjaka (1923. – 1945.)*, Sarajevo, 2002.
[504] ACICR, G. 17/151 – 71 Croatie, Correspondance avec la Croix-Rouge Croate & Correspondance avec les autorités Croates, Séance de travail avec Monsieur Schmidlin du 17 Mars 1944. Povjerljivo izvješće od 31. ožujka 1944.
[505] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941. – 1945.*, 165.; Usp. V. VRANČIĆ: *Branili smo državu*, II, 321.
[506] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941. – 1945.*, 165.-166.
[507] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, Genève, Juin 1948., 554.

su se odazvali pozivu MOCK-a i donirali su 30.000 egipatskih funti te pamuk za izradu odjeće, dok su u ljeto 1944. Jugoslavenski odbor Crvenog križa iz Londona te *Jugoslavensko društvo za pomoć* najavili da će u V. Britaniji nabaviti farmaceutske proizvode, a s obzirom da su obje države održavale diplomatske odnose daljnja distribucija pomoći iz egipatskih izvora je povjerena Jugoslavenskom odboru Crvenog križa.[508]

U rješavanje problematike postradale djece se uključio i Međunarodni Crveni križ, i to u suradnji s nacionalnom organizacijom Crvenog križa. Naime, još početkom studenoga 1942. vlasti NDH su osnovale *Odbor za pomoć Hrvatima stradalnicima*, koji je trebao blisko surađivati s HCK-om u pomaganju stradalnika.[509] Iako je Schmidlin na dužnost stupio tek početkom ožujka 1943., sporadična pomoć Međunarodnog odbora Crvenog križa i Lige društava Crvenog križa je već dostavljana djeci u NDH. Tako su, primjerice, u ljeto 1942. u Loborgrad, posredstvom Međunarodnog Crvenog križa (MCK), iz Portugala stigli paketi s više od 300 kg voća i 370 sanduka konzerviranih namirnica.[510]

Nekako s prvim pokušajima MOCK-a da olakša život stradalnicima i osobito djeci, u NDH je početkom svibnja 1943. osnovano *Ministarstvo skrbi za postradale krajeve NDH* na čije čelo je 10. svibnja postavljen Mehmed Alajbegović. Posao ovog resora državne uprave se sastojao u organizaciji smještaja, prehrane i zdravstvene skrbi za postradalo pučanstvo i djecu, koji se nadovezivao na rad *Ministarstva zdravstva i udružbe NDH*, odnosno *Caritasa, Narodne uzdanice* i *Merhameta*, dok je sam ministar Alajbegović uložio velike napore kako bi se pojačala skrb za izbjegličku djecu.[511]

---

[508] ISTO, 554.-555.
[509] "Osnovan odbor za pomoć Hrvatima stradalnicima", *Hrvatsko jedinstvo*, 10, 12. XI. 1942., 1.
[510] N. LENGEL KRIZMAN: "Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: Ženski sabirni logori 1941.-1942.", 18. Autorica netočno navodi da se radilo o pomoći Portugalskog Crvenog križa. Naime, Portugalski Crveni križ nije bio ovlašten za samostalno slanje pomoći na područja koja su bila pod izravnom ili neizravnom kontrolom Sila Osovine, već je u Portugalu kao neutralnoj zemlji kupovao naručene količine robe u korist Međunarodnog Crvenog križa (MOCK i Liga društava CK-a). S obzirom da je roba kupovana posredstvom Portugalskog Crvenog križa nosila je i njegove oznake, ali se radilo o pomoći Međunarodnog Crvenog križa.
[511] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941. – 1945.*, 165.-166.

Schmidlin je nakon stupanja na dužnost poslanika MOCK-a od 8. ožujka do početka travnja 1943. proveo u Švicarskoj, odnosno u Ženevi i u Bernu.[512] Za boravka u Švicarskoj Schmidlin je stupio u dodir s predsjednikom Švicarskog Crvenog križa s kojim je dogovarao veliku akciju pomoći za djecu u Hrvatskoj, a prvotno se razmišljalo da velike količine hrane, lijekova i odjevnih predmeta Švicarski Crveni križ stavi na raspolaganje Caritasu Zagrebačke nadbiskupije ili Hrvatskom Crvenom križu.[513]

Zbog nestašice određenih vrsta proizvoda u Švicarskoj, što je 1942. onemogućilo nekoliko humanitarnih akcija jer se jednostavno nije mogla nabaviti potrebna roba, Švicarski Crveni križ je u svrhu izbjegavanja takvih problema krajem 1942. ili početkom 1943. odlučio u Zagrebu otvoriti skladište hrane koje će biti pod nadzorom stalnog predstavnika MOCK-a u NDH. Namjera je bila uskladištenje hrane u vrijednosti od 500.000 švicarskih franaka, čija isporuka je započela u listopadu 1943.[514] Zahvaljujući kreditu koji mu je na raspolaganje stavio Švicarski Crveni križ, Schmidlin je uspio nabaviti velike količine živežnih namirnica koje su u listopadu 1943. bile na putu za Hrvatsku. U prvoj pošiljci se nalazilo 10 tona zaslađenog i nezaslađenog mlijeka u prahu, tona brašna i 1.500 kubika zaslađenog i nezaslađenog kondenziranog mlijeka, dok je druga pošiljka uz mliječne proizvode trebala sadržavati i velike količine kukuruza, grožđanog šećera, mesnih konzervi i vitamina.[515] Treća pošiljka je osim već spomenutih proizvoda trebala sadržavati i izvjesne količine potrepština za novorođenčad.

O aktivnostima Švicarskog Crvenog križa u korist djece je već početkom listopada 1943. pisao sarajevski *Katolički tjednik*, koji je ukazao na temeljne značajke akcije. Prema objavljenim podacima, od strane ŠCK-a je najavljeno upućivanje dopunske hrane za slabu i

[512] ACICR, G. 17, *Journal des délégués*, No. 11, mars 1943, 4. ; *Dnevnik Diane Budisavljević*, 123., 125.
[513] ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin 1943), Notice sur l'activité du CICR, 16. IV. 1943. ; ISTO, Correspondance avec Monsieur Schmidlin : Lettres reçue (décembre 42-juin43). Schmidlinovo izvješće o razgovorima koje je vodio s predsjednikom ŠCK-a u Bernu, 2. IV. 1943.
[514] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 347.
[515] ACICR, G. 3/00, Rapports généraux des délégations, Croatie – Schmidlin Julio. Obavijest br. 15 o radu u Hrvatskoj, 15. X. 1943., 1.

bolesnu djecu, tj. većih količina kondenziranog i konzerviranog zaslađenog mlijeka, kondenzirane „vitaminozne“ hrane za prehranu male djece kao i veće količine lijekova i farmaceutskih pripravaka za suzbijanje posljedica neuhranjenosti i slabe prehrane.[516]

Stalni predstavnik MOCK-a u Zagrebu J. Schmidlin je s vodstvom Središnjeg ureda Hrvatskog Crvenog križa dogovorio osnivanje posebne zaklade koja će obavljati distribuciju pomoći iz Švicarske. Tako je u rujnu 1943. u sastavu nacionalne organizacije Crvenog križa utemeljena zaklada *“Pomoć djeci“ Švicarskog Crvenog križa putem Hrvatskog Crvenog križa*, koja je mjesec dana kasnije započela s raspodjelom pomoći, a akcija u korist djece je trajala sve do kraja ožujka 1944.[517] Zaklada za pomoć djeci nije bila zatvorenog tipa, odnosno bila je otvorena i za darove sa svih strane, a zanimljivo je da je prvi novac u Zakladu, u iznosu od 50.000 kuna, položio dr. Friedrich Kästli, švicarski konzul u Zagrebu.[518] Međunarodni odbor je posredstvom *Mješovitog povjerenstva za pomoć* pripremio veću količinu lijekova za pomoć izbjeglim poljskim Židovima koju je trebala pratiti medicinska misija Švicarskog Crvenog križa, ali je hrvatska Vlada, bez nekog razumljivog objašnjenja, odbila dati suglasnost za primanje misije na području NDH. Stoga je Švicarski Crveni križ odustao od prvotne namjere o slanju isključivo medicinske pomoći te je odobrio kredit u iznosu od 200.000 švicarskih franaka za nabavku živežnih namirnica i lijekova, koje su razdijeljene posredstvom stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu, a radilo se, među inim, i o mjeri kojom se suzbijao nedostatak mlijeka za djecu Zagreba i okolice.[519] Švicarski Crveni križ je financijska sredstva za pomoć djeci u NDH, kao i mnogobrojnom civilnom stanovništvu diljem Europe, prikupljao iz vlastitih fondova i iz privatnih izvora. Sredstvima su kupovani švicarski proizvodi te su distribuirani posredstvom *Mješovitog povjerenstva za pomoć*, zajedničkog tijela MOCK-a i

[516] “Švicarska: Švicarski Crveni Križ i opet za našu djecu“, *Katolički tjednik* (Sarajevo), 40, 3. X. 1943., 3.
[517] “Rad Hrvatskog Crvenog Križa“, *RAD i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme*, IV, 1.-4. (siječanj-travanj), Zagreb, 1944., 105.; ”Velik poklon Švicarskog Crvenog Križa za našu djecu”, *Nova Hrvatska*, 273, 21. XI. 1943., 5.
[518] “Švicarski Crveni Križ za našu djecu“, *Nova Hrvatska*, 225, 25. IX. 1943., 5.
[519] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 551.

Lige društava CK-a, a u idućoj tablici su prikazane usporedne vrijednosti humanitarne pomoći koju je za ratom ugroženu djecu i civilno stanovništvo 1943. osigurao Švicarski Crveni križ iz Berna.

Vrijednost pošiljaka pomoći koju je osigurao Švicarski Crveni križ (1943.)*								
Zemlja	Francuska	Grčka	Hrvatska	Belgija	Srbija	Finska	Italija	***Svega***
Vrijednost	1,038.000	469.000	352.000	283.000	139.000	76.000	54.000	***2,411.000***
Udio (%)	43,05	19,45	14,60	11,74	5,77	3,15	2,24	***100,00***

Izvor: *Revue International de la Croix-Rouge, LXXV, No. 307, Genève, Juillet 1944*, 559.

* Vrijednost pomoći je iskazana u švicarskim francima (CHF).

Pomoć ŠCK-a se najčešće sastojala u mliječnim proizvodima za djecu, a radilo se o mlijeku, zatim kondenziranom mlijeku i mlijeku u prahu, zašećerenom mlijeku, Lactocau (mješavina sir-kakao), medu, odjeći, itd. Švicarski Crveni križ je određenim skupinama djece koja su izabrana nakon liječničkog pregleda, odnosno njihovim roditeljima ili skrbnicima, ponudio izbor primanja dopunske hrane od 100 ili 120 uzastopnih dana i to jednog mesnog obroka dnevno ili tri mesna obroka tjedno u kuhinjama koje su opskrbljene darom Švicarskog Crvenog križa. Tako je tom vrstom dopunske hrane krajem 1943. i početkom 1944. zbrinuto oko 10.000 bolesne i slabe djece, za što su otvorena 22 distributivna centra na čiju pomoć se oslanjalo 14 dječjih domova i bolnica, a raspodjelu hrane su nadgledale sestre HCK-a.[520] O uspjehu akcije "Pomoć djeci" ŠCK-a, ali i potvrda kako je pomoć distribuirana na čitavom području NDH, svjedoči pismo upravitelja Državnog dječjeg doma iz Kiseljaka kojem su priložene i snimke "postradale djece i siročadi" prije i nakon primanja dopunske hrane, "te su

[520] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 347.; *Dnevnik Diane Budisavljević*, 154.

neka od njih dobila i dvostruko na težini."[521] Prvotna Schmidlinova ideja se odnosila na uređenje javnih kuhinja gdje bi se distribuirala hrana, ali sam Schmidlin je krajem siječnja 1944. inicirao da se hrana dijeli u pokrajini jer je u pokrajini vladala veća bijeda i u Zagrebu, navodno, nije bilo dovoljno interesenata.[522]

O nesumnjivoj vrijednosti ove pomoći u mlijeku i mliječnim proizvodima koju je odobrio Švicarski Crveni križ govori i teška situacija oko opskrbe mlijekom u NDH, što se osobito odnosilo na grad Zagreb. U dnevničkim zapisima o situaciji koja je vladala krajem rujna 1943. piše i E. G. von Horstenau, opunomoćeni njemački general u NDH, koji je zabilježio da se meso i jaja dobivaju veoma teško čak i u trgovinama za predstavnike diplomatskog zbora, a mlijeka uopće nema.[523] Neosporno je da je mlijeko bilo neophodno potrebno malodobnoj i neuhranjenoj djeci, a da je osiguranje potrebnih količina mlijeka za djecu predstavljalo veliki problem, u tekstu o spašavanju kozaračke djece, potvrđuje i prof. K. Brössler. Stoga je preko stalnog predstavnika Međunarodnog odbora u Zagrebu primano kondenzirano mlijeko ŠCK-a, čime je omogućeno da se maloj djeci kroz čitavu zimu dnevno daje pola litre zdravog i punovrijednog mlijeka, dok je skrb za djecu smještenu po selima vodio Caritas Zagrebačke nadbiskupije.[524] Osim vlastitih nastojanja koja su rezultirala uspjehom, Schmidlin je u osiguranju pomoći za djecu u NDH imao i veliku podršku Hrvata koji su se nalazili u Švicarskoj. Tako iz dopisa zagrebačkog nadbiskupa Stepinca koji je 1. prosinca 1943. uputio Odjelu za bogoštovlje Ministarstva bogoštovlja i nastave NDH saznajemo da se najviše ima zahvaliti nastojanjima dr. Augustina Juretića da je Međunarodni Crveni križ u NDH odlučio poslati živežne namirnice, lijekove i mlijeko za djecu.[525] Međunarodni odbor je u više navrata prikupio vunu za izradu odjevnih predmeta, a najčešće

---

[521] "Velika skrb za nastradale", *Nova Hrvatska*, 78, 1. IV. 1944., 10.
[522] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 152., 154.-155.
[523] V. KAZIMIROVIĆ: *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941 – 1944*, 175.-176.
[524] Ć. PETEŠIĆ: *Dječji dom Jastrebarsko: Dokumenti (1939.-1947.)*, 126.-127.
[525] Lj. BOBAN: *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941 – 1943., Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, 149.

se radilo o puloverima za djecu, pa je sredinom 1943. u dva navrata isporučio 1.200 pulovera za postradalu djecu u NDH.[526] U sklopu akcije *Pomoć djeci* ŠCK-a, a posredstvom stalnog predstavnika MOCK-a J. Schmidlina, Hrvatski Crveni križ je sredinom 1943. zaprimio prijedlog Švicarskog Crvenog križa kojim je na tromjesečni oporavak u Švicarskoj pozvano 500 hrvatske djece.[527] Središnji ured HCK-a je ponudu otklonio, ali je iz drugih izvora vidljivo da je odluku o odbijanju inicijative ŠCK-a u stvari donio Poglavnik zajedno s njemačkim poslanikom Kascheom u strahu da bi udovoljavanje prijedlogu moglo rezultirati nepovoljnom promidžbom o stanju u NDH.[528]

Švicarski Crveni križ je sa slanjem pomoći za djecu u NDH nastavio do početka 1945., ali upravo je akcija u korist djece Zagreba i okolice, koja se održavala krajem 1943. i početkom 1944., bila najopsežnija i najvrjednija akcija ŠCK-a. Prema skupnim podacima koje je iznijelo *Mješovito povjerenstvo za pomoć* MOCK-a i Lige društava CK-a, Švicarski Crveni križ je tom akcijom pomogao oko 30.000 djece koja su primila najosnovnije živežne namirnice te su lakše preživjela zimu. U Zagrebu je 2.400 djece do dvije godine života, 300 bolesne djece do navršene četiri godine života te 300 djece koja su bila smještena u bolnicama i prihvatilištima za vrijeme trajanja akcije primilo 320.000 porcija kvalitetnog mlijeka, dok je posredstvom Ravnateljstva za udružbu još 24.000 djece iz grada te 5.000 djece iz okolnih naselja primilo preko 2 milijuna porcija raznih živežnih namirnica poput kruha, mlijeka, sira, vitamina itd.[529] Istovremeno, navedene akcije ŠCK-a *Mješovito povjerenstvo za pomoć* je pratilo većim pošiljkama lijekova i farmaceutskih proizvoda u Hrvatsku, osobito vitamina, posebnih farmaceutskih pripravaka te više od 3 milijuna doza inzulina.[530] Istovremeno, Schmidlin je u više navrata s humanitarnom pomoći ŠCK-a pomogao i akciju u korist djece

[526] *Bulletin d'informations du CICR*, No. 3, Genève, 15. VII. 1943., 7.; "Vijesti Hrvatskog Crvenog Križa", *Nova Hrvatska*, 181, 5. VIII. 1943., 5.
[527] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 551.
[528] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, I, 29.
[529] AFIRC, 16735, *Service d'information pour les Sociétés nationales de la Croix-Rouge*, No. 95, 15e Février 1944; *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVII, No. 315, Genève, Mars 1945., 206.
[530] ISTO, 207.

koju je provodila Diana Budisavljević pa je tako, primjerice, početkom prosinca 1943. za pakete koji su slani djeci u logorima izdvojio sir, kondenzirano mlijeko i vitamine, a 12. siječnja 1944. je u dopisu upućenom D. Budisavljević potvrdio dostavu vitaminskih preparata za djecu, dok je za sve buduće pošiljke za djecu na raspolaganje stavio vitaminske preparate kojima raspolaže zagrebački Ured Međunarodnog odbora.[531]

Kada se radilo o pomoći djeci posebno pitanje je predstavljala sudbina djece u talijanskim logorima za zaštitnu internaciju civila, poput logora na Rabu. Prema N. Lengel Krizman, od kraja 1942. više slovenskih dobrotvornih društava je opetovano molilo da se iz talijanskog logora na Rabu puste djeca, kao i trudnice te majke s dojenčadi koje su zbog nedostatka hrane, obuće i lijekova bile u veoma teškom stanju. Molbu je, putem Ministarstva unutrašnjih poslova NDH, 7. siječnja 1943. uputio i Hrvatski Crveni križ, ali ta je molba, kao i ona da se hrvatskim vlastima predaju djeca odvedena s roditeljima s Raba u logore u Italiji, bila odbijena.[532] Za sudbinu stanovništva dalmatinskih otoka se početkom 1943. zainteresirao i Međunarodni odbor CK-a, osobito od ožujka 1943. kada je stalni predstavnik iz Zagreba javio o teškom položaju u kojem se našlo stanovništvo otoka Brača i Hvara nakon potpune obustave pomorskog prometa.[533] Stoga su predstavnici MOCK-a sredinom travnja 1943. stupili u dodir s talijanskim vlastima u vezi s uspostavom normalnog pomorskog prometa, a stalni predstavnik izbjegličke jugoslavenske Vlade u Ženevi je predložio da će osigurati 2.500 tona brašna za 40.000 stanovnika dalmatinskih otoka, koje je zbog savezničke blokade trebalo nabaviti na tržištima Mađarske, Rumunjske i Hrvatske. Akcija je propala jer se tražene količine brašna nisu mogle nabaviti na spomenutim tržištima, a jedino je Rumunjska ponudila 1.000 tona ječma, što je odbijeno. Jedino su hrvatske vlasti i nacionalno društvo Crvenog križa iskazali interes za pomoć stanovništvu dalmatinskih otoka, ali su se obratili talijanskim

[531] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 149., 152., 244.-245.
[532] N. LENGEL KRIZMAN: "Koncentracioni logori talijanskog okupatora u Dalmaciji i Hrvatskom primorju (1941.-1943.)", 262.
[533] ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec Monsieur Schmidlin : Lettres reçue (décembre 42-juin43). Schmidlinov obavijest (br. 54) upućena MOCK-u, 8. VI. 1943.

vlastima. Stoga se MOCK obratio na Švicarski Crveni križ koji je u srpnju 1943. odobrio 50.000 švicarskih franaka za pomoć djeci s otoka Brača i Hvara, ali projekt nije ostvaren s obzirom da su od listopada 1943. i hrvatske vlasti i nacionalno društvo Crvenog križa potpuno izgubile interes za ovaj projekt.[534] S obzirom na razvoj situacije oko projekta pomoći stanovništvu dalmatinskih otoka, koji u konačnici nije ni realiziran, izgleda kako su vlasti NDH namjeravale iskoristiti MOCK zbog unutrašnjih političkih problema vezanih uz Dalmaciju i tamošnje stanovništvo koji su nakon potpisivanja *Rimskih ugovora* krajem svibnja 1941. postali sastavni dio Kraljevine Italije. Naime, iskazivanje interesa za tamošnje stanovništvo i od strane hrvatskih vlasti i od strane HCK-a vjerojatno je trebalo poslužiti u promidžbene svrhe kako bi vlast u Zagrebu vjerodostojnim primjerima pokazala da se brine za stanovništvo Dalmacije koje se nalazi u Kraljevini Italiji, ali je istodobno slala i signale kako se radi samo o privremenom rješenju te da hrvatske vlasti nisu odustale od obale i otoka. Kao potvrda tezi može poslužiti i potpuni gubitak interesa hrvatskih vlasti za navedeni projekt od listopada 1943., što je veoma zanimljivo jer je već kapitulirala Kraljevina Italija, *Rimski ugovori* su bili razvrgnuti, a vlasti NDH su dobile njemačku suglasnost te su svim mogućim sredstvima nastojale vratiti kontrolu nad Dalmacijom i otocima.

[534] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 552.-553.

Repatrijacija Hrvata iz logora i zatvora

Prema nekim podacima, nakon kapitulacije jugoslavenske kraljevske vojske 17. travnja 1941., oružane snage Trećeg Reicha i njihovih saveznika zarobile su ukupno 6.028 časnika kraljevske vojske te 337.684 vojnika, a među njima je bilo i oko 28.000 Hrvata.[535] Izgleda da se brojčani podaci o broju jugoslavenskih ratnih zarobljenika iz više različitih izvora podudaraju u osnovnim crtama. Prema službenim navodima iz Wehrmachta, koji su posredstvom berlinskog Poslanstva MOCK-a dostavljeni Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike Međunarodnog odbora u Ženevi, njemačke oružane snage su s nadnevkom od 30. travnja 1941. prijavile 5.892 časnika te 328.949 zarobljenih vojnika jugoslavenske Kraljevske vojske, od kojih je dio osoba otpremljen u Treći Reich, dok je dio ostao zatočen na području Jugoslavije.[536] Gotovo istovjetne podatke donosi i Walter Manoschek u studiji o njemačkoj vojnoj okupacijskoj upravi u Srbiji.[537]

Iako je većina hrvatskih vojnika, koji su se nalazili u kraljevskoj vojsci, puštena kućama, bilo je i pripadnika vojnih postrojbi koji su se nalazili u udaljenim dijelovima Jugoslavije, te su bili zarobljeni, primjerice, od oružanih snaga Kraljevine Bugarske. Stoga su vlasti NDH odmah nakon osnivanja države odlučile zaštititi Hrvate izvan granica NDH, što se prvenstveno odnosilo na vojnike bivše Kraljevske vojske koji su zarobljeni u susjednim zemljama, a repatrijacija je zatim protegnuta i na brojne činovnike, radnike i koloniste koji su živjeli i radili u Srbiji, osobito u njezinom dijelu Makedonije.[538] Tako se u Makedoniji nalazila veća skupina zarobljenih Hrvata koju je trebalo repatrirati u Domovinu, a tog se zadatka već u svibnju 1941. prihvatio dr. Krunoslav Draganović. Iako još uvijek nije bilo

[535] Prema M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 43.
[536] ACICR, C G2 YU 43=G2 YU 1994.0046.00065 (Correspondance avec l'OKW, 1.5.1941.-15.3.1945.). Brzojav od 30. travnja 1941. iz Berlina za Ženevu.
[537] W. Manoschek navodi podatke prema Venceslavu Gliši̇ću, a brojke se ponešto razlikuju od osnovnih, jer na temelju podataka iz Nacionalnog arhiva iz Washingtona, Glišić piše o 6.298 zarobljenih časnika te 337.864 zarobljena vojnika. Usp. V. MANOŠEK: *Holokaust u Srbiji*, 40., bilj. 72.
[538] "Svestrana briga za zarobljenike Hrvate", *Hrvatski narod*, 142, 6. VII. 1941., 3.

službenog hrvatskog diplomatskog predstavništva u Sofiji, dr. Draganović, svećenik i član Zavoda za kolonizaciju, je posredovao kod bugarskih vlasti za zarobljene hrvatske vojnike iz redova jugoslavenske vojske. Boravio je u Skopju, gdje se sastao s tamošnjim biskupom, a obišao je i Hrvate u Janjevu te redovnice sv. Vinka Paulskog kod Plovdiva.[539] Nekako u isto vrijeme, dr. Draganović je organizirao i povratak oko 150 činovničkih obitelji iz Makedonije, od kojih je polovica obitelji, pod vodstvom Vladimira Šterka, u Zagreb stigla vlakom iz Skopja 7. srpnja 1941.[540] Na putu je povratnike na svojim prihvatnim postajama hranom i ostalim potrepštinama opskrbljivao Hrvatski Crveni križ u Zemunu, Slavonskom Brodu te u Zagrebu, gdje je o mnogima i preuzeo daljnju skrb s obzirom na to da su povratnici ostali bez ičega i bili su bez posla.[541]

Napori vlasti NDH da odmah nakon uspostave države povedu računa o ratnim zarobljenicima bili su povezani s određenim tehničkim preduvjetima koje je trebalo osigurati kako bi povratak zarobljenika bio što jednostavnije i brže proveden. To je bilo važno i stoga što su se Hrvati, zarobljeni kao pripadnici Kraljevske vojske, istovremeno nalazili i u logorima za ratne zarobljenike u Srbiji, Bugarskoj, Albaniji i Grčkoj, pa je hrvatska Vlada za posebnog izaslanika, koji će obići sve logore za ratne zarobljenike u tim zemljama te organizirati repatrijaciju Hrvata, imenovala poručnika ing. Vladimira Bosiljevića.[542] Prema navodima V. Vrančića, vlasti NDH su odmah nakon proglašenja nezavisnosti za osiguranje povratka zarobljenih Hrvata u Zemunu, koji se nalazio na granici sa Srbijom, preuzele željeznicu s kolodvorom te su otvorile „priemni ured“ za hrvatske vojnike-povratnike iz zarobljeništva, a vodili su ga dopukovnik Aurel Schlacher i satnik Vladimir Rogoz.[543] Istovremeno je Ministarstvo hrvatskog domobranstva u svojstvu časnika za vezu pri

[539] Prema Nada KISIĆ KOLANOVIĆ: *Zagreb – Sofija: prijateljstvo po mjeri ratnog vremena: 1941-1945.*, Zagreb, 2003., 44.
[540] “Hrvati iz Skopja povratili se u Domovinu“, *Hrvatski narod*, 144, 8. VII. 1941., 8.
[541] ISTO.
[542] “Svestrana briga za zarobljenike Hrvate“, *Hrvatski narod*, 142, 6. VII. 1941., 3.
[543] A. VOJINOVIĆ: *NDH u Beogradu*, 20.-21.; Ukratko o repatrijaciji usp. V. VRANČIĆ: *Branili smo državu*, II, 18.-24., 157.

njemačkim vojnim vlastima u Srbiji postavilo bojnika Josipa Lončarevića, koji se od 22. travnja 1941. nalazio u Beogradu, gdje je, među inim, trebao pronalaziti zarobljene Hrvate i pobrinuti se za njihovo puštanje na slobodu. Na toj dužnosti ga je 7. studenoga 1941. zamijenio dopukovnik Aurel Schlacher.[544]

Osim spomenutih institucija, vlasti NDH su posebnom zakonskom odredbom od 10. lipnja 1941., osnovale *Povjereničtvo za Hrvate povratnike* sa sjedištem u Zagrebu, a čije izvršno tijelo je djelovalo kao *Ured za Hrvate povratnike* pri Hrvatskom Crvenom križu i bilo je podvrgnuto Ministarstvu zdravstva NDH.[545] Nekoliko tjedana kasnije, 6. srpnja 1941. u Sarajevu je zaključeno da se osnuje *Ured za hrvatske povratnike* koji će biti smješten u zgradi HCK-a, dok će povratnicima smještaj biti osiguran u novoj školskoj zgradi kod glavnog kolodvora, gdje će se za njih osigurati i prehrana te liječnička skrb.[546] I Središnji ured HCK-a je već 29. lipnja 1941. u tisku objavio obavijest članovima obitelji o službi traženja za pojedine osobe, odnosno ratne zarobljenike iz reda jugoslavenske Kraljevske vojske, a obavijest je bila popraćena uputama o načinu na koji su svi zainteresirani mogli podnijeti zahtjev za pribavljanje obavijesti o pojedinim osobama, odnosno članovima obitelji.[547]

Naporima dr. Vladimira Bosiljevića, povjerenika NDH za repatrijaciju Hrvata iz Srbije, Bugarske, Albanije i Grčke, iz zarobljeništva u navedenim državama se već 21. srpnja 1941. vratilo oko 3.100 Hrvata, dok su posljednji kontingent od 2.486 zarobljenih Hrvata, koji su se nalazili u logorima na području Italije i Albanije, talijanske vlasti otpustile tek 13. studenoga 1941.[548] Ova, prva, faza repatrijacije u kojoj izravnog učešća nije imao Međunarodni odbor CK-a, već su cjelokupni posao obavljale vlasti NDH u dogovoru s vojnim

---

[544] Opširnije: A. VOJINOVIĆ: *NDH u Beogradu*, 42.-46.
[545] "Zakonska odredba o osnivanju povjereničtva za Hrvate povratnike iz područja bivše Jugoslavije, koje nije pripalo Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1941.*, 173.
[546] "Ured za hrvatske povratnike u Sarajevu kod Hrvatskog Crvenog Križa", *Hrvatski narod*, 143, 7. VII. 1941., 6.
[547] "Obavijest Hrvatskog Crvenog Križa onima koji traže obavijesti o pojedinim osobama", *Hrvatski narod*, 136, 20. VI. 1941., 8.
[548] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 66., 76.

vlastima svojih saveznika te posredovanjem HCK-a i posebnih povjereništava uspostavljenih upravo za tu namjenu, provodila se gotovo do sredine 1942. Međutim, osim navedenih ustanova u napore za repatrijaciju Hrvata su se aktivno uključila i neka diplomatsko-konzularna predstavništva NDH. Tako je, primjerice, poznato da je u okvir dužnosti Dragutina Paljage, počasnog konzula NDH u Mariboru, ulazila i suradnja s delegacijom domobranskih časnika (*Umsiedlungsstab*), tj. obilazak njemačkih logora za ratne zarobljenike da bi se iz njih otpustili zarobljeni jugoslavenski vojnici koji su bili građani NDH.[549]

O rezultatima koji su ostvareni u prvoj fazi repatrijacije sumarne podatke je predstavio dr. Lovro Sušić, ministar udružbe NDH, u izvješću o rezultatima rada u njegovom resoru koje je podnio Hrvatskom Državnom Saboru. Tako je na VI. sjednici HDS-a, održanoj 26. veljače 1942., dr. Sušić naglasio činjenicu kako je posredstvom *Povjereničtva za Hrvate povratnike*, odnosno *Ureda za Hrvate povratnike* pri Hrvatskom Crvenom križu, u Domovinu vraćeno (repatrirano) oko 100.000 Hrvata, kojima je dodijeljena pripomoć u novcu, hrani, odjeći, obući i namještaju u vrijednosti oko 4 milijuna kuna, čime je „ured izvršio svoju zadaću“.[550] Kako se radilo o zaključenju poslova oko repatrijacije građana iz drugih dijelova Jugoslavije, dr. Sušić je napomenuo da su stoga *Povjereničtvo za Hrvate povratnike*, odnosno *Ured za Hrvate povratnike* pri Hrvatskom Crvenom križu, posebnom zakonskom odredbom od 17. veljače 1942. ukinuti, a svi poslovi iz njihovog djelokruga rada su prešli u nadležnost Ministarstva udružbe NDH.[551] Premda su do kraja veljače 1942. ukinute gotovo sve glavne ustanove u NDH čiji se rad odnosio na repatrijaciju Hrvata iz zarobljeništva, čime se u stvari sugeriralo da je taj posao završen, ipak nije bilo tako. O nedovršenom poslu svjedoči i dnevno izvješće Ministarstva vanjskih poslova NDH od 15. svibnja 1942. koje je upućeno Poglavniku

---

[549] Aleš MARĐETKO: “Predstavništvo Nezavisne Države Hrvatske u Mariboru 1941.-1945.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 35, 3, Zagreb, 2003., 826.-827.

[550] *Brzopisni zapisnici prvog zasjedanja Hrvatskog Državnog Sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj godine 1942: od I. do XII. saborske sjednice, od 23. veljače do 28. prosinca 1942*, Zagreb, 1942., 89.

[551] *Brzopisni zapisnici prvog zasjedanja Hrvatskog Državnog Sabora*, 89.; “Zakonska odredba o dokidanju Povjereničtva za Hrvate povratnike u Zagrebu“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1942.*, 197.-198.

Paveliću. U izvješću se navodi da je iz Poslanstva NDH u Berlinu stiglo izvješće ing. V. Bosiljevića o oslobađanju i povratku preostalih 3.500 Hrvata, koji će se svakih osam dana vraćati kućama, a da je do 10. svibnja na put kući krenulo oko 2.000 ljudi.[552] Istodobno je zaključeno da će pravoslavni zarobljenici iz Hrvatske (državljani NDH, op. a.) ostati u njemačkom zarobljeništvu, ali ako bi hrvatska Vlada zatražila njihovo oslobađanje, bit će pušteni na slobodu kao radnici u Njemačkoj.[553] Uspješno izvršenje repatrijacije zarobljenika navedenih u dnevnom izvješću Ministarstva vanjskih poslova je u stvari značilo da je sredinom 1942. završena prva faza repatrijacije, u kojoj su kućama vraćeni Hrvati zarobljeni kao pripadnici jugoslavenske Kraljevske vojske te drugi građani koji su se zatekli izvan granica NDH nakon njezina proglašenja. To potvrđuje i zabilješka u dnevnom izvješću koje je Poglavniku 19. svibnja 1942. uputilo Ministarstvo vanjskih poslova, u kojem se potvrđuje da se „ovih dana vraćaju u Hrvatsku svi hrvatski ratni zarobljenici u Njemačkoj.“[554] Radilo se o skupinama Hrvata koji su, također, kao pripadnici jugoslavenske vojske zarobljeni na samom početku rata te su nakon zarobljavanja otpremljeni u logore u Treći Reich ili u „sjevernije zemlje Europe“ (Norveška). Radilo se o 25.000 do 28.000 zarobljenika.[555]

Glavna faza repatrijacije započela je u kasno ljeto 1943. i u njoj je aktivno sudjelovao i Međunarodni odbor iz Ženeve. Iako su neke manje pripreme obavljene ranije, tek se nakon bezuvjetne kapitulacije Italije 8. rujna 1943. postavilo pitanje povratka u Domovinu Hrvata koji su bili zatočeni u talijanskim logorima i zatvorima.[556] Slomom fašističkog sustava vlasti sve internirane osobe su stekle slobodu i mogle su se vratiti kući.[557] Pobliže utvrđivanje broja

---

[552] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Mladen Lorković: Ministar urotnik*, 164.
[553] ISTO. Usp. i V. VRANČIĆ: *Branili smo državu*, II, 22.
[554] ISTO, 168.
[555] “Svestrana briga za zarobljenike Hrvate“, *Hrvatski narod*, 142, 6. VII. 1941., 3.
[556] O ovom pitanju postoji ozbiljniji znanstveni članak utemeljen na fragmentarnim arhivskim izvorima koji su dostupni u hrvatskim arhivskim ustanovama. Usp. Nikica BARIĆ: “Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943.“, *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*, Zagreb, 2009., 293.-318.
[557] O logorima za Slavene u Italiji, na jadranskoj obali i otocima te o situaciji u logorima nakon kapitulacije Kraljevine Italije usp. C. S. CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, 289.-326.

Hrvata interniranih u talijanske logore predstavlja problem koji nije moguće riješiti na kvalitetan način. Naime, o broju interniraca se razlikuju mnogi podaci, ovisno o njihovom izvoru, čija je procjena često bila u uskoj vezi i s političkom problematikom koja se nalazila u pozadini pokušaja utvrđivanja preciznog broja interniranih osoba.

Primjerice, K. Begić broj Hrvata zatočenih u talijanskim logorima i zatvorima je procijenio na 30.000 osoba.[558] Međutim, da se radi o niskom broju interniranih osoba potvrđuje više izvora. Tako fra Dominik Mandić u izvješću, koje je 28. kolovoza 1942. uputio Mihi Kreku, potpredsjedniku jugoslavenske izbjegličke vlade u Londonu, navodi da je u ljeto 1942. u Italiji bilo internirano oko 20.000 Hrvata iz Hrvatskog Primorja i iz Dalmacije.[559] Mandićeve navode o broju interniranih osoba višestruko uvećavaju podaci iz drugih izvora. Tako je Ante Nikšić, poslanik NDH u Rimu, početkom srpnja 1943. u razgovoru sa S. Kascheom, poslanikom Trećeg Reicha u NDH, naglasio činjenicu da je u talijanskim koncentracijskim logorima zatočeno 70.000 Hrvata.[560] Prema podacima *Međunarodne organizacije rada* (ILO – *International Labor Organization*), već do kraja rujna 1942. samo s područja Dalmacije je u koncentracijske logore na području Kraljevine Italije bilo prisilno iseljeno (deportirano), odnosno internirano čak 57.000 osoba.[561] Ako bi se podaci koje je u svom službenom glasilu navela međunarodna organizacija rada uzeli kao vjerodostojni, onda bi se s više pažnje trebali razmotriti i navodi Vilima Cecelje, vojnog vikara i voditelja ispostave Hrvatskog Crvenog križa u Austriji u neposrednom poraću, koji bi bili korak bliže k utvrđivanju broja interniranih osoba. Premda nije argumentirano, Cecelja je naveo da je u talijanske logore odvedeno više od 80.000 Dalmatinaca.[562] U jednom izvješću od 15. travnja 1943. koje je uputio Ministarstvu vanjskih poslova izbjegličke vlade u Londonu don Nikola

[558] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 140.
[559] Ljubo BOBAN: "Izvještaji dr fra Dominika Mandića jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi (1942.-1943.)", *Radovi*, 16, Zagreb, 1983., 191.
[560] B. KRIZMAN: *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 587.-588.; B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, I, 41.
[561] Prema B. BANOVIĆ: "Izvoz radne snage i deportacije stanovništva s teritorija NDH u toku Drugog svjetskog rata", 382.
[562] V. CECELJA: "Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa", 718.

Moscatello, otpravnik poslova Poslanstva Kraljevine Jugoslavije pri Svetoj Stolici, procijenio je broj interniranih osoba na 100.000 istodobno dodavši da misli kako je taj broj malen.[563] Da se radilo tek o don Moscatellovoj proizvoljnoj procjeni neizravno je u istom izvješću potvrdio sam napomenuvši da pitanje brojnih interniraca i mjesta gdje su smješteni „nije lako točno znati.“, ali broj je svakako bio velik.[564] Prema podacima jugoslavenske Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača je utvrdila kako je kroz talijanske logore prošlo oko 100.000 interniraca (Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca), a nije poznat broj umrlih.[565] Prema podacima HCK-a NDH u Italiju je bilo internirano između 30.000 i 40.000 Hrvata, od čega čak 10.000 do 15.000 djece, a uglavnom su bili razmješteni u devet vojnih logora.[566] Zajedničko svim navedenim izvorima podataka, pa čak i službenim podacima Međunarodne organizacije rada, jest činjenica da su svi navodi ostali neargumentirani.

Hrvatski Crveni križ je u Italiju poslao posebno povjerenstvo na čelu s dr. Ivom Petrićem, bivšim ministrom zdravstva, koji je 2. rujna 1943. ishodio dogovor na temelju kojeg će se u Hrvatsku vratiti svi Hrvati iz logora Arso, Gonano, Monigo, Aenici, Visco i Chiesa Nuova, a radilo se o političkim zatvorenicima, osobama u zaštitnoj internaciji te osobama koje su pod teretom kolektivne odgovornosti, radi pridruživanja članova obitelji partizanskom pokretu, bile zatočene u talijanskim logorima.[567] Prva skupina od 394 zatočenika vratila se preko Ljubljane 7. rujna 1943. u Zagreb, a zbrinuti su u Zavodu za gluhonijemu djecu u Ilici 83 te preko Caritasa Zagrebačke nadbiskupije.[568] Veća skupina od oko 3.000 povratnika iz Padove u Zagreb je stigla 19. rujna 1943.[569] Rad Povjerenstva u Italiji, ali i skrb o bivšim

---

[563] Lj. BOBAN: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, I, 35.
[564] ISTO.
[565] N. LENGEL KRIZMAN: “Koncentracioni logori talijanskog okupatora u Dalmaciji i Hrvatskom primorju (1941.-1943.)“, 248., 282.
[566] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 187.
[567] O razlozima internacije civila i o talijanskom sustavu koncentracijskih i internacijskih logora usp. C. S. CAPOGRECO: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, 73.-112., 135.-170.
[568] V. VRANČIĆ: *Branili smo državu*, II, 372.-373.; “Duboki dojmovi povratnika o bratskom dočeku i pomoći, koja im je pružena u Zagrebu“, *Nova Hrvatska*, 211, 9. IX. 1943., 4.
[569] “U Zagreb je stiglo preko 3.000 novih povratnika iz Italije“, *Nova Hrvatska*, 221, 20. IX. 1943., 3.

zatočenicima su zahtijevali velika financijska sredstva koja su osiguravana na više strana. U očekivanju povratka prvih oslobođenih interniraca u Zagrebu je krajem kolovoza 1943. osnovan poseban *Odbor za pomoć povratnicima* koji je trebao prikupljati dobrovoljne priloge isključivo za pomoć bivšim zatočenicima talijanskih logora.[570] O procesu povratka podatke donosi i ustaški natporučnik J. Hübl, koji je pri odlasku iz Rima, 10. listopada 1943., oko pola iznosa zarađenog prodajom starog papira, željeza i ugljena iz zgrade Poslanstva NDH u Rimu, razdijelio povratnicima iz talijanskih logora koji su se vraćali u Hrvatsku.[571] Iako ne navodi brojčane pokazatelje, Hüblov dnevnički zapis je svakako zanimljiv jer potvrđuje kako je proces povratka (repatrijacije), i mjesec dana nakon raspuštanja talijanskih logora za Slavene, bio u punom zamahu, a Hrvati-povratnici su se nalazili i u Rimu, dakle usred Apeninskog poluotoka. Prema nekim podacima, Nijemci su se u sjevernoj Italiji s prijezirom odnosili prema Talijanima te su naredili da se svi logoraši, uhićenici i osuđenici po zatvorima, osobito iz Hrvatskog Primorja i Dalmacije, odmah puste na slobodu te repatriraju kući, pa je tako, primjerice, u Peruggi na slobodu pušteno odjednom više od 300 zatočenika i 150 zatočenica.[572] Tijekom boravka u Italiji dr. Ivo Petrić, predsjednik Povjerenstva HCK-a za repatrijaciju, je u Veroni 13. prosinca 1943. razgovarao sa zapovjednikom njemačkog sigurnosnog redarstva i sigurnosne službe u Italiji u vezi sudbine nekoliko tisuća Hrvata koji su se kao politički zatvorenici nalazili u talijanskim zatvorima. Tada je dogovoreno da će njemačko redarstvo na prijedlog HCK-a oslobađati Hrvate iz talijanskih zatvora.[573]

O procesu povratka u Hrvatsku svjedoči i Dominik Mandić, koji je ustvrdio kako su osobe koje su bile zatočene sjeverno od Rima išle kući željezničkim vagonima koje im je na raspolaganje stavila nova talijanska vlada, dok je otpremanje zatočenika iz Rima, njegove

---

[570] "Pomoć Hrvatima povratnicima", *Nova Hrvatska*, 204, 1. IX. 1943., 4.
[571] *Ratni dnevnik Josipa Hübla iz 1943.*, 56.
[572] Lj. BOBAN: *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941 – 1943., Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, 421.
[573] N. BARIĆ: "Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943.", 303.

okolice i južnih područja na sebe preuzeo Odbor Zavoda sv. Jeronima, i to tako da su bila iznajmljena dva penziona u kojima je svaki povratnik dobivao konak i opskrbu, zatim paket hrane za put koji je trebao dostajati za tri dana te 600 lira u gotovu novcu, a otpremani su željeznicom do Trsta ili vojnim kamionima do Venecije.[574] Mandićeve navode potvrđuje i novinar Milan Marjanović, koji je jedno vrijeme bio interniran u talijanskim logorima, ali napominje da je pomoć i zaštitu repatriranju Hrvata davao „internacionalni Crveni krst", tj. Međunarodni odbor CK-a posredstvom svog predstavnika u Rimu, tako što je veliki broj logoraša i osuđenika koje su oslobodili Nijemci sklanjao na sjever, tj. omogućavao im put do Trsta.[575] Osim tih vidova pomoći, sestre milosrdnice iz Zavoda sv. Jeronima svake večeri su na željezničkoj stanici u Rimu internircima u prolazu dijelile suhu hranu, pa je u mjesec dana izdano oko 3.500 obroka i kućama otpremljeno oko 7.000 ljudi. Sestre su bivše internirce pomagale do 16. ožujka 1944., podijelivši još 8.200 obroka, a novčana sredstva su stigla iz Vatikana, dok su živežne namirnice za prehranu povratnika osigurali Caritas Zagrebačke nadbiskupije i HCK-a iz Zagreba.[576] Hrvatski povratnici su putovali do Trsta odakle su, ovisno o zavičajnom podrijetlu, upućivani u Ljubljanu, Rijeku ili parobrodom u Zadar.[577]

Na organiziranju povratka interniranih osoba iz Italije osobito se angažiralo Poslanstvo NDH u Italiji, a otpravnik poslova Pavlović je obilazio logore i zatvore kao i njemačke vlasti u sjevernoj Italiji, koje su mu izlazile u susret, da bi se oslobodilo internirane osobe, a u pismu od 7. prosinca 1943. upućenom ministru vanjskih poslova dr. Periću, Pavlović je potvrdio dolazak Povjerenstva za repatrijaciju HCK-a dr. Ive Petrića u Veneciju.[578] Pavlović je, uz

[574] D. MANDIĆ: "Moje uspomene na kardinala Stepinca", 139.
[575] Lj. BOBAN: *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941 – 1943., Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, 421.
[576] Blanka VRDOLJAK: "Sestre milosrdnice u Papinskom hrvatskom zavodu svetog Jeronima u Rimu", *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001): Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, prir. Jure BOGDAN, Rim – Zagreb, 2001., 624.; "Ljubav Pape Pia XII. prema hrvatskom narodu", *Vrhbosna: Službeni vjestnik Vrhbosanski*, IV., 6 (lipanj), Sarajevo, 1944., 130.
[577] N. BARIĆ: "Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943.", 302.-303.
[578] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, I, 245.

pomoć načelnika Venecije, na željezničkom kolodvoru organizirao da se povratnicima dade topli obrok, a kao najveći uspjeh navodi oslobađanje zatočenika logora Monigo (logor Gonars već ranije repatriran, a logor Chiesa Nuova kod Padove se sam raspustio).[579]

Unatoč određenim uspjesima Povjerenstva za repatrijaciju HCK-a, treba dodati kako nisu svi hrvatski zatočenici talijanskih logora repatrirani u NDH. Naime, nakon preuzimanja vlasti u Italiji, njemačke vlasti su zatočenike koji su se izjasnili protiv NDH poslali na prisilni rad u Treći Reich. O kojem broju zatočenih Hrvata se radilo nije moguće precizno utvrditi jer postoji više nepovezanih informacija, pa bi svaki pokušaj zaključivanja bilo puko nagađanje. Prema ustaškom natporučniku J. Hüblu koji je tada boravio u Rimu, do kraja rujna 1943. je na rad u njemačke rudnike otpremljena skupina od oko 5.000 takvih Hrvata, Srba i Crnogoraca.[580] Naravno, iz tog podatka je nemoguće utvrditi odgovor na osnovno pitanje, koliko je Hrvata poslano na prisilni rad u Reich. U takvim slučajevima su intervenirale hrvatske vlasti tražeći povratak Hrvata iz Reicha. Primjerice, krajem 1943. i početkom 1944. Kuzma Bačić je pisao Edi Bulatu, ministru za oslobođene krajeve NDH, u ime 74 Hrvata s Korčule koje su Nijemci zajedno s talijanskim zarobljenicima iz Trsta odveli na prisilni rad u Reich. Nakon intervencije hrvatskih vlasti molba je povoljno riješena i ovi Hrvati su se 12. veljače 1944. vratili u Zagreb.[581]

Dr. Ivo Petrić, predsjednik Povjerenstva HCK-a za repatrijaciju, je boravio u Italiji više mjeseci, a u veljači 1944. je u posebnom izvješću, upućenom ministru vanjskih poslova dr. Periću, ukazao na teškoće u pregovorima s talijanskim vlastima. Usprkos Mussolinijevu odobrenju da se oslobode svi Hrvati, talijanska vlast je rješenje pitanja vezala uz reciprocitetni postupak prema talijanskim državljanima u NDH, a tražila je jamstva hrvatske vlade za nesmetano iseljavanje talijanskih državljana iz Hrvatske te da im neće biti konfiscirana

[579] ISTO.
[580] *Ratni dnevnik Josipa Hübla iz 1943.*, 55.
[581] N. BARIĆ: "Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943.", 308.

imovina. Ministarstvo vanjskih poslova je zaključilo da se rješavanje pitanja interniranih Hrvata ne može vezati uz pitanja koja ističe talijanska strana, što se osobito odnosi na imovinsko-pravna pitanja, te naložila Poslanstvu u Veneciji da se izvrši pritisak na talijanske vlasti da se svi Hrvati oslobode i upute u NDH, u protivnom će se na talijanske državljane u NDH primijeniti istovjetan odnos koji talijanske vlasti imaju prema Hrvatima u Italiji. Ta je preporuka rezultirala uspjehom, jer je mjesec dana kasnije Poslanstvo iz Venecije potvrdilo da se repatrijacija Hrvata odvija neometano.[582]

Veliku pomoć bivšim internircima je pružao i Međunarodni odbor preko Stalnog predstavništva u Rimu, tj. posredstvom njegova šefa Hansa Wolfa de Salisa. Nesebičnu pomoć je pružalo i hrvatsko svećenstvo u Italiji, što se osobito odnosi na Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, zatim su velike količine materijalne i financijske pomoći osiguravane od strane Vatikana. Pomoć je dijelom davala i kraljevska Vlada iz Londona (preko otpravnika poslova dr. Nikole Moscatella), ali većina ljudi se ipak morala snalaziti sama. Internircima su na putu prema Domovini pomagali i Talijanski Crveni križ, mjesne vlasti i tršćanski biskup, ali i Biskupski ordinarijat u Ljubljani i lokalne organizacije Slovenskog Crvenog križa.[583]

U osiguranju pomoći za internirane Hrvate-povratnike u Domovinu aktivno je učestvovao i Međunarodni odbor CK-a. Posredstvom grofa H. W. de Salisa, svog stalnog predstavnika u Rimu, koji je uslijed nedostatka gotovog novca i ograničenih prinosa od strane jugoslavenske izbjegličke vlade iz Londona, iz blagajne franjevačkog Reda, posredovanjem D. Mandića, posudio nešto manje od tri milijuna lira (oko 55.000 do 60.000 američkih dolara) za osiguranje pomoći povratnicima.[584]

---

[582] B. KRIZMAN: *Ustaše i Treći Reich*, I, 303.-304., 329.-330.
[583] N. BARIĆ: "Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943.", 300.
[584] D. MANDIĆ: "Moje uspomene na kardinala Stepinca", 139. V. Vrančić navodi da je dr. Draganović u Rim otišao u ljeto 1943. te da je radio u vatikanskom Uredu za skrb (Assistenza Pontifica). Usp. V. VRANČIĆ: *Branili smo državu*, II, 373.-374.

Bez novca, bez hrane i bilo kakvih drugih mogućnosti za povratak u Hrvatsku, povratnici su se često našli u bezizlaznoj situaciji. Osim Međunarodnog odbora, Zavoda sv. Jeronima i Vatikana, niti hrvatska Crkva nije sjedila prekrštenih ruku. Kao posebni izaslanik zagrebačkog nadbiskupa A. Stepinca, u Rim je 16. siječnja 1944. stigao i dr. Krunoslav Draganović, profesor Bogoslovnog fakulteta iz Zagreba, kako bi pomogao otpremu bivših interniraca u Domovinu.[585] Prema drugim podacima, Draganović je u Rim stigao krajem kolovoza 1943. i formalno je dodijeljen Hrvatskom predstavništvu kod Svete Stolice, ali mu je glavni zadatak bio da se u okviru Hrvatskog Crvenog križa i Caritasa Zagrebačke nadbiskupije, po osobnom mandatu nadbiskupa Stepinca, brine za Hrvate iz primorskih krajeva internirane po talijanskim logorima.[586]

Početkom 1944. stalno predstavništvo MOCK-a u Rimu je upoznato sa osnovnim potrebama civilnog stanovništva grada Rijeke, riječkog okruga i okolice te da se na tom području nalazi veći broj izbjeglica i repatriranih osoba kojima je potrebna pomoć, osobito u mlijeku za djecu. Na odgovor MOCK-a se nije trebalo dugo čekati. Ubrzo je predstavnik MOCK-a za gornju Italiju posjetio područje kako bi se upoznao s potrebama stanovništva, te je istodobno isporučio dva sanduka kondenziranog mlijeka, oko 200 kg mlijeka u prahu, 12 velikih boca d'Elédona (med), 3.200 kubika pripravaka za juhu i 50 paketa zamjenske kave. Sredstva za dostavu ove pomoći osigurali su razni darovatelji iz Milana, a istovremeno je predstavniku MOCK-a na raspolaganje stavljen kredit od 15.000 lira za podmirivanje potreba Jugoslavena iz Rijeke.[587] Sredinom veljače 1944. na Sušaku su raspodijeljene određene količine mlijeka za stotinjak djece do navršenih 10 godina života.[588]

---

[585] D. MANDIĆ: "Moje uspomene na kardinala Stepinca", 139.
[586] Milan SIMČIĆ: "Prof. Krunoslav Draganović (1903-1983)", *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001)*, 847.-848.
[587] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 555.
[588] ISTO.

Međunarodne aktivnosti u Ženevi

Zahvaljujući širokoj mreži stalnih predstavništava diljem svijeta, ali i nizu posebnih izaslanstava koja su odašiljana u svrhu rješavanja određenih pitanja iz problematike u nadležnosti Međunarodnog odbora Crvenog križa, Ženeva je postala stjecište informacija, odnosno raznih obavještajnih službi iz cijeloga svijeta. Budući da je Ženeva bila sjedište MOCK-a, ali i raznih diplomatsko-konzularnih predstavništava, Lige društava Crvenog križa, stalnih predstavništava nacionalnih društava Crvenog križa i povremenih posebnih izaslanstva, djelatnost Međunarodnog odbora u Ženevi je iznimno opsežna. Ta je djelatnost uključivala razne aktivnosti humanitarnog karaktera, ali istovremeno je bila neraskidivo vezana uz mnogobrojne poslove političke i diplomatske prirode, čija opsežnost je bila gotovo nemjerljiva. Stoga ću ovdje ukazati tek na nekoliko odabranih aspekata te problematike koji su imali izravni utjecaj, odnosno posljedice na rad Hrvatskog Crvenog križa u NDH, zatim na rad izbjegličkog Jugoslavenskog odbora Crvenog križa u Londonu te na rad Jugoslavenskog Crvenog križa koji su na Visu utemeljili pripadnici jugoslavenskog partizanskog pokreta.

Budući da se u Ženevi zajedno s humanitarnim poslovima odvijala i veoma bogata diplomatska aktivnost predstavnika raznih država mnoga nacionalna društva Crvenog križa su u dogovoru sa svojim državnim vlastima u Ženevi otvorila stalna predstavništva koja su bila akreditirana pred Međunarodnim odborom. Vlasti i društvo HCK-a NDH za vrijeme rata nisu imenovale stalnog predstavnika pred Međunarodnim odborom u Ženevi, a prema dostupnim izvorima čini se da nije ni bilo takvih pokušaja. Budući da su i vlasti i nacionalno društvo Crvenog križa NDH održavale *de facto* odnose sa švicarskim nadležnim mjestima, odnosno Međunarodnim odborom, nadasve je bila upitna suglasnost švicarskih saveznih vlasti oko imenovanja takvog predstavnika pa su stoga vjerojatno i izostali pokušaji da se imenuje stalni predstavnik HCK-a pred MOCK-om u Ženevi. Stoga su vlasti NDH održavanje svih takvih kontakata prepustile generalnom konzulu u Zürichu, dok su otvorena pitanja rješavana u

izravnim kontaktima sa stalnim predstavnikom MOCK-a u Zagrebu. U Ženevu je tijekom rata poslano i posebno izaslanstvo HCK-a i hrvatskih vlasti koje je tijekom dvotjednog boravka trebalo pokušati riješiti izvjesna otvorena pitanja u vezi s radom MOCK-a u NDH. S druge strane, jugoslavenska izbjeglička Vlada kao međunarodno priznati subjekt je bila u izvjesnoj prednosti, pa je za vrijeme rata u Ženevi imala jednog do dva stalna predstavnika koji su bili akreditirani pred Međunarodnim odborom Crvenog križa, a kasnije je u Ženevu postavljen i dr. Nikola Nikolić kao stalni jugoslavenski predstavnik zajedničke Vlade, sastavljene od predstavnika izbjegličke Vlade i pripadnika antifašističkog pokreta u Jugoslaviji.

Iako je još u proljeće 1943. planirao posjetiti Međunarodni odbor u Ženevi, dr. Kurt Hühn, predsjednik Središnjeg ureda HCK-a je planiranu zamisao ostvario godinu dana kasnije, nepuna dva mjeseca nakon jakog bombardiranja Zagreba od strane savezničkog zrakoplovstva. Dr. Hühn je iz Zagreba krenuo 15. ožujka 1944., a radilo se o uzvratnom posjetu Međunarodnom odboru, čiji su predstavnici dr. Edouard Chapuisat i David de Traz u sredinom lipnja 1943. posjetili Zagreb, odnosno Hrvatski Crveni križ u sklopu posebne misije po državama srednje Europe, dok je istodobno predsjednik HCK-a trebao riješiti neka načelna pitanja s predstavnicima Međunarodnog odbora.[589] Dr. Hühn se početkom travnja 1944. vratio u Zagreb nakon što je u Švicarskoj proveo dva tjedna, a u Ženevi je posjetio sve ustanove Međunarodnog (odbora) Crvenog križa, sastao se s predsjednikom dr. Maxom Huberom te posjetio nacionalno društvo Crvenog križa Švicarske u Bernu.[590] O posjetu je kratku vijest objavila i revija MOCK-a u kojoj se navodi i identitet osobe koja je u pratnji dr. Hühna posjetila Ženevu, a ne spominje se nigdje drugdje, pa čak ni stalni predstavnik Schmidlin nije znao tko će biti u pratnji predsjednika HCK-a. Druga osoba je bio dr. Hinko Fuxa, šef Odjela za međunarodne odnose Ministarstva vanjskih poslova NDH.[591] U podacima Lige društava

[589] ”Hrvatski Crveni Križ podielio pripomoći u iznosu od 5,750.000 Kuna ”, *Nova Hrvatska*, 64, 16. III. 1944., 5.
[590] “Djelatnost Hrvatskog Crvenog Križa“, *Nova Hrvatska*, 79, 2. IV. 1944., 9.
[591] *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVI, No. 304, Genève, Avril 1944., 304.

Crvenog križa se navodi da su dr. Hühn i dr. Fuxa, naveden kao savjetnik Poslanstva, krajem ožujka posjetili Tajništvo Lige društava Crvenog križa u Ženevi.[592] Osim posjeta obavljenih u vezi s radom Crvenog križa, dr. Hühn je kiparu I. Meštrovići prenio pisma zagrebačkog nadbiskupa A. Stepinca te ga upoznao sa savezničkim bombardiranjima Zagreba, odnosno područja NDH.[593] Upravo je pitanje savezničkih zračnih napada pokrenulo i nešto obimniju aktivnost HCK-a i hrvatskih vlasti kako bi se zaustavili zračni napadi uslijed kojih su najčešće stradavali civili, a to je bila i jedna od glavnih tema razgovora dr. Hühna u Ženevi.

Nakon iskrcavanja savezničkih snaga na Apeninski poluotok u drugoj polovici 1943. i prisiljavanja Kraljevine Italije na kapitulaciju, u domet savezničkog zrakoplovstva se našao i teritorij NDH. Obalni gradovi, a kasnije i unutrašnjost NDH su od kraja 1943. izloženi veoma intenzivnim bombardiranjima, koja su bila popraćena, uglavnom, civilnim ljudskim žrtvama i razaranjem civilnih objekata. O karakteru bombardiranja svjedoči i novinar Josip Horvat koji, primjerice, piše kako je zračni napada 30. studenoga 1943. pretrpjelo Sarajevo, dok su dan ranije bombardirani obalni gradovi Zadar, Šibenik, Dubrovnik, odnosno Lapad, ali istodobno iznosi i opasku da „gotovo nigdje nisu pogođeni vojnički ciljevi“.[594] Zagreb se na udaru savezničkog zrakoplovstva prvi put našao 22. veljače 1944., a prema Horvatovim navodima glavni ciljevi su bili željeznička pruga te aerodrom na Borongaju. No, bombe su pale i na Esplanadu, Botanički vrt, Središnji ured (HCK-a, op. a.), sjemenište, u Kumičićevu, na Opatovinu itd., dok su iduća bombardiranja rezultirala neobično velikim brojem žrtava, a Horvat iznosi i zabrinjavajuću opasku, kojom u stvari savezničke napade stavlja u potpuno drugi kontekst, jer piše da je veliki broj žrtava bila posljedica „poglavito od učinka malih bombi za žive ciljeve“.[595] Zbog savezničkih zračnih napada na Zagreb, ali i cijelo područje NDH, zagrebački nadbiskup je 7. ožujka 1944. uputio pismeni prosvjed Francisu D. G.

[592] AFIRC, 16735, *Service d'information pour les Sociétés nationales de la Croix-Rouge*, No. 98, 1e Avril 1944.
[593] *Stepinac mu je ime: Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, prir. Vinko NIKOLIĆ, knj. 1, München – Barcelona, 1978., 433.-434.
[594] Josip HORVAT: *Preživjeti u Zagrebu: Dnevnik 1943.-1945.*, Zagreb, 1989., 21.
[595] J. HORVAT: *Preživjeti u Zagrebu: Dnevnik 1943.-1945.*, 63.-65., 124.

Osborneu, veleposlaniku V. Britanije pri Svetoj Stolici, moleći ga da svojim britanskim vlastima i Saveznicima skrene pažnju na ove događaje, odnosno da se prekinu uništavanja.[596] Iz ranijih prosvjeda splitskog nadbiskupa i šibenskog biskupa, potkrijepljenih podacima da je u savezničkim napadima poginulo 500 osoba te da je uništeno sedam crkava, četiri samostana i nekoliko bolnica, u Vatikanu su bili svjesni posljedica savezničkih napada na NDH.[597]

Već sutradan nakon bombardiranja Središnji ured HCK-a je Schmidlinu uputio prosvjed zbog savezničkog bombardiranja u kojima je stradao Dom HCK-a u Zagrebu.[598] Međunarodni odbor Crvenog križa je ozbiljno pristupao problemu savezničkog bombardiranja područja NDH, osobito nakon što je saznao da su u napadima oštećeni objekti Crvenog križa i Središnjica HCK-a. Da nije bilo pritiska od hrvatske strane svjedoči i da je službena revija MOCK-a, prije službenog posjeta hrvatskog izaslanstva Ženevi, objavila tekst o problemu savezničkih zračnih napada u NDH. U tekstu su naglašeni prosvjedi hrvatskih vlasti zbog zračnih napada na NDH u kojima je hrvatska Vlada podsjećala na međunarodno ratno pravo i pristupanje države *Ženevskim konvencijama*.[599] S obzirom na rasprostranjenost službene revije MOCK-a, s prosvjedima hrvatskih vlasti je upoznat cijeli svijet. Problematika je bila jedna od važnijih tema u razgovorima hrvatskog izaslanstva u Ženevi. Pismo je pročitano i na radnom sastanku o Schmidlinovom radu u NDH, međutim treba znati da se Međunarodni odbor ni na koji način nije htio protiviti savezničkim vlastima, pa je prosvjed uzet na znanje, ali je upozoreno da nije navedena nacionalnost agresorskih aviona pa Međunarodni odbor ne može prosvjedovati jer ne zna kome bi uputio prosvjed.[600]

---

[596] *Stepinac mu je ime: Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, prir. Vinko NIKOLIĆ, knj. 1, München – Barcelona, 1978., 57.-58.
[597] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 152.
[598] ACICR, G. 17/151 – 71, Correspondance avec la Croix-Rouge croate & Correspondance avec les autorités Croates. Dopis Središnjeg ureda HCK-a upućen Schmidlinu, 23. II. 1944. ; M. KEVO : *Veze MOCK-a i NDH*, 186.-189.
[599] *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVI, No. 303, Genève, Mars 1944., 186.
[600] ACICR, G. 17/151 – 71, Correspondance avec la Croix-Rouge croate & Correspondance avec les autorités Croates. Zapisnik sa sastanka, 23. III. 1944.

Gotovo cijelo vrijeme trajanja rata u Ženevi je djelovao i dr. Svetozar Moačanin, potpredsjednik JOCK-a, kojeg je izbjeglička Vlada 25. srpnja 1942. službeno akreditirala pred Međunarodnim odborom kao posebnog predstavnika JOCK-a u povjerljivoj misiji kod Međunarodnog odbora, a 27. srpnja 1944. je podignut na položaj stalnog predstavnika u Ženevi.[601] Usprkos imenovanju i radu preko predstavnika postavljenih u Zagreb i Beograd, a zatim i dodira s partizanima, Međunarodni odbor se strogo pridržavao odluke o nepriznavanju novih društava Crvenog križa koja su utemeljena u ratnim okolnostima. Stoga je Jugoslavenski odbor Crvenog križa imao punopravni legitimitet budući da je predstavljao međunarodno priznatu nacionalnu organizaciju Crvenog križa. Nakon potpisivanja prvog sporazuma između maršala Tita i predstavnika izbjegličke Vlade dr. Šubašića, jugoslavenski predstavnici su krajem rujna i početkom listopada 1944. pristupili predstavnicima Stalnog predstavništva Međunarodnog odbora CK-a u Londonu kako bi ih upoznali s promjenama u organizaciji Crvenog križa u Jugoslaviji, odnosno s osnivanjem Jugoslavenskog Crvenog križa na otoku Visu i raspuštanjem izbjegličkog kraljevskog Jugoslavenskog odbora Crvenog križa u Londonu. Tako je početkom listopada 1944. nadležnost nad korespondencijom s Međunarodnim odborom uz Ženeve preuzeo pukovnik dr. Nikola Nikolić, predsjednik Zdravstvenog odsjeka jugoslavenske Vojne misije u Londonu.[602]

U novoj ulozi dr. Nikolić se pojavio u Švicarskoj početkom prosinca 1944. Naime, pukovnik Nikolić je u pratnji atašea pri Stalnom predstavništvu JCK-a u Ženevi dr. Mladena Mažuranića-Jankovića 5. prosinca 1944. posjetio Međunarodni odbor Crvenog križa, gdje su ih primili ugledni i visokopozicionirani članovi MOCK-a dr. Jakob Carl Burckhardt i Roger Gallopin, te je održan sastanak oko otvorenih pitanja u odnosima između Međunarodnog

[601] ACICR, G. 85/Yougoslavie, Correspondance reçue (29.11.1939-31.05.1945.). Obavijest jugoslavenskog kraljevskog Poslanstva iz Berna upućena Tajništvu MOCK-a, 25. VII. 1942.
[602] Opširnije o ovim promjenama vidi u poglavlju Uspostavljanje odnosa s partizanskim pokretom.

odbora iz Ženeve i Jugoslavije.[603] U razgovorima su dominirala tri pitanja, odnosno pitanje humanitarne pomoći za Jugoslaviju te problematika stalnih predstavništava MOCK-a u Beogradu i jugoslavenskog u Ženevi. Jugoslavenske vlasti su, naime, zatražile da se stalnom predstavniku MOCK-a u Beogradu dr. Rudolfu Vögeliju, čijem radu su jugoslavenske vlasti odale priznanje, pridruži novi predstavnik pa su pozvali Međunarodni odbor neka predloži novog kandidata za obavljanje te dužnosti.[604] U drugom zahtjevu, koji je bio u vezi sa Stalnim predstavništvom JCK-a u Ženevi, bez nekog obrazloženja dr. Nikolić je izvijestio da se dr. S. Moačanin, dotadašnji stalni predstavnik izbjegličkog JOCK-a iz Londona, više ne smatra predstavnikom JCK-a u Ženevi, a neizravno je potvrdio da u njega nemaju povjerenja jer je zatraženo da sva buduća korespondencija MOCK-a do imenovanja novog predstavnika JCK-a bude adresirana na atašea dr. Mažuranića-Jankovića, koji je bio u Nikolićevoj pratnji.[605] Prema obavijesti dr. Hansa de Salisa, stalnog predstavnika MOCK-a iz Rima, jugoslavenske vlasti su samo nekoliko dana prije ovog sastanka stalnim predstavnikom JCK-a u Ženevi imenovale dr. M. Miceva.[606] Posljednja točka obavljenih razgovora ticala se problematike humanitarne pomoći za Jugoslaviju, a jugoslavenski predstavnici su zatražili da se nastavi sa slanjem pomoći, osobito za djecu kojoj je bila potrebna medicinska pomoć.[607] Oko pitanja otpreme humanitarne pomoći C. Burckhardt i R. Gallopin su savjetovali da se jugoslavenski predstavnici obrate na nacionalna društva Crvenog križa koja će darovati pomoć, prvenstveno na Švicarski Crveni križ, ali isto tako neka jugoslavenske vlasti stupe u dodir s velikim nacionalnim organizacijama Crvenog križa savezničkih zemalja da im pomognu. MOCK je udovoljio jugoslavenskom zahtjevu oko imenovanja dodatnog predstavnika u Beogradu, štoi je razvidno iz jedne obavijesti koja je 25. siječnja 1945., gdje se navodi da dužnost voditelja

[603] ACICR, CR00/52 – 196, Croix-Rouge yougoslave (201-397, 20.03.1934-06.11.1950), 279 – Zapisnik sa sastanka, 5. XII. 1944.
[604] ACICR, CR00/52 – 196, 279 – Visite du Colonel Nikolić, 5 décembre 1944., str. 1.
[605] ISTO.
[606] ACICR, CR00/52 – 196, 277, De Salisovo izvješće od 28. XI. 1944., str. 7.
[607] ACICR, CR00/52 – 196, 279 – Visite du Colonel Nikolić, 5 décembre 1944., str. 2.

Stalnog predstavništva u Beogradu obavlja dr. Vögeli, kojem je za pomoćnog predstavnika dodijeljen Rudolf (Rodolphe) Schindler.[608]

Dr. Nikolić je u Švicarskoj trebao obaviti više poslova, a čini se da su se njegove obveze prvenstveno odnosile na brigu o povratku civilnih izbjeglica, koje su u Švicarsku stigle uglavnom nakon kapitulacije Kraljevine Italije i bilo ih je oko 6.000, te bivših vojnika jugoslavenske vojske koji su se nalazili u zaštitnoj internaciji u logorima švicarskih saveznih vlasti. Potvrdu Nikolićeva boravka u Švicarskoj u vezi s logorima za zaštitnu internaciju Jugoslavena donosi i Stjepan Jakšeković, informator bivše izbjegličke jugoslavenske Vlade i informator bana Šubašića, koji je o tome 28. prosinca 1944. uputio opširno izvješće upravo banu Šubašiću, ministru vanjskih poslova zajedničke jugoslavenske Vlade.[609] Premda su Nikolićeve obveze bile humanitarne prirode, one nisu predstavljale i jedine zadatke zbog kojih su ga jugoslavenske vlasti uputile u Švicarsku. Kasnije se ispostavilo da se bavio političkim i promidžbenim aktivnostima.

Iako neizravno, kontakte između predstavnika jugoslavenskog partizanskog pokreta i Međunarodnog odbora Crvenog križa, koje usput budi rečeno jugoslavenska historiografija u potpunosti prešućuje, potvrđuje i poznati hrvatski umjetnik Ivan Meštrović, koji se više godina nalazio u izbjeglištvu u Švicarskoj, a izvjesno vrijeme je bio nastanjen i u Ženevi. Prema Meštrovićevim zapisima, dr. Nikolić je veoma često boravio u Ženevi, a u okvir njegovih poslova su ulazili i posjeti Meštroviću. Dr. Nikolić je, naime, više puta posjetio Meštrovića kako bi mu isporučio Titove želje za njegovim povratkom u Jugoslaviju, što je Meštrović konstantno odbijao. S druge strane, pukovnik Nikolić je imao zadaću nagovoriti internirane jugoslavenske časnike da se vrate u Jugoslaviju, a u okvir obveza mu je ulazila i

[608] ACICR, CR00/52 – 196, 283, Brzojav Stalnom predstavništvu u Rimu, 25. I. 1945.
[609] Lj. BOBAN: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, II, 315.-316. Prema navodima S. Jakšekovića, dr. Nikolić je u Švicarskoj, navodno, sudjelovao u nekakvom skandalu čime je nanio međunarodnu štetu i sramotu jugoslavenskim pitanjima u Švicarskoj, ali nisam uspio utvrditi o čemu se radilo.

promidžbena djelatnost budući da je pripremana "patetična" izložba o ratnim strahotama u Jugoslaviji.[610]

Početkom studenoga 1944. kraljevskog predstavnika u Ženevi dr. S. Moačanina je zamijenio jugoslavenski predstavnik dr. Micev. Međutim, izgleda da maršal Tito nije imao previše povjerenja ni u ovog predstavnika jer je već 18. prosinca 1944. dr. Micev zamijenjen s dr. Milislavom Obradovićem.[611] U početku održavanja odnosa između Međunarodnog odbora i jugoslavenskih partizana, odnosno zajedničke Vlade, jugoslavenski predstavnik je bio dr. Nikolić koji je povremeno posjećivao Ženevu da obavi najvažnije poslove koji su povremeno iskrsnuli. Međutim, jugoslavenske vlasti su 1. svibnja 1945. imenovale dr. Nikolića stalnim predstavnikom JCK-a pred Međunarodnim odborom u Ženevi, a pomoćnik mu je dotadašnji predstavnik dr. Obradović.[612]

Prema Meštrovićevim zapisima, dr. Nikolić je svoje poslove u Švicarskoj dovršio krajem prosinca 1945., s obzirom na to kako mu je došao u oproštajni posjet na sam Badnji dan.[613] Dakle, ako uzmemo u obzir nadnevak prvog Nikolićeva dolaska u Švicarsku te Meštrovićeve navode, ispada da je dr. Nikolić nešto više od godinu dana obavljao najvažnije poslove za jugoslavensku Vladu u odnosima s Međunarodnim odborom iz Ženeve.

---

[610] I. MEŠTROVIĆ: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 350.-353.
[611] ACICR, G. 85/Yougoslavie, Correspondance reçue (29.11.1939-31.05.1945.). Obavijest jugoslavenskog (kraljevskog) Poslanstva iz Berna upućena MOCK-u, 18. XII. 1944.
[612] ACICR, C G2 YU 51=G2 YU 1994.046.0092, Légation et Consulats Yougoslavie, Tracing Bureau. Dopis kraljevskog Poslanstva iz Berna, 31. V. 1945.
[613] I. MEŠTROVIĆ: *Uspomene na političke ljude i događaje*, 352,

Promidžba u korist humanitarnih napora MOCK-a i HCK-a

Crveni križ je svoju djelatnost temeljio na prikupljanju pomoći od građana, ali je veliki dio rada temeljen i na darovima raznih ustanova i organizacija, pa je potencijalne darovatelje na sve moguće načine trebalo zainteresirati za djelatnost Crvenog križa te ih upoznati s naporima koje je organizacija ulagala u pomaganje osobama u potrebi. Stoga je bila potrebna veoma jaka promidžba načela rada i djelatnosti organizacije, koja je provođena u više smjerova. S obzirom na veoma opsežnu promidžbu ovdje ću se usredotočiti na temeljna pitanja promidžbene politike u NDH u korist *Pokreta* Crvenog križa. Dakle, prikazat ću neke detalje iz međunarodne promidžbe HCK-a, dok ću domaću promidžbu temeljiti na promidžbi ostvarenoj preko novinskih napisa, prikazat ću manifestaciju *Tjedan HCK-a* te promidžbene napore u korist Međunarodnog odbora iz Ženeve.

Promidžba Crvenog križa u NDH je najčešće vođena putem napisa u tisku. Međutim, ideje i načela Crvenog križa su promicani putem emitiranja raznih prigodnih radio emisija i predavanja, zatim održavanjem raznih tečajeva i javnih predavanja, prikazivanjem filmskih projekcija itd. Najvažniju korist za promidžbu imala je godišnja manifestacija *Tjedan HCK-a*. U sklopu ove manifestacije, koja je održavana sedam dana početkom listopada svake godine, u promidžbene napore u korist Crvenog križa, odnosno djelatnosti HCK-a kao produžene ruke MOCK-a i MCK-a na terenu, su uključeni i mnogobrojni sportaši, kulturni i glazbeni radnici, pojedinci, razne organizacije, poduzeća itd. Istodobno je i država mnogobrojnim olakšicama poticala rad Crvenog križa, što je naglašavano u svakoj prigodi i korišteno je u promidžbene svrhe. Tako je HCK-a bio oslobođen raznih poreza, pristojbi i davanja, što se osobito odnosilo na poštanske, telegrafske i prijevozne troškove što je trebalo olakšati održavanje stalnih kontakata s Međunarodnim odborom iz Ženeve. HCK-a je uživao i mnogobrojne povlastice, primjerice, u željezničkom prometu. Vlasti su svake godine otiskivane velike naklade

poštanskih franko-maraka i prigodnih izdanja, a svaka manifestacija *Tjedan HCK* je bila popraćena izdavanjem prigodnih poštanskih omotnica posvećenih Crvenom križu. Ne treba smetnuti s uma da je cjelokupni prihod od takvih događaja išao izravno u korist HCK-a za pokrivanje humanitarne djelatnosti. Pripremane su i velike narodne dobrotvorne lutrije, a u promidžbu su uključeni političari, vojne osobe te neizostavno Katolička crkva.[614] Državne vlasti su otišle korak dalje u promicanju Crvenog križa, pa je Ministarstvo skrbi za postradale krajeve NDH početkom svibnja 1944. izdalo okružnicu kojom su pozvani svi državni službenici da se učlane u HCK-a, čime će u stvari financijski pomoći HCK-a jer je „glavni i jedini stalni prihod" organizacije bila članarina.[615]

Mnogobrojni letci, plakati, proglasi, javni pozivi za pomoć Crvenom križu svjedoče o veoma raširenoj promidžbenoj djelatnosti za vrijeme NDH, a humanitarne ideje Crvenog križa su doslovno zahvatile u sve pore društva. O tome svjedoči i originalan način na koji su promicane ideje Crvenog križa za što državne vlasti odobrile korištenje zrakoplova koji su bacali promidžbene letke HCK-a.[616] Nakon imenovanja J. Schmidlina za stalnog predstavnika u Zagrebu promidžbeni napori su dodatno intenzivirani, a Schmidlin je neumorno prevodio promidžbene materijale Međunarodnog odbora iz Ženeve, koji su redovno uvrštavani u dnevne listove i časopise.

Prije pokretanja vlastitog službenog glasnika, Središnji ured HCK-a je promidžbu svoje djelatnosti kao i cjelokupnog međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa i Međunarodnog odbora vršio putem napisa u novinama. Najčešće se radilo o kratkim vijestima u kojima su objavljivane crtice o najvažnijoj djelatnosti HCK-a u korist osoba u potrebi, a povremeno su

---

[614] "Poglavnik o uzvišenim zadacima HCK i našim nevoljama"; "Iz okružnice hrvatskog metropolite o značenju HCK"; "Iz okružnice Postrojnika svim postrojbama Ustaškog pokreta o pomaganju Crvenog križa", *Katolički tjednik* (Sarajevo), 42, 18. X. 1942., 5.; "Poziv Nadbiskupa vjernicima, da priskoče u pomoć bolnici Hrvatskog Crvenog križa", *Katolički tjednik* (Sarajevo), 22, 30. V. 1943., 5.; "Okružnica o proslavi Tjedna Crvenog križa", *Katolički tjednik* (Sarajevo), 39, 24. IX. 1944., 5.
[615] M. KEVO, *Veze MOCK-a i NDH*, 293., 295.
[616] "Tjedan Hrvatskog Crvenog Križa u Varaždinu", *Hrvatsko jedinstvo*, 5 (247), 8. X. 1942., 3.

objavljeni i tekstovi o radu MOCK-a. Veoma korisni podaci su objavljivani u zagrebačkom dnevniku *Novi list*, koji od 12. studenoga 1941. izlazi kao *Nova Hrvatska*, stoga što je imao veoma dobru lokalnu rubriku u kojoj su često objavljivane vijesti o radu Crvenog križa s područja cijele NDH. Tako je promidžba obavljana posredstvom više dnevnih novina, tjednih izdanja, crkvenih tjednika ili mjesečnika, a promidžbeni tekstovi o radu Crvenog križa su sporadično objavljivani i u nekim specijaliziranim časopisima kao u, primjerice, mjesečniku *Hrvatski ženski list*.[617]

Središnji ured HCK-a je težio za međunarodnom afirmacijom, pa je nastojao da svaki broj službene revije MOCK-a i Lige društava ima neku vijest iz Hrvatske kako bi se čitateljstvo diljem svijeta upoznalo s radom HCK-a NDH. Međutim, Međunarodni odbor nije pratio želje Središnjeg ureda HCK-a, o čemu svjedoči i činjenica da je u nekoliko godina objavljeno tek par kraćih vijesti o radu HCK-a. U nešto boljoj situaciji su bili odnosi s biltenom nacionalnih društava Crvenog križa koja je HCK-u posvećivala nešto više pažnje i prostora pa je međunarodni bilten društava Crvenog križa povremeno objavljivao tekstove o naporima i djelatnostima HCK-a u NDH. Primjerice, bilten je u prosincu 1941. donio kratku vijest o osnivanju Središnjeg ureda HCK-a u Zagrebu za čijeg predsjednika je postavljen dr. Ante Hočevar, dok je u travnju 1942. objavljen nešto veći tekst o radu HCK-a, u kojem su navedeni temeljni podaci o nacionalnoj organizaciji Crvenog križa te važniji vidovi djelatnosti, a izgleda da su ti napisi sporadično preuzimani iz *Službe informacija nacionalnih društava* Lige društava CK-a koji su objavljivani na temelju podataka koje je dostavljao Središnji ured HCK-a.[618] Naime, navedena interna *Služba za informacije* je od veljače 1942. do srpnja 1944. objavila 12 članaka o radu HCK-a, od kojih su tek dva članka u istovjetnom

[617] „Milosrdje – najdivnija ljudska vrlina“, *Hrvatski ženski list*, IV, 11, studeni 1942., 9.
[618] *Bulletin internationale des Sociétés de la Croix-Rouge*, LXXII, No. 469, Genève, Décembre 1941, 1013; ISTO, LXXIII, No. 476, Genève, Avril 1942, 294; AFIRC, 16735, *Service d'information pour les Sociétés nationales de la Croix-Rouge*, “La Croix-Rouge Croate“, No. 46, 1e Février 1942; “La Station d'accueil de la Croix-Rouge Croate“, No. 88, 1e Novembre 1942.

obliku preuzeta u službenom biltenu nacionalnih društava. U navedenim napisima koji su bili prvi objavljeni, ukratko je navedeno da HCK-a ima sjedište u zgradi stare sekcije Jugoslavenskog odbora CK-a u Zagrebu, a od najvažnijih aktivnosti ukazano je da Središnji ured HCK-a ima posebnu sekciju za slanje paketa zatočenicima u Njemačkoj i u Italiji i da je otpremljeno više od 30.000 paketa za zarobljenike. Od ostalih aktivnosti Uredništvo biltena je objavilo da je u NDH otvoren niz prihvatnih postaja za pomoć zarobljenicima, povratnicima i stanovništvu u potrebi, ali i podatak da je HCK-a na raspolaganje poljskim izbjeglicama u Crikvenici stavio vagon hrane. Nakon izlaska službenog glasila HCK-a u biltenu su se našle kratke vijesti o izlaženju revije HCK-a (*Revue de la Croix-Rouge croate*), pa su primjerice objavljeni kraći tekstovi u kojima su prikazani sadržaji brojeva za studeni 1943. te siječanj i ožujak 1944.[619]

Intenzivnija promidžba nacionalnog društva CK-a, njegova rada kao i rada MOCK-a, započela je nakon pokretanja službenog glasila nacionalnog društva. Prvi broj mjesečnika *Hrvatski Crveni Križ* je objavljen 20. srpnja 1943., pod glavnim i odgovornim uređivačkim vodstvom Zvonimira Stublića, koji je ovu dužnost do posljednjeg objavljenog broja časopisa. Sjedište Uredništva je bilo u Derenčinovoj ulici u Zagrebu na k. br. 38 (Dom HCK-a – sjedište Središnjeg ureda).[620] Svrhu časopisa u uvodnim su stranicama kratko pojasnili dr. Kurt Hühn, predsjednik HCK-a, i urednik Zvonimir Stublić. Izvršni odbor Središnjeg ureda HCK-a je pokrenuo časopisa na poticaj više lokalnih odbora CK-a da se „upute i obaviesti odborima, članstvu i ostaloj javnosti davaju putem družtvenog časopisa, koji bi imao širiti ideje Crvenog križa.“[621] Časopis je kao mjesečnik, odnosno dvomjesečnik izlazio do početka 1945. i ukupno je objavljeno 20 brojeva, od kojih je pet brojeva objavljeno kao dvobroj. Dvobroj 1-2 za siječanj i veljaču, koji je objavljen krajem veljače 1945., je bio posljednji broj

[619] *Bulletin internationale des Sociétés de la Croix-Rouge*, LXXV, No. 500, Genève, Avril 1944, 294.; ISTO, No. 502, Genève, Juin 1944, 294.
[620] Impresum lista na dnu stranice. Usp.: *Hrvatski Crveni križ*, I, 1, 20. VII. 1943., 16.
[621] „Uvodna rieč predsjednika H. C. K.“, *Hrvatski Crveni Križ*, I, 1, 20. VII. 1943., 1.

časopisa. U časopisu je objavljen veliki broj različitih priloga na oko 400 stranica većeg formata.[622] Za vrijeme izlaženja časopis je pratio zadanu strukturu čije su temeljne konture oblikovane još prigodom pripremanja prvog broja kako bi se članstvo CK-a i lokalni odbori na nižoj razini temeljito upoznali s organizacijom *Pokreta* Crvenog križa, ali i ustrojstvom HCK-a i njegovim aktivnostima, zatim s djelovanjem Crvenog križa u svijetu, što su u stvari pokrivali promidžbeni tekstovi iz Ženeve koje je na hrvatski jezik prevodio i za tisak pripremao stalni predstavnik Schmidlin. Dakle, časopis je bio strukturiran na nekoliko osnovnih rubrika koje su sadržavale: „Članke i razprave o Crvenom križu uobće i Hrvatskom Crvenom Križu napose; poučno štivo iz zdravstva i zdravstvene službe C. K.; upute za sestrinstvo H. C. K.; prikaze i viesti o djelatnosti Crvenoga križa u svietu; saobćenja iz središnjeg ureda; viesti naših odbora i ogranaka, te rubriku za mladež.“[623]

Promidžba humanitarnih napora Međunarodnog odbora je zauzimala važno mjesto u svim promidžbenim aktivnostima u NDH. Sporadično su objavljivani neobično opsežni napisi u kojima je promicana djelatnost najvažnijih ustrojbenih jedinica MOCK-a, a najčešće su objavljivani prigodno povodom posjeta nekog izaslanstva, obilježavanja neke obljetnice ili povodom *Tjedna HCK-a*. Tako je jedan od prvih tekstova bio objavljen povodom 80-te obljetnice tiskanja knjige H. Dunanta *Sjećanje na Solferino*, kojom su udareni počeci Crvenog križa u svijetu. Tekst je objavljen u dnevniku *Nova Hrvatska* i počinje kraćim životopisom Henryja Dunanta, zatim su citirani najvažniji detalji iz njegove knjige te je ukratko prikazano osnivanje Međunarodnog odbora Crvenog križa.[624] Nekoliko tjedana kasnije opsežniji tekst je objavljen i povodom manifestacije “Djeca za djecu“ (Dan Pomlatka Crvenog križa) i donosi kraći historijat osnivanja MOCK-a te temeljne ustrojbene jedinice Međunarodnog Crvenog križa, odnosno međunarodnog *Pokreta* CK-a, a potpisuje ga državni povjerenik za HCK dr.

---

[622] *Hrvatski Crveni križ*, Zagreb, god. I./br. 1.-6. (srpanj – prosinac) 1943., god. II./br. 1.-12. (siječanj – prosinac) 1944. te god. III./br. 1.-2. (siječanj – veljača) 1945.
[623] „Poziv na suradnju!“, *Hrvatski Crveni Križ*, I, 1, 20. VII. 1943., 2.
[624] “Osnivač Crvenog Križa“, *Nova Hrvatska*, 121, 27. V. 1942., 11.

Milovan Žanić.[625] Nakon imenovanja na dužnost stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu J. Schmidlin je već sredinom 1943. za objavu priredio veću brošuru o najvažnijim aktivnostima Međunarodnog odbora u ratnim okolnostima. Radilo se o izvornom tekstu Edouarda Chapuisata, člana MOCK-a, koju je s francuskog jezika preveo upravo Schmidlin, a brošuru je pripremilo i besplatno distribuiralo stalno predstavništvo MOCK-a u Zagrebu.[626] Veoma gusto pisano na svega devet stranica su prikazane temeljne aktivnosti MOCK-a u ratnim okolnostima, a čitatelji se u osam poglavlja upoznaju s međunarodnim konvencijama, Središnjom agencijom za ratne zarobljenike, raspodjelom pomoći, pomorskom službom MOCK-a, zatim sa važnošću stalnih predstavništava MOCK-a, položajem ratnih zarobljenika i tijelima Međunarodnog Crvenog križa. Početkom listopada 1944. u sklopu obilježavanja *Tjedna Crvenog križa* Stalno predstavništvo MOCK-a je objavilo prijevod knjige *Milodari Samaritanaca* dr. Maxa Hubera, predsjednika Međunarodnog odbora, u kojoj se pojašnjavala važnost djelovanja Crvenog križa.[627] Važnost koju je Međunarodni odbor pridavao promidžbi zadataka koje je u ratnim okolnostima obavljao Crveni križ, ali i *Ženevskih konvencija* kao temeljnih dokumenata na kojima je zasnivao svoju djelatnost, potvrđuje i podatak da je Stalno predstavništvo u NDH osim objavljivanja redovnih novinskih napisa, do kraja veljače 1945. objavilo desetak knjiga i brošura od kojih je Schmidlin neke naslove priredio prijevodom pisama predsjednika MOCK-a i drugih visokopozicioniranih članova organizacije koja su bila upućena dr. Kurtu Hühnu i Središnjem uredu HCK-a. Dakle, osim navedene Huberove knjige, Stalno predstavništvo u Zagrebu je objavilo i iduće naslove: *Međunarodni odbor Crvenog križa i međunarodne konvencije za ratne zarobljenike i internirane civile*, zatim *MOCK i rat*, *Međunarodno pravo i djelatnost MOCK-a za vrijeme rata*, *Priopćenja o radu MOCK-a*,

[625] "Crveni Križ u ratu i u miru", *Nova Hrvatska*, 143, 21. VI. 1942., 9.
[626] Edouard CHAPUISAT: *Medjunarodni odbor Crvenoga križa i rat* (strojopis-rukopis) od: Eduarda CHAPUISAT-a člana Medjunarodnog odbora Crvenoga križa, prev. Julius SCHMIDLIN, Delegacija: Medjunarodnog odbora Crvenoga križa za Nezavisnu Državu Hrvatsku u Zagrebu 1943., CICR: CID – Bibliothèque: sig.: 362.191/1042(Br.).
[627] "Zagreb u znaku Crvenoga Križa", *Nova Hrvatska*, 229, 3. X. 1944., 4.

Govori predsjednika Maxa Hubera suradnicima MOCK-a, Ženevske konvencije i Crveni križ, Rad MOCK-a i Središnjice za ratne zarobljenike.[628]

Schmidlin je daljnju promidžbu usmjerio na dnevne listove, u kojima je objavljeno više od 40 opsežnih tekstova o djelatnostima MOCK-a i o *Ženevskim konvencijama*, te na mjesečnik *Hrvatski Crveni križ*.[629] Povodom pristupanja NDH *Ženevskim konvencijama* i imenovanja stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu *Nova Hrvatska* je u uskršnjem izdanju 1943. objavila tekst dr. Maxa Hubera, predsjednika MOCK-a, kako bi hrvatsku javnost upoznala sa značenjem i ulogom koju je u ratnim okolnostima imao Međunarodni odbor Crvenog križa iz Ženeve.[630] Krajem srpnja 1943. *Nova Hrvatska* donosi veoma opsežan tekst objavljen preko cijele stranice velikog novinskog formata o radu MOCK-a za vrijeme rata, a u tekstu su prikazane međunarodne konvencije, zatim historijat organizacije te statistički podaci o Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike MOCK-a, podjeljivanju pomoći zatočenicima i o Pomorskoj zakladi MOCK-a iz Basela koja je obavljala prijevoz humanitarne pomoći diljem svijeta.[631] Radilo se o promidžbenom tekstu koji su za posjeta Zagrebu sredinom lipnja 1943. donijeli Traz i Chapuisat. Krajem kolovoza 1943. tekst donosi kraći prikaz međunarodnih konvencija i kodificiranje položaja ratnih zarobljenika, a radilo se o promidžbenom materijalu MOCK-a iz Ženeve koji je za tisak pripremio J. Schmidlin. Tekst je nastao na temelju opširnog izvješća MOCK-a iz Ženeve o ustrojstvu i radu pojedinih odjela koje je izdano u travnju 1943. u Ženevi.[632] U drugoj polovici studenoga 1943. Schmidlin je objavio veoma opsežan prikaz rada Međunarodnog odbora Crvenog križa iz Ženeve, a radilo se o tekstu koji je na temelju statističkih pokazatelja prikazivao najvažniju aktivnost MOCK-a od početka rata

[628] ACICR, G. 6/III, Application convention A-F, 1er Septembre 1942-31.12.1950., Croatie. Nedatirano izvješće o najvažnijim aktivnostima MOCK-a u NDH, Odsječak Rotkreuz – Propaganda in Kroatien, 9.
[629] ISTO, 10.
[630] "Nezavisna Država Hrvatska pristupila je ženevskoj konvenciji Crvenog Križa: Što čini Medjunarodni odbor Crvenog Križa za vrieme ovog rata", *Nova Hrvatska*, 98, 25. IV. 1943., 15.-16.
[631] "Ogroman rad Medjunarodnog odbora Crvenog Križa za vrieme sadašnjeg velikog svjetskog rata", *Nova Hrvatska*, 172, 25. VII. 1943., 9.
[632] "Velika i plodonosna djelatnost pomoći Medjunarodnog Odbora Crvenoga Križa", *Nova Hrvatska*, 203, 31. VIII. 1943., 13.

do kraja kolovoza 1943.[633] Veoma sličan tekst je objavljen i nekoliko mjeseci kasnije kad je na stranicama *Nove Hrvatske* prikazana djelatnost Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a. U tekstu je na temelju statističkih podataka prikazana djelatnost od izbijanja rata do 31. prosinca 1943. Premda veoma suhoparan, tekst je bio i vrlo efektan jer je raznim brojčanim pokazateljima dočarao iznimno opsežnu djelatnost samo jedne ustrojbene jedinice Međunarodnog odbora. Ilustracije radi spomenut ću da su, primjerice, predstavnici MOCK-a u tom razdoblju obavili 3.253 posjeta raznim logorima za ratne zarobljenike i internirane civile, a Odjel pomoći MOCK-a je ratnim zarobljenicima i interniranim civilima isporučio oko 19,5 milijuna paketa u vrijednosti većoj od 1,82 milijarde švicarskih franaka.[634]

Iako je Središnji ured HCK-a pokrenuo vlastito glasilo, promidžba Crvenog križa je, premda u manjem opsegu, nastavljena na stranicama dnevnih listova koji su čitateljstvu bili pristupačniji od mjesečnika HCK-a. Tako su u dnevniku *Nova Hrvatska* i dalje objavljivane službene obavijesti HCK-a, a povremeno je otisnut i poneki promidžbeni napis zaprimljen od Središnjeg ureda HCK-a. Iako veoma rijetko, objavljivani su i opsežni promidžbeni tekstovi koji nisu zaprimljeni iz Ženeve već su napisani u Središnjem uredu HCK-a u Zagrebu. U Jednom takvom tekstu početkom studenoga 1943. veoma opširno je pojašnjeno društveno-karitativno i socijalno značenje kao i uloga Hrvatskog Crvenog križa, što je u stvari bio promidžbeni napis o najvažnijim segmentima rada HCK-a.[635] Sredinom 1944. je objavljen opsežniji tekst o *Obavještajnoj službi* HCK-a. Premda se navodi samo HCK-a, prvi dio teksta se odnosi na važnost službe u ratnim okolnostima za cijeli svijet te se u stvari radilo o materijalima promidžbene službe MOCK-a iz Ženeve. U tom dijelu teksta je prikazana najvažnija djelatnost u prikupljanju raznih podataka i njihovom prosljeđivanju nacionalnim društvima Crvenog križa, korespondencija između ratnih zarobljenika i njihovih obitelji,

[633] ”U težkim danima ovoga rata, ogromna djelatnost Crvenoga Križa dokazuje, da još ipak kuca toplo i čovjekoljubivo srdce”, *Nova Hrvatska*, 271, 19. XI. 1943., 6.
[634] ”Plemenita nastojanja, da se ublaže nevolje ratnika ”, *Nova Hrvatska*, 58, 9. III. 1944., 11.
[635] ”Družtvovno značenje Hrvatskog Crvenog Križa”, *Nova Hrvatska*, 259, 5. XI. 1943., 6.

potraga za nestalim i raseljenim osobama, što je sve u stvari bio djelokrug rada Središnje agencije za ratne zarobljenike Međunarodnog odbora iz Ženeve. Drugi dio teksta je posvećen Odsjeku za obavještajnu službu Središnjeg ureda HCK-a.[636]

Iako su novinski napisi bili cenzurirani te su, naravno, bili politički usmjereni odajući službeni stav aktualnih vlasti, ipak se iz tekstova posvećenih radu cjelokupne organizacije Crvenog križa, dakle i nacionalnog društva i cjelokupnog *Pokreta* CK-a, mogu se iščitati zanimljivi podaci o velikom porastu djelatnosti Crvenog križa, ali i prepoznavanja njegovih nastojanja i rada među građanstvom NDH. Moglo bi se čak reći kako je u vezi Crvenog križa vladalo donekle euforično raspoloženje, što je osobito dolazilo do izražaja početkom listopada svake godine kada je cijeli tjedan bio isključivo rezerviran za promidžbu HCK-a NDH.

U teškim životnim uvjetima koji je bio popraćen čestim nestašicama u ratnim okolnostima, takvu situaciju su na nečastan način mnogi pokušavali zlorabiti. Na taj zaključak navode situacije iz dnevnih novina o lažnom predstavljanju radi prikupljanja raznih oblika pomoći, uglavnom novčanih sredstava, dok o zloupotrebi Crvenog križa posredno svjedoče i napisi koji su objavljivani prilikom *Tjedna HCK*. Naime, česta je bila zloporaba univerzalnog znaka Crvenog križa, ali i samog naziva Crveni križ, koji su bili zaštićeni i njihova zloporaba se strogo kažnjavala.

Tjedan Hrvatskog Crvenog Križa

Na temelju Zakonske odredbe o nacionalnom društvu Crvenog križa koja je 4. srpnja 1942. proglašena u službenim novinama NDH, „Jedan cieli tjedan (7 dana) u godini, računajući od prve nedjelje u mjesecu listopadu pa zaključno do naredne subote, posvećen je širenju i promičbi ideje Crvenog Križa, te skupljanju doprinosa i darova u cieloj državi. Za vrieme tog tjedna ne mogu nikakva družtva, ustanove ni pojedinci skupljati doprinose ni priređivati bilo kakve priredbe u vlastite svrhe, već jedino u sporazumu s družtvom Hrvatski

[636] ”Obavještajna služba Hrvatskog Crvenog Križa”, *Nova Hrvatska*, 146, 27. VI. 1944., 4.

Crveni Križ i u njegove svrhe. Družtvo ima u tom tjednu uz odobrenje nadležnih ministarstava pravo na prihod od pristojbi, dodanih na ulaznice za slikokaze i za druge javne priredbe, kao i na prihod od pristojbi, dodanih na karte za vožnju željeznicom, brodovima i svim javnim prometnim sredstvima.“ Tako se „Tjedan H C K“ 1943. održavao od ponoći 2./3. listopada do ponoći 9./10. listopada.[637]

Ova manifestacija, koja se prigodno održavala početkom listopada svake godine je bila od višestrukog značaja za nacionalnu organizaciju, ali isto tako i za Međunarodni odbor CK-a te Međunarodni Crveni križ. Potonje organizacije su pažljivo pratile sve aktivnosti vezane uz djelatnost Crvenog križa NDH, ali su i spomenutu manifestaciju upotrebljavale za promidžbu vlastitog rada, načela humanosti te osnovnih principa cjelokupnog *Pokreta* Crvenog križa. Naravno, HCK-a je organiziranjem što bogatije manifestacije želio ukazati na raširenost svog rada, ali i ideja cjelokupnog *Pokreta* CK-a, a o tome je obavještavao organizacije u Ženevi. Primjerice, 20. rujna 1944. Središnji ured HCK-a je u Ženevu uputio dopis Ligi društava Crvenog križa u kojem su u 10 točaka opisane najvažnije aktivnosti koje će se održati u sklopu manifestacije.[638] I MOCK. Iako su MOCK i MCK iznimno rijetko sudjelovali u samoj manifestaciji, posredno su te organizacije preko CK-a NDH imale aktivno učešće u njezinom obilježavanju iz veoma jednostavnog razloga, stoga što se upravo kroz temeljnu djelatnost nacionalne organizacije koja je trebala biti utemeljena na načelima međunarodnog *Pokreta* CK-a, zapravo vršila najbolja promidžba zajedničkih humanitarnih napora. Prema jednom dopisu Crvenog križa NDH koji je povodom manifestacije objavljen u tiskovinama, Crveni križ je imao odgovornu zadaću da u vrijeme mira bdije nad zdravljem naroda i pomaže državne zdravstvene ustanove u radu na suzbijanju bolesti, zaraza i da radi na suzbijanju svake nevolje, koja bi mogla zadesiti narod. Istovremeno, u dopisu su naznačeni i temeljni zadaci Crvenog križa u ratnim okolnostima, u kojima je trebao pomagati postradale, a osobito

[637] “Iz Središnjeg ureda H. C. K.: Obći propisi o „Tjednu HCK“, *Hrvatski Crveni Križ*, I, 3, 20. IX. 1943., 9.
[638] AFIRC, A 0920, 8/4/2 CR Croate, 1943-1944.

ranjenike, dok je u tu brigu trebalo uključiti i pomaganje ratne siročadi, udovica i majki poginulih te pomaganje ratnih ozljeđenika.[639]

Što se pak tiče same manifestacije koja je za vrijeme NDH održana četiri puta (1941.-1944.) treba spomenuti opseg same manifestacije, ali i najvažnije događaje u vezi s njezinim obilježavanjem. Razumljivo je kako je manifestaciju, u dogovoru sa središnjim državnim vlastima, vodio Središnji ured HCK-a NDH koji je bio odgovoran i za organizacijska pitanja. Zanimljivo je spomenuti zanimljiv podatak, odnosno kako su odmicale ratne godine mijenjala se i sreća na bojištima pa je tako situacija na svjetskim bojištima polako, ali sigurno naginjala u korist savezničkih država. S druge strane, kako je na području NDH sve više jačao partizanski pokret, a gotovo cjelokupno, osobito gradsko, stanovništvo je bilo izloženo posljedicama ratnih okolnosti, neimaštinu i nedostatak osnovnih živežnih namirnica i životnih potrepština, tako je među pukom sve više rasla euforija u vezi s organizacijom Crvenog križa. Izgleda kako je većina ljudi upravo od ove humanitarne organizacije, kako nacionalne tako i stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu, ali i Međunarodnog Crvenog križa, očekivala pomoć u ublažavanju, ako ne i u otklanjanju teških posljedica rata na životni standard stanovništva. U tim okolnostima manifestacija se odvijala preko Gradskog odbora u Zagrebu te mreže lokalnih odbora i ogranaka koji su se, u potpunom značenju riječi, natjecali tko će ostvariti zapaženiji uspjeh u promicanju ideja Crvenog križa, ali i ostvariti što bolji rezultat u temeljnim segmentima rada kao što su, primjerice, omasovljenje organizacije, prikupljanje pomoći, organiziranje tečajeva, predavanja, filmskih i kazališnih predstava u svrhu upoznavanja što šireg kruga ljudi s organizacijom Crvenog križa. Tako je, primjerice, drugo obilježavanje *Tjedna HCK-a* u Varaždinu otvoreno 2. listopada 1944. predavanjem o „plemenitoj i uzvišenoj zadaći Hrvatskog Crvenog križa“.[640]

---

[639] "Značenje Hrvatskog crvenog križa", *Hrvatsko jedinstvo*, 4 (246), 1. X. 1942., 3.
[640] "Viesti iz našeg grada: Predavanje dra Hercezia", *Hrvatsko jedinstvo*, 4 (246), 1. X. 1942., 3.

Navedenim događajima kojima je obilježavana manifestacija *Tjedan HCK-a*, otvara se i pitanje financiranja cjelokupne organizacije i njezina rada. Veoma raširena djelatnost MOCK-a, MCK-a i HCK-a bila je povezana s veoma velikim financijskim izdacima koji su bili potrebi kako bi se pokrile osnovne potrebe koje su proizlazile iz temeljnih načela i djelokruga rada. Naravno, najveće novčane iznose HCK-a NDH je primao od članstva, države, poduzeća i individualnih osoba, o čemu je više govora bilo u poglavlju o ustrojstvu nacionalne organizacije. Međutim, manifestacija *Tjedan HCK* je imala dvojaku svrhu, jer novca nikad nije bilo dovoljno. Stoga je manifestacija, osim promicanja univerzalne ideje Crvenog križa, trebala poslužiti i za prikupljanje priloga, koji će ustanovi omogućiti uspješniji rad u korist „biednih i nevoljenih, a u prvom redu u korist žrtava rata."[641] Manifestacija je trebala biti glavni izvor prihoda s kojima se pokrivala djelatnost Crvenog križa, a prinosi su se sakupljali u novcu, zatim su se u poštanskim uredima za pošiljke i svako pismo plaćale dodatne dvije kune u korist HCK-a. Osim toga, organiziran je i niz akcija u kojima je za postradale obitelji i njihovu djecu prikupljana odjeća, obuća, rublje i posuđe.[642] Primjerice, u sklopu obilježavanja ove manifestacije početkom listopada 1944. za potrebe Crvenog križa je samo u Zagrebu prikupljeno oko 10 milijuna kuna.[643]

Od samih početaka se u prikupljanje financijskih sredstava namijenjenih radu Pokreta Crvenog križa uključila i država. Već 1. rujna 1941., na temelju odluke ministra prometa i javnih radova NDH, nacionalnom društvu je odobreno tiskanje 400.000 poštanskih franko-maraka s viškom preko nominale u iznosu od gotovo 1,1 milijun kuna, koji je bio namijenjen u korist HCK-a, a marke su u prometu bile četiri mjeseca (od 12. rujna 1941.).[644] Posebno povjerenstvo je sredinom 1942. provelo uništavanje zaliha neprodanih prigodnih poštanskih maraka, a iz izvješća Povjerenstva, koje je objavljeno u *Narodnim novinama NDH*, saznajemo

[641] "Od 4. do 10. listopada ››Tjedan Hrvatskog crvenog Križa‹‹", *Hrvatsko jedinstvo*, 4 (246), 1. X. 1942., 3.
[642] "Od 4. do 10. listopada ››Tjedan Hrvatskog crvenog Križa‹‹", *Hrvatsko jedinstvo*, 4 (246), 1. X. 1942., 3.
[643] "Oko 10,000.000 Kuna sakupljeno za Hrvatski Crveni Križ", *Nova Hrvatska*, 241, 17. X. 1944., 4.
[644] "Marke Hrvatskog Crvenog Križa", *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1941.*, 558.

da su marke HCK-a imale odličnu prolaznost u poštanskom prometu, jer je na zalihama ostalo oko 0,11 posto cjelokupne naklade, odnosno tek 446 primjeraka prigodnih maraka, dok je primjerice prigodne poštanske marke *Borba udružene Europe na Istoku* spaljeno čak 363.374 komada.[645] Državna riznica NDH je iste godine izdala posebnu naredbu kojom je uvedena naplata dvije kune doprinosa na svaku prodanu ulaznicu za „slikokazne“ ili druge javne priredbe. Porezni uredi su doprinos uplaćivali u korist Crvenog križa, a naplata se obavljala svake godine za vrijeme *Tjedna HCK-a*.[646] Ova zakonska odredba je uslijed inflacije doživjela promjenu tako da je posebnom naredbom Ministarstva Državne riznice 29. srpnja 1944. doprinos povišen sa dvije na 20 kuna.[647] Ministarstvo prometa i javnih radova NDH je 15. kolovoza 1942. izdalo *Propisnik o oprostu plaćanja poštanskih pristojbi* čijim odredbama su odbori i djelatnici HCK-a bili oslobođeni od plaćanja poštanskih pristojbi u domaćem prometu u vezi s radom HCK-a, dok se u međunarodnom prometu oslobođenje od poštanskih pristojbi odnosilo na sve pošiljke koje su posredstvom HCK-a bile upućene ratnim zarobljenicima.[648] Krajem 1943. vlasti su pokrenule veliku narodnu dobrotvornu lutriju u ukupnoj vrijednosti od 200 milijuna, a ostvareni prihod je išao u korist HCK-a, Caritasa i *Pomoći*.[649] Nakon završetka prvog kruga lutrije, humanitarnim ustanovama je krajem rujna 1944. uplaćeno 76 milijuna kuna, od čega je HCK-u pripalo 20 milijuna, a *Caritasu* Zagrebačke nadbiskupije 12 milijuna kuna.[650]

---

[645] Usp. “Uništenje ostatka prigodnih poštanskih maraka“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1942.*, 916.
[646] “Naredba Državne riznice od 14. rujna 1942. broj 16.799-1942 o ubiranju doprinosa za družtvo ››Hrvatski Crveni Križ‹‹ od slikokaznih i ostalih priredaba“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1942.*, 1185.
[647] “Naredba državne riznice od 29. srpnja 1944. broj 10.122-1944 o promjeni u naredbi Ministarstva državne riznice od 14. rujna 1942. broj 16.799-1942 o ubiranju doprinosa za družtvo Hrvatski Crveni Križ od slikokaznih i ostalih priredaba“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1944.*, 550.
[648] “Propisnik Ministarstva prometa i javnih radova od 15. kolovoza 1942. broj Prs. 548-42 o oprostu plaćanja poštanskih pristojbi družtva ››Hrvatski Crveni Križ‹‹“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1942.*, 1082.-1083.
[649] “Zakonska odredba o velikoj narodnoj dobrotvornoj lutriji“, *Zbornik zakona i naredaba NDH: Godina 1943.*, 1320.-1321.; “Okružnica Velika narodna dobrotvorna lutrija“, *Katolički list*, Crkveno-pastoralni časopis, 12, Zagreb, 23. III. 1944., 142.-143.
[650] “Uspjeh velike narodne dobrotvorne lutrije“, *Nova Hrvatska*, 223, 26. IX. 1944., 7.

Kao što je uvedena praksa za vrijeme najopsežnijeg djelovanja tzv. *Ustanove Pomoć*, tako je i HCK-a uveo praksu prodaje prigodno ukrašenih otkupnih znakova, ali i razglednica, koje su najčešće prodavali pripadnici Ženske loze i Ustaške mladeži, te podmladak Crvenog križa. Naravno, svakom ogranku, odnosno odboru Crvenog križa temeljni zadatak je predstavljalo prikupljanje što većih financijskih sredstava širenjem službenog glasila HCK-a kao i sveg ostalog prigodnog znakovlja, kroz cijelu godinu, a ne samo za vrijeme održavanja manifestacije početkom listopada svake godine.[651] Iako je godišnja manifestacija HCK-a trebala biti glavni izvor prihoda, prikupljanje financijskih sredstava i materijalne pomoći nastavljeno je kroz cijelu godinu. Kako se bližio kraj rata financijske potrebe su se rapidno povećavale, a od novih dužnosti koje je na sebe preuzeo HCK treba izdvojiti brigu za stradalnike savezničkih zračnih napada na području NDH. Ionako opsežna djelatnost HCK-a je time dodatno proširena, odnosno financijski opterećena. Stoga je Središnji upravni odbor HCK-a NDH odlučio tijekom lipnja 1944. u svim gradovima, trgovištima i većim mjestima provesti javno sakupljanje dobrovoljnih prinosa.[652] O porastu financijskog tereta zorno svjedoči i podatak da je varaždinski Gradski odbor HCK-a upravo u to vrijeme uplatio 50.000 kuna u Fond za stradale u savezničkim zračnim napadima pri Gradskom poglavarstvu, a zatim je zamolio „sve javne, kulturne i političke radnike, ustanove, trgovine i poduzeća“ da pomognu njegovu djelatnost učlanjenjem u Gradski odbor.[653] Naravno, ne treba zaboraviti kako je članstvo u Gradskom odboru bilo usko povezano s plaćanjem godišnje članarine koja se, ovisno o vrsti članstva, kretala od 100 pa do 10.000 kuna i više.

Uz već navedene aktivnosti, u obilježavanje manifestacije, odnosno pomaganje rada Crvenog križa uključili su se gotovo svi dijelovi društva, pa su priređene kulturne i sportske manifestacije. U *Tjednu HCK-a* su obavezno priređivani veliki sportski događaji poput turnira

[651] “Tjedan Hrvatskog Crvenog Križa u Varaždinu“, *Hrvatsko jedinstvo*, 5 (247), 8. X. 1942., 3.
[652] “Središnji upravno odbor Hrvatskog Crvenog Križa“, *Hrvatsko jedinstvo*, 31, 10. VI. 1944., 3.
[653] “Gradski odbor Hrvatskog Crvenog Križa, Varaždin“; “Iz Odbora Hrvatskog Crvenog Križa u Varaždinu“, *Hrvatsko jedinstvo*, 30, 3. VI. 1944., 3.

nogometnih klubova ili šakačka (boksačka) natjecanja čime su i sportaši aktivno uključeni u promicanje univerzalne ideje Crvenog križa, a prihod od takvih događanja je, naravno, išao u korist Crvenog križa.[654]

[654] "Nogometaši za ››Hrvatski Crveni Križ‹‹, Natjecanja varaždinskih klubova", *Hrvatsko jedinstvo,* 4 (246), 1. X. 1942., 4.; "Tjedan Hrvatskog Crvenog Križa u Varaždinu", *Hrvatsko jedinstvo,* 5 (247), 8. X. 1942., 3.

USPOSTAVLJANJE ODNOSA S PARTIZANSKIM POKRETOM

Pozivom na ustanak pripadnici Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) pod vodstvom Josipa Broza Tita započeli su sredinom 1941. s osnivanjem pokreta otpora na jugoslavenskom području. U teškim uvjetima, nedostatku oružja, hrane i ljudstva započelo je osnivanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (Hrvatske), koje su pred kraj Drugog svjetskog rata prerasle u jedinice Jugoslavenske armije. Pregovori između pripadnika partizanskog pokreta i predstavnika izbjegličke Vlade iz Londona rezultirali su potpisivanjem sporazuma Tito – Šubašić, tj. uspostavljena je suradnja između NKOJ-a i kraljevske Vlade u izbjeglištvu te je stvorena zajednička vlada.[655]

Od samog izbijanja oružanog sukoba partizani su se suočavali s međunarodnom promidžbom četnika, koju je podržavala izbjeglička Vlada. Stoga su partizani pokušavali uvjeriti Saveznike, prije svega V. Britaniju koja je, doduše simbolično, podržavala četnike bivšeg jugoslavenskog kraljevskog ministra obrane D. Mihajlovića, da su upravo oni jedina antifašistička snaga u zemlji.[656] Promjena savezničkog stava oko sukoba u Jugoslaviji se postupno, ali sigurno okretala u Titovu korist. Tako se za vrijeme priprema za iskrcavanje savezničkih snaga na Apeninski poluotok, 17. travnja 1943. blizu Zvornika spustila prva saveznička misija upućena J. B. Titu, dok se druga nekoliko dana kasnije spustila kod Brinja u Lici.[657] Dakle, Britanci su još u ožujku 1943. odlučili uspostaviti dodir s jugoslavenskim partizanima, a od lipnja iste godine im dostavljaju vojnu pomoć iz zraka.[658] Uslijed promjene međunarodnog stava o jugoslavenskom partizanskom pokretu i vrh Međunarodnog odbora je

---

[655] Opširnije vidi Zdenko RADELIĆ: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., 26. i dalje.

[656] Opširnije o britanskoj politici i odnosu prema zaraćenim stranama na prostoru Kraljevine Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata u kontekstu događaja u zemljama u neposrednom okružju vidi Elisabeth BARKER: *Britanska politika na Balkanu u II. svjetskom ratu*, sv. I.-II., Zagreb – Ljubljana, 1978. Vidi i Hugh de SANTIS: "In Search of Yugoslavia: Anglo-American Policy and Policy-making 1943-45", *Journal of Contemporary History*, vol. 16, No. 3 (*The Second World War: Part 2*), London-Beverly Hills, 1981., 541.-563.

[657] Vladimir VELEBIT: *Sjećanja*, Zagreb, 1983., 90. i dalje.

[658] E. BARKER: *Britanska politika na Balkanu u II. svjetskom ratu*, I., 120., 163.

počeo razmišljati o uspostavljanju kontakata s predstavnicima jugoslavenskih partizana. Prema nekim nepotvrđenim podacima, jugoslavenski partizanski pokret je nakon talijanske kapitulacije ojačao za četvrtinu, pa je u listopadu 1943. brojao oko 300.000 pripadnika.[659] Ako bi se ti podaci smatrali vjerodostojnima, onda se doista radilo o respektabilnoj vojnoj sili na čije postojanje nisu bili imuni niti u vrhu Međunarodnog odbora, osobito stoga što je odluka o službenom priznavanju partizanskog pokreta potekla od strane Saveznika.

Međunarodni odbor je već u kolovozu 1943. naložio stalnom predstavniku u Zagrebu da što je prije moguće uspostavi kontakt s pripadnicima partizanskog pokreta što je Schmidlin i uspio učiniti, a u rujnu 1943. je dobio pozitivan odgovor na pitanje da li je Vrhovni štab spreman priznati *Ženevske konvencije*.[660] Schmidlin se istovremeno u Zagrebu angažirao da se pripadnicima partizanskog pokreta prizna službeni položaj zaraćene strane. Izgleda kako je nalog Schmidlinu da uspostavi odnose s partizanima bio posljedica izvjesnih saznanja do kojih je vrh MOCK-a došao sasvim slučajno. Naime, u ljeto 1943. čelnici Međunarodnog odbora su saznali da se u njemačkim koncentracijskim logorima u Norveškoj nalazi oko 1.700 zatočenih Jugoslavena, a Nijemci su ih tretirali kao političke zatvorenike. Ubrzo se ispostavilo da su zatočenici bili jugoslavenski borci koji su zarobljeni kao pripadnici partizanskog pokreta, a bili su na prisilnom radu, na potezu između Egersunda i Narvika na sjeveru Norveške.[661] Premda je MOCK znao za postojanje partizanskog pokreta u Jugoslaviji, nije bio upoznat s cjelovitom političkom situacijom u zemlji, osobito stoga što su istovremeno i Saveznici iskazivali određeni oprez prema jugoslavenskim partizanima, dok je izbjeglička Vlada iz Londona tvrdila kako se protiv Sila Osovine u Jugoslaviji bore četnici Draže Mihajlovića. Dakle, upravo su podaci do kojih je vrh MOCK-a došao sasvim slučajno i koji

---

[659] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 148.; O jačanju NOV i PO najdetaljnije podatke vidi u Z. DIZDAR: "Brojidbeni pokazatelji odnosa vojničkih postrojbi na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. godine", 161.-197.
[660] ACICR, G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 34.
[661] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 285.-286.

su neosporno potvrđivali da su pripadnici jugoslavenskog partizanskog pokreta protivnici Sila Osovine, rezultirali davanjem posebnog naloga stalnom predstavniku u Zagrebu da stupi u dodir s partizanima.

Nakon saznanja o zatočenim partizanima Međunarodni odbor je u Norvešku poslao predstavnika da utvrdi najvažnije potrebe zatočenika, a utvrđen je nedostatak toplih odjevnih predmeta, cipela, uniformi i kabanica, dok je žurno trebalo dostaviti i izvjesne količine živežnih namirnica. Stoga je Međunarodni odbor zatočenicima odlučio poslati pomoć iz skladišta jugoslavenske robe koja je primljena posredstvom Američkog Crvenog križa te jednom mjesečno distribuirati paket živežnih namirnica po zatočeniku. Zatočenicima su poslane i izvjesne količine riže, graha i leće, što su osigurale organizacije iz Kaira, zatim su osigurani odjevni predmeti za ranjene i bolesne koji su bili smješteni u bolnicama, manju pomoć je osigurao i Norveški Crveni križ iz Osla, a zatočenicima na samom sjeveru Norveške (Narvik) je osigurana i mjesečna dostava po 210 komada cigareta po zatočeniku.[662] Upravo je slanje paketa sa živežnim namirnicama tim zatočenicima kao i njihov povoljan odgovor o prijemu poslane pomoći, u ljeto 1943. rezultirao osnivanjem posebne *Službe paketa za koncentracijske logore* MOCK-a.[663]

Schmidlin je u studenome 1943. kontaktirao Vrhovni štab NOV i POJ da bi dobio odgovor vodstva partizanskog pokreta o uspostavi službenih odnosa, a istodobno je predložio da Vrhovni štab prihvati primjenu *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* iz 1929. te da njezinu primjenu analogijom proširi i na internirane civile, zatim da prihvati stalnog predstavnika MOCK-a koji će djelovati kod partizanskog pokreta sa svim pravima prema tradicionalnom radu Međunarodnog odbora. Većina ostalih zahtjeva se odnosila na odobrenje rada u korist *Jugoslavenske službe* Središnje agencije za ratne zarobljenike, a

[662] ISTO, 286.
[663] Usp. poglavlje rada "Ustroj Međunarodnog odbora Crvenog križa i djelokrug rada", 60.-61.

zatraženo je i odobrenje da Međunarodni odbor na oslobođena područja odašilje pomoć za civilno stanovništvo ugroženo ratom, osobito za žene i djecu.[664] Prigodom vođenja ovih pregovora Schmidlin je Vrhovnom štabu NOV i POJ uspio dostaviti i 1.250 doza cjepiva protiv pjegavog tifusa, dva primjerka obje *Ženevske konvencije* koje je preveo na hrvatski jezik i više brošura o radu Međunarodnog odbora iz Ženeve, a Vrhovni štab je jedino zamoljen da svoje stavove glede iznijetih prijedloga uputi izravno u Ženevu.[665] Nekako istovremeno s održavanjem pregovora između Schmidlina i Vrhovnog štaba NOVJ i POJ održana je *Teheranska konferencija* na kojoj su sudjelovali savezнički vođe Roosevelt (SAD), Staljin (SSSR) i Churchill (V. Britanija), a prema zaključcima konferencije J. B. Titu i jugoslavenskim partizanima je priznat status savezničke strane.[666] Već sutradan, dakle 29. studenoga, iz Londona je Međunarodnom odboru u Ženevu upućen kraći dopis u kojem se sugeriralo pokretanje pregovora oko uspostave službenih odnosa između Međunarodnog odbora i jugoslavenskih partizana.[667] S obzirom da je Schmidlin već kontaktirao Vrhovni štab NOV i POJ u Ženevi su očekivali odgovor Vrhovnog štaba na Schmidlinove prijedloge o uspostavi suradnje. Vrhovni štab se konačno krajem siječnja 1944. obratio Međunarodnom odboru u Ženevi, ali predstavnik MOCK-a je tek u svibnju 1944. uspio ostvariti vezu s pukovnikom Nikolićem u Bariju. Nakon što nije održan ugovoreni sastanak predstavnik MOCK-a je pukovniku Nikoliću 14. svibnja i 11. lipnja 1944. uputio pisma u kojima je još jednom zatražen službeni odgovor u vezi s prijedlozima MOCK-a, međutim na pisma nikada nije odgovoreno pa su pregovori o uspostavljanju službenih odnosa obustavljeni.[668]

---

[664] ACICR, G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 34.-35.
[665] ACICR, G. 6/III, Application convention A-F, 1er Septembre 1942-31.12.1950., Croatie. Nedatirano izvješće o najvažnijim aktivnostima MOCK-a u NDH, Odsječak Rotkreuz – Propaganda in Kroatien.; G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 25., 35.
[666] Katarina SPEHNJAK: *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, Zagreb, 2006., 27.
[667] ACICR, B SEC DAS ZA-028, Délégation du CICR en Yougoslavie [y compris Croatie] : [correspondance générale], Dopid C. Pillouda od 29. XI. 1943.
[668] ACICR, G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 35.

Potpuno novi moment u međusobnim odnosima Međunarodnog odbora i pripadnika partizanskog pokreta nastupio je nakon potpisivanja prvog sporazuma Tito – Šubašić (16. VI. 1944.), a taj je sporazum prema S. Nešoviću otvorio put međunarodnom priznanju nove Jugoslavije.[669] Takav razvoj političkih događaja se morao reflektirati i na rad Međunarodnog odbora iz Ženeve, koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata pažljivo pratio diplomatske i političke poteze britanske vlade u vezi s jugoslavenskim partizanima, odnosno usvajao je britanske stavove. O tome svjedoči i činjenica da je upravo na poticaj iz Londona, samo dan nakon *Teheranske* konferencije i odluke o uspostavljanju suradnje s Titom, preporučeno da isto učini i Međunarodni odbor Crvenog križa. Premda je Međunarodni odbor od kolovoza 1943. održavao kontakte s jugoslavenskim partizanima, do službene uspostave odnosa je došlo tek krajem studenoga, odnosno početkom prosinca 1944. Moram napomenuti kako uspostavljanje službenih odnosa između Međunarodnog odbora i jugoslavenskih partizana nije bilo skretanje s puta proklamirane neutralnosti, jer bi se lako moglo zaključiti da je uspostava takvih odnosa bila kršenje politike nepriznavanja država ili organizacija nastalih u ratnim okolnostima. Međutim, ovdje se radilo o legitimnom sporazumu Kraljevske vlade iz Londona, s kojom je Međunarodni odbor održavao stalne veze, i njezina oslobodilačkog pokreta u zemlji. S pravnog gledišta, ako je u vrhu Međunarodnog odbora i bilo kakvih dvojbi glede uspostave suradnje s jugoslavenskim partizanima, one su u potpunosti uklonjene nakon što je jugoslavenska Vlada sklopila sporazum s pripadnicima partizanskog pokreta. O tome svjedoči i odgovor Međunarodnog odbora na upite koje je u vezi suradnje s predstavnicima izbjegličkih odbora Crvenog križa više zemalja, ali i s predstavnicima njihovih nacionalnih organizacija u zemlji, početkom rujna 1945. zatražio Američki Crveni križ. U odgovoru Međunarodnog odbora od 25. rujna 1945. se navodi da je Međunarodni odbor nakon izbijanja rata odlučio suspendirati priznanje novih nacionalnih društava do završetka rata. Međutim,

[669] Slobodan NEŠOVIĆ: *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944 – 1945.*, Zagreb, 1977., 58. Ukratko o pregovorima Tita s kraljevskim političarima vidi Tvrtko JAKOVINA: *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države*, Zagreb, 2003., 20. i dalje.

priznanje Jugoslavenskog Crvenog križa (osnovan 1944.) nije bila nikakva iznimka budući da se radilo o nacionalnoj organizaciji koja je pravni slijednik Jugoslavenskog odbora Crvenog križa iz 1941., a koji je bio priznat od Međunarodnog odbora. Istodobno, Međunarodni odbor je odgovor proslijedio i svojim stalnim predstavništvima u Trstu, Milanu, Rimu i Beogradu jer se ticao problematike priznanja Talijanskog i Jugoslavenskog Crvenog križa, koji su nastali krajem rata, i problema grada Trsta u kojem su, doduše neslužbeno, djelovali predstavnici oba nacionalna društva.[670]

Jugoslavenski predstavnici su još krajem rujna i početkom listopada 1944. pristupili predstavnicima Stalnog predstavništva Međunarodnog odbora u Londonu da bi ih izvijestili o promjenama u jugoslavenskoj organizaciji Crvenog križa. Raspuštanjem izbjegličke kraljevske organizacije Jugoslavenskog odbora Crvenog križa početkom listopada 1944. nadležnost nad korespondencijom s Međunarodnim odborom je preuzeo dr. Nikola Nikolić, član Vojne misije "maršala Tita" u Londonu.[671] Već 7. listopada Predstavništvo MOCK-a u Londonu je primilo dopis jugoslavenskih vlasti o osnutku Središnjeg odbora Jugoslavenskog Crvenog križa na otoku Visu. U dopisu je naglašeno da je novoosnovani Odbor jedini legitimni odbor organizacije Crvenog križa u Jugoslaviji i jedini kojeg priznaju jugoslavenske vlasti, pa je od Međunarodnog odbora zatraženo da obustavi održavanje bilo kakvih kontakata s organizacijama Crvenog križa koje su za vrijeme rata osnovane u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori i Sloveniji).[672] Istodobno je zatraženo da se sva korespondencija obavlja preko Kriste Đorđević i dr. Nikole Nikolića, predstavnika JCK-a u Londonu. Naime, ministarskom odlukom zajedničke Vlade od 6. listopada 1944. raspušten je izbjeglički Jugoslavenski odbor Crvenog križa čime je završeno ujedinjavanje središnjih tijela Jugoslavenskog Crvenog križa

[670] ACICR, G. 21, CR sur territoires étrangers. Pays O-Z (1939-1948). Dopis MOCK-a upućen predstavništvima u Trstu, Milanu, Rimu i Beogradu, 25. IX. 1945.
[671] ACICR, CR00/52 – 196, Croix-Rouge yougoslave (201-397, 20.03.1934-06.11.1950), 259 – Dopis Stalnog predstavništva MOCK-a iz Londona od 29. IX. 1944. upućen Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike u Ženevu.
[672] ACICR, CR00/52 – 196, 266 – Dopis londonskog Stalnog predstavništva MOCK-a od 11. X. 1944. (br. 4828) upućen MOCK-u u Ženevi.

iz zemlje i iz inozemstva.[673] U svojim sjećanjima V. Velebit iznosi istovjetne podatke, ali navodi i da je izbjeglički JOCK bio neprijateljski nastrojen prema partizanskom pokretu te nije mogao ili nije htio, preko međunarodne organizacije kojoj je pripadao (Međunarodni Crveni križ), obavljati svoj posao na oslobođenom teritoriju Jugoslavije, pa se nakon sporazuma s kraljevskom vladom ukazala mogućnost da se ta organizacija „likvidira".[674]

Pripadnici partizanskog pokreta su u proljeće 1944. započeli s organiziranjem Crvenog križa na oslobođenim jugoslavenskim područjima. Prema zabilješkama Vladimira Velebit u svibnju 1944. je na inicijativu načelnika vojnog saniteta u Drvaru pokrenut *Jugoslavenski Crveni krst* kako bi se omogućio organizirani rad na područjima za koje je bio nadležan Crveni križ.[675] Međutim, *Privremena pravila Društva Crvenog križa Hrvatske* su sastavljena tek 26. listopada 1944. nakon čega su proslijeđena svim oblasnim NOO-ima da ih proslijede na niže razine.[676] A o radu svjedoči i jedan dopis od 14. siječnja 1945. upućen Oblasnom NOO-u Zagreb u kojem se govori o strukturiranju organizacije Crvenog križa, a tajnica Zemaljskog odbora Društva Crvenog križa Hrvatske (ZO DCKH) podsjeća kako su prije nekog vremena svi oblasni i neki okružni NOO-i primili dopis ZO DCKH-a o zadacima i formama organizacije Crvenog križa koji je sadržavao i molbu da potaknu stvaranje organizacije CK-a na svom području. Dakle, očito je da se tek na kraju 1944. pristupilo ustrojavanju organizacijske strukture i mreže Crvenog križa na terenu. Izuzetak su bili Dalmacija i Banija, što je i istaknuto u dopisu ZO DCKH-a, iz kojeg je razvidna i svrha osnivanja organizacije. U dopisu se uočava kako je prava pozadina osnivanja organizacije CK-a bila prvenstveno politička. Naime, trebalo se ubrzati ustrojavanje Crvenog križa jer će u budućnosti odigrati važnu ulogu u okupljanju izvjesnog dijela naroda u NOP-u te omogućiti

[673] ACICR, CR00/52 – 196, 269 – Dopis londonskog Stalnog predstavništva MOCK-a od 17. X. 1944. (br. 4907) upućen MOCK-u u Ženevi.; *Bulletin internationale des Sociétés de la Croix-Rouge*, 507, Genève, Novembre 1944, 913.
[674] Vladimir VELEBIT: *Sjećanja*, Zagreb, 1983., 314.-315.
[675] ISTO, 314.
[676] *Privremena pravila Društva Crvenog križa Hrvatske /D.C.K.H./*, HR-DAVŽ-0019 – ONOO Varaždin (1943.-1945.), Zdravstveni odjel: Opći spisi, bb/44. (kut. 4).

još jednu formu primanja pomoći iz inostranstva – pomoć Međunarodnog Crvenog križa. Kako je partizanima predstojalo preuzimanje gradova i većih mjesta navodi se da se određeni građani izvjesno vrijeme neće moći prilagoditi političkoj formi partizanskog pokreta, dakle komunizmu, pa će se na temelju humane i karitativne međunarodne organizacije Crvenog križa taj krug građana moći uspješno aktivirati na pomoći žrtvama rata, o čemu ZO DCKH-a već ima bezbroj primjera iz oslobođenih gradova Dalmacije i Banije. Istovremeno se navodi da organizacije na terenu moraju postojati kako bi mogle tražiti pomoć od Međunarodnog Crvenog križa te ju po njezinu primanju i distribuirati preko organa narodne vlasti (dakle, onima koji su lojalni partizanskom pokretu).[677] U dopisu se između redaka naziru i osnovne djelatnosti na kojima je ZO DCKH preko Središnje odbora JCK-a namjeravala surađivati s Međunarodnim CK-a, što se prvenstveno odnosilo na traženje i primanje pomoći. No, u tekstu se na osnovu djelokruga rada koji se namjeravao uspostaviti s Međunarodnim Crvenim križem između redaka u stvari nazire da se mnogobrojni pasusi odnose na Međunarodni odbor Crvenog križa. Tako je najvažniji rad, osim primanja pomoći, trebao usmjeriti na pitanje raseljenih osoba jer "Već danas bezbroj obitelji, razasutih po cijeloj Jugoslaviji, traži preko C.K. svoje rodjake."[678] Nešto ranije su poslane privremene upute o radu koje su sadržavale obvezu popisivanja raseljenih osoba, a njima je bio priložen i obrazac za traženje osoba koji se u formi nije razlikovao od obrasca MOCK-a o traženju raseljenih osoba.[679]

Iz jednog ranijeg dopisa od 26. listopada 1944. razvidno je kako je Zemaljski odbor DCKH-a u suradnji sa Sanitetskim odsjekom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske najvažniju djelatnost krajem listopada 1944. usmjerio na problem repatriraca, osnivanje stanica za dezinfekciju i pružanje prve pomoći repatrircima i osnivanje prehrambenih punkteva za njih, dok je Odjel za zdravstvo Predsjedništva ZAVNOH-a pripremao programe za tečajeve

[677] HR-DAVŽ-0019 – ONOO Varaždin (1943.-1945.), Zdravstveni odjel: Opći spisi, bb/45. (kut. 4).
[678] ISTO.
[679] *Privremene upute za poslovanje i rad Odbora Društva C.K.*, §. 7, §., 3.-4., HR-DAVŽ-0019 – ONOO Varaždin (1943.-1945.), Zdravstveni odjel: Opći spisi, bb/44. (kut. 4).

Crvenog križa.[680] Privremene upute za poslovanje odbora i društava Crvenog križa koje su priložene Privremenom pravilniku sadrže opaske kako svi članovi odbora trebaju biti "lica odana Narodno-oslobodilačkom pokretu i da se u njih ne uvuku elementi, koji su politički nesigurni i kolebljivi."[681]

Novi moment u odnosima između Međunarodnog odbora i partizana nastupio je stacioniranjem partizanske pomorske baze u Italiji pokraj Barija, krajem 1943. ili početkom 1944.[682] Budući da se u Bariju nalazilo Stalno predstavništvo MOCK-a preko njega su od tada održavani kontakti s jugoslavenskim partizanima. O pomoći Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa stanovništvu na oslobođenim područjima ima dosta izvora, ali budući da je ratna situacija kočila uspostavu izravnih veza, pomoć je dostavljana preko predstavništva MOCK-a u Zagrebu i Beogradu, zatim prugom Budimpešta-Novi Sad-Beograd da bi na posljetku sve pošiljke bile odašiljane brodskom linijom Marseille – Bari, odakle je isporuku pomoći obavljalo zrakoplovstvo.[683] O namjeri uspostavljanja veza s Međunarodnim odborom iz Ženeve i partizana neizravno svjedoči i jedan dokument Oblasnog Narodno-oslobodilačkog odbora Varaždin od 27. rujna 1944., a koji se temeljio na dopisu Društva Crvenog krsta DFJ i koji je razaslan po cijeloj Hrvatskoj. Od oblasnih, općinskih i sreskih odbora Crvenog križa tražena je dostava podataka o stanju u zemlji (stanje prehrane, relativni udio smrtnosti od gladi, relativni udio TBC-bolesnika, pojave epidemija, stanje endemskih bolesti, zdravstveno stanje djece itd.) da bi se Jugoslavija obratila za pomoć Saveznicima, „Međunarodnom Crvenom krstu" i novoosnovana UNRRA.[684]

Na oslobođenim područjima se osjećao nedostatak hrane, a početkom rujna 1943. se značajno povećao i broj izbjeglih i raseljenih osoba koje partizani prebacuju na otoke Brač,

---

[680] HR-DAVŽ-0019 – ONOO Varaždin (1943.-1945.), Zdravstveni odjel: Opći spisi, bb/44. (kut. 4).
[681] ISTO, *Privremene upute za poslovanje i rad Odbora Društva C.K.*, §. 2., 1.
[682] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 405.
[683] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 350.-351.
[684] HR-DAVŽ-0019 – ONOO Varaždin (1943.-1945.), Tajništvo: Opći spisi, 225/44. (kut. 3). Postoji istovjetan dopis za Slavoniju. Usp. S. SRŠAN; M. ĐUKIĆ: *Povijest Crvenog križa u Osijeku*, 43.-44.

Vis, Šoltu, Lastovo, Mljet i Korčulu. Uz pristanak savezničkog vojnog zapovjedništva na Sredozemlju, raseljene osobe su krajem 1943. i početkom 1944. prebačene u južnu Italiju te u Egipat, a *jugoslavenski zbjeg* je brojao oko 35.000 osoba.[685] Iako se u radovima M. Barbića i D. Plenče uopće ne spominje Međunarodni odbor iz Ženeve, ove izbjegličke transporte su pomagala i stalna predstavništva Međunarodnog odbora iz Barija i Napulja.[686] Rad MOCK-a u korist jugoslavenskih državljana krajem listopada 1944. je potvrdila i Jaroslava Ribnikar, tajnica JCK-a, koja je Hansu de Salisu, stalnom predstavniku Međunarodnog odbora u Rimu, uputila pismo zahvale za sve aktivnosti koje je u korist jugoslavenskih državljana u Italiji učinilo rimsko predstavništvo MOCK-a.[687]

O cjelokupnoj situaciji, odnosno o problemima s kojima se suočavalo stanovništvo na oslobođenim područjima na teritoriju NDH, MOCK je upoznao njihov stalni predstavnik iz Zagreba, pa je posredstvom *Mješovitog povjerenstva za pomoć* pokrenut niz akcija kako bi se pomoglo tamošnjem stanovništvu. Zbog manjka financijskih sredstava, ali više kao posljedica nemogućnosti nabave robe u Europi, MOCK se obratio predstavnicima maršala Tita. Upravo je zahvaljujući tek uspostavljenim odnosima te u suradnji sa svojim stalnim predstavništvima u Zagrebu, Alžiru, Kairu i Bukureštu pokrenut niz mjera kojima su osigurane izvjesne količine pomoći za civilno stanovništvo koje se nalazilo na područjima NDH koja su oslobodili partizani, a preko J. Schmidlina i zagrebačkog Ureda Međunarodnog odbora na to su područje dostavljene i izvjesne količine lijekova.[688] Međunarodni odbor je krajem 1944., odmah nakon oslobađanja Beograda, nastavio s aktivnostima u korist civilnog stanovništva na oslobođenim područjima Jugoslavije, a pošiljke pomoći su temeljene na jugoslavenskim

[685] Opširnije usp. Mate BARBIĆ: "Jugoslavenski zbjeg u južnoj Italiji i Egiptu (1943 – 1946)", *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, 3, Split, 1975., 797.-807.; Dušan PLENČA: *Organizacija i evakuacija dalmatinskog zbjega preko otoka Visa (1943–1944)*, Posebni otisak iz „Pomorskog zbornika" knj. 2, Zadar, 1964.
[686] ACICR, G. 17/00/139 ; Fasc. G. 1700-6.2 = G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947., 11.
[687] ACICR, CR00/52 – 196, Croix-Rouge yougoslave (201-397, 20.03.1934-06.11.1950), br. 277 – Izvješće dr. de Salisa, 28. XI. 1944., str. 1., Pismo zahvale od 25. X. 1944. se nalazi u prilogu izvješća.
[688] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 551.

zahtjevima u kojima se osobito inzistiralo na slanju liječnika, lijekova, živežnih namirnica i odjevnih predmeta.[689] Stoga su veće količine medicinskih i farmaceutskih proizvoda, lijekova, živežnih namirnica i odjevnih predmeta preko Barija otpremane na oslobođena područja Jugoslavije. Međutim, rad u korist civilnog stanovništva više nije dogovaran preko Zagreba ili Barija već su sve potankosti dogovarane izravno, preko predstavništva Međunarodnog odbora u Beogradu ili u kontaktima s jugoslavenskim predstavnicima u Rimu i Ženevi. Predstavnici MOCK-a su s maršalom Titom dogovorili da dotadašnji Ured MOCK-a u Beogradu, koji je djelovao za vrijeme njemačke okupacije, preraste u stalno predstavništvo MOCK-a te da ostane u Beogradu do završetka rata i zaključenja svih neprijateljstava.[690] Nekako u isto vrijeme su uspostavljeni i prvi kontakti između *Jugoslavenske službe* Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a koja je, nakon uspostave poštanskog prometa s Beogradom, od 23. studenoga 1944. održavala stalne veze s jugoslavenskim predstavnicima. Posredstvom jugoslavenskog posrednika iz Rima, Servis je u prosincu 1944. i u siječnju 1945. primio više od 20.000 poruka za jugoslavenske ratne zarobljenike u logorima na području Reicha.[691] O dobroj suradnji između predstavnika MOCK-a i jugoslavenskih partizana svjedoče još neki podaci. Naime, u crticama koje su o radu *Jugoslavenske službe* Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a, povremeno objavljivane u službenoj reviji Međunarodnog Crvenog križa navodi se i podatak da je ured Jugoslavenskog Crvenog križa iz Rima uvelike pomogao radu Servisa budući da mu je na raspolaganje stavio kurira čime je ubrzana korespondencija s određenim područjima, što se osobito odnosilo na Dalmaciju u koju su do tada obavijesti slane preko Beograda, a to je uslijed prometnih problema iziskivalo dosta vremena.[692]

Humanitarna pomoć je u Jugoslaviju najčešće dostavljana posredstvom *Mješovitog povjerenstva za pomoć* Međunarodnog Crvenog križa, a uz pomoć Jugoslavenskog Crvenog

[689] ACICR, CR00/52 – 196, br. 277 – Izvješće dr. de Salisa, 28. XI. 1944., str. 1.
[690] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 550.
[691] *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVII, No. 314, Genève, Février 1945., 138.
[692] *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVII, No. 316, Genève, Avril 1945., 301.

križa je distribuirana potrebitima, odnosno opskrbljivane su tri javne kuhinje, mlijeko je opet osigurao Švicarski Crveni križ, potrepštine za djecu su pristizale iz Turske, ali je ipak najveću pomoć u živežnim namirnicama, odjeći, zavojnom materijalu, higijenskim potrepštinama, lijekovima i vitaminima u vrijednosti od 600.000 švicarskih franaka osigurao Švicarski Crveni križ.[693] U pomaganje Jugoslaviji su se uključili i jugoslavenski iseljenici. Tako je na prijedlog iseljenika u Kanadi, Središnji ured Kanadskog Crvenog križa početkom studenoga 1944. odobrio veliki dar za Jugoslavenski Crveni križ. Oko 350 tona pomoći, koja se sastojala od 50.000 paketa hrane, 36.000 čokolade, vagona bakalara, 60 tona sapuna, konzerviranog mesa, konca i 500 paketa igala, je brodovima Međunarodnog Crvenog križa upućeno u Bari, a vrijednost pošiljke je iznosila 212.500 kanadskih dolara.[694]

Krajem 1944. u Ženevi su alarmirani zbog izbijanja epidemije tifusa na oslobođenim jugoslavenskim područjima pa je *Mješovito povjerenstvo za pomoć* odmah otpremilo više pošiljaka cjepiva, dok je Međunarodni odbor iz Ženeve zatražio prof. Hermanna Moosera, predstojnika Higijenskog instituta Sveučilišta u Zürichu, da preuzme vođenje posebne zdravstveno-medicinske misije na oslobođena jugoslavenska područja kako bi na licu mjesta potvrdio vijest o izbijanju epidemije tifusa te poduzeo korake za njezino suzbijanje.[695] Detalji misije su ukratko navedeni u dopisu koji je u vezi misije prof. Moosera lokalnim vlastima Kantona Zürich uputio predsjednik MOCK-a dr. Max Huber.[696] Naime, prof. Mooser je trebao ispitati sanitarnu i zdravstvenu situaciju u zemlji, o čemu je trebao podnijeti izvješće MOCK-u, a potom je trebao utvrditi najvažnije potrebe te mogućnosti dostave pomoći na to područje.[697] Osim prof. H. Moosera, članovi misije su bili dr. Hans von Fischer, dr. Peter Fennjves, jugoslavenski liječnik dr. Nikola Pejović i sestra Gertrude Meyer, a Ženevu su

[693] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 550.
[694] S. NEŠOVIĆ, B. PETRANOVIĆ: *Jugoslavija i Ujedinjeni narodi 1941 – 1945*., 304.-305.
[695] ACICR, G. 3/66, Yougoslavie (Mooser, décembre 1944-avril 1945). Dopis H. Bachmanna za Lombarda, predsjednika Povjerenstva predstavništava MOCK-a od 30. XI. 1944. ; *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 348.; *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 550.
[696] ACICR, G. 3/66, Yougoslavie (Mooser, décembre 1944-avril 1945). Dopis M. Hubera od 12. XII. 1944.
[697] ISTO.

napustili 20. prosinca 1944. te preko Marseillea, Napulja i Barija 16. siječnja 1945. stigli u Jugoslaviju.[698] Misija je na licu mjesta potvrdila izbijanje epidemije tifusa pa su zatražene veće količine *Neocida*, o čijoj upotrebi je liječnike u Beogradu podučavao prof. Mooser. Zahvaljujući podacima prof. Moosera, *Mješovito povjerenstvo za pomoć* je u Jugoslaviju uputilo pošiljku od nekoliko tona *Neocida* za borbu protiv epidemijskog tifusa, što je bio dar Švicarskog Crvenog križa.[699] Od svih posebnih izaslanstava Međunarodnog odbora koja su bila upućena u Jugoslaviju posebna misija prof. Moosera, koja je okončana krajem ožujka 1945., je nesumnjivo bila najvažnija, a članovi misije su na dar ponijeli pet tona lijekova i profilaktičkog seruma u vrijednosti 20.700 švicarskih franaka, koje je osigurao Farmaceutski odjel MOCK-a, te medicinske potrepštine i kirurške instrumente.[700] Nove količine *Neocida* su u Jugoslaviju otpremljene i početkom 1945., a poslane su i izvjesne količine odjeće i obuće, dok je u srpnju 1945. otpremljeno 200 kg. cjepiva i 200 kg lijekova koje je darovao Odbor za međunarodnu pomoć iz Švedske.[701] Posredovanjem preko svojih stalnih predstavništava u svijetu Međunarodni odbor je angažirao razne organizacije u prikupljanju novca ili robe u korist ratom pogođenog stanovništva u Jugoslaviji, a tome su se osobito odazvali južnoafrički i Australski Crveni križ te darovatelji iz Irske (lijekovi, tekstil, kondenzirano mlijeko za djecu) i Švicarske.[702] Ove pošiljke su u ožujku 1945. dostavljene u Dubrovnik, odnosno u svibnju 1945. u Split.[703] *Mješovito povjerenstvo za pomoć* je 1944. i 1945. u Jugoslaviju otpremilo oko 65 tona humanitarne pomoći u vrijednosti oko 240.000 švicarskih franaka što je bilo osigurano iz američkih izvora, a u Jugoslaviju je poslano oko 13 posto ukupne pomoći. Od ostalih država najveće otpreme pošiljaka su poslane u Francusku, Nizozemsku i Poljsku, a

---

[698] ACICR, G. 3/66, Yougoslavie (Mooser, décembre 1944-avril 1945). Brzojav 9723 od 20. XII. 1944.; Dopis dr. R. Vögelija, predstavnika MOCK-a, u Beogradu od 20. I. 1945.; Dopis dr. C. Burckhardta od 30. I. 1945.
[699] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 348.
[700] ACICR, G. 3/66, Yougoslavie (Mooser, décembre 1944-avril 1945). Brzojav 9723 od 20. XII. 1944.; Dopis dr. R. Vögelija, predstavnika MOCK-a, u Beogradu od 20. I. 1945.; Dopis dr. C. Burckhardta od 30. I. 1945.
[701] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 350.; *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 550.
[702] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 350.
[703] ISTO, 148.

usporedni podaci su prikazani u idućoj tablici gdje je zasebno prikazana vrijednost pošiljaka prema godinama isporuke te ukupna vrijednost isporučene pomoći.

Usporedna vrijednost pošiljaka pomoći iz Amerike koje je otpremilo *Mješovito povjerenstvo za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa, po državama (1944.-1945.)*						
	1944.		1945.		Ukupno	
Jugoslavija	184.454	14,95 %	54.164	7,81 %	238.618	12,74 %
Poljska	95.818	7,76 %	164.110	23,67 %	259.928	13,87 %
Francuska	100.000	8,10 %	162.966	23,51 %	262.966	14,03 %
Nizozemska	135.433	10,97 %	75.084	10,83 %	210.517	11,24 %
Ostale države	718.511	58,22	237.001	34,18 %	901.512	48,12 %
Ukupno	***1,234.216***	***100,00 %***	***693.325***	***100,00 %***	***1,873.541***	***100,00 %***

Izvor: *Report of the Joint relief Commission of the IRC 1941-1946*, 148.

* Vrijednost pomoći je iskazana u švicarskim francima (CHF).

DJELATNOST UOČI SLOMA NDH I U NEPOSREDNOM PORAĆU

Posljednjih nekoliko mjeseci postojanja NDH bilo je obilježeno teškim borbama i grčevitim naporima vlasti NDH za očuvanjem države. Uslijed transportnih problema sve manje pomoći je stizalo u Zagreb, a Schmidlin je dijelio zalihe koje su ostale u skladištu koje je 1943. otvorio Švicarski Crveni križ. Međutim, Schmidlin je intervenirao kod vlasti da se odredbe Ženevskih konvencija iz 1929. konačno prošire i na civile, o čemu je tražio službenu odluku hrvatskih vlasti. Odluka je izdana 31. siječnja 1944.

Sama djelatnost HCK-a se polako gasila, ali i djelatnost Međunarodnog odbora u NDH je opstojala samo onoliko koliko je stalni predstavnik Schmidlin boravio u Zagrebu. Kako se približavao kraj rata vlasti NDH su uglavnom kontrolirale glavni grad i njegovu širu okolicu, sve prometne veze s ostalim dijelovima zemlje su bile prekinute ili se moglo putovati na vlastitu odgovornost. Stoga je u posljednjim mjesecima NDH, a nakon sloma puča Lorković-Vokić, Schmidlin bio prisiljen svoj rad ograničiti na Zagreb, čije stanovništvo se gotovo udvostručilo, te na bližu okolicu. Drugi dijelovi NDH su mu, uglavnom, postali nedostupni, pa je Međunarodni odbor iz Ženeve u drugim dijelovima zemlje radio u dogovoru s vodstvom partizanskog pokreta i sa Saveznicima, a kontakti su ostvarivani posredstvom dr. Rudolfa Vögelija, ovlaštenog predstavnika Međunarodnog odbora u Beogradu.

U posljednjim mjesecima NDH i građanstvo se pasiviziralo prema gotovo svim akcijama koje su poticane od strane vlasti ili institucija NDH, pa tako i od nacionalne organizacije Crvenog križa. Te su akcije uglavnom provodile ustaške organizacije, pa je tako, primjerice, povodom Uskrsa 1945. organizirana i jedna od većih sabirnih akcija u kojoj su Ustaška mladež i Ženska loza Ustaškog pokreta prikupljali darove za ranjenike (meso, brašno, jaja, kolači, rakija, vino i dr.).[704] Unatoč Schmidlinovu sukobu s vodstvom HCK-a oko

[704] "Oni zaslužuju našu pažnju…", *Hrvatsko jedinstvo*, 69, 17. III. 1945., 2.

raspodjele humanitarne pomoći ona je i dalje pristizala u Zagreb. Najčešće se radilo o darovima koji su stizali putem *Mješovitog povjerenstva za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa. Primjerice, početkom kolovoza 1944. u Zagreb su dopremljena dva vagona lijekova i zavojnog materijala za bolnice HCK-a, dok je najavljena i na putu se nalazila pošiljka 25 sanduka farmaceutskih proizvoda.[705] I nakon sukoba J. Schmidlina s vodstvom HCK-a oko isporuke humanitarne pomoći, ona je i nadalje stizala u Zagreb. Tako je baš u vrijeme promidžbenog obilježavanja rada u tjednu posvećenom aktivnostima Crvenog križa početkom listopada 1944. *Mješovito povjerenstvo za pomoć* MCK-a darovalo više vagonskih pošiljaka lijekova i farmaceutskih pripravaka koji su besplatno dijeljeni putem bolnica i zdravstvenih zavoda.[706]

O radu stalnog predstavnika Međunarodnog odbora u Zagrebu u posljednjim mjesecima postojanja NDH ima više izvora, ali ću ovdje dati pregled najvažnijih detalja u vezi njegova rada, i to iz više aspekata koji su imali presudan utjecaj na njegovo obavljanje dužnosti, ali i na njegovo iznenadno napuštanje Zagreba početkom ožujka 1945. Jedna od prekretnica u Schmidlinovom radu u NDH bila je političke prirode, a radilo se o neuspjelom pokušaju puča Lorković-Vokić, odnosno pokušaja s kraja kolovoza 1944. da NDH prijeđe na stranu Saveznika.

Logičnim se postavlja pitanje kakve poveznice imaju propali puč i humanitarni rad stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu? U tom kontekstu, prije svega, ne treba smetnuti s uma kako su predstavnici Hrvatske seljačke stranke (HSS) preko Švicarske održavali veze sa Saveznicima, a ta je veza svojedobno – barem jednom – išla i preko samog Schmidlina. S obzirom da je Pavelić glavnim začetnikom vjerolomstva s kraja kolovoza 1944. i pokušaja prelaska na savezničku stranu označio HSS-ovca Ivanka Farolfija, ne trebaju čuditi prijetnje kojima je Schmidlin bio izložen, jer izgleda da je Schmidlin, osobno prenoseći poruke,

[705] "Dar Medjunarodnog Crvenog križa", *Nova Hrvatska*, 184, 11. VIII. 1944., 4.
[706] "Zagreb u znaku Crvenog Križa", *Nova Hrvatska*, 229, 3. X. 1944., 4.

poslužio kao veza između članova HSS-a u inozemstvu i članova stranke u NDH. U tom kontekstu se veoma zanimljivim čini podatak koji je 12. prosinca 1942. u svoj dnevnik zapisao Ilija Jukić, odnosno da je preko Rudolfa Bićanića Johna A. Ennalsa, službenika u Foreign Officeu, poslao poruku „za Schmidichena, Švajcarca koji ide u Hrvatsku.“[707] Nesumnjivo je kako bi ovaj izvjesni Schmidichen u stvari ispravno glasio Schmidlin. Ipak, na temelju nekih njemačkih obavještajnih izvora s početka 1945., Schmidlin je i nakon preuzimanja svoje dužnosti u Zagrebu nastavio održavati veze sa Saveznicima, što mu je uvelike olakšavao njegov diplomatski status te veoma česti boravci u Švicarskoj uslijed obveza koje su proizlazile iz zastupanja Međunarodnog odbora CK-a u Zagrebu. Prema jednom njemačkom izvješću Schmidlin je označen, ako već ne kao špijun, onda u najmanju ruku kao „čovjek za vezu“ (Verbindungsmann) sa Saveznicima, a bavio se, također, i posredovanjem između Saveznika i prozapadno orijentiranih Hrvata u Švicarskoj (Meštrović, dr. Lammer, dr. Tarle, prof. Digović).[708] Spomenuti navodi su proizašli iz izvješća, koje je generalu Edmundu G. von Horstenau 15. siječnja 1945. u Beč uputio agent njemačkog Abwehra Beno Klobučarić, o saznanjima u vezi s istragom puča Lorković-Vokić, tj. izvješće je sastavljeno na temelju mišljenja Klobučarićevog čovjeka iz Zagreba koji je imao uvid u istražne protokole i u cjelokupni rad istražnog Povjerenstva (Ico Kirin, Karlo Vagner, Vjekoslav Pavel, Vjekoslav Luburić i Jakov Džal). U svemu tome je najčudnije što su u stvari svi navodi potekli iz službenih ustaških krugova koji su bili zaduženi za provođenje istražnih radnji, no protiv Schmidlina nisu poduzete nikakve istražne ili represivne radnje.

Treba naglasiti da je Schmidlin, zbog prirode posla koji je obavljao za MOCK, u svakom pogledu morao biti nepristran i neutralan, pa stoga još i više začuđuje kako se upustio u, jednostavno rečeno, takvu političku avanturu. Osobito stoga što su se obavještajni poslovi u

[707] Prema Lj. BOBAN: “Izvještaji dr fra Dominika Mandića jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi (1942.-1943.)“, 206.-207., bilj. 62.
[708] Prema V. KAZIMIROVIĆ: *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941 – 1944*, Reproducirani dokument br. 22 (nenumerirani prilog nakon 272. stranice), 313.

ratnim okolnostima lako mogli okarakterizirati i kao špijunaža, pa iz toga proizlazi i zaključak da je Schmidlin održavao veze sa Saveznicima mimo znanja Međunarodnog odbora iz Ženeve. Pod pretpostavkom da se Schmidlin doista bavio navedenim posredovanjem između Saveznika i hrvatskih urotnika, te da je takav skandal izbio na vidjelo bio bi ugrožen cjelokupni rad MOCK-a, jer bi MOCK bio okvalificiran pristranom stranom u ratnom sukobu, što bi mu onemogućilo provođenje većine djelatnosti koje je za vrijeme rata provodio u korist ratnih stradalnika. Stoga jedinom logičnom pretpostavkom ostaje da je Schmidlin radio u dosluhu sa švicarskim konzulom, ali bez znanja vrha MOCK-a iz Ženeve. U knjizi o Mladenu Lorkoviću, N. Kisić Kolanović zaključuje kako djelomična dostupnost izvora ne dopušta stvaranje pouzdane slike o Lorkovićevoj bazi u obavještajnoj i u diplomatskoj službi, ali je navodno bilo poznato da je zagrebački zubar Miroslav Pandaković slovio kao čovjek engleske obavještajne službe koji je, preko švicarskog konzulata u Zagrebu, bio u dodiru s Londonom.[709] Navod je veoma značajan jer otvara pitanje rada švicarskog konzulata u Zagrebu, odnosno pitanje rada (generalnog) konzula dr. Friedricha Kästlija koji je bio glavni oslonac, glavni zaštitnik te, naravno, glavni garant Schmidlinova statusa u Zagrebu. Prema nekim drugim izvorima, upravo je švicarski konzul Kästli bio agent britanskog *Intelligence Servicea* u Zagrebu.[710] Ako ovu pretpostavku uzmemo kao vjerodostojnu, jasno je da mu je takvu ulogu uvelike omogućavao njegov položaj švicarskog (generalnog) konzula u NDH, tj. zaštita koju mu je osiguravao diplomatski status, ali isto tako onda ne bi bilo nemoguće da se takvim poslovima bavio i sam J. Schmidlin.

U kontekstu ranije izloženih tvrdnji treba promotriti i prijateljstvo J. Schmidlina i dr. Stijepe Perića koji je, prema navodima njegova prijatelja novinara J. Horvata, bio izrazito neprijateljski nastrojen prema samom Paveliću, a potvrdio je i da su od proljeća 1943.

---

[709] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Mladen Lorković: Ministar urotnik*, 81.
[710] Prema V. KAZIMIROVIĆ: *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941 – 1944*, 20.

održavani stalni kontakti s Englezima.[711] Da je dr. Perić u potpunosti bio upoznat s pripremanjem puča potvrđuju u ustaški istražni protokoli.[712] Stoga je zanimljivo da se Schmidlinov krug prijatelja, kako onih bližih tako i onih daljih, uglavnom sastojao od zagovornika neuspjelog puča, a izgleda da je upravo neuspjeh puča rezultirao i sukobom između Schmidlina i vodstva HCK-a. Ovdje je važno dodati i podatak da je neposredno prije pokušaja puča ing. Josip Cabas, voditelj Stalnog trgovinskog izaslanstva NDH u Švicarskoj koji je i postavljen kako bi uspostavio veze sa Saveznicima, proširio vijest da će doći do veoma ozbiljnih promjena u NDH. Jedna od tih promjena se ticala i HCK-a, odnosno prema navodima ing. Cabasa, koji su stigli i do vrha MOCK-a u Ženevi, postavljanje antinjemački nastrojenog i prozapadno orijentiranog dr. Stijepe Perića na položaj predsjednika Hrvatskog Crvenog križa je bila gotova stvar.[713] Osim toga, Cabas je u razgovoru, održanom 25. kolovoza 1944., najavio da će se smjena dogoditi veoma brzo i najavio je dolazak dr. Perića u posjet Međunarodnom odboru u Ženevu kako bi se dogovorili detalji oko slanja pomoći u Hrvatsku.[714] Međutim, puč je imao neslavan završetak, nije došlo ni do kakvih promjena u NDH, a zanimljivo je da se ing. Cabas nakon toga odbio vratiti u Zagreb. U kontekstu najavljenih promjena treba dodati i da je J. Schmidlin još u proljeće 1944. izvijestio Središnjicu MOCK-a u Ženevi da će biti uklonjeno cijelo vodstvo Hrvatskog Crvenog križa i da će na njegovo čelo doći prozapadno orijentirani ljudi, a da se on o svemu pobrinuo, da je o tome izvijestio nadležna mjesta u NDH s kojih mu je obećano da će se poduzeti sve potrebne mjere kako bi se uklonilo „radikalno vodstvo“ HCK-a NDH. Nadasve je zanimljivo da je „nadležno mjesto“ koje Schmidlin spominje bio tadašnji ministar vanjskih poslova dr. Stijepo Perić, koji je i dao navedena obećanja. Krug Schmidlinovih prijatelja je bio veoma

[711] J. Horvat je o S. Periću zapisao: „Jedno sam vrijeme sam sjedio sa Stijepom. Ne znam da li netko toliko mrzi poglavicu (Poglavnik Pavelić, op. a.) koliko on; nazivlje ga jedino ››krvolok‹‹.“ J. HORVAT: *Preživjeti u Zagrebu: Dnevnik 1943.-1945.*, 202., 209.
[712] V. KAZIMIROVIĆ: *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941 – 1944*, 313.
[713] ACICR, G. 23/CR croate (27.04.1943-04.09.1944). Dopis šefa Ekonomske službe Mješovitog povjerenstva za pomoć MCK-a upućen voditelju dr. R. Böhringeru, 31. VIII. 1944.
[714] ISTO.

indikativan i u kontekstu nekih obavještajnih saznanja u Švicarskoj o kojima je bana Šubašića još 20. veljače 1944. izvijestio Stjepan Jakšeković. Naime, jednu grupu urotnika, koja je „hvatala veze sa Saveznicima“ i koja je bila izravno suprotstavljenu ustaškim pukovnicima iz Pavelićeve okoline, činili su ministar Lorković, zatim dr. Perić i ing. Cabas, a njihovi predstavnici u Švicarskoj su bili Meštrović i prof. Digović.[715] U tom se kontekstu mogu promatrati i podaci koje sadrži Kolobučarićevo izvješće, koje je sredinom siječnja 1945., uputio generalu Edmundu G. von Horstenau u kojem su upravo gore spomenute osobe bili glavni urotnici.

Zahvaljujući prijateljstvu s dr. Milutinom Jurčićem, glavnim ravnateljem Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH, Schmidlin je početkom srpnja 1944. dobio odobrenje da obavi posjet koncentracijskim logorima (četiri dana sredinom srpnja 1944.). Gledajući taj podatak kroz prizmu gotovo dvogodišnjih traženja da se omogući posjet logorima, što je proizlazilo iz dosljedne primjene načela *Ženevskih konvencija*, logičnim se postavlja pitanje zašto se to dogodilo upravo u srpnju 1944., odnosno samo nekoliko tjedana prije izvođenja puča? Izgleda da su „urotnici“ nastojali pokazati i dokazati svijetu kako su spremni ispuniti sve zahtjeve, a posjet logorima je tek bio jedan od zahtjeva koji su razne organizacije pa i neki predstavnici savezničkih država tražili posredstvom MOCK-a. Stoga je Schmidlinu dano odobrenje da obavi posjet da bi svijet, preko MOCK-a, bio upoznat da se NDH pridržava međunarodnog ratnog prava te da će u svim pitanjima te problematike surađivati s Međunarodnim odborom iz Ženeve, a posjet je trebao biti tek prvi korak u potvrdi ozbiljnih namjera. Dakle, posjet je bila tek jedna od uvertira u pripremani puč. Premda ne postoji klasični izvor koji bi na to ukazao, izgleda da su „urotnici“ za svoje ciljeve i ovom prigodom iskoristili stalnog predstavnika MOCK-a u Zagrebu. Ostaje tek nedoumica da li se to dogodilo sa Schmidlinovim znanjem ili ne, što je ipak bilo malo vjerojatno.

[715] Lj. BOBAN: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, II, 267.

Puč Lorković-Vokić je bio prekretnica u cjelokupnom političkom životu NDH. Svojedobno koketiranje dijela političke elite NDH sa Saveznicima i navodni pokušaj prelaska na stranu Saveznika, slomljeni su u neuspjelom puču krajem kolovoza 1944. te su sve takve ideje ostale tek puka iluzija. NDH je svoju sudbinu vezala uz sudbinu Trećeg Reicha, a na radikalni zaokret u političkom smislu ukazuje i činjenica da su sve vodeće položaje u državi, neposredno nakon puča, preuzeli ustaški pukovnici, poznatiji kao *rasovi*.[716] Iako spominjanje te radikalne ustaške skupine na prvi pogled nema veze s radom poslanika Schmidlina, raniji navodi ukazuju da to ipak nije bilo tako. Sam je Schmidlin, koji je zbog prirode posla za koji je bio zadužen u Zagrebu trebao biti nepristran, imao veoma zanimljiv krug prijatelja, od kojih su gotovo svi bili povezani s urotnicima te su većinom i stradali nakon neuspjeha puča. S vremenom su Schmidlinu nestali svi oslonci u NDH. Iako nije izravno prijateljevao s ministrima Lorkovićem i Vokićem, u krug njegovih prijatelja su ulazili, primjerice, dr. Stijepo Perić, zatim ing. J. Cabas, dr. Milutin Jurčić i drugi. Nisam uspio utvrditi da li je bilo kontakata između Schmidlina i opunomoćenog njemačkog generala u NDH Edmunda G. von Horstenaua, koji je u rujnu 1944. povučen iz NDH zbog umiješanosti u puč.[717]

U kontekstu gubitka najvažnijih oslonaca treba promatrati i Schmidlinove poteze koji su uslijedili nakon puča. Stoga odista začuđuje njegova netaktičnost jer je odmah nakon neuspjeha puča, s kojim je bilo povezano i uklanjanje vodstva HCK-a, povukao krivi potez. Naime, Schmidlin je naredio obustavu dostave bilo kakve pomoći od strane MOCK-a ili MCK-a na Središnji ured HCK-a NDH, o čemu je obavijestio i Međunarodni odbor i Hrvatski Crveni križ, tražeći da se pomoć dostavlja izravno na Stalno predstavništvo u Preradovićevoj (k. br. 24).[718] Schmidlinovi zahtjevi su bili potpuno neuobičajena praksa i za Međunarodni odbor s obzirom na činjenicu kako je materijalna pomoć u svakoj zemlji oduvijek bila

[716] Ukratko usp. N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Mladen Lorković: Ministar urotnik*, 40.-45., 90.; Vidi i N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 69.-74.
[717] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *NDH i Italija*, 112.
[718] Usp. poglavlje Nekoliko ozbiljnih nesporazuma na relaciji MOCK – HCK – NDH

adresirana, odnosno dostavljana na vodstvo nacionalne organizacije Crvenog križa, između ostalog, i stoga što je upravo nacionalno društvo u svakoj pojedinoj državi bilo promicatelj rada i ideja Međunarodnog odbora na terenu, a i uslijed olakšica pošiljke adresirane na nacionalnu organizaciju su uvijek bile oslobođene plaćanja poštanskih troškova. Zbog svoje netaktičnosti Schmidlin je izgubio oslonac u NDH, ali je i narušio dobre odnose uspostavljene s nacionalnom organizacijom CK-a. Za pretpostaviti je da je još uvijek postojalo barem malo obzira prema njemu jer je, ipak, bio švicarski državljanin, a radilo se o državi s čijim bankama je politička elita NDH imala velike planove, zatim je dijelio pomoć građanstvu iako HCK-a i vlasti NDH od toga nisu imale nikakve izravne koristi, pa bi njegovo uklanjanje moglo rezultirati veoma nepovoljnim posljedicama za ustašku vlast. Naravno, imao je još jednog moćnog zaštitnika u vidu švicarskog konzula F. Kästlija, ali bitno je reći i da je vodstvo nacionalne organizacije Crvenog križa očekivalo da će se nakon nekog vremena slanje humanitarne pomoći iz inozemstva preusmjeriti natrag na Središnji ured HCK-a u Zagrebu. Prema navodima samog Schmidlina, od kraja 1944. je bio izložen stalnim prijetnjama radikalnih krugova. Doduše, nije naveo o čijim se prijetnjama radilo, ali nije teško za pretpostaviti da su one dolazile iz kruga radikalnih ustaških elemenata (ustaški pukovnici), a napismeno ih, vjerojatno, nije želio imenovati u strahu da pisma koja šalje u Ženevu ne završe u pogrešnim rukama. Međutim, s obzirom na to da je nekoliko puta spomenuo kako se radilo o anonimnim prijetnjama, Schmidlin možda nije znao o čijim prijetnjama se radilo, već je mogao samo nagađati. Nakon ubojstva bivšeg glavnog ravnatelja Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost dr. Milutina Jurčića, prijetnje su postale sve intenzivnije, pa je Schmidlin u strahu za vlastiti život 5. ožujka 1944. naprasito napustio Zagreb i otputovao u Lugano (Švicarska).[719] Takav razvoj događaja potvrđuje i švicarski konzul F. Kästli u izvješću napisanom nakon rata, u kojem navodi kako je nakon Jurčićeva pada, a osobito nakon njegove

[719] ACICR, G. 17/151 – 69, Correspondance avec les autorités Croates et la Croix-Rouge croate, avec les autorités suisses et Croix-Rouge suisse. Schmidlinovo pismo od 20. III. 1945.

smrti (likvidacije), Schmidlin bio izložen neugodnostima i šikaniranjima, pa čak i prijetnjama uhićenjem.[720]

Ured stalnog predstavnika Međunarodnog odbora u Zagrebu je bio smješten gotovo u samom centru grada, tek nekoliko ulica udaljen od Trga bana Josipa Jelačića. Radilo se o dvokatnoj građevini s potkrovljem i vežom, kao i s unutrašnjim dvorištem u Preradovićevoj ulici na kućnom broju 24, u kojoj je stanovao Schmidlin, a Ured je otvoren 1. svibnja 1943.[721] kupio od švicarskog konzula Friedricha Kästlija, ondašnji švicarski konzul u Zagrebu, tj. radilo se o bivšim prostorijama švicarskog konzulata u Zagrebu.[722] Zgrada u kojoj se nalazilo Stalno predstavništvo Međunarodnog odbora u Zagrebu je bila uščuvana i veoma dobro održavana još kada se u njoj nalazio švicarski konzulata, pa stoga nisu bila potrebna veća ulaganja u njezinu adaptaciju i prenamjenu za stalno predstavništvo Međunarodnog odbora u Zagrebu. U istoj zgradi, odnosno u jednom njezinu dijelu je stanovao i sam poslanik Schmidlin, dok su ostali dijelovi zgrade bili namijenjeni uredima, smještaju službenog vozila te spremištima humanitarne pomoći (postojalo je još nekoliko spremišta za humanitarnu pomoć, uglavnom u objektima koje je za tu namjenu prenamijenio ili pripremio Hrvatski Crveni križ – u podrumu Središnjice HCK-a u Derenčinovoj 38 i 40, zatim u barakama HCK-a blizu glavnog željezničkog kolodvora u Zagrebu itd.). Ured je raspolagao telefonskim i telegrafskim vezama.

U uredima je uglavnom volontiralo razno osoblje. Međutim, uz suglasnost vrha Međunarodnog odbora iz Ženeve J. Schmidlin je zaposlio nekoliko osoba, odnosno držao ih je na plaći, obrazlažući to potrebom da uz sebe veže nekoliko povjerljivih ljudi koji će biti upoznati sa svim aktivnostima koje je provodio u NDH. U tome je svakako trebala pomoći i

[720] BAR, E 2300 Zagreb, Bd. 8 (1945.). Konzul Kästli je izvješće naslovio *Der Putsch misglückt*. Na podacima zahvaljujem T. Jonjiću.
[721] ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec Monsieur Schmidlin : Lettres reçue (décembre 42-juin43). Schmidlinova obavijest upućena MOCK-u, 27. IV. 1943.
[722] Ova građevina postoji i danas, a u njoj se nalaze privatni stanovi.

veoma dobra plaća koju je dodjeljivao zaposlenicima, ponekad kako svjedoče arhivski izvori, čak i iz vlastitog džepa, a sve u cilju zadržavanja potpunog povjerenja u svoje osoblje. Plaća je u životnim uvjetima koji su tada vladali u NDH bila veoma izdašna. Što se tiče profesionalnog osoblja, prije svih, treba spomenuti Katicu Hitrec, Schmidlinovu osobnu tajnicu i osobu od iznimnog povjerenja koja je bila upoznata sa svim njegovim poslovima u NDH. Za ovo osoblje, koje je prvo zaposleno u Uredu, bilo je od iznimnog značaja savršeno vladanje njemačkim jezikom, koji je za Schmidlina kao Švicarca koji potječe iz njemačkog govornog područja, bio i glavni jezik korespondencije sa njemačkim vojnim vlastima u Zagrebu te sa Središnjicom Međunarodnog odbora iz Ženeve. Za održavanje veze između Zagreba i Ženeve, Schmidlin je na raspolaganje dobio diplomatskog kurira švicarskog konzulata u Zagrebu, koji je osobno prenosio veoma osjetljivu poštu te jamčio da ona neće završiti u pogrešnim rukama.[723]

Unatoč raznim objedama kojima je bio izložen za obavljanja svog mandata u Zagrebu, J. Schmidlin je iskazao veliku privrženost zaposlenom osoblju koje je pokušao zaštititi na svakom koraku, a ispoljavao je i neke karitativno-socijalne karakteristike koje će osobito doći do izražaja u pokušajima da pomogne najbližim suradnicima.

Prvi od suradnika u nevolji bio je Kamilo Brössler, koji je otpušten iz državne službe, odnosno iz Ministarstva udružbe NDH. Ćiril Petešić je zaključio da je prof. Brössler zbog pomaganja kozaračkoj djeci odlukom Poglavnika od 26. ožujka 1943. isključen iz Središnjeg ureda HCK-a NDH, da se zatim našao u „vrlo opasnoj situaciji“ te da se „Ne zna pravo tko ga je zaštitio od najgoreg“, dok je odlukom od 14. siječnja 1944. praktički umirovljen.[724] S obzirom na navedene podatke, prof. Brössler nigdje nije mogao naći zaposlenje, osobito stoga što ga je na svakom koraku onemogućavala ustaška vlast. Ovo potvrđuje i D. Budisavljević

[723] ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin1943), Notes sur l'activité du CICR. Dopis , 18. III. 1943.
[724] Ć. PETEŠIĆ: “Kamilo Brössler – naš Pestalozzi“, 154.

navodeći da je o Brösslerovu isključenju iz HCK-a saznala 1. travnja 1943. u Ministarstvu udružbe, navodno mu se predbacivalo da zbog održavanja kontakata sa njom te da joj prenosi sve informacije s terena, a 6. travnja 1944. je prisilno poslan na bolovanje.[725] Međutim, izgleda kako ga je od „najgoreg“ zaštitio upravo J. Schmidlin, koji ga je o svom osobnom trošku 1. travnja 1943. zaposlio u zagrebačkom Uredu MOCK-a.[726] O tome posredno svjedoči i D. Budisavljević, a Schmidlin je dobio suglasnost Međunarodnog odbora da zaposli prof. Brösslera.[727] Zadaci prof. Brösslera u Uredu su bili vezani uz pomaganje akcija koje je u korist djece provodio zagrebački Ured MOCK-a, a prije nego je pokrenuta akcija Švicarskog Crvenog križa prof. Brössler je bio zadužen za promidžbenu djelatnost.[728]

Schmidlinova karitativno-socijalna crta je osobito bila izražena pri zapošljavanju Lujze Janović (1907.-1945.), poznate i kao *sestra Lujza*. Lujza Janović je prije izbijanja rata bila namještena kod Središta za socijalno-higijenski rad sestara pomoćnica u Zagrebu, ali je ubrzo nakon proglašenja NDH, odnosno već 13. svibnja 1941. odlukom ministra zdravstva otpuštena iz državne službe, s nadnevkom od 1. ožujka 1941.[729] Nakon toga je živjela u Dalmaciji, uglavnom na otoku Braču, te se u ljeto 1944. preko Splita vratila u Zagreb, gdje je potražila zaposlenje. Njezin stručni ugled, poznavanje više stranih jezika, ali i staro prijateljstvo koje je na kućnoj osnovi njegovala sa Schmidlinom, omogućilo joj je zaposlenje u Uredu MOCK-a u Zagrebu. Njezin „Julči“ (Schmidlin) ju je od 1. rujna 1944. zaposlio u Uredu gdje se bavila poslovima vezanim uz zaštitu djece i siročadi, odnosno radila je u Uredu u Preradovićevoj 24 u sklopu akcije Švicarskog Crvenog križa *Pomoć djeci* (*Kinderhilfe Schweizer Rotes Kreuz*), koja je posredstvom J. Schmidlina provođena preko Ureda MOCK-a

[725] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 125.-126.
[726] ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec Monsieur Schmidlin : Lettres reçue (décembre 42-juin43). Schmidlinov obavijest (br. XIV) upućena MOCK-u, 27. IV. 1943.
[727] ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec Monsieur Schmidlin : Lettres envoyées a Schmidlin (décembre 42-juin43). Obavijest C. Pillouda upućena Schmidlinu.
[728] ACICR, G. 17/151-70, Croatie (juin 1942-juin 1943), Correspondance avec Monsieur Schmidlin : Lettres reçue (décembre 42-juin43). Schmidlinov obavijest (br. XIV) upućena MOCK-u, 27. IV. 1943.
[729] Snježana GRKOVIĆ-JANOVIĆ: *Lujzin dnevnik: Dnevnički zapisi Lujze Janović-Wagner iz Drugoga svjetskog rata*, Zagreb, 2008., 229.

u Zagrebu, a posao joj se sastojao u raspodjeli namirnica, lijekova i odjeće te obavljanju zadataka oko spašavanja i udomljavanja djece s ratišta.[730] U svojim dnevničkim zapisima Lujza je 13. studenoga 1944. zabilježila ponešto i o poslu koji je obavljala, pa tako iz ovih šturih zapisa možemo saznati kako je u Uredu bilo puno posla, a „raštrkane (raseljene) obitelji, zarobljeni, zatočeni, jadna djeca, djeca bez roditelja, bez hrane, dojenčad bez mlijeka, očajna potraga za ženama, djecom, muževima…“ bili su uobičajena svakodnevica na radnom mjestu.[731] Međutim, Schmidlinova briga se nije zaustavila na pronalaženju zaposlenja, o čemu u zapisima svjedoči i sama Lujza. Tako je u Dnevnik 16. rujna 1944. zabilježila kako joj je Schmidlin na raspolaganje stavio svoj stan, odnosno dvije sobe te ogrjev do 15. prosinca, što ipak nije iskoristila, a 14. prosinca 1944. joj je isplatio osobni dohodak za prosinac 1944. i za siječanj 1945., savjetujući joj neka „svega nakupuje“, računajući na skori završetak rata.[732] Iako je veoma dobro zarađivala, što i sama bilježi u *Dnevniku*, sestra Lujza je od Schmidlina primila i vunu za djecu, pa i štof za sestrinsku uniformu, dok je Švicarski Crveni križ svim zaposlenicima Ureda MOCK-a u Zagrebu u nekoliko navrata poslao „dar u formi konzerva“.[733] Vjerojatno se radilo o konzerviranoj hrani i mlijeku u prahu, što je najčešće bio sadržaj pomoći Crvenog križa.

Uoči odlaska iz Zagreba, početkom ožujka 1945., Schmidlin je Katici Hitrec i njezinu suprugu u potpunosti prepustio nadzor nad cjelokupnim Uredom, zalihama humanitarne pomoći i svim poslovima koji su bili u toku, odnosno prepustio joj je cjelokupnu pismohranu i financije Ureda u Zagrebu. Naravno, Schmidlin nije odlazio zauvijek, odnosno s namjerom da se ne vrati, već je samo privremeno napuštao Zagreb, što se veoma brzo pokazalo i istinitim, jer se vratio u ljeto 1945. Osim Schmidlina, u zagrebačkom Uredu je za vrijeme NDH, bilo

[730] Snježana GRKOVIĆ-JANOVIĆ: *Sestra Lujza*, Split, 2003., 439.-440.; S. GRKOVIĆ-JANOVIĆ: *Lujzin dnevnik*, 231.
[731] S. GRKOVIĆ-JANOVIĆ: *Lujzin dnevnik*, 132.
[732] ISTO, 122., 129., 135.
[733] ISTO, 133., 136.

zaposleno još najmanje petero ljudi koji su primali plaću od Međunarodnog odbora ili od samog Schmidlina, ali je gotovo nemoguće precizno utvrditi broj osoba koje su volontirale. Po svemu sudeći, broj volontera nije bio zanemariv.

S obzirom na činjenicu kako je Schmidlin bio stalni predstavnik Međunarodnog odbora u Zagrebu za vrijeme rata te da je zbog posla morao biti u kontaktu s velikim brojem ljudi iz svih društvenih slojeva trebalo bi reći i ponešto o njegovoj osobnosti. Međutim, o Schmidlinu kao osobi nije sačuvano previše zabilježaka, premda se iz nekoliko sporadičnih zapisa koje su ostavili njegovi suradnici mogu dobiti temeljne konture njegove osobnosti i obavljanja posla za koji je bio zadužen u Zagrebu. Na temelju sačuvanih sporadičnih zapisa o Schmidlinu kao osobi se može steći nepovoljan dojam, dok se o Schmidlinu kao predstavniku MOCK-a može steći iznimno pozitivan dojam. Primjerice, odmah nakon upoznavanja, možda i naprečac, nepovoljan sud je iznijela Diana Budisavljević koja ga je pokušala zainteresirati za pomoć djeci, a o tome je u dnevnik zabilježila: "Od njega ne možemo ništa očekivati".[734] D. Budisavljević je zabilježila i kako je o Schmidlinu negativan sud imao i bojnik Wilhelm Knehe (Feldkommando Zagreb), dok su joj neke osobe skrenule pažnju da je mnogima obećavao opskrbu hranom, ali je teško održavao dana obećanja.[735] O Schmidlinu je osobne, većinom pozitivne, opservacije koje sam već naveo nešto ranije zapisala i Lujza Janović, ali je isto tako o Schmidlinu u svoj dnevnik 15. prosinca 1944. zapisala: „(…) Julči vrlo težak šef i neugodan. Još nisam do sada imala osjećaj da je zadovoljan iako znadem da dobro radim. Ne dozvoljava nikakvu samostalnost, a sam je zapravo po naravi nedruštven. Nu, inače prema meni više nego dobar."[736] Iz nekoliko sporadičnih podataka o Schmidlinu moglo bi se zaključiti da je bio nepovjerljiv i da je volio imati stvari pod potpunim nadzorom. Čini se kako je svakom poslu pristupao s velikim entuzijazmom te da je težio savršenstvu u

[734] *Dnevnik Diane Budisavljević*, 123.
[735] ISTO, 131., 154.-156.
[736] S. GRKOVIĆ-JANOVIĆ: *Lujzin dnevnik*, 136.

obavljanju poslova, ali je bio i veliki formalist koji je, čak i u teškim ratnim vremenima, težio legalitetu i legitimitetu. Međutim, da je bio izvrstan predstavnik Međunarodnog odbora u NDH te da je radio odličan posao više puta su potvrdili švicarski konzul u Zagrebu dr. Kästli, te ugledni članovi MOCK-a dr. E. Chapuisat i dr. David de Traz koji su potvrdili da je Schmidlin izvrstan predstavnik, veoma djelatan i veoma predan Međunarodnom odboru ("M. Schmidlin est un excellent délégué, très actif et très dévoué pour le Comite").[737]

Završnim vojnim operacijama postrojbe JA i Crvene armije su se bližile Zagrebu, pa su se vlasti NDH na čelu s Poglavnikom 1. svibnja 1945. odlučile na povlačenje oružanih snaga i ugroženog stanovništva prema savezničkim vojnim snagama u Austriji, dok je na noćnoj sjednici hrvatske Vlade (3./4. V.) sastavljen memorandum za Saveznike u kojem su britansko-američke postrojbe pozvane da uđu na teritorij NDH, odnosno ako nisu u mogućnosti onda neka prihvate kapitulaciju oružanih snaga NDH. Za pripadnike vojnih postrojbi i ugroženo stanovništvo u pratnji vlasti su tražile primjenu međunarodnog ratnog prava, odnosno potpunu primjenu načela *Ženevskih konvencija*.[738]

Prije svega ću dati par činjenica o pojmu Bleiburg, odnosno o događajima koji su izravno vezani uz taj pojam iako su se dogodili nakon njega, ali ograničit ću se na prikaz temeljnih historiografskih problema u kojima je, manje-više, djelatnu ulogu trebao imati i Međunarodni odbor.[739] Navodim da je trebao imati djelatnu ulogu, ali budući da je MOCK imao ograničene mogućnosti rada u britanskoj okupacijskoj zoni u Austriji, te da su se događaji desili u veoma kratkom razdoblju od svega nekoliko dana predstavnici MOCK-a su, tek nakon izvjesnih saznanja i prikupljanja određenih podataka, mogli konstatirati kako je u

[737] BAR, E 2400 Zagreb, Bd. 4, *Geschäftsbericht 1942./1943.*, 78.; ACICR, G. 3/48c(2). Zapisnik sa sastanka održanog 2. VII. 1942. u vezi posebne misije u državama Srednje Europe, 7.
[738] M. K. BEGIĆ: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, 189.-190.
[739] Najopsežniju znanstvenu studiju o problematici predstavlja knjiga u kojoj M. Grahek Ravančić kritički progovara o historiografskoj problematici Bleiburga kroz publicistiku i memoarsku literaturu. Usp. Martina GRAHEK RAVANČIĆ: *Bleiburg i križni put 1945.*, Zagreb, 2009. Za kratki pregled temeljnih historiografskih spoznaja i proturječja o ovoj problematici, ali i podataka iz britanskih arhivskih izvora usp. K. SPEHNJAK: *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 59.-68.

nekoliko dana sredinom svibnja 1945. teško prekršeno međunarodnog ratno pravo, za što su bile odgovorne vojne snage država-potpisnica *Ženevskih konvencija*. Osim Bleiburga, treba dodati kako je u logoru Viktring (Klagenfurt), bilo zatočeno oko 35.000 Jugoslavena (6.000 civila u logoru u samostanu, te 29.000 ljudi u logoru za ratne zarobljenike od čega 8.000 Hrvata, 4.000 Srba i 13.000 Slovenaca) koji su prisilno izručeni jugoslavenskim snagama.[740] Čini se da je Viktring bio ogledni primjerak kako će se postupati s pripadnicima oružanih snaga i civilima kod Bleiburga. Oko tih događaja su nastale mnoge proizvoljne procjene broja stradalih, pa neki emigrantski autori kao J. Hećimović ili O. Knezović spominju 150.000 žrtava, dok ponegdje taj broj raste na 500.000-600.000 žrtava.[741] Nešto objektivnije procjene su se javile 1954. u memorandumu hrvatskog katoličkog svećenstva u emigraciji u kojem su potpisnici „željeli skrenuti pozornost na čudovišne zločine nad 150.000 nenaoružanih hrvatskih vojnika i civila u Bleiburgu u Austriji i u Mariboru i Celju u Sloveniji.“[742] Prema dokumentima jugoslavenskih vojnih vlasti kod Bleiburga je zarobljeno oko 105.000 Nijemaca, ustaša, domobrana i četnika, a broj otprilike potvrđuje i Milan Basta, politički komesar 51. vojvođanske divizije, koji u memoarskim zapisima na više mjesta bilježi da su jugoslavenske snage u svibnju 1945. zarobile od 100.000 do 120.000 pripadnika ustaško-domobranskih snaga.[743] Protivnici tih podataka navode jugoslavenski odgovor na depešu britanskog feldmaršala Harolda Alexandera, zapovjednika savezničkih snaga na Sredozemlju,

---

[740] Opširno usp. Ian MITCHELL: *The Cost of a Reputation, Aldington versus Tolstoy: the causes, course and consequences of the notorius libel case*, Canongate Books, Edinburgh, 1998., 11.-12.; Vidi i Martina GRAHEK RAVANČIĆ: “Izručenja i sudbine zarobljenika smještenih u savezničkim logorima u svibnju 1945.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 41, 2, Zagreb, 2009., 391.-406.

[741] Mario KEVO (suautor Petar BAŠIĆ): “O problemu postojanja jasenovačkog logora nakon 1945.“, *Radovi*, ZHP, 30, Zagreb, 1997., 303.

[742] Miroslav AKMADŽA: *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004., 360.

[743] Usp. izvore br. 23, 27, 28, 30, 31, 32, 37, 38, 40, 42 i popratne bilješke u *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti*, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, Slavonski Brod, 2005., 107., 112.-118., 122.-126., 128.-129., 131.-138. Prema operativnom izvješću Štaba III. JA o borbenim djelovanjima podređenih postrojbi u razdoblju od 8. do 23. V. 1945. te o ukupnom broju zarobljenika, koje je upućeno Generalštabu JA, broj zarobljenika je ispravljen rukom sa 185.000 na 105.000, što odgovara dalje navedenim brojevima. Ali ako su pojedinačna izvješća postrojbi III. JA koja su upućena Štabu III. JA točna, onda je broj zarobljenika doista bio znatno veći i iznosio je 185.200 zarobljenih vojnika, kako je prvotno i bilo napisano. Usp. bilješku 88 na str. 135.; M. KEVO (P. BAŠIĆ): “O problemu postojanja jasenovačkog logora nakon 1945.“, 303.

kojom je maršala Tita 16. svibnja 1945. izvijestio „o predaji 200.000 Jugoslovena“ u Austriji.[744] No, među tim zarobljenicima nisu bili samo Hrvati. Egzodusu iz Zagreba je svjedočio i novinar J. Horvat, koji je u dnevničkim zapisima za 6. svibnja 1941. zabilježio tek ono što je čuo: „Uzmiče sve prema Sloveniji, a parola da je ususret Englezima. Sve zajedno jezivo. Kažu da deseci hiljada ljudi bježe.“[745] Najobjektivnijim podacima se smatraju rezultati istraživanja demografa V. Žerjavića, prema kojima je Bleiburg rezultirao sa 45 do 55 tisuća likvidiranih Hrvata i muslimana, a u emigraciju je otišlo oko 40.000 osoba.[746] Prema jednom poslijeratnom izvješću Ministarstva unutarnjih poslova Austrije o problemu izbjeglica u neposrednom poraću navodi da se na austrijskom području u svibnju 1945. zateklo više od milijun izbjeglica.[747]

Neosporna je činjenica da veliku odgovornost za zločine nakon izručenja snose britanske vojne vlasti koje su zarobljene vojnike i civile na prijevaru ustupile jedinicama JA, iako je još 30. travnja britanski premijer Churchill odgovorio ministru vanjskih poslova da „antipartizanske snage treba razoružati i smjestiti u izbjegličke logore“, s čime su se 2. svibnja složile i američke vlasti.[748] Tim postupcima Britanci su kršili važeće međunarodno ratno pravo jer je položaj ratnih zarobljenika proizlazio iz *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* (1929.) i vrijedio je do repatrijacije, ali istovremeno je bila zabranjena nasilna repatrijacija. Tako su britanske vojne vlasti u Austriji i pripadnici JA, što se osobito odnosilo na križne putove po Jugoslaviji, grubo prekršili tri uvodna članka *Haaških regulacija*

---

[744] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti*, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, Slavonski Brod, 2005., 116.
[745] J. HORVAT: *Preživjeti u Zagrebu: Dnevnik 1943.-1945.*, 228.
[746] Vladimir ŽERJAVIĆ: *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Zagreb, 1992., 77.-79.; Usp. i Vladimir ŽERJAVIĆ: *Population Losses in Yugoslavia 1941-1945*, Zagreb, 1997., 94.-97. O broju stradalnika vidi i: Martina GRAHEK RAVANČIĆ: “Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 3, Zagreb, 2008., 851.-868.
[747] ACICR, G. 68/00/155, Réfugiés diverse en Autriche. Prilog uz izvješće Stalnog predstavništva MOCK-a iz Beča o problemu izbjeglica u Austriji, br. G. 1932 (5382 a) od 24. VII. 1949.
[748] Darko BEKIĆ: „Slučaj Bleiburg“ : nova istraživanja, nova iskušenja“, *Časopis za suvremenu povijest*, 21, 1-3, Zagreb, 1989., 200. Sažeto o izručenju zarobljenika vidi: Martina GRAHEK RAVANČIĆ: “Izručenja zarobljenika s Bleiburškog polja i okolice u svibnju 1945.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 39, 3, Zagreb, 2007., 531.-550. Vidi i Martina GRAHEK RAVANČIĆ: “Izručenja i sudbine zarobljenika smještenih u savezničkim logorima u svibnju 1945.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 41, 2, Zagreb, 2009., 391.-417.

koje su pridodane *IV. Haaškoj konvenciji* iz 1907., zatim i 1., 2., 3., 4., 5., 9., 11., 12., 13., 14., 15., 17., 25., 26., 27. i 29. članak *Ženevske konvencije o poboljšanju sudbine ranjenih i bolesnih pripadnika oružanih snaga na bojnom polju* te 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 11., 18., 25., 26., 36., 45., 46., 52., 54., 56., 61., 62., 66., 76., 77., 81., 82. i 89. članak *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* koje je Jugoslavija potpisala 1931.[749] Položaj poražene strane čije oružane snage nisu bile priznata zaraćena strana, pravno je reguliran 1. člankom *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*, koji se odnosio na 1., 2. i 3. članak *Haaških regulacija* iz 1907. Prema tim odredbama, međunarodno ratno pravo se primjenjivalo i na dobrovoljačke odrede i vojnicu, a u zemljama u kojima su takve postrojbe sačinjavale oružane snage za njih se upotrebljavao naziv "vojska" pa su pripadnici takvih postrojbi imali pravo na postupak koji se primjenjivao na ratne zarobljenike.[750]

Od preživjelih, odnosno osoba koje su uspjele izbjeći izručenje ili su izbjegli mimo Bleiburga, veći dio je krenuo prema Italiji, dok su ostali potražili utočište diljem Austrije, čiji teritorij se nalazio razdijeljen u nekoliko savezničkih okupacijskih zona. Iako je demograf V. Žerjavić broj osoba koje su emigrirale procijenio na četrdesetak tisuća, o brojčanim pokazateljima koji bi egzaktno ukazali na broj osoba izbjeglih iz Hrvatske u neposrednom poraću može se, tek, nagađati.[751] Prema procjeni *Savezničkog nadzornog povjerenstva za Italiju* (*Allied Control Commission for Italy* – ACC), u Italiji se nakon završetka rata nalazilo oko 60.000 Jugoslavena, koji su bili zavedeni kao ratni zarobljenici, izbjeglice, raseljene osobe, dezerteri, izdajnici i ratni zločinci.[752] Prema britanskim vojnim izvorima, sredinom svibnja 1945., nakon preuzetih oko 300.000 zarobljenika u Štab 5. korpusa Britanske armije u Klagenfurtu 13. svibnja navečer je stigao predstavnik generala Löhra, zapovjednika njemačke

[749] Usp. *NDH: MVP, Međunarodni ugovori 1943.*, 6.-16., 19.-44.
[750] ISTO, 19.
[751] V. ŽERJAVIĆ: *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 77.; ISTI: *Population Losses in Yugoslavia 1941-1945*, Zagreb, 1997., 96.
[752] Amy K. SCHMIDT: "Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije u dokumentima Državnog arhiva u Washingtonu", 306.

grupe Armija E, s informacijom kako se austrijskoj granici približava „nova, golema kolona bjegunaca od oko 300.000 Nijemaca i 200.000 hrvatskih vojnika, praćenih mnoštvom žena, djece i drugih civila, ukupno oko 600.000 ljudi.“[753] Stoga je general Knightley, i zatražio da se zarobljenici i izbjeglice preusmjere prema sjevernoj Italiji (ili kućama).[754]

Tako se nadalje mogu pratiti sudbine pojedinaca koji su na izbjegličkom putu najčešće konfinirani u savezničke (britanske i američke) logore, a često su nailazili na Crveni križ. Primjer takve priče je sudbina V. Vrančića koji je kao opunomoćeni izaslanik Vlade 4. svibnja 1945. s kapetanom bojnog broda Androm Vrkljanom, krenuo iz Zagreba u Casertu da feldmaršalu Haroldu Alexanderu, vrhovnom zapovjedniku savezničkih snaga na Sredozemlju, uruči memorandum Vlade NDH.[755] Mnogi imenovani i neimenovani Hrvati, mnogi aktualni ili bivši dužnosnici NDH, poput dr. Stijepe Perića, su bili smješteni u savezničke zarobljeničke logore u Austriji, odnosno u Italiji. Radilo se o izbjeglicama, raseljenim osobama, koji su uglavnom bili apatridi (osobe bez državljanstva). Na područjima pod savezničkom upravom u Austriji, Njemačkoj i Italiji je postojalo nekoliko vrsta prihvatnih logora od kojih su se izdvajali logori za prihvat civilnog stanovništva te posebni logori za internaciju osoba koje su bile osumnjičene za ratne zločine. Tako je postojalo na stotine savezničkih izbjegličkih logora, a Hrvata je najviše bilo u tridesetak logora u Italiji (primjerice najviše u logoru Fermo), zatim u tridesetak logora u Austriji te u desetak logora u Njemačkoj.[756] Vojna policija je obilazila prihvatne logore i razna mjesta u područjima pod savezničkom kontrolom da bi uhitila osobe koje su se nalazile na popisu ratnih zločinaca i

---

[753] D. BEKIĆ: „Slučaj Bleiburg“ : nova istraživanja, nova iskušenja“, 203.
[754] ISTO.
[755] V. Vrančić je ostavio veoma opsežno svjedočanstvo o 12 mjeseci koje je proveo u nizu savezničkih logora u Italiji. Usp. Vjekoslav VRANČIĆ: *U službi domovine, Sbirka: S bielom zastavom preko Alpa, Dvanaest mjeseci bodljikave žice, Sastav Hrvatskih oružanih snaga*, Washington D.C., 2007., 31.-252.
[756] Popis logora u kojima se nalazilo najviše Hrvata vidi u: Berislav JANDRIĆ: “Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. - 1947.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 38, 2, Zagreb, 2006., 466.-467., bilj. 40. Usp. i B. JANDRIĆ: “Saveznički izbjeglički logori počeci otpora hrvatske političke emigracije komunističkom režimu u Domovini /Logor Fermo/“, *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, ur: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 305.-322.

osumnjičenika za ugrožavanje sigurnosti, koji su napravili saveznički vojni organi i ekipe za vezu pod okriljem SHAEF-a.[757] Tako je, primjerice, Ademaga Mešić već 17. svibnja 1945. uhićen od strane britanskih vojnih vlasti i zatvoren u logoru Spittal, da bi sutradan bio izručen vojnim vlastima Jugoslavije, dok se drugi visoki dužnosnik NDH, Mehmed Alajbegović zajedno sa suprugom i dvoje djece sklonio u St. Gilgen u Austriju, gdje ga je u rujnu 1945. uhitila američka vojna policija te smjestila u logor za ratne zločince (*War Crimes Detention Camp Marcus W. Orr*) u Glasenbachu, odakle je 9. rujna 1946. izručen Jugoslaviji. Bolju sudbinu je imao Džafer-beg Kulenović, koji je također bio zatvoren u logoru Spittal, oslobođen da bi u rujnu 1945. bio opet uhićen na temelju jugoslavenskog zahtjeva za izručenjem te prebačen u logor Federraum, ali je u prosincu 1945. pobjegao iz vojne bolnice u Spittalu i sklonio se u Rim.[758]

Izbjeglim Hrvatima koji su u Austriji bili registrirani kao raseljene osobe u prvim mjesecima nakon sloma NDH pomagala je Ispostava HCK-a u Austriji. Ispostava HCK-a je osnovana još 8. svibnja 1944. kada je vojni vikar Vilim Cecelja, koji je poslan u Beč, osnovao podružnicu HCK-a kao "Hrvatski Crveni križ za ranjenike" koji se trebao skrbiti o ranjenim hrvatskim vojnicima koji su se nalazili na liječenju u Austriji.[759] Uslijed ratnih operacija Ispostava je početkom travnja 1945. sjedište premjestila u Alt-Aussee kod Bad Ischla, gdje su većinom smješteni ranjenici, a nakon završetka rata Cecelja je kao predsjednik Crvenog križa vodio brigu o izbjeglicama do 16. listopada 1945., odnosno do uhićenja i zatvaranja u logor Glasenbach.[760] Cecelja je odmah stupio u kontakt s predstavnicima Međunarodnog odbora i 17. lipnja 1946. je uputio opsežno pismo Stalnom predstavništvu Međunarodnog odbora u

[757] A. K. SCHMIDT: "Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije u dokumentima Državnog arhiva u Washingtonu", 309.
[758] N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941. – 1945.*, 145., 160., 172.; Za popis najtraženijih osoba usp. B. JANDRIĆ: "Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. - 1947.", 471.-474., 477.-478., 482., 485.
[759] V. CECELJA: "Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa", 733., 735. O radu V. Cecelje opširnije vidi Andrija LUKINOVIĆ; Ivan POMPER: *Vilim Cecelja (1909.-1989.): Utjelovljena hrvatska caritas*, Zagreb, 2009.
[760] V. CECELJA: "Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa", 737.

Linzu. U pismu je ukazao da je Ispostava dobila odobrenje za rad u korist hrvatskih izbjeglica od američke vojne sekcije Crvenog križa te da se u Austriji nalazi oko 100.000 izbjeglih Hrvata, ali još uvijek nisu dobili nikakvu pomoć od Međunarodnog odbora.[761] Glavni tajnik Ispostave HCK-a, Vladimir Bosiljević je 29. kolovoza 1945. Međunarodnom odboru u Ženevi uputio izvješće u kojem je naveo kako se u Austriji nalazi još 10.000 hrvatskih izbjeglica, od kojih su pola žene i djeca i zatražio je da ih se prebaci u Afriku ili u Ameriku. Međutim, tražio je i da Međunarodni odbor prizna Ispostavu HCK-a kao samostalno nacionalno društvo Crvenog križa.[762] U odgovoru od 24. rujna 1945. Međunarodni odbor je odbio priznati Ispostavu HCK-a kao nacionalnu organizaciju budući da u Zagrebu djeluje Crveni križ Hrvatske kao dio Jugoslavenskog Crvenog križa. Međutim, puno je važnije kako je Bosiljević tražio pomoć predstavnika MOCK-a u Austriji, a njegove molbe za dostavom živežnih namirnica i odjevnih predmeta su proslijeđene Odjelu za posebnu pomoć Međunarodnog odbora u Ženevi.[763]

Protiv rada Ispostave HCK-a u Austriji nekoliko puta je Međunarodnom odboru oštar prosvjed uputilo Stalno predstavništvo JCK-a iz Ženeve. Već 1. listopada 1945. je dr. Milislav Obradović uputio dopis u kojem je Ispostavu HCK-a označio političkom organizacijom pod ustaškom kontrolom koja ne zaslužuje da nosi ime Crvenog križa, a od MOCK-a je zatražio da se suzdrži od kontakata s tim "ratnim zločincima".[764] U pismu od 18. ožujka 1946. upućenom Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike MOCK-a, dr. Obradović je prosvjedovao jer ne samo da je nastavljen rad Ispostave HCK-a u Austriji, već je i "priznato" od Međunarodnog odbora koji mu prosljeđuje pomoć, pa je u ime JCK-a zatražio da

[761] ACICR, G. 85/Sociétés nationales/Croatie. Correspondance reçue (31.07.1941-29.08.1944.). Dopis Vilima Cecelje (br. 318/45), 17. VI. 1945.
[762] ACICR, C G2 YU 42=G2 YU 1994.0046.00063. Délégations du CICR, Commentaires du Service sur ses relations avec les Délégations. Izvješće V. Bosiljevića upućeno MOCK-u u Ženevi, 29. VIII. 1945.
[763] ACICR, G. 21/CR 151, Croix-Rouge croate en Allemagne (22.06.1945-24.04.1946). Obavijest MOCK-a upućena Stalnom predstavništvu u Linzu, 24. IX. 1945., 1.
[764] ACICR, G. 21/CR 151, Croix-Rouge croate en Allemagne (22.06.1945-24.04.1946). Dopis dr. Obradovića (br. 985/III/2) upućen MOCK-u, 1. X. 1945.

Međunarodni odbor "likvidira" takvu organizaciju i prekine svaku suradnju.[765] Područje predratne Austrije je bilo podijeljeno na četiri okupacijske zone, a stalna predstavništva Međunarodnog odbora su se nalazila u Beču, Innsbrucku, Klagenfurtu, Salzburgu i Linzu. Predstavništva su surađivala s lokalnim organizacijama u pružanju pomoći izbjeglicama i raseljenim osobama, a u Ženevu su dostavljali podatke o potrebama za robom i zahtjeve za pomoći, osobito u korist raseljenih osoba.[766] Na temelju podataka predstavnika s terena evidentan je bio manjak lijekova među zatočenicima logora za raseljene osobe, a Međunarodni odbor je u listopadu 1945. poslao nekoliko farmaceutskih misija koje su u logorima podijelile veće količine farmaceutskih proizvoda.[767]

Za jugoslavensku vlast hrvatski Zavod svetog Jeronima u Rimu nije predstavljao ništa drugo nego utočište ustaške emigracije, a u Zavodu su, navodno, djelovali okorjeli ustaški svećenici kao Krunoslav Draganović.[768] Takva kvalifikacija Zavoda od strane jugoslavenskih vlasti bila je posljedica veoma aktivne uloge Zavoda u pomaganju svih Hrvata koji su se po završetku rata zatekli u Italiji, odnosno Hrvata koji su *pokucali* na vrata Zavoda tražeći pomoć. Prema američkim obavještajnim izvorima, Zavod je osumnjičenicima za ratne zločine osiguravao lažne identitete i lažne putovnice te kanale za bijeg u južnu Ameriku, a glavna osoba je bio K. Draganović, koji je surađivao s Protuobavještajnom službom američke vojske.[769] Upravo je Draganović, uz pomoć fra D. Mandića i J. Madjerca, osnovao *Zagrebačku menzu* (ZM), koja je u poraću bila utočište izbjeglim Hrvatima u Rimu, a Odbor ZM-a je nosio teret u pomoći, prihvatu i smještaju hrvatskih izbjeglica diljem Italije.[770] Bratovština sv. Jeronima za pomoć hrvatskim izbjeglicama je aktivno sudjelovala u

[765] ACICR, G. 21/CR 151, Croix-Rouge croate en Allemagne (22.06.1945-24.04.1946). Dopis dr. Obradovića (br. 256/III/2) upućen Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike MOCK-a, 18. III. 1946.
[766] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 453.-454.
[767] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 341.-342.
[768] M. AKMADŽA: *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, 184.
[769] Prema J. CORNWELL: *Hitlerov papa: tajna povijest pape Pija XII.*, 285.-286. Autor Krunoslava Draganovića pogrešno piše kao Dragonovića.
[770] Opširnije usp. B. JANDRIĆ: "Savezički izbjeglički logori počeci otpora hrvatske političke emigracije komunističkom režimu u Domovini /Logor Fermo/", 313. i dalje.

prebacivanju gotovo 20.000 Hrvata iz talijanskih logora u europske i prekomorske zemlje.[771] Povjesničar B. Jandrić navodi da su humanitarnu djelatnost u korist izbjeglih Hrvata smještenih u savezničkim logorima kao, primjerice, u najvećem logoru za Hrvate (Fermo), financijski pomagali Vatikan te Međunarodni Crveni križ. Autorova tvrdnja je ostala nedorečena s obzirom na to kako iz nje ostaje nejasnim da li se radilo o pomoći Međunarodnog odbora Crvenog križa ili se radilo o financijskoj pomoći zajedničkih tijela MOCK-a i Lige društava Crvenog križa.[772]

[771] Damir BOBOVEC: "Mons. Dr. Juraj Mađerec (1885-1957): Prilog za životopis", *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001)*, 475. Opširno o karitativnom radu Bratovštine u korist hrvatskih izbjeglica vidi Andrija LUKINOVIĆ: "Bratovština svetog Jeronima za pomoć hrvatskim izbjeglicama", *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001)*, 771.-841.

[772] Usp. B. JANDRIĆ: "Saveznički izbjeglički logori počeci otpora hrvatske političke emigracije komunističkom režimu u Domovini /Logor Fermo/", 317.

MEĐUNARODNI ODBOR CRVENOG KRIŽA U POSLIJERATNOM ZAGREBU

Nakon završetka Drugog svjetskog rata na prostoru predratne Kraljevine Jugoslavije, koji je uvećan pripajanjem Istre i dijela Hrvatskog Primorja, pod vodstvom J. B. Tita i KP Jugoslavije je utemeljena nova država. U sastavu države se našla i bivša NDH na čijem području su oblikovane dvije federalne jedinice, Hrvatska i BiH. Nova država se suočila s nizom problema od kojih su, s aspekta nove vlasti, najvažniji bili politički problemi koji su se odnosili na jačanje središnje vlasti te međunarodnog ugleda, a zatim su slijedila pitanja gospodarsko-socijalne i humanitarne problematike, koja su bila u uskoj vezi s obnovom u ratu teško stradale zemlje.[773]

Iako nije bila u izravnoj vezi s djelokrugom rada, politička problematika nove države je bila jedan od značajnih čimbenika u radu MOCK-a u poslijeratnoj Jugoslaviji, jer se najvažnija politička problematika novih vlasti odnosila na učvršćivanje sustava vlasti, a sam proces je bio neraskidivo vezan uz obračun s pripadnicima poraženih neprijateljskih snaga te s osobama koje su za vrijeme rata s njima održavale bilo kakav oblik suradnje.[774] Dakle, politička problematika koja se ogledala kroz proces učvršćivanja vlasti, bila je veoma usko povezana s problematikom ratnih zarobljenika, a kako je upravo ta problematika izravno zadirala u djelokrug rada Međunarodnog odbora razumljiv je bio i interes organizacije za sudbinu tih osoba. Predstavnici MOCK-a su se izravno uključili u djelatnost vezanu uz raseljene osobe i njihov povratak, zatim uz pitanja u vezi s izbjeglicama te, ništa manje važno, pitanje dopremanja humanitarne pomoći ratom pogođenom stanovništvu. Stoga ću ukratko ukazati na osnovne probleme te ukazati na najvažnije probleme s kojima se suočavala nova

[773] O stanju u Hrvatskoj u prvim godinama nakon završetka Drugog svjetskog rata usp. Z. RADELIĆ: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 42.-113., 125.-268.

[774] O tome više vidi: Jerca VODUŠEK STARIČ: *Kako su komunisti osvojili vlast 1944.-1946.*, Zagreb, 2006.; ISTA: "Temelji ideologije i tehnologija preuzimanja vlasti u Jugoslaviji 1944.-1945. godine", *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, ur. N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 25.-36.; ISTA: "Kako se čistila Jugoslavija", *Gordogan*, 4-5, Zagreb, 2004., 36.-49.; Vidi i Ivo GOLDSTEIN: "Značenje godine 1945. u hrvatskoj povijesti i osvetnički gnjev", *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, ur. N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 59.-73.

vlast. Prema zapisnicima sjednica CK KPH razvidno je da je u mnogim dijelovima Hrvatske još od kraja 1944. vladala iznimno loša situacija u vezi s prehranom stanovništva, što se osobito odnosilo na Dalmaciju. Premda je Predsjedništvo ZAVNOH-a 10. prosinca 1944. osnovalo *Odbor za pomoć Dalmaciji*, on je prema iskazima članova CK KPH bio potpuno neaktivan.[775] Međutim, hrana prikupljana dobrovoljnim prilozima, razmjenom za sol te rekvizicijama, zbog nemogućnosti transporta nije stizala u pasivne krajeve. Stoga je pitanje prehrane i u neposrednom poraću ostalo jedan od važnijih problema nove vlasti, pa je tako sredinom 1945. samo u Lici „bilo preko 58.000 gladnih", a teška gospodarsko-socijalna situaciju u Hrvatskoj je bila dodatno opterećena značajnim problemima obnove zemlje i prometne infrastrukture.[776]

Iz gornjih navoda je nešto jasnije u kojim smjerovima je trebao djelovati Međunarodni odbor iz Ženeve u osiguranju pomoći za stanovništvo, i to preko svojih predstavništava u Beogradu i Zagrebu. Naime, potkraj 1944. nakon oslobođenja Beograda Međunarodni odbor je s Titom dogovorio da Stalno predstavništvo nastavi sa svojim radom, a u svojstvu stalnog predstavnika MOCK-a vodio ga je dotadašnji agent za vezu dr. Rudolf Vögeli.[777] Nakon završetka rata, vlasti su u svibnju 1945. odobrile nastavak rada Stalnog predstavništva Međunarodnog odbora u Beogradu, gdje su radili stalni predstavnik dr. Rudolf Vögeli i pomoćni predstavnik Rudolf Schindler, a ubrzo su im se trebali pridružiti dr. Paul Thillot te J. Schmidlin, koji je trebao obnoviti rad zagrebačkog Ureda.[778] Do određenih kadrovskih promjena je došlo u srpnju 1945. kada je za voditelja predstavništava MOCK-a u Jugoslaviji postavljen dr. François Jaeggy, a dr. P. Thillot i J. Schmidlin još uvijek nisu stigli u

---

[775] "Zapisnik sa sastanka CK KPH od 20. januara 1945. godine", *Zapisnici Politbiroa Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske: 1945 – 1952.*, sv. 1. (1945.-1948.), prir. Branislava VOJNOVIĆ, Zagreb, 2005., 36.

[776] "Zapisnik sa sastanka CK KPH održanog dana 1. juna 1945. godine"; "Zapisnik sa sastanka CK KPH održanog dana 6. VII. 1945. godine u Zagrebu", *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 1, 58., 62.

[777] ACICR, CR00/52 – 196, 284, Dopis br. 3213 od 29. I. 1945. upućen de Salisu u Rim, str. 3.; *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 550.

[778] ACICR, G. 17, *Journal des délégués*, No. 37, mai 1945, 18.

Jugoslaviju.[779] Zanimljivo je da su jugoslavenske vlasti zahtijevale da se s položaja voditelja ukloni "kapitalist" Vögeli, dotadašnji voditelj predstavništva MOCK-a u Jugoslaviji, čemu je Međunarodni odbor nakon nekog vremena i udovoljio, ali je ipak u Beogradu ostavio dr. Vögelija kao stalnog predstavnika.[780] Svjesni opsežne problematike i potreba stanovništva, u vrhu MOCK-a su odlučili zadržati i zagrebačko stalno Predstavništvo u koje je vraćen J. Schmidlin, dotadašnji stalni predstavnik u NDH. Dakle, radilo se upravo o Stalnom predstavništvu koje je bilo otvoreno u doba NDH. Kao osoba koja je gotovo cijeli dotadašnji život provela u Zagrebu, koja je bila bliska lokalnom mentalitetu, upoznata s razmjerima problematike i potrebama stanovništva, Schmidlin se nametnuo logičnim izborom, ali nesumnjivo i najstručnijom osobom za obavljanje tih poslova. Čini se da se Schmidlin tek krajem srpnja vratio u Zagreb da preuzme vođenje Ureda, s čime se još 16. ožujka 1945. usuglasilo jugoslavensko Ministarstvo vanjskih poslova.[781] Tek da podsjetim da je Schmidlin napustio Zagreb početkom ožujka 1945. Usprkos činjenici da ovakvo imenovanje nije moglo biti provedeno mimo pristanka jugoslavenskih vlasti, ipak se iz njihova kuta gledanja radilo nelogičnom, a možda i nesmotrenom potezu MOCK-a, stoga što su njegovi predstavnici preko stalnog Predstavništva u Beogradu, koje je uz jugoslavensku Vladu djelovalo još od oslobađanja Beograda krajem listopada 1945., bili veoma dobro zastupljeni u Jugoslaviji.

Švicarski konzul Kästli u izvješću o napuštanju Zagreba, navodi da su nakon ulaska partizana u Zagreb nestala oba Schmidlinova automobila.[782] O pljački Ureda u Zagrebu Schmidlin, koji se sredinom srpnja nalazio u Švicarskoj iako je već sredinom ožujka

---

[779] ACICR, G. 17, *Journal des délégués*, No. 39, juillet 1945, 18.-19.

[780] ACICR, G. 3/00, Rapports d'activités Europe. Izvješće Predstavništva iz Beograda o radu u Jugoslaviji između 21. VIII. i 19. IX. 1945., str. 8.; *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, XXVII, No. 321, Genève, Septembre 1945., 684.-685.

[781] ACICR, G., D EUR YOUG 1, Délégation Belgrade, Autorités et Croix-Rouge Yougoslave: Correspondance, Dopis R. Schindlera od 11. VI. 1945. u kojem traži jugoslavensku vizu za J. Schmidlina.

[782] BAR, E 2300 Zagreb, Bd. 8 (1945.). Bericht vom 1. IX. 1945. Na podacima zahvaljujem T. Jonjiću.; Ukratko o Zagrebu u prvim mjesecima nakon završetka rata usp. Iva KRALJEVIĆ: "Uloga Komande grada Zagreba u životu grada prvih poslijeratnih mjeseci 1945. godine", u: *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, ur: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 451.-461.

jugoslavenska Vlada dala suglasnost s njegovim povratkom u Zagreb, najvjerojatnije saznao od konzula Kästlija koji je u posljednji trenutak prije ulaska partizana napustio Zagreb. O saznanjima o pljački zagrebačkog Ureda, ali i o Schmidlinovom nepovjerenju u nove komunističke vlasti neizravno svjedoči dopis koji je jugoslavenskom ministru vanjskih poslova, i to na "usrdnu zamolbu" samog Schmidlina, uputio H. Fauconnet, voditelj Odjela stalnih predstavništava MOCK-a. Premda diplomatski uvijeno, u dopisu je naglašeno da Schmidlin od ministra traži zaštitu osoblja i zagrebačkog Ureda MOCK-a, a Međunarodni odbor od ministra očekuje odluku u svoju korist i odobrenje da Predstavništvo obavi svoj humanitarni posao u dobrim uvjetima.[783] Čini se kako se Schmidlinu nije išlo u Zagreb, a i posljednji pasus dopisa je najavljivao da je moguć i takav razvoj događaja ako Ministarstvo vanjskih poslova ne udovolji podnijetim zahtjevima. Ured je konačno proradio početkom rujna 1945.

Švicarski Crveni križ je od kraja 1944. osiguravao velike količine pomoći za stanovništvo Jugoslavije, a početkom 1945. je otvaranjima kredita za Jugoslaviju omogućio odašiljanje još većih količina pomoći koja je bila potrebna stanovništvu.[784] Međutim, postojali su razni oblici pomoći i nije se radilo samo o raspodjeli odjevenih predmeta i živežnih namirnica, pa je tako osim Mooserove komisije u Jugoslaviju poslano još nekoliko posebnih misija. Tako je u svibnju 1945. u Jugoslaviju poslana posebna veterinarsko-epidemiološka misija Švicarskog Crvenog križa kako bi osnovala bakteriološko-serološki institut u Zemunu, te provela cijepljenje zaražene stoke. Posebna ortopedska misija je stigla u Jugoslaviju i potpuno opremila radionicu za proizvodnju umjetnih udova za ratom onesposobljene (war-disabled), dok je posebna ekipa švicarskih stručnjaka otvorila radionicu za popravak poljoprivrednih strojeva u Sarajevu. Istovremeno je posebna zdravstvena misija otvorila

[783] ACICR, G. 85/Yougoslavie, Correspondance envoyée (23.01.1945-21.12.1945.). Dopis H. Fauconneta upućen jugoslavenskom ministru vanjskih poslova, 12. VII. 1945.
[784] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 350.

polikliniku u Prijedoru i u potpunosti ju opremila svim potrebnim namještajem i aparatima pristiglim iz Švicarske, a u Banja Luci je otvorena bolnica. Sve ove posebne misije su bile popraćene i većim pošiljkama živežnih namirnica, tekstilnih predmeta i obuće. Istovremeno je u Jugoslaviji otvoren i Swiss Health Centre kojem je Švicarski Crveni križ dao značajne količine farmaceutskih proizvoda koji su u Jugoslaviju slani u pošiljkama do kraja 1945. Također, *Mješovito povjerenstvo za pomoć* je te pošiljke upotpunilo dijelom prikupljenih knjiga i igračaka za djecu.[785]

Pomoć je transportirana preko Marseillea i Barija za Jugoslaviju, a zatim je nakon normalizacije prometa slana vlakom preko Italije i Trsta za Ljubljanu, a kasnije su pošiljke otpremane preko Austrije do Ljubljane, gdje su skladištene i zatim distribuirane diljem Jugoslavije. Nadzor nad pomoći, primanje i raspodjela su povjereni zastupnicima i stalnim predstavnicima MOCK-a u Jugoslaviji, a kasnije je i *Mješovito povjerenstvo za pomoć* uz pošiljke pomoći slalo i svoje predstavnike (proljeće 1946.).[786]

Unatoč istovremenom djelovanju oba stalna predstavništva u Jugoslaviji (Beograd i Zagreb), Međunarodni odbor se odlučio na slanje izvjesnih količina humanitarne pomoći mimo svojih predstavnika u Jugoslaviji. Tako je već 22. lipnja 1945. stalno predstavništvo MOCK-a u Rimu najavilo da će se uključiti u pomaganje civilnog stanovništva u Rijeci, za što je na raspolaganju imalo jedno skladište živežnih namirnica, a zatražen je brod preko kojeg će se distribuirati pomoć pod nadzorom jednog predstavnika MOCK-a.[787] Istodobno su Vatikan i Talijanski Crveni križ očekivali da do kraja kolovoza 1945. pristigne 60 tona živežnih namirnica i lijekova koji će se zatim iz Ancone prevesti u Rijeku. Nakon posjeta stalnog predstavnika MOCK-a iz Trsta Rijeci, gdje su ga jugoslavenske vlasti upoznale kako

[785] ACICR, G. 3/00, Rapports d'activités Europe. Izvješće Predstavništva iz Beograda o radu u Jugoslaviji između 21. VIII. i 19. IX. 1945., 2.; *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 350.
[786] *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 351.
[787] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 556.

je riječka luka u potpunosti razrušena, odlučeno je da će pomoć brodskim linijama biti prevezena do Trsta, a odatle će kamionima biti otpremljena u Rijeku. Zbog problema koje su uzrokovale jugoslavenske vlasti odbijanjem da daju suglasnost za prijevoz pomoći iz Trsta i njezinu raspodjelu civilnom stanovništvu Rijeke, predstavnik MOCK-a iz Trsta se 3. listopada 1945. obratio na stalno predstavništvo MOCK-a u Beogradu tražeći da se poduzmu koraci kako bi se ti problemi riješili. Međutim, jugoslavenske vlasti su nastavile odugovlačiti s davanjem suglasnosti, pa su strani donatori polako počeli gubiti strpljenje što je zorno iskazano i količinama pomoći koje su stigle u Anconu. Naime, od prvotno najavljenih 60 tona pomoći, 27. studenoga 1945. je najavljen dolazak tek 28 tona pomoći, a 3. prosinca 1945. je u Anconu stiglo samo 13 tona pomoći za Rijeku. Nakon još jednih pregovora koje je u Rijeci vodio predstavnik MOCK-a iz Trsta odobrena je raspodjela pomoći. Tako je pomoć stanovnicima Rijeke podijeljena za Božić 1945., ali jugoslavenske vlasti su iz distribucije potpuno isključile predstavnike MOCK-a i raspodjelu su povjerile tek osnovanom gradskom odboru Crvenog križa, što je obavljeno u suradnji s Jugoslavenskim i Talijanskim Crvenim križem.[788]

S obzirom na gore iznesene stavove jugoslavenskih vlasti koje su pravile nepremostive probleme predstavnicima MOCK-a u dopremanju pomoći u Hrvatsku i u Jugoslaviju logičnim se postavlja pitanje zašto su jugoslavenske vlasti pravile zapreke MOCK-u u njegovim humanitarnim nastojanjima da pomogne civilnom stanovništvu? Pitanje je važno osobito stoga što je gornji primjer pokazao kako se očekivana pomoć, uslijed zavrzlama koje su predstavnici MOCK-a imali oko pribavljanja suglasnosti jugoslavenskih vlasti, smanjila više no četiri puta, odnosno darovatelji pomoći su s vremenom izgubili elan i okrenuli se drugim projektima pa je umjesto 60 tona pomoći riječkim građanima podijeljeno tek 13 tona živežnih namirnica i lijekova. Radi se o složenom pitanju, a da bi se na njega odgovorilo moram

[788] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 556.-557.

ukazati na neke detalje vezane uz raspodjelu humanitarne pomoći u svijetu nakon završetka Drugog svjetskog rata. Naime, nakon završetka rata Međunarodni odbor i Liga društava CK-a su izgubili monopol, koji su preko zajedničkog *Mješovitog povjerenstva za pomoć*, imali u raspodjeli pomoći diljem zaraćene Europe, kada su isključivo njihovi predstavnici mogli djelovati u korist osoba u potrebi. Tako su se nakon završetka rata u pomaganje potrebitih uključili službeni i privatni izvori poput izbjegličkih vlada, vjerskih organizacija itd., ali opskrbljivanje stanovništva najvećeg broja država koje oslobodile savezničke snage preuzela je UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*), posebna organizacija koju su 9. studenoga 1943. osnovale 44 savezničke vlade kako bi pomagala stanovništvu te pomagala u poslijeratnoj obnovi savezničkih država.[789] Stoga je Međunarodni odbor krajem 1944. poslao posebnog predstavnika u SAD kako bi se pokušali dogovoriti načini suradnje između MOCK-a, MCK-a i UNRRA-e, ali su razlike između temeljnih načela rada obje organizacije bile prevelike. Istodobno MOCK nije bio spreman rad u svoje ime staviti na raspolaganje UNRRA-i niti joj podrediti svoje predstavnike u oslobođenim državama, jer Međunarodni odbor CK-a nije želio da njegov moto rada "Inter Arma Caritas" („Milosrđe među oružjem") postane samo mrtvo slovo na papiru, niti se htio odreći svoje uloge nepristranog posrednika.[790] Iz navedenih je razloga propala suradnja ovih organizacija.

No, vratimo se ranije postavljenom pitanju zašto se Jugoslavija opirala radu Međunarodnog odbora? Upravo je Jugoslavija bila jedna od savezničkih država koja je očekivala veliku pomoć i korist od UNRRA-e. Čini se kako su jugoslavenske vlasti tolerirale djelatnost Međunarodnog odbora samo za vrijeme dugotrajnih pregovora, tj. do sklapanja ugovora s UNRRA-om o svekolikoj pomoći potrebnoj za pomoć civilnom stanovništvu te za

[789] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 414.-415.; Statut UNRRA-e vidi S. NEŠOVIĆ; B. PETRANOVIĆ: *Jugoslavija i Ujedinjeni narodi 1941 – 1945.*, 361.-364.
[790] Opširnije o odnosima MOCK-a i UNRRA-e nakon rata te o nekim vidovima pomoći vidi *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 413.-435.

obnovu zemlje.[791] Ti su pregovori trajali od sredine rujna 1944. do 24. ožujka 1945. kada je potpisan sporazum, a manje količine robe su u Hrvatsku i Jugoslaviju počele pristizati krajem svibnja te u lipnju 1945.[792] Iz ovih pregovora je zanimljiv podatak da su jugoslavenski predstavnici krajem ožujka 1945. tražili da se kao luka za prihvat UNRRA-ine pomoći, među inima, prihvati i Rijeka.[793] Za riječku luku su nekoliko mjeseci kasnije predstavniku MOCK-a iz Trsta tvrdili da je razrušena i da ne može primati nikakve brodske pošiljke humanitarne pomoći pa je pošiljka preusmjerena na Trst, a zatim je trebala biti otpremljena kamionima do Rijeke. Međutim, jugoslavenske vlasti nisu dale suglasnost za kamionski transport sve do prosinca 1945.

Svakako najvažniju problematiku iz rada Međunarodnog odbora u poslijeratnoj Hrvatskoj (i Jugoslaviji) je predstavljalo pitanje primjene *Ženevskih konvencija*, a uloženi su veliki napori da bi se jugoslavenske vlasti prema ratnim zarobljenicima odnosile u skladu s načelima međunarodnog ratnog prava. Takva je obećanja dao i sam maršal Tito. Naime, u jednoj depeši, koju je 6. prosinca 1944. uputio II. udarnom korpusu NOVJ, Tito je potvrdio kako je Saveznicima dao garanciju da će se prema zarobljenicima postupati „prema međunarodnim zakonima.“[794] Međutim, situacija na terenu je bila nešto sasvim drugo.

Usporedo s oslobađanjem pojedinih dijelova Hrvatske, jedinice NOV i PO Hrvatske (Jugoslavije) su od sredine 1944. na području Slavonije otvarale zarobljeničke logore i logore za prisilni rad, odnosno kažnjeničke logore i logore za internaciju, pa je u Hrvatskoj do 30. travnja 1945. otvoreno 19 logora u kojima se, u nadležnosti Glavnog štaba NOV i PO

[791] O odnosima Jugoslavije s UNRRA-om i najvažnijim oblicima pomoći usp. Branko PETRANOVIĆ: “Pomoć UNRE Jugoslaviji“, *Istorija XX. veka*, Zbornik radova II, Beograd, 1961., 163.-222.; Vera KRŽIŠNIK BUKIĆ: “Hrana kao glavni vid UNRRA-ine pomoći Jugoslaviji 1943-1948.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 20, 3, Zagreb, 1988., 59.-76.
[792] B. PETRANOVIĆ: “Pomoć UNRE Jugoslaviji“, 178., 183., 186., 188. i dalje.
[793] ISTO, 185.
[794] K. SPEHNJAK: *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, 188.

Hrvatske, nalazilo oko 80.000 zarobljenika.[795] Nakon završetka ratnih djelatnosti u svim većim mjestima su osnovani zarobljenički logori i premda je broj zarobljenika u pojedinim logorima u Hrvatskoj postao znatan, većina zarobljenih u završnim ratnim operacijama u Hrvatskoj i Sloveniji je poslana u logore u Srbiji.[796] O stanju u logorima u prvim mjesecima njihova postojanja kao i o postupcima prema zarobljenicima postoje sporadični dokumenti jugoslavenskih vojnih vlasti i represivnih organa. Stanje se donekle iščitava i iz navoda visokih komunističkih dužnosnika Hrvatske, na temelju kojih se odnos prema zarobljenicima i stanje u logorima u Hrvatskoj mogu okarakterizirati iznimno lošima i nehumanima. Primjerice, predsjednik DF Hrvatske Vladimir Bakarić, je rekao da je stanje u logorima sredinom srpnja 1945. bilo „slabo“, a pitanje je dodatno zaoštreno „nepravilnim postupcima prema zarobljenicima“.[797]

Tretiranje zarobljenika od strane jugoslavenskih represivnih organa predstavljalo je poseban problem. Iako su službena jugoslavenska glasila pisala o zarobljenicima ostaje pitanje da li se stvarno radilo o ratnim zarobljenicima kada su u pitanju bili domobrani i ustaše. Razrješenju ove nedoumice može pomoći i Bakarićevo opravdanje strogog tretmana domobrana. Naime, u jednom izvješću iz Hrvatske od 27. srpnja 1945. Ralph Stevenson, britanski diplomatski predstavnik u Jugoslaviji, je prenio navod V. Bakarića o domobranima, tj. da se radi o 40.000 – 50.000 osoba zarobljenih od JA koje su u logorima i koje su „ratni zločinci, a ne obični vojni ratni zarobljenici.“[798] Stoga ostaje nejasno jesu li ti domobrani tretirani kao ratni zarobljenici. Budući da su jugoslavenske vlasti odbacivale intervencije u

---

[795] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti*, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, Slavonski Brod, 2005., 43.-44., 53.-55.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. V. GEIGER, Slavonski Brod, 2006., 51., 54.-55., 69.-70., 102.-104., 135.-137.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti: Zagreb i središnja Hrvatska*, prir. V. GEIGER, M. RUPIĆ, M. KEVO, E. KRALJEVIĆ, Z. DESPOT, Slavonski Brod – Zagreb, 2008., 74.-75.

[796] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. V. GEIGER, Slavonski Brod, 2006., 186.-187.

[797] “Zapisnik sa sjednice CK KPH održane 18. VII. 1945. godine u Zagrebu“, *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 1, 70.

[798] K. SPEHNJAK: *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, 253., bilj. 48.

korist zarobljenika jer se, navodno, radilo o unutrašnjem pitanju suverene i međunarodno priznate države, moglo bi se zaključiti da zarobljenim pripadnicima oružanih snaga NDH nije priznat status ratnih zarobljenika. međutim, u više napisa u zagrebačkom *Vjesniku* su iznijete tvrdnje kako se sa domobranima postupalo kao s ratnim zarobljenicima od dana njihova zarobljavanja.[799] Štoviše, Vjesnik je 2. kolovoza 1945. objavio nepotpisani članak, koji se lako može okarakterizirati kao *promidžbeni* tekst komunističkih vlasti, u kojem se nepotpisani autor razračunava sa širiteljima lažnih vijesti i potvrđuje da se zarobljeni domobranski časnici i dočasnici u Maksimiru tretiraju prema svim pravilima međunarodnog ratnog prava.[800] Tekst u naslovu ne spominje zarobljenički logor već Maksimir naziva „sabiralištem" iako je iz teksta očito da se govori o logoru za ratne zarobljenike, a u uvodnom pasusu je navedena i svrha članka, odnosno kako „mnogo toga izmisli glupa fantazija brbljavaca i zagrižljivih reakcionera (…) Takva slična stvar je bila i u vezi Komande grada Zagreba, upućene svim domobranskim oficirima i podoficirima, da se jave u zarobljenički logor u Maksimiru. (…) Odmah su graknuli kao vrane: (…) Svi će izginuti u tim logorima!".[801] Međutim, ima naznaka da se i prema njima, što se prvenstveno odnosi na domobrane, namjeravalo primijeniti neke propise *Ženevskih konvencija*, jer iako u zahtjevu to izrijekom ne navodi, izvjesno je kako je Ivan Krajačić – Stevo zatražio da se osigura korespondencija zarobljenih domobrana s njihovim obiteljima.[802] Nesumnjivo je da je barem djelomično ispravljanje lošeg odnosa prema zarobljenicima rezultiralo pojavom tih ideja, ali je moguće i da je to bilo posljedica stalnog pritiska Međunarodnog odbora na vlasti da se pridržavaju međunarodno preuzetih obveza. Upravo je osjetljivo pitanje razmjene poruka, odnosno osobna korespondencija, u ratnim okolnostima bila jedan od najvažnijih aspekata rada MOCK-a posredstvom Središnje agencije za ratne zarobljenike. Ako su ti prijedlozi i bili posljedica međunarodnih pritisaka,

[799] "Mačekova „domobranska politika", *Vjesnik*, 67, Zagreb, 7. VII. 1945., 1.
[800] "U maksimirskom sabiralištu domobranskih oficira i podoficira", *Vjesnik*, 88, Zagreb, 2. VIII. 1945., 5.
[801] ISTO.
[802] "Zapisnik sa sjednice CK KPH održane 18. VII. 1945. godine u Zagrebu", *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 1, 72.

razvidno je i da su vojne vlasti međunarodno ratno pravo primjenjivale selektivno, što u stvari znači da su prihvaćene odredbe koje su se činile benignima, ali je i nastavljeno kršenje drugih odredaba *Ženevskih konvencija*.

Nakon prihvaćanja *Zakona o pomilovanju i amnestiji* te Ukaza od 3. kolovoza 1945. dio zarobljenih pripadnika oružanih snaga NDH je otpušten kućama.[803] Izgleda da se to odnosilo uglavnom na domobrane, jer su na sjednicama CK KPH pod pojmom „zarobljenici" označavani jedino domobrani. Ostali zarobljenici, tj. ratni zarobljenici i pripadnici raznih narodnosnih skupina osumnjičenih za suradnju s neprijateljem su bili u saveznoj nadležnosti, a sredinom rujna 1945. iskazana je potreba da se u Hrvatskoj izgradi smještaj za 34.000 zarobljenika. Iako je iz zapisničkog navoda nejasno o kojim zarobljenicima se radilo, tj. da li se radilo o novim zarobljenicima, o ukupnom broju zarobljenika ili o zarobljenicima nakon provedenog postupka amnestije, izgleda da se radilo o okvirnom broju zarobljenika u Hrvatskoj, jer se krajem 1945. spominje 35.000 zarobljenika.[804] U izvješću Odjela za ratne zarobljenike Ministarstva narodne odbrane FNRJ od 26. veljače 1946., navodi se da je po oslobođenju Jugoslavije zarobljeno 114.415 jugoslavenskih državljana koji su „služili u nemačkoj i kvislinškim vojskama", a od tog broja je 55.000 domobrana prevedeno u radne bataljune JA, dok je nešto više od 41.000 osoba amnestirano po ukazu od 5. kolovoza 1945.[805]

Premda je još 24. travnja 1945. predstavnik MOCK-a iz Bugarske u Ženevu brzojavio poruku zaprimljenu od dr. Rudolfa Vögelija, predstavnika Međunarodnog odbora CK-a u Beogradu, da su jugoslavenske vlasti odobrile odašiljanje pomoći ratnim zarobljenicima te da su pokrenule otvaranje službenog *Obavještajnog ureda* (*Bureau officiel renseignements*) za

---

[803] "Ukaz Predsjedništva AVNOJ-a o općoj amnestiji i pomilovanju", *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti*, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, Slavonski Brod, 2005., 237.-239.
[804] Usp. "Zapisnik sa sjednice CK KPH održane 21. septembra 1945. godine u Zagrebu" i "Zapisnik sa sjednice biroa CK KPH održane dana 28. XII. 1945. godine u Zagrebu", *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 1, 119., 160.
[805] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti*, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, 313.-314.

potrebe ratnih zarobljenika, što im je bila obveza na temelju 77. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*, o broju ratnih zarobljenika u Jugoslaviji se tek moglo nagađati.[806] Naime, jugoslavenske vlasti su u početku odbijale popustiti zahtjevima stranih diplomatskih predstavnika ili predstavnika humanitarnih organizacija poput MOCK-a, a nastojale su u potpunosti marginalizirati ulogu Međunarodnog odbora CK-a u tim pitanjima iznoseći tvrdnju kako se radi tek o unutrašnjim pitanjima Jugoslavije. Takve tvrdnje nisu imale uporišta u međunarodnom pravu, ali ni u međunarodnim ugovorima čiji je potpisnik bila i jugoslavenska strana. Međutim, ovakvo jugoslavensko gledište treba promatrati kroz prizmu obračuna s poraženom stranom, jer niti u jednoj pobjedničkoj državi, nakon kapitulacije, njemački vojni ratni zarobljenici nisu stradali kao što je to bio slučaj u Jugoslaviji. Od 194.000 zarobljenika, 80.000 do 100.000 je izgubilo život, a tu nisu ubrojeni i njemački vojnici što su ih u borbama zarobili partizani te odmah likvidirali.[807] S obzirom na izložene podatke, jasnije je zašto su vojne vlasti odbijale uplitanje predstavnika stranih organizacija ili diplomatskih predstavnika u pitanje (ratnih) zarobljenika u Jugoslaviji.

Na temelju brzojava iz Sofije, odnosno odluke o osnivanju *Obavještajnog ureda* za potrebe ratnih zarobljenika, u vrhu MOCK-a u Ženevi su vjerovali da će se jugoslavenske vlasti pridržavati barem minimalnih odredaba međunarodnog ratnog prava, jer im nije bilo potrebno dodatno zaoštravanje odnosa na vanjskopolitičkom planu, a do kojih je moglo doći ako se ne pridržavaju minimuma potpisanih međunarodnih obveza. Osnutak *Obavještajnog ureda* se temeljio na već spomenutom 77. te na 79. članku *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*. Međutim, odnos prema tim istim odredbama ratnog prava kao i prema ratnim zarobljenicima ilustriraju podaci da je J. B. Tito 3. svibnja 1945. izdao naredbu da se osnuje *Odjel za ratne zarobljenike* Generalštaba JA, ali je naredba da se pri svakoj armiji osnuje *Odjel za ratne zarobljenike* izdana tek 30. lipnja 1945., dok je tek 16. lipnja

[806] ACICR, G. 10/139 – Yougoslavie, Brzojav iz Sofije od 24. travnja 1945.
[807] Vladimir GEIGER: *Nestanak folksdojčera*, Zagreb, 1997., 60.

načelniku OZNA-e za Hrvatsku upućeno *Organizacijsko izvješće III. odsjeka OZNA-e za Hrvatsku* o ustrojavanju Štaba za (ratne) zarobljenike za Hrvatsku.[808] Premda je jugoslavenskim vojnim vlastima ustrojavanje odjela za ratne zarobljenike bila obveza proizašla iz *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima* zanimljivo je da je od osnivanja pri Generalštabu do osnivanja po pojedinim armijama prošlo gotovo dva mjeseca. To vrijeme je iskorišteno za samovoljno postupanje s poraženim neprijateljem prema vlastitom nahođenju svakog pojedinog vojnog zapovjednika, pa i najmanje jedinice JA ili represivnih organa novih vlasti. Primjerice, 12. lipnja 1945. bilo je oko 107.000 zarobljenika od čega se na području Hrvatske nalazilo 50.175 osoba (njemački vojnici), dok je samo mjesec dana kasnije u Jugoslaviji bilo 169.111 zarobljenika.[809]

Usprkos relativnoj normalizaciji stanja, već početkom srpnja 1945. V. Bakarić je naglasio „Stroge kontrole nemamo (…) Streljanja zarobljenika se i dalje nastavljaju".[810] Međutim, iz navoda zabilježenih u zapisnicima CK KPH razvidni su najvažniji problemi s kojima su se suočavali zarobljenici pa su osobito teškima označeni prehrana, odjeća te zdravstvena problematika (tifus) zarobljenika, ali je bilo i navoda koji su karakterizirali odnos vlasti na terenu i pripadnika represivnog aparata prema zarobljenim domobranima. Primjerice, početkom srpnja 1945. V. Bakarić je naglasio potrebu da se „Onemogući i spreči tuča zarobljenika", dok je nešto kasnije Ivan Krajačić – Stevo potvrdio kako se III. crnogorska divizija loše ponašala prema domobranima u Bjelovaru, te naglasio da „ne smijemo dozvoliti da pojedinci iz šovinističkih razloga ubijaju neke domobrane zarobljene."[811]

---

[808] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti*, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, Slavonski Brod, 2005., 165.-166.
[809] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti: Zagreb i središnja Hrvatska*, prir. V. GEIGER, M. RUPIĆ, M. KEVO, E. KRALJEVIĆ, 425.-426., 517.-522.
[810] "Zapisnik sa sastanka CK KPH održanog dana 6. VII. 1945. godine u Zagrebu", *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 1, 62.
[811] "Zapisnik sa sastanka CK KPH održanog dana 6. VII. 1945. godine u Zagrebu"; "Zapisnik sa sjednice CK KPH održane 18. VII. 1945. godine u Zagrebu", *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, sv. 1, 65., 72.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. V. GEIGER, Slavonski Brod, 2006., 242.

O dostupnosti jugoslavenskih zarobljeničkih logora predstavnicima bilo kakvih međunarodnih institucija pa tako i predstavnicima Međunarodnog odbora, čiju su inspekciju vlasti trebale odobriti prema *Ženevskoj konvenciji o postupanju s ratnim zarobljenicima*, možda najbolje govori stalni prosvjedi predstavnika Međunarodnog odbora u Jugoslaviji da se jugoslavenske vlasti pridržavaju preuzetih obveza međunarodnog ratnog prava. Međunarodni odbor je tek mogao procjenjivati koliko zarobljenika ima po logorima u Jugoslaviji. Vojne vlasti nisu dostavljale nikakve popise ratnih zarobljenika pa su, primjerice, sredinom rujna 1945. predstavnici MOCK-a iz Beograda procijenili da se u Jugoslaviji nalazi više od 200.000 ratnih zarobljenika, od kojih je bilo 70.000 Nijemaca, 15.000 Austrijanac te oko 100.000 ustaša, domobrana i četnika.[812] Logori su bili potpuno nedostupni predstavnicima Međunarodnog odbora pa je iz Središnjice u Ženevi upućeno više posebnih izaslanstva, ali je i izvršen i međunarodni pritisak na jugoslavenske vlasti da ih se privoli na pridržavanje međunarodnog ratnog prava prema pripadnicima poraženih vojski. Usprkos obećanjima vlasti o pridržavanju međunarodnog ratnog prava prema zarobljenicima, da je situacija na terenu bila sasvim suprotna dokazuje i opsežno pismo koje je 28. kolovoza 1945. jugoslavenskom ministru vanjskih poslova uputio predsjednik Međunarodnog odbora.[813] Dr. Huber je u pismu posebno naglasio pitanje praktične primjene *Ženevskih konvencija* u Jugoslaviji na čemu bi vlasti trebale surađivati sa Stalnim predstavništvom MOCK-a iz Beograda, čime je predsjednik Huber u stvari potvrdio da su, po pitanju primjene *Ženevskih konvencija*, jugoslavenske vlasti potpuno ignorirale Predstavništvo MOCK-a u Beogradu.[814] Dr. Huber je naglasio kako ni krajem kolovoza jugoslavenske vlasti nisu otvorile *Obavještajni ured za ratne zarobljenike*, pa nisu ni dostavljeni poimenični popisi ratnih zarobljenika, što su bili prekršaji 77. i 79. članka *Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima*. Vlasti

[812] ACICR, G. Izvješće F. Jaeggyja, šefa Stalnog predstavništva MOCK-a u Beogradu, upućeno Središnjoj agenciji za ratne zarobljenike MOCK-a, 17. IX. 1945.
[813] ACICR, G. 85/Yougoslavie, Correspondance envoyée (23.01.1945-21.12.1945.). Pismo dr. M. Hubera upućeno jugoslavenskom ministru vanjskih poslova, 28. VIII. 1945.
[814] ISTO.

predstavnicima MOCK-a nisu odobrile posjet logorima što je bio prekršaj 86. članka navedene konvencije, a u pismu je dr. Huber naglasio kako su vlasti prekršile još niz članaka spomenute konvencije u korist ratnih zarobljenika.[815] (Ne)dostupnost logora za ratne zarobljenike potvrđuje i istraživanje K. Spehnjak koja je, na temelju britanskih arhivskih izvora, utvrdila da su britanskom Foreign Officeu bili jako važni podaci o broju te o položaju ratnih zarobljenika u Jugoslaviji, ali su tek u ožujku 1946. dobili prve točnije podatke koji su govorili da ima oko 100.000 Nijemaca i 3.000 Talijana.[816] Te navode donekle potvrđuju i službeni jugoslavenski dokumenti. No, prema pregledu brojčanog stanja zarobljenika od 1. ožujka 1946. u jugoslavenskim se logorima nalazilo oko 111.000 zarobljenika, među kojima je bilo oko 91.000 Nijemaca i Austrijanaca te oko 11.000 Talijana.[817]

Međutim, predstavnici MOCK-a su logore za ratne zarobljenike posjetili puno ranije, a do odobrenja za te posjete predstavnici MOCK-a su došli potpuno neočekivano. Naime, za vrijeme posjeta Hrvatskoj, predstavnik MOCK-a se krajem kolovoza 1944. u Zagrebu sastao s ministrom zdravstva, čiji zamjenik je obnašao dužnost predsjednika Crvenog križa Hrvatske. Tom prigodom je predstavnik OCK-a ukazao na činjenicu kako se Jugoslavija obvezala na pridržavanje *Ženevskih konvencija* u postupanju prema ratnim zarobljenicima, no da predstavnici MOCK-a iz Beograda imaju poteškoća oko odobravanja posjeta logorima za ratne zarobljenike. Ubrzo zatim, predstavnika MOCK-a je vozilo OZNA-e odvezlo u logor Prečko.[818] Za vrijeme posjeta Osijeku predstavnik MOCK-a je obišao tamošnji lazaret za ratne zarobljenike. Prema navodima u izvješću, predstavnik Međunarodnog odbora je bio vidno šokiran uvjetima koji su vladali u bolničkim (lazaretskim) objektima u Prečkom i

[815] ISTO, 2.-3.
[816] K. SPEHNJAK: *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, 164.
[817] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti*, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, 327. (reprodukcija Izvješća).
[818] ACICR, G. 3/00, Rapports d'activités Europe. Izvješće Predstavništva iz Beograda o radu u Jugoslaviji između 21. VIII. i 19. IX. 1945., 5. Izvješće sadrži deset stranica gusto pisanog teksta, ali je ostalo nepotpisano tako da ne znam tko je obavio posjete. Međutim, to su mogli biti ili stalni predstavnik dr. Paul Thillot ili pomoćni predstavnik Rudolf Schindler.

Osijeku. Primjerice, za sanitarne uvjeti koji su vladali u lazaretu Prečko, gdje se nalazilo oko dvije tisuće ljudi, napisao je da su bili "jezivi". Što se tiče osječkog lazareta, uvjeti su tamo bili mnogo gori. Ukratko, sumirajući saznanja do kojih je došao u provedenim posjetima, predstavnik Međunarodnog odbora je u izvješću za Središnjicu u Ženevi napisao da su ratni zarobljenici u dronjcima, nemaju cipela, dok je za osječki lazaret napisao kako su zarobljenici potpuno preokupirani vjerskim pitanjima te da jedino traže Bibliju, jer gledaju "drugove koji masovno umiru u bolnici." Da bi još bolje dočarao uvjete koji su vladali u navedenim lazaretima, predstavnik Međunarodnog odbora je dodao kako ga ono što je vidio podsjeća na fotografije (nacističkog) logora Bergen-Belsena. U konačnici je dodao kako je manjak lijekova jedan od glavnih problema te da će se žurno pobrinuti za nabavku lijekova za navedene lazarete.[819]

Jugoslavenske vlasti su predstavnicima Međunarodnog odbora tek od rujna 1945. odobrile posjete nekim logorskim bolnicama (lazaretima), iako je većina posjeta odobrena tek sredinom 1946. U međuvremenu je bilo nekoliko posjeta pa je dr. Paul Thillot 3. prosinca 1945. posjetio bolnicu logora u Vinkovcima, a dr. Jaeggy je 14. prosinca posjetio Osijek.[820] U Zagrebu je Schmidlin uspio ishoditi odobrenje i 16. siječnja 1946. je posjetio bolnicu u logoru Prečko.[821] Idući posjet ovom logoru je 30. svibnja 1946. obavio šef Stalnog predstavništva u Jugoslaviji dr. F. Jaeggy, koji je tokom svibnja posjetio i logore za ratne zarobljenike u Sisku, Petrinji i Turanj kod Karlovca i bio je donekle zadovoljan viđenim stanjem.[822]

U procesu učvršćivanja vlasti jugoslavenski komunisti su pokrenuli i progon raznih narodnosnih skupina, od kojih su pod proklamiranim teretom tzv. *Kolektivne krivnje* najviše

[819] ACICR, G. 3/00, Rapports d'activités Europe. Izvješće Predstavništva iz Beograda o radu u Jugoslaviji između 21. VIII. i 19. IX. 1945., 5.-8.
[820] ACICR, C SC, Rapports de visite PG/IC, Yougoslavie, No. 1282 RT, Hôpitaux (septembre 45-septembre 47). Izvješća o posjetu.
[821] Naziva se bolnica iako je to u stvari bio logor za bolesne i invalidne ratne zarobljenike, uglavnom Nijemce i Austrijance. ACICR, C SC, Rapports de visite PG/IC, Yougoslavie, No. 1282 RT, Généralité (octobre 45-mai 46). Izvješće od 30. V. 1946., 1.
[822] ISTO, Pojedinačna izvješća o posjetu logorima.

stradali Nijemci (i Austrijanci), odnosno folksdojčeri.[823] Iako u manjem opsegu, progona nisu bili pošteđeni ni Mađari, a Istru je zahvatio snažan val iseljavanja, uglavnom, Talijana.[824] Već 29. studenoga 1944. *Vojna uprava za Bačku, Banat i Baranju* naredila je prikupljanje njemačkog muškog stanovništva između 16 i 60 godina starosti koji su, kao obveznici radne službe, upućivani u logore, a zanimljivo je kako je istovjetan postupak proveden i nad Mađarima, no za razliku od Nijemaca, odnosno folksdojčera, postupak se primjenjivao samo na muško stanovništvo od 18 do 30 godina ako odbije stupiti u jedinice NOV-a.[825] Prema njemačkim podacima, na prostoru Jugoslavije je krajem 1944. živjelo oko 480.000 stanovnika njemačke narodnosti, od čega njih oko 200.000 na području NDH, ali je 110.000 bilo evakuirano do kraja rata, dok je u NDH oslobođenje dočekalo oko 30.000 folksdojčera.[826] Folksdojčeri su bili izloženi pljački, uhićenjima, likvidacijama, a često su i pripadnici ove narodnosne skupine koji su tijekom rata bili simpatizeri NOB-a i partizana završavali u logorima diljem Hrvatske (Jugoslavije). U Hrvatskoj su na području Slavonije najveći logori za internaciju folksdojčera bili Radni logor Josipovac (Osijek), Sabirni logor Velika Pisanica (Bjelovar), Radni logor Valpovo, Logor Krndija u Đakovštini, Radni logor Šipovac-Našice, zatim Radni logor Pusta Podunavlje u Baranji te Radni logor Tenja/Tenjska Mitnica (Osijek).[827] Logoraši su živjeli oskudno, u nehumanim životnim i radnim uvjetima, gdje su

---

[823] O sudbini folksdojčera vidi: V. GEIGER: "Folksdojčeri u Hrvatskoj 1945.", u: *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, ured.: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 271.-287.; ISTI: "Josip Broz Tito i sudbina jugoslavenskih Nijemaca", *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 3, Zagreb, 2008., 801.-818.; ISTI: *Logor Krndija 1945.-1946.*, Zagreb-Slavonski Brod, 2008.; ISTI: "Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945. - 1947.", *Časopis za suvremenu povijest*, 38, 3, Zagreb, 2006., 1081.-1100.; ISTI: *Nestanak folksdojčera*, Zagreb, 1997.; ISTI: *Radni logor Valpovo 1945.-1946.: Dokumenti*, Osijek, 1999.

[824] Opširnije Darko DUKOVSKI: "Egzodus talijanskog stanovništva iz Istre 1945.-1956.", *Časopis za suvremenu povijest*, 33, 3, Zagreb, 2001., 633.-667.; V. ŽERJAVIĆ: "Koliko je osoba iselilo iz područja pripojenih Hrvatskoj i Sloveniji nakon kapitulacije Italije i Drugog svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest*, 29, 1, Zagreb, 1997., 147.-153.

[825] *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. V. GEIGER, Slavonski Brod, 2006., 83.-87.

[826] Opširnije vidi V. GEIGER: *Nestanak folksdojčera*, 28., 32.-33., 85. Usp. i V. GEIGER: "Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945. - 1947.", *Časopis za suvremenu povijest*, 38, 3, Zagreb, 2006., 1084.-1086.

[827] Opširnije o logorima V. GEIGER: "Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945. - 1947.", *Časopis za suvremenu povijest*, 38, 3, 1087.-1100.; ISTI: *Logor Krndija 1945.-1946.*, Zagreb – Slavonski Brod, 2008.; ISTI: *Radni logor Valpovo 1945.-1946.: Dokumenti*, Osijek, 1999.

starci žene i djeca najčešće obolijevali i umirali od bolesti (tifusa), zime i gladi, odnosno zbog nemara i nebrige jugoslavenskih vlasti.[828] U istraživanjima sudbine folksdojčera V. Geiger je došao do podataka da se u 70-tak logora u ljeto 1945., odnosno početkom 1946. nalazilo do 117.500 folksdojčera, dok se na slobodi nalazilo tek nešto manje od 13.000 osoba, a od tog broja u logorima u Hrvatskoj se nalazilo njih oko 10.600, dok ih je oko 2.000 bilo na slobodi.[829] Logori su postojali do ožujka 1948., u njima je bilo internirano do 20.000 hrvatskih folksdojčera, od kojih su mnogi umrli, a položaj im nije poboljšan ni nakon zatvaranja logora. Odnosom prema građanima njemačke narodnosti, jugoslavenske vlasti su svjesno kršile niz odredaba međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, kojih je Jugoslavija bila potpisnik, ali je iz postupaka vlasti očito da ih se nije i pridržavala. Istodobno, treba reći i da su vlasti protjerivanjem građana njemačke narodnosti ujedno otvarale mogućnost za provođenje agrarne reforme i kolonizacije.[830]

Higijenske i zdravstvene prilike njemačkih ratnih zarobljenika u Jugoslaviji su krajem 1945. bile veoma loše, a pojavila se i epidemija tifusa i nova bolest poznata pod nazivom "néphrite allemande" te dizenterija. MOCK je prvu pomoć za te zarobljenike u Jugoslaviju dostavio tek u jesen 1945., a radilo se o materijalu za prvu pomoć i lijekovima koji su se najčešće nalazili u upotrebi te su podijeljeni bolnicama i lazaretima u logorima. U dogovoru s jugoslavenskim vlastima i Jugoslavenskim CK-a podijeljene su i izvjesne količine insekticid u prahu, vakcina protiv tifusa, sredstva protiv proljeva, srčani i vitaminski preparati. U srpnju 1946. je stigla nova pošiljka od uobičajenih artikala koja je raspodijeljena po logorima za ratne zarobljenike, a početkom 1947. u logorima su podijeljeni i medicinski instrumenti i određene količine lijekova te je tako u Jugoslaviju otpremljeno oko 17 tona pomoći u

[828] Niz dokumenata vojnih vlasti i represivnih organa o uhićenjima, likvidacijama, konfiskaciji imovine kao i drugim nehumanim postupcima kojima su bili izloženi Nijemci, odnosno folksdojčeri u Hrvatskoj vidi *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.: Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja*, prir. V. GEIGER, Slavonski Brod, 2006.
[829] V. GEIGER: *Nestanak folksdojčera*, 38.
[830] ISTO.

vrijednosti od oko 160.000 švicarskih franaka.[831] Istodobno je posredstvom MOCK-a pomagano i talijanskim ratnim zarobljenicima u Jugoslaviji. Ujesen 1945. zarobljenicima je dana medicinska pomoć, a u listopadu 1945. su u devet bolnica raspodijeljeni standardni paketi pomoći, koji su sadržavali zavojni materijal i zdravstvene potrepštine. Mjesec dana kasnije u Jugoslaviju je stigla nova pošiljka pomoći, tj. lijekove je darovalo Stalno predstavništvo Međunarodnog odbora iz Beograda, dok je Talijanski Crveni križ preko svog predstavnika u Ženevi zarobljenicima poslao proizvode protiv tifusa, posebne lijekove za tretiranje *nephrita* te potporne preparate na bazi kalcija protiv tuberkuloze.[832]

Međunarodni odbor je suradnjom svojih stalnih predstavništava u Njemačkoj, Austriji i Jugoslaviji tek 2. studenoga 1946. iz Salzburga uspio uputiti obiteljske pakete za njemačke ratne zarobljenike u Jugoslaviji. Radilo se željezničkoj kompoziciji od 15 vagona od kojih je devet pristiglo iz američke okupacijske zone u Njemačkoj, a ostalih šest vagona obiteljskih paketa je bilo iz Austrije. Distribuciju pomoći je obavljao Jugoslavenski Crveni križ, a kasnije su u raspodjeli pomoći sudjelovali i predstavnici MOCK-a. Do kraja godine su u Jugoslaviju upućena još dva vlaka pomoći, a stalno predstavništvo Međunarodnog odbora u Njemačkoj je u suradnji s lokalnim organizacijama Crvenog križa pokrenulo prikupljanje pojedinačnih paketa za njemačke ratne zarobljenike u Jugoslaviji.[833]

Stalno predstavništvo Međunarodnog odbora Crvenog križa u poslijeratnom Zagrebu je zatvoreno 17. ožujka 1946., a dotadašnji voditelj predstavništva J. Schmidlin time završava boravak u Hrvatskoj. Na zahtjev svoje institucije Schmidlin odlazi u Mađarsku, gdje je u Budimpešti trebao provesti reorganizaciju predstavništva MOCK-a.[834] No, Schmidlin se u Budimpešti nije dugo zadržao. Izgleda kako je MOCK zbog pritiska mađarskih komunističkih

---

[831] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 336.
[832] ISTO, 340.
[833] *Rapport du CICR, volume III: Actions de Secours*, 120.
[834] ACICR, G. 3/48eIV, Schmidlin et Weyermann en Hongrie (Budapest). Obavijest br. 560 od 2. V. 1946. (Faucconet Schmidlinu).

vlasti, ali i zbog konsolidacije Mađarskog Crvenog križa, već sredinom svibnja 1946. odlučio zatvoriti budimpeštansko stalno predstavništvo, do čega je i došlo 31. svibnja 1946.[835] Budući da se Schmidlin već nalazio u Beču, a s obzirom da je sa završetkom rata Međunarodnom odboru iz Ženeve znatno smanjen opseg posla, bio je to i kraj Schmidlinova zaposlenja za Međunarodni odbor. Stoga odlazi u Švicarsku u mjesto Cully, nedaleko Lausanne.[836] Prema ocjenama vodećih ljudi MOCK-a te u skladu s poslovima koje je veoma dobro obavljao u ratnim vremenima, o čemu svjedoči i nakana vrha MOCK-a da ga u proljeće 1944. imenuje stalnim predstavnikom u Budimpešti što se ipak nije dogodilo, radilo se o predstavniku *par exellance*.[837] Zahvaljujući elokventnosti, okretnosti i znanju jezika, te naravno diplomatskom iskustvu koje je stekao obavljajući poslove za MOCK, Schmidlin nije dugo čekao na novo zaposlenje. Naime, uskoro se zaposlio u švicarskoj diplomatskoj službi, a 1949. se navodi kao član diplomatskog personala Švicarske u veleposlanstvu u Beogradu.[838]

[835] ACICR, G. 3/48eIV, Schmidlin et Weyermann en Hongrie (Budapest). Zapisnik od 23. V. o razgovoru obavljenom sa Schmidlinom 15. V. 1946. u Beču.
[836] ISTO. Schmidlinovo pismo od 25. VII. 1946. upućeno dr. Maxu Huberu, predsjedniku MOCK-a.
[837] ACICR, G3/48h, Mission de Mr. Schmidlin en Hongrie. Pismo dr. M. Hubera upućeno Maximillianu Jaegeru, švicarskom diplomatskom predstavniku u Budimpešti, te „Nalog za misiju“ (oba dokuemnta od 27. III. 1944.).
[838] ACICR, G. 3/48x, Mission de MM. Siordet et de Weck en Yougoslavie (1949.-1950.). Pismo E. de Wecka od 16. XII. 1949. upućeno J. Schmidlinu.

Jugoslavenske vlasti: „Međunarodni odbor CK-a štiti *domaće izdajnike i ratne zločince*“

Iako je bilo više pokušaja nikada nije dokazano da je Međunarodni odbor iz Ženeve svoju djelatnost temeljio na bilo kojoj drugoj motivaciji, osim onoj humanitarnog djelovanja i osiguranja pomoći osobama u potrebi. Međutim, MOCK je često optuživan za malverzacije i nedostatan nadzor nad putnim ispravama koje su izdavala njegova stalna predstavništva diljem Europe u neposrednom poraću. Iako putnice Crvenog križa nisu bile putovnice u pravom smislu riječi, one su u skladu s načelima međunarodnog ratnog prava, koje je izričito branilo nasilnu repatrijaciju izbjeglih i raseljenih osoba (DP – *Displaced persons*) i apatrida, nositelju omogućavale neometan put do odredišta upisanog u ispravu. Putnice su službeno nazivane *Titres de Voyage du CICR* ili *Document 10.100*, premda ih se često miješalo s *Putovnicama Nansen* (*Passport Nansen*).[839] Putovnice su u neposrednom poraću često koristili i dužnosnici Vatikana kako bi, navodno, nacističkim dužnosnicima omogućili bijeg od pravosuđa.[840]

Jugoslavenske optužbe protiv Međunarodnog odbora su uslijedile već uobičajenom metodom napada u obliku novinskih napisa. Naime, 26. studenoga 1946. u beogradskoj *Borbi* je objavljen opsežan nepotpisani članak u kojem je veoma negativno pisano o Međunarodnom odboru. Pod krinkom međunarodnih pitanja iz djelokruga Crvenog križa u stvari je napadnuta djelatnost Međunarodnog odbora koji je, navodno, za vrijeme rata prikrivao nacističke zločine, jer „Poznato je da se Međunarodni komitet razgolitio kao jedna profašistička ustanova koja je pomagala hitlerovskim dželatima da kriju svoja zlodjela“.[841] Istovjetne optužbe protiv djelatnosti Međunarodnog odbora za vrijeme rata još u rujnu 1946. su

[839] Putne isprave su dobile ime prema Fridtjofu Nansenu, visokom povjereniku Lige naroda i inicijatoru međudržavnog sporazuma sklopljenog 5. srpnja 1922. prema kojem su određenim kategorijama izbjeglica izdaju posebne putovnice. Nansenova putovnica poslužila je kao uzorak za slične putne isprave koje su nakon Drugog svjetskog rata ustanovljene Londonskim sporazumom od 15. rujna 1946. Prema N. KISIĆ KOLANOVIĆ: *Zagreb – Sofija: prijateljstvo po mjeri ratnog vremena: 1941-1945.*, 264., bilj. 575.

[840] D. P. FORSYTHE: “The Red Cross as Transnational Movement: Conserving and Changing the Nation-State System“, *International Organization*, Vol. 30, No. 4 (Autumn 1976), 617.

[841] “Međunarodni Komitet Crvenog Križa u Švicarskoj, koji je u ratu pokrivao hitlerovske zločine, pokušava da omete medjunarodnu situaciju u pitanjima Crvenog križa“, *Borba*, 283, 26. XI. 1946., 3.

objavljene u *Jugoslovenskom Crvenom krstu*, prvom broju službenog glasila JCK-a, a tekst je potpisala Jaroslava Ribnikar, generalna tajnica JCK-a.[842] Slične optužbe, ali u usmenom obliku, predstavnici JCK-a su iznijeli na preliminarnom zasjedanju Konferencije nacionalnih društava Crvenog križa koje je od 26. srpnja do 3. kolovoza 1946. održano u Ženevi.[843] Premda su jugoslavenskim optužbama izravni povod bila međunarodna pitanja Crvenog križa, sam napad, odgovor MOCK-a i kasniji događaji otkrivaju da je sukob u stvari bio posljedica jugoslavenskog nezadovoljstva rješavanjem pitanja raseljenih osoba u savezničkim logorima u Austriji i Italiji. Funkcioniranje vlasti u Jugoslaviji nije bilo nepoznato vrhu MOCK-a pa je novinski članak iz *Borbe* protumačen kao službeno jugoslavensko gledište u vezi s radom MOCK-a u za vrijeme Drugog svjetskog rata. Istovjetno je razmišljao i dr. François Jaeggy, voditelj Stalnog predstavništva MOCK-a u Beogradu, koji je 26. prosinca 1946. izvijestio Međunarodni odbor o napadu u *Borbi*, a dopis je naslovio "Stav jugoslavenskih vlasti o djelatnostima MOCK-a".[844] Osim prijevoda teksta iz *Borbe*, dr. Jaeggy je priložio i dva teksta koji su objavljeni u prva dva broja pokrenutog časopisa *Jugoslovenski Crveni krst*, a u kojima je Jaroslava Ribnikar, tajnica JCK-a, otvoreno napadala djelatnost Međunarodnog odbora za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Samo dvadesetak dana nakon objave napisa u *Borbi* u Beogradu je održana godišnja skupština Jugoslavenskog Crvenog križa. S obzirom na nedavni napad jugoslavenskih vlasti na djelatnost MOCK-a, simptomatična je zaključna rezolucija Skupštine JCK-a u kojoj je naglašen smjer rada u vezi s jačanjem jugoslavenske organizacije, podržana je djelatnost Lige društava Crvenog križa kao i nastavak suradnje s tom organizacijom i drugim nacionalnim društvima u svrhu jačanja međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa, ali se Međunarodni odbor iz

[842] AFIRC, 16751, "O postanku i razvitku Crvenog krsta", *Jugoslovenski Crveni krst*, 1, septembar 1946., 8.-9.
[843] ACICR, G. 23/CR yougoslave (21.03.1944-02.03.1950). Dopis D. de Traza upućen P. Guberini, predstavniku JCK-a u Ženevi, 14. VIII. 1946.
[844] ACICR, CR00/52 – 196, 335. Dopis F. Jaeggyja od 26. XII. 1946. upućen MOCK-u u Ženevi.

Ženeve uopće ne spominje.[845] Da pojasnim, u smjernicama rada koje je zacrtao JCK bilo je nezamislivo i potpuno nemoguće prešućivanje postojanja Međunarodnog odbora, koji je bio utemeljitelj *Pokreta* i čuvar, odnosno provoditelj temeljnih načela rada, a djelatnost JCK-a kao i svakog drugog međunarodno priznatog nacionalnog društva Crvenog križa se nije mogla odvijati bez sudjelovanja MOCK-a. Međutim, stavovi JCK-a u obliku prešućivanja i potpunog ignoriranja postojanja te organizacije su u stvari bili odraz službenih gledišta jugoslavenskih vlasti u vezi s Međunarodnim odborom iz Ženeve. Premda su se u početku novinski napisi mogli pripisivati uredništvu lista, upravo su zaključci iz rezolucije skupštine JCK-a to demantirali, a prešućivanje Međunarodnog Odbora neizravno je potvrdilo službeni stav jugoslavenskih vlasti da je Međunarodni odbor Crvenog križa iz Ženeve postao nepoželjna organizacija koja je radila i koja radi protiv jugoslavenskih interesa.

Prije nego ukažem na problematiku sukoba ukazat ću na širi kontekst događaja koji su mu prethodili, a važni su za njegovo potpunije razumijevanje, jer iako je veoma bitan politički kontekst sukoba, važne su i jugoslavenske unutrašnjopolitičke i vanjskopolitičke prilike. U Zagrebu je 11. listopada 1946. završeno suđenje skupini dužnosnika NDH i zagrebačkom nadbiskupu A. Stepincu.[846] Kako će kasniji događaji pokazati upravo je taj proces imao jak međunarodni odjek i izravno je utjecao na zapadnu politiku u vezi s problematikom jugoslavenskih izbjeglica i raseljenih osoba. Na vanjskopolitičkom planu Jugoslavija je sudjelovala na mirovnoj konferenciji u Parizu, na kojoj se pokušavalo naći rješenje o sudbini grada Trsta, a započeti su i pregovori o talijanskim reparacijama. Zbog rušenja američkih zrakoplova u ljeto 1946., Jugoslavija je izložena diplomatskim pritiscima, a javile su se i sporadične optužbe da jugoslavenske vlasti krše međunarodno pravo. Jugoslavenski tisak, što je u stvari bilo službeno gledište vlasti, je optužbe okarakterizirao neutemeljenima i zaključio da postoji „Tendencija da se Jugoslaviju prikaže kao zemlju u kojoj ne vrijede međunarodna

[845] "Rezolucija prve glavne godišnje skupštine Jugoslavenskog Crvenog križa", *Borba*, 302, 18. XII. 1946., 2.
[846] Zdenko RADELIĆ: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, 107. i dalje.

prava (…) gdje vladaju neke "balkanske, poludivlje i neodgovorne vlade koje ne žele mir".[847] Sporadične optužbe su ipak bile točne, a jugoslavenske vlasti su već u neposrednom poraću zorno pokazale kako se ne pridržavaju međunarodnog ratnog prava. Međutim, rušenje zrakoplova je dodatno potvrđivalo optužbe jer piloti i članovi posade nisu imali tretman u skladu s međunarodnim običajima, čime je samo zaoštravano i pitanje izbjeglih i raseljenih osoba iz Jugoslavije čiji su povratak tražile jugoslavenske vlasti.

Pitanja povratka, odnosno preseljenja raseljenih osoba te izručenja ratnih zločinaca bili su uzroci zategnutih odnosa između Jugoslavije, V. Britanije i SAD-a, a zbog nasilne repatrijacije jugoslavenskih državljana iz Austrije u svibnju 1945., savezнički dužnosnici su često oklijevali u ispunjavanju manjih jugoslavenskih zahtjeva prolazne naravi. Tome su pridonijeli i „montirani" sudski procesi, što se osobito odnosilo na suđenje zagrebačkom nadbiskupu, pa je negativan stav o *titoističkim* sudovima usporio sva izručenja.[848] Naime, nakon prvotnih izručenja, Zapad je prihvatio jugoslavenske raseljene osobe, smjestio ih u logore i zatim na sve načine odbijao jugoslavenske zahtjeve za izručenjima, pa čak i osumnjičenika za ratne zločine, čime su do kraja zaoštreni odnosi nekadašnjih saveznika.[849]

Presudnu ulogu u skrbi o svim raseljenim osobama je imala UNRRA, ali je njihova velika brojnost omogućila da njihova problematika preraste u međunarodni problem. Stoga je bilo potrebno osnivanje posebne agencije koja bi se bavila tim pitanjima, osobito stoga što je UNRRA 30. lipnja 1947. trebala zaključiti svoj rad u korist raseljenih osoba.[850] U OUN-u su

---

[847] T. JAKOVINA: *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države*, 66.-67.

[848] A. K. SCHMIDT: "Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije u dokumentima Državnog arhiva u Washingtonu", 306., 310.

[849] O zaoštravanju jugoslavensko-britansko-američkih odnosa tijekom druge polovice 1945. i cijele 1946. zbog problematike izbjeglica i raseljenih osoba usp. B. JANDRIĆ: "Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. - 1947.", 457.-498. Vidi i K. SPEHNJAK: *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, 140.-166.

[850] Joseph P. CHAMBERLAIN: "The Fate of Refugees and Displaced Persons", *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol 22., No. 2 (*Developing a Working International Order: Political, Economical and Social*), New York, 1947., 86.[194.], 88.[196.].; Ukratko o UNRRA-inoj pomoći u repatrijaciji jugoslavenskih građana usp. B. PETRANOVIĆ: "Pomoć UNRE Jugoslaviji", 206.-209.

se istovremeno vodile višemjesečne rasprave o pitanju izbjeglih i raseljenih osoba te apatrida, ali i o osnutku Međunarodne organizacije za izbjeglice.[851] Na sjednicama početkom 1946. predstavnici V. Britanije su predložili da se tim osobama osigura preseljenje u neku južnoameričku državu (Argentina, Čile, Peru). Protiv britanskih prijedloga su veoma oštro reagirali jugoslavenski predstavnici tvrdeći da se u tim skupinama kriju ratni zločinci.[852] Jugoslavenska gledišta su u potpunosti podržali sovjetski predstavnici, a beogradska *Borba* je na to još jednom podsjetila početkom studenoga 1946.[853] Naime, kada je postalo izvjesno da neće doći do izručenja raseljenih osoba, komunistička propaganda je početkom studenoga 1946. pojačala negativnu promidžbu o raseljenim osobama u Italiji i Austriji, čime je ukazivala i kakve osobe pokušavaju zaštititi Britanci. Prema promidžbenim navodima, raseljene osobe u Austriji su bile „fašističke izbjeglice“ iz Jugoslavije koje su, navodno, terorizirale i pljačkale lokalno stanovništvo u Štajerskoj.[854] Jugoslavenske vlasti su za sve probleme u vezi s raseljenim osobama optuživale Amerikance i Britance, a u tim naporima su imale bezrezervnu podršku SSSR-a.[855] O tome zorno svjedoči i opsežan tekst o govoru A. Višinskog, zamjenika sovjetskog ministra vanjskih poslova, koji je na sjednici odbora Generalne skupštine OUN-a u raspravi o Međunarodnom organizaciji za izbjeglice (IRO) naglasio da se među raseljenim osobama nalazi 10 posto ratnih zločinaca. Posebno je apostrofirao jugoslavenski slučaj zaključivši kako je sovjetska delegacija još u veljači tražila da se te osobe izruče vladama kako bi bile kažnjene za ratne zločine.[856] Višinski je otišao i korak dalje naglasivši da se radi o „banditskim organizacijama“ i „plaćenicima“ savezničkih

---

[851] IRO – *International Refugee Organization*.
[852] Opširnije u B. JANDRIĆ: “Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. - 1947.“, 462.-466.
[853] “Veliki govor A. Višinskog o problemu izbjeglica i raseljenih lica“, *Borba*, 270, 11. XI. 1946., 4.
[854] “Zločinačka djelatnost ››raseljenih lica‹‹ u Austriji“, *Borba*, 265, 5. XI. 1946., 1. Ukratko o problemu raseljenih osoba u Austriji usp. Dušan NEĆAK: “O problemu ››razseljenih oseb‹‹ (D. P.) in jugoslovanskih ››Volksdeutscherjev‹‹ v Avstriji ter o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945–1947)“, *Zgodovinski časopis*, 50, 4 (105), Ljubljana, 1996., 561.-571.
[855] “Predstavnici Sjedinjenih Američkih Država i Engleske na vještački način otežavaju rješenje pitanja izbjeglica i raseljenih lica“, *Borba*, 272, 13. XI. 1946., 1.
[856] “Veliki govor A. Višinskog o problemu izbjeglica i raseljenih lica“, *Borba*, 270, 11. XI. 1946., 4.

vojnih snaga koji se sakupljaju u sabiralištima za jugoslavenske i poljske izbjeglice u Austriji.[857] Niz jugoslavenskih prijedloga o pitanju raseljenih osoba u Italiji i Austriji američki predstavnici su okarakterizirali miješanjem u unutrašnje stvari susjeda.[858] Prema podacima Stalnog predstavništva Međunarodnog odbora iz Austrije (Beč), u britanskoj okupacijskoj zoni u Njemačkoj, u američkim okupacijskoj zoni u Austriji te u britanskim logorima za raseljene osobe u Italiji se početkom 1947. nalazilo oko 29.500 raseljenih osoba s područja Jugoslavije koje su odbijale repatrijaciju u Jugoslaviju. Stoga je gotovo 30.000 osoba trebalo biti koncentrirano u logorima za raseljene osobe u Njemačkoj, čemu su se usprotivile jugoslavenske vlasti. U vezi s problematikom tih osoba, Stalno predstavništvo MOCK-a iz Beča je zamoljeno da razmotri izdavanje putnih isprava (*Titres de voyage du CICR*) za te osobe, koje je od Središnjice u Ženevi zatražilo da to pitanje riješi s Međuvladinim odborom za pomoć izbjeglicama.[859]

Iako je jedan od povoda za napad na djelatnost MOCK-a bila upravo problematika raseljenih osoba, jugoslavenske su vlasti težište napada usmjerile na djelatnost MOCK-a na području Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata. Međutim, pozadina optužbi je ubrzo postala nešto jasnija te da je bila u izravnoj vezi s problematikom raseljenih osoba potvrđuje i to što su jugoslavenske vlasti, između ostaloga, optužile Međunarodni odbor za otvoreno pomaganje bivših dužnosnika NDH u izbjegavanju pravosuđa i omogućavanju njihova bijega u prekomorske zemlje. Ove optužbe su, među inim, bile i posljedica činjenice da je Međunarodni odbor doista izdavao putne isprave, ali one su davane osobama koje su od savezničkih vlasti bile registrirane kao raseljene osobe (DP), što je bilo u skladu s odredbama međunarodnog ratnog prava. Putne isprave su se lako mogle zlorabiti s obzirom da je svaki *Titres de voyage* Međunarodnog odbora stjecao punu valjanost u međunarodnim okvirima

[857] ISTO.
[858] "Komitet za socijalna, humanitarna i kulturna pitanja raspravljao je o nacrtu statuta Medjunarodne organizacije za izbjeglice i raseljena lica", *Borba*, 274, 16. XI. 1946., 2.
[859] ACICR, G. 68/00/155, Réfugiés diverse en Autriche. Izvješće Stalnog predstavništva MOCK-a iz Beča, br. 549 od 14. IV. 1947. i Prilog o savezničkim aktivnostima za povratak raseljenih osoba.

pod nekoliko veoma jednostavnih uvjeta, ali nije služio kao identifikacijska isprava već samo kao dokument za putovanje do odredišta upisanog u ispravu. Dakle, isprave nisu bile prenosive, a sadržavale su osobnu sliku nositelja isprave, zatim vizu države u koju je nositelj isprave putovao te pečat i potpis osobe ovlaštene za izdavanje putne isprave. Putnica je sadržavala i nekoliko osobnih podataka (ime i prezime, mjesto i nadnevak rođenja, ime i prezime roditelja, narodnost i zanimanje), ali najvažniji podatak, koji je bio otisnut u putnoj ispravi i bez kojeg se isprava nije mogla izdati, je bila izjava o statusu koju je tražitelj isprave davao prigodom podnošenja zahtjeva, odnosno prije izdavanja isprave tražitelj je potvrdio da je bio ratni zarobljenik, internirana ili deportirana osoba ili prisilni radnik.[860] Dakle, putne isprave su bile namijenjene samo za četiri kategorije ratnih stradalnika, a nisu izdavane bez podnositeljeve potvrde o takvom statusu. Primjerice, stalna predstavništva Međunarodnog odbora u Rimu i Napulju su nakon završetka rata Jugoslavenima izdala više od 7.500 takvih putnih isprava.[861] S obzirom na to da su isprave izdavane jer podnositelj zahtjeva nije imao redovnu putovnicu postaje jasnije kako su se putne isprave mogle zlorabiti. Tražitelji su kod podnošenja zahtjeva mogli lažirati podatke jer se njihova vjerodostojnost nije imala gdje provjeriti, što znači da se podnositelj zahtjeva mogao predstaviti lažnim imenom i prezimenom, statusom itd. Iako su predstavnici Međunarodnog odbora radili u dobroj vjeri, izdavanjem putnih isprava su nesvjesno omogućili i odlazak u južnu Ameriku, Australiju ili u Kanadu i osobama koje su se možda nalazile na popisima ratnih zločinaca. Stoga je jugoslavenska Vlada više puta davala posebne upute Jugoslavenskoj delegaciji u *Savjetodavnom vijeću za Italiju* o načinima na koje se treba spriječiti odlazak raseljenih osoba u J. Ameriku, a J. Smodlaka, v. d. voditelja Delegacije, je od veleposlanika Čilea i Perua tražio da uskrate ulazne vize građanima „Jugoslavenima“ bez jugoslavenske putovnice s

[860] Preslika putne isprave u vlasništvu autora.
[861] ACICR, G. 17/00-I., Généralités PG, Questions yougoslaves (janvier 46-juin juillet 47). Izvješće dr. Hansa de Salisa, stalnog predstavnika MOCK-a u Rimu, 12. VIII. 1946., 4.; B. JANDRIĆ: “Savezнički izbjeglički logori počeci otpora hrvatske političke emigracije komunističkom režimu u Domovini /Logor Fermo/“, 314.

vizom.[862] Ti zahtjevi su bili odbačeni jer su bili protivni međunarodnom ratnom pravu, a još 12. veljače 1946. je Skupština OUN-a izglasala rezoluciju prema kojoj sve raseljene osobe, koje iskažu valjane razloge, neće biti prisiljene na povratak u državu koju su napustile.[863]

Jugoslavenski ministar vanjskih poslova je 18. prosinca 1946. Stalnom predstavništvu Međunarodnog odbora u Beogradu uputio opsežan dopis u kojem je tražio obrazloženje za četiri pitanja. Ministra je zanimalo zašto je Međunarodni odbor na organizaciju *Centre d'entr'aide internationale aux populations civils* (Centar za međunarodnu pomoć civilnom stanovništvu) proslijedio sve ovlasti *Mješovitog povjerenstva za pomoć*, zajedničkog tijela Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa. No, za jugoslavenske vlasti je bilo mnogo važnije drugo pitanje u kojem je ministar zatražio obrazloženje odluke Međunarodnog odbora da iskaže negativan stav prema povratku raseljenih osoba (DP) savezničkih država, što je obrazloženo humanitarnim motivima. Ministar je posebno naglasio da je repatrijacija raseljenih osoba u vremenu u kojem se nalaze "čisto političko" pitanje, a Međunarodni odbor je po svojoj svrsi potpuno apolitična organizacija i to pitanje ne bi trebao biti predmet njegova interesa.[864] Ministar je istodobno prosvjedovao protiv memoranduma koji je 2. srpnja 1946. MOCK uputio Jugoslaviji, u kojem je zatražena repatrijacija njemačkih ratnih zarobljenika. U posljednjem pitanju ministar je zatražio i obrazloženje odluke MOCK-a da Ministarstvu uputi dopis u kojem se traži da se Statut za ratne zarobljenike (*Ženevska konvencija*) primijeni na ratne zločince?[865] U vezi s posljednjim pitanjem ministar je iznio i optužbe o radu Međunarodnog odbora u Drugom svjetskom ratu, kada je prikrivao nacističke zločine.[866] Na jugoslavenske upite je Međunarodni odbor pripremio opsežan odgovor u kojem je naglašeno da *Mješovito povjerenstvo za pomoć* svoj rad zaključuje, odnosno da je rad zaključilo sa 31.

---

[862] ISTO.
[863] J. P. CHAMBERLAIN: "The Fate of Refugees and Displaced Persons", 84.[192.].
[864] ACICR, G. 17/00 III, Généralité, Yougoslavie (1946-1947.). Dopis (br. 14.706) jugoslavenskog ministra vanjskih poslova, 18. XII. 1946., str. 1.
[865] ISTO, 2.
[866] ISTO, 3.

prosinca 1946., a što se tiče stava Međunarodnog odbora glede povratka raseljenih osoba, on je usklađen s odlukom Skupštine OUN-a od 12. veljače 1946. prema kojoj se ni jedna izbjegla ili raseljena osoba neće na silu vraćati u državu koju je napustila.[867]

Kako su tenzije u sukobu između vodstva Međunarodnog odbora i jugoslavenskih vlasti koje su se s radom MOCK-a razračunavale preko Jugoslavenskog Crvenog križa čiji potpredsjednik, ujedno i član središnjih vlasti, dr. Drago Marušić je u iznimno opsežnom pismu upućenom 26. travnja 1947. Ernestu Glooru, potpredsjedniku Međunarodnog odbora, u vezi s problematikom *Ženevskih konvencija* u korist civila na površinu sukoba opet izvučen i rad MOCK-a u NDH. Naime, dr. Marušić je posebno naglasio kako je Međunarodni odbor za vrijeme rata skrivao nacističke zločine jer je, primjerice, u logoru Stalag VIII B od 300.000 zarobljenika njih 200.000 nestalo u likvidacijama, na prisilnom radu i uslijed raznih tortura, a Međunarodni odbor je u svojoj službenoj reviji (br. 280, 1944.) objavio "uvjeti u logoru su zadovoljavajući". Time ne samo da je prikrivao nacističke zločine već je i od svijeta skrivao pravo stanje stvari u fašističkim logorima. Ovaj navod je iznimno važan jer je Stalag VIII B uvijek spominjan kad je posrijedi bio napad bilo kojeg pojedinca, organizacije ili, kao u ovom slučaju, države na rad MOCK-a u ratu. Dr. Marušić je povukao paralelu s "logorom smrti Jasenovac" (uzgred budi rečeno za koji je naveo 600.000 žrtava) koji su osnovale vlasti Nezavisne Države Hrvatske, a koju su priznale tri velike fašističke sile (Njemačka, Italija i Japan), njihovi sateliti-što je bilo i razumljivo-ali i Međunarodni odbor Crvenog križa.[868] Dr. Marušić je posebno naglasio da su upravo ustaške vlasti u memorandumu, koji je V. Vrančić nosio savezničkim državama, napisale da je Međunarodni odbor priznao NDH.[869] Na optužbe je prvo odgovorio potpredsjednik MOCK-a dr. Gloor, i u ime Međunarodnog odbora zatražio da Jugoslavenski Crveni križ uz primjerke prva dva broja *Jugoslovenskog Crvenog krsta*, koji

[867] ACICR, G. 17/00 III, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave (août 46-mars 48). Projekt odgovora Jugoslaviji, 24. I. 1947., 2.-3.
[868] ACICR, G. 17/00 III, Généralité, Yougoslavie (1946-1947.). Pismo (br. 2357) dr. Marušića upućeno potpredsjedniku MOCK-a dr. Glooru, 26. IV. 1947., str. 3.-4.
[869] ISTO.

sadrže optužbe protiv MOCK-a, nacionalnim organizacijama Crvenog križa dostavi i odgovor Međunarodnog odbora na optužbe. JCK je učinio, ali je pridodao i svoje pismo u kojem su iznijete nove ili ponovljene stare optužbe. Stoga su dr. Ernest Gloor i dr. Martin Bodmer, koji su činili zajedničko Predsjedništvo MOCK-a, svim Središnjim odborima nacionalnih društava Crvenog križa uputilo otvoreno pismo u vezi s jugoslavenskim optužbama u kojima se, među inim, navodi i općepoznata činjenica kako Međunarodni odbor nije priznao NDH stoga što Međunarodni odbor kao privatna organizacija ne priznaje države, već samo nacionalna društva Crvenog križa. No, naglašeno je da MOCK nije priznao ni HCK-a NDH.[870] Međutim, već je i to dovoljno zorno svjedočilo o ozbiljnosti jugoslavenskih optužbi. Nakon ovog odgovora MOCK-a zaustavljena je daljnja rasprava o jugoslavenskim optužbama, a problem će se aktualizirati na 17. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa, koja će se održati u Švedskoj (Stockholm, 1948.).

Za vrijeme sukoba s Jugoslavenskim Crvenim križem i jugoslavenskim vlastima, u Međunarodnom odboru su već uvelike radili na izradi materijala u vezi s djelatnostima koje je Međunarodni odbor obavljao u Drugom svjetskom ratu. Tako su i krajem srpnja 1946. prikupljeni materijali na temelju kojih je Međunarodni odbor odlučio sastaviti poseban memorandum kao odgovor na jugoslavenske optužbe.[871] Međunarodni odbor je u pripremu posebnog memoranduma uključio sve službe koje su mu bile na raspolaganju, a dokumenti o radu MOCK-a u korist jugoslavenskih državljana za vrijeme Drugog svjetskog rata su se sastojali od dva memoranduma i serije obavijesti koje su bile kompatibilne spomenutim memorandumima, te od više opsežnih pisama koja su uglavnom slana dr. Nikoli Nikoliću, svojedobnom stalnom predstavniku JCK-a u Ženevi o radu u korist partizana.[872] Glavnina dokumenata za izradu posebnog memoranduma je pripremljena do kraja srpnja 1946., a

[870] ACICR, CR00/52 – 196, 340 bis. Otvoreno pismo dr. Gloora i dr. Bodmera, 9. VII. 1947.
[871] ACICR, G. 17/00-I., Généralités PG, Questions yougoslaves (janvier 46 – juillet 47). Obavijest za Odjel stalnih predstavništava MOCK-a, 25. VII. 1946.
[872] ACICR, G. 17/00-I., Généralités PG, Questions yougoslaves (janvier 46 – juillet 47). Popis dokumenata o najvažnijoj djelatnosti MOCK-a u korist jugoslavenskih državljana, 25. VII. 1946.

memorandum je dovršena početkom ožujka 1947. Memorandum je sadržavao najvažnije aktivnosti Međunarodnog odbora u korist jugoslavenskih državljana za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941. i 1945.).[873]

Memorandum je napisan na 45 gusto tipkanih stranica i podijeljen na pet osnovnih dijelova, od kojih se svaki dio sastoji od više poglavlja. Prvi dio memoranduma sadrži sumarni prikaz najvažnijih događaja u vezi s posjetima predstavnika MOCK-a ratnim zarobljenicima te opću djelatnost u korist jugoslavenskih ratnih zarobljenika i drugih žrtava rata. Zasebno su prikazani najvažniji podaci o posjetu logorima u Trećem Reichu, zatim logorima u Norveškoj, dok je djelatnost u Italiji podijeljena na tri manja poglavlja u kojima su prikazane aktivnosti prije i poslije kapitulacije Kraljevine Italije početkom rujna 1943., te zaseban prikaz događaja od lipnja 1944. nakon što su savezničke snage oslobodile veliki dio Italije.[874] Drugi dio memoranduma je podijeljen na dva poglavlja u kojima je prikazana najvažnija djelatnost predstavništava Međunarodnog odbora u Beogradu i Zagrebu.[875] Treći dio memoranduma sadrži najvažnije podatke o slanju pomoći jugoslavenskim ratnim zarobljenicima, odnosno materijalnu i intelektualnu pomoć te najvažnije detalje iz rada *Jugoslavenske službe* Središnje agencije za ratne zarobljenike MOCK-a.[876] Kraći prikaz najvažnijih aktivnosti u vezi s repatrijacijom teških ranjenika i bolesnih jugoslavenskih ratnih zarobljenika i sanitetskog osoblja je opisan u četvrtom dijelu memoranduma.[877] Peti dio memoranduma se dijeli na tri osnovna dijela, a sadrži o posebnim problemima s kojima se bavio Međunarodni odbor.[878] Jedno od takvih posebnih pitanja je bilo i uspostavljanje službenih veza s pripadnicima partizanskog pokreta, ali i pokušaji da se na njih proširi primjena odredaba međunarodnog ratnog prava. U posljednjem dijelu petog dijela

[873] ACICR, G. 17/00 III, Généralité, Mémorandum au Gouvernement Yougoslave, 4. III. 1947.
[874] ISTO, 2.-12.
[875] ISTO, 12.-26.
[876] ISTO, 26.-31.
[877] ISTO, 31.-34.
[878] ISTO, 34.-44.

memoranduma je dan kraći prikaz pravne pomoći koju je Međunarodni odbor pružio jugoslavenskim ratnim zarobljenicima u Drugom svjetskom ratu. U dodatku memoranduma je priloženo pet priloga, odnosno:

a) Popis posjeta jugoslavenskim ratnim zarobljenicima u logorima na području Trećeg Reicha i Norveške od travnja 1941. do 7. svibnja 1945. Popis se sastoji od 13 stranica teksta, a nastao je 2. kolovoza 1946.

b) Sumarni popis pomoći koja je od 27. kolovoza 1941. do 30. lipnja 1945. otpremljena jugoslavenskim ratnim zarobljenicima i interniranim jugoslavenskim civilima u logorima na području Italije i Albanije. Ovaj sumarni iskaz je nastao 10. kolovoza 1943., a sastoji se od jedne stranice.

c) Sedam potvrda izdanih u logorima Jasenovac i Stara Gradiška o primitku pomoći Međunarodnog odbora Crvenog križa.

d) Sumarni iskaz pomoći

e) Brošura *Mješovitog povjerenstva za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa o otpremanju pomoći u Jugoslaviju od 1941. do 30. lipnja 1945. Brošura se sastoji od 16 stranica.[879]

Međunarodni odbor Crvenog križa iz Ženeve je za vrijeme Drugog svjetskog rata uložio velike napore da bi na razne načine pomogao jugoslavenskim državljanima. Neki od tih napora su navedeni u gore spomenutom memorandumu. Međutim, budući da se brojčanim pokazateljima puno jednostavnije može ukazati na razmjer djelatnosti u korist jugoslavenskih državljana u idućoj tablici je prikazan dio humanitarne pomoći koju je *Mješovito povjerenstvo za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa od 1. svibnja 1941. do 30. lipnja 1946. dostavilo na jugoslavenska područja. Izračun je nastao u sklopu izrade materijala

[879] Commission mixte de Secours de la Croix-Rouge internationale, Genève, *Envois de secours en Yougoslavie de 1941 au 30 juin 1945*, janvier 1946.

kojima je Međunarodni odbor odgovorio na jugoslavenske optužbe u vezi s radom za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Vrijednost pošiljaka pomoći koje je u Jugoslaviju otpremilo *Mješovito povjerenstvo za pomoć* Međunarodnog odbora i Lige društava Crvenog križa (1941.-1946.)*				
Godina	Hrana i odjeća	Farmaceutska roba	***Svega***	***Relativni udio***
1941.	0,00	44.420,95	***44.420,95***	***0,22***
1942.	308.063,00	254.759,15	***562.822,15***	***2,79***
1943.	5,663.527,00	942.121,60	***6,605.648,60***	***32,70***
1944.	5,902.328,00	1,403.849,30	***7,306.177,30***	***36,17***
1945.	1,337.554,00	863.675,20	***2,201.229,20***	***10,90***
1946.	3,250.026,00	228.403,40	***3,478.429,40***	***17,22***
Svega	***16,461.498,00***	***3,737.229,60***	***20,198.727,60***	***100,00***
Relativni udio	***81,50***	***18,50***	***100,00***	***%***

Izvor: *Report of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946*, 352.

* Vrijednost pomoći je iskazana u švicarskim francima (CHF).

Prema podacima iz tablice razvidno je kako je najmanje tridesetak posto cjelokupne pomoći koju je *Mješovito povjerenstvo za pomoć* dostavilo u Jugoslaviju bilo isporučeno pripadnicima jugoslavenskog partizanskog pokreta, odnosno novim vlastima nakon završetka rata. Stoga se logičnim postavlja pitanje što je navelo jugoslavenske vlasti da uđu u otvoreni sukob s Međunarodnim odborom iz Ženeve? Čini se kako je jugoslavenskim vlastima smetalo stalno podsjećanje i inzistiranje predstavnika Međunarodnog odbora da se Jugoslavija pridržava propisa međunarodnog ratnog prava. Isto tako, ne treba smetnuti s uma da su jugoslavenski predstavnici u svakom pogledu i na svakom koraku podržavali SSSR, koji za vrijeme Drugog svjetskog rata nije održavao nikakve kontakte s Međunarodnim odborom, što

su sovjetski dužnosnici obrazlagali time da SSSR nije bio potpisnik *Ženevskih konvencija* iz 1929. pa nije bio obvezan pridržavati se međunarodnog ratnog prava. Jugoslavija je, među inim, zamjerala MOCK-u što se upuštao u problematične „avanture“ oko imenovanja svojih predstavnika za vrijeme Drugog svjetskog rata kao, primjerice, u NDH. Premda utemeljen na odluci Skupštine OUN-a Jugoslaviji se nije sviđao ni stav Međunarodnog odbora u vezi s repatrijacijom izbjeglih i raseljenih osoba. Stoga se čini kako su jugoslavenski predstavnici koristili i najmanju mogućnost za zaoštravanje odnosa s Međunarodnim odborom iz Ženeve.

Sukob između Jugoslavije, odnosno Jugoslavenskog Crvenog križa i Međunarodnog odbora je trebao kulminirati na 17. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa, koja je krajem kolovoza 1948. održana u Stockholmu (Švedska). Međutim, usporedo s pripremanjem međunarodne konferencije nazirali su se i pomirljivi tonovi. Njihovu pojavu treba pripisati opsežnom poslu koji su obavili djelatnici MOCK-a te su za zasjedanje u Stockholmu priredili niz argumentiranih dokaza koji su pobijali jugoslavenske optužbe i izravno su svjedočili u korist opravdanosti rada MOCK-a na području NDH (i Jugoslavije) za vrijeme rata. Međutim, pomirljivost jugoslavenske strane treba promatrati i u kontekstu tadašnjih međunarodnih odnosa u kojima se iznenada našla Jugoslavija. Osim što je to bilo vrijeme otvorenih nesuglasica s Velikom Britanijom i SAD-om, Jugoslavija se od sredine 1948., sukoba sa SSSR-om i Rezolucije Informbiroa od 28. lipnja 1948., našla u gotovo potpunoj izolaciji od ostatka svijeta, neželjena i na Istoku i na Zapadu. Silom prilika, Jugoslavija je izgubila interes za spor s Međunarodnim odborom, a jugoslavenski predstavnici na 17. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa su bili svjesni da potenciranje sukoba nije previše poželjno. S obzirom da se država našla u međunarodnoj izolaciji, jugoslavenski predstavnici su bili svjesni mogućeg izostanka potpore drugih država, pa nisu posebno naglašavali spor započet s Međunarodnim odborom, ali su u konačnici podržali prosvjede protiv te organizacije. Naime, Sovjeti su na konferenciji Sovjeti optužili Međunarodni odbor da nije prosvjedovao protiv

nacističkih zločina za vrijeme Drugog svjetskog rata.[880] Upravo zbog drugog temeljnog načela rada koje je tražilo izbjegavanje konfrontacija s vladama zaraćenih država, što se osobito odnosilo na Treći Reich, Međunarodni odbor se nakon rata često suočavao s optužbama pojedinaca i raznih međunarodnih organizacija u vezi sa svojom djelatnošću za vrijeme rata, no ne i država. Izuzetak su bili Sovjetski Savez i Jugoslavija. Optužbama protiv Međunarodnog odbora je pridodan i njegov „neprijateljski stav prema Sovjetskom Savezu“, a prosvjede su podržali predstavnici Bugarske, Rumunjske, Poljske, Čehoslovačke i – Jugoslavije.

Višegodišnji spor, započet neutemeljenim jugoslavenskim optužbama krajem 1946. o radu Međunarodnog odbora za vrijeme rata nije donio veće rasprave, a spor je, prešutno, zaključen na 18. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa i Crvenog polumjeseca koja je u ljeto 1952. održana u Torontu (Kanada).

[880] C. MOOREHEAD: *Dunant's Dream – War, Switzerland and the History of the Red Cross*, 550.; D. P. FORSYTHE: “The Red Cross as Transnational Movement: Conserving and Changing the National-State System“, 620.; E. CHAPUISAT: *Le Comité international de la Croix-Rouge et les déportés*, 8.

ZAKLJUČAK

Od svog osnivanja Međunarodni odbor Crvenog križa iz Ženeve je bio zaštitnik zarobljenih, ranjenih i bolesnih. Glavnu ulogu u humanitarnom radu je imao tek nakon izbijanja nekog oružanog sukoba, a humana djelatnost se temeljila na načelima neovisnosti, nepristranosti i izbjegavanju konfrontacija. Naravno, i na međunarodnom ratnom pravu. Dugi proces usavršavanja ratnog prava i njegova nepotpunost prilikom izbijanja Drugog svjetskog rata bili su veoma bitni, a ujedno i ograničavajući faktori rada Međunarodnog odbora.

Hrvatski Crveni Križ Nezavisne Države Hrvatske utemeljen je Zakonskom odredbom od 5. srpnja 1941., a nacionalna organizacija Crvenog križa je bila pravni slijednik prethodnih društava koja su od kraja 19. stoljeća djelovala na području Hrvatske. Ozbiljnost njegova rad potvrđuje i činjenica da su odmah pokrenute izvjesne organizacijske strukture koje su bile karakteristične samo za djelovanje u ratnim okolnostima. Osnivanje Obavještajnog ureda i Službe paketa za ratne zarobljenike su potvrđivale ozbiljne namjere same organizacije.Preko Obavještajnog odsjeka su ostvareni prvi kontakti s Međunarodnim odborom. Premda apolitična organizacija, važan faktor djelovanja HCK-a u prvih nekoliko mjeseci postojanja NDH je bila politička uvjetovanost opstanka budući da su vlasti preko HCK-a namjeravale steći dodatnu međunarodnu afirmaciju. Odbijanje Međunarodnog odbora iz Ženeve da prizna međunarodnu samostalnost HCK-a rezultiralo je marginalizacijom nacionalne organizacije koja je postala tek produžetak vojnih struktura NDH. Uslijed represivnih mjera totalitarnog režima na vlasti, mogućnosti rada HCK-a su bile veoma ograničene.

Premda si presudnu ulogu u uspostavljanju odnosa između Međunarodnog odbora i struktura NDH svojataju švicarski konzul iz Zagreba, predstavnici židovskih organizacija u svijetu i Saly Mayer, ali i hrvatske vlasti, ključnu ulogu je, premda neizravnu, imala Središnja agencija za ratne zarobljenike Međunarodnog odbora i to preko svoje *Jugoslavenske službe*

(*Service yougoslave*). Problematika proizašla iz *Ženevski konvencija* je bila temelj rada Središnje agencije, pa je Međunarodni odbor početkom 1942. u Zagreb uputio posebnog predstavnika da stupi u pregovore sa Središnjim uredom HCK-a u vezi djelokruga poslova Središnje agencije. Upravo je dr. Rudolf Vögeli, nakon višemjesečnih pregovora, u svibnju 1942. predložio uspostavljanje Stalnog predstavništva Međunarodnog odbora u Zagrebu.

Međunarodni odbor je do tada održavao rijetke odnose sa strukturama iz NDH izravno se obraćajući na HCK-a ili preko generalnog konzula NDH u Zürichu i švicarskog konzula u Zagrebu. Međutim, potreba Međunarodnog odbora da bude sveprisutan na mjestima gdje mu je to nalagao njegov djelokrug rada dovela je i do uspostavljanja odnosa sa strukturama NDH. Ključan preduvjet uspostave međusobnih odnosa je bila pragmatičnost obje strane. Premda na temelju istih razloga, ali s različitim pobudama i pozadinom. Pobude Međunarodnog odbora su bile humanitarne prirode, a samo je čisti pragmatizam u kombinaciji sa željom da se posao obavi i tamo gdje to možda naoko nije bilo moguće, omogućavao da se uspostave odnosi i s nepriznatim državama ili nacionalnim organizacijama Crvenog križa, usprkos činjenici da su takve aktivnosti bile u suprotnosti s temeljnim dokumentima o radu Međunarodnog odbora. Pobude vlasti NDH su bile nešto drugačije i imale su isključivo političku pozadinu, jer se uspostava odnosa namjeravala koristiti za međunarodnu afirmaciju. Dakle, dok je jedna strana imala čisto humanitarne pobude, druga je strana imala čisto političke pobude. Ova dva pristupa su ipak vodila prema zajedničkom cilju, tj. uspostavi odnosa. Bitno je reći da je uspostavu odnosa omogućilo i drugo temeljno načelo rada Međunarodnog odbora koji je trebao izbjegavati konfrontaciju, osobito s vladama zaraćenih država. Upravo je to načelo u kombinaciji s mudrim pristupom problemu rezultiralo zadovoljstvom s obje strane.

Nakon uspješno obavljenih pregovora NDH je 19. siječnja 1943. postala država-potpisnica *Ženevskih konvencija* iz 1929., a početkom veljače je za stalnog predstavnika

MOCK-a u Zagrebu imenovan Julius Schmidlin. S jedne strane Međunarodni odbor je ostvario uspjeh dobivši vlastitog predstavnika na terenu i postigao je priznanje *Ženevskih konvencija*. S druge strane, hrvatske vlasti su bile tretirane kao ravnopravan međunarodni faktor koji je ugledna i utjecajna međunarodna organizacija molila suglasnost za imenovanje predstavnika u Zagrebu.

Međunarodni odbor je imao presudan utjecaj na razvoj nacionalne organizacije Crvenog križa u NDH. Zadovoljavanje uvjeta za međunarodno priznanje dovelo je do potpunog restrukturiranja i razvoja HCK-a NDH. Sklonost vlasti se ogledala u potpunoj izmjeni pravne regulative o HCK-u kako bi se mogli zadovoljiti svi uvjeti koje su tražili Međunarodni odbor i Liga društava Crvenog križa, a rad je usklađen sa statutom, pravilnicima i temeljnima načelima rada Međunarodnog odbora i Međunarodnog Crvenog križa. Osim uskog vodstva Središnjeg ureda Hrvatskog Crvenog križa koje je bilo politički ovisno, organizacija je u radu s osobama u potrebi, u radu na terenu očuvala djelatnost na temeljnim načelima međunarodnog *Pokreta* Crvenog križa pa su neutralnost, nepristranost i donekle neovisnost došli do izražaja u ostvarivanju humanitarnog rada u korist svih osoba kojima je pomoć bila potrebna, bez obzira na njihovu rasnu, političku ili vjersku pripadnost.

Međunarodni odbor je imao ključnu ulogu u pomaganju i spašavanju ono malo preostalih Židova u NDH. To se osobito vidjelo kroz suradnju Schmidlina i Židovske općine u Zagrebu. Iako je Međunarodni odbor uglavnom bio posrednik, on je ipak bio veza između Židova i vanjskog svijeta. Međunarodni odbor i Schmidlin su osobito došli do izražaja prigodom osiguranja pomoći civilnom stanovništvu, prvenstveno siromašnim ženama i djeci u NDH, od kojih su mnogi spašeni od gladi. Nesumnjivo je kako nakon uspostave odnosa ni jedna ni druga strana nisu imale previše koristi od pristupanja NDH *Ženevskim konvencijama* iz 1929. Naime, Međunarodni odbor nije imao koristi jer u NDH nije bilo ratnih zarobljenika

na koje bi se mogle odnositi odredbe međunarodnog ratnog prava, a vlasti su odugovlačile s izdavanjem suglasnosti o proširenju primjene i na internirane civile do čega je došlo tek 31. siječnja 1944. No, proširenje se nije odnosilo na obične civile, žrtve rasnih progona i političke zatočenike. S druge strane, vlasti NDH su dobile što su željele i teško su ispunjavale svoje potpisane obveze. Međutim, pristupanje NDH *Ženevskim konvencijama* nije spasilo brojne pripadnike oružanih snaga NDH i civile koji su nakon sloma NDH stradali u Austriji i na križnim putovima diljem Jugoslavije.

Osim na preustroj nacionalne organizacije, Međunarodni obor je imao veliki utjecaj i na općenito poimanje *Pokreta* Crvenog križa u NDH. Jaka promidžba je imala pozitivan odjek među pučanstvom, a zagrebačko Predstavništvo je prepoznato kao mjesto gdje se može potražiti pomoć. Veliki uspjeh je i činjenica kako se mnoštvo jednostavno saživjelo s humanitarnim načelima rada Međunarodnog odbora, pomagalo je Crveni križ, a to je nesumnjivo, bila posljedica agresivne promidžbene kampanje MOCK-a, HCK-a i MCK-a. Međutim, osim promidžbe to treba promatrati i u kontekstu ratnih okolnosti kada je skrb za osobe u potrebi često bila izražena više nego u mirnim vremenima.

Pokušaji Međunarodnog odbora da na istim načelima uspostavi odnose s pripadnicima jugoslavenskog partizanskog pokreta nisu imali previše uspjeha. Iako su kontakti ostvareni, do kraja rata nije postignut nikakav dogovor. U skladu sa svojim načelima rada, ali i temeljnim dokumentima Međunarodni odbor je poveo skrb i o ovim skupinama stradalnika te je pokušao proširiti primjenu međunarodnog ratnog prava i na pripadnike partizanskog pokreta.

Napetosti koje su vladale u odnosima između Jugoslavije s jedne, te savezničkih vlasti SAD-a i Velike Britanije i njihovih okupacijskih zona u Europi u kojima su se nalazile raseljene osobe, s druge strane, u vezi s povratkom raseljenih osoba kulminirale su krajem

1946. Jugoslavenske vlasti su među raseljenim osobama, osobito u Austriji, vidjele ratne zločince i prijetnju novom poretku u Jugoslaviji. Problem raseljenih osoba je među inim rezultirao napadom na djelatnost Međunarodnog odbora za vrijeme Drugog svjetskog rata, a krajem studenoga 1946. preko glasila *Borba*. Jugoslavenske vlasti su 1947. sukob proširile i na cjelokupnu djelatnost Međunarodnog odbora u Drugom svjetskom ratu, osobito optužujući zbog odnosa uspostavljenih s vlastima i Crvenim križem NDH. U napadu je očito kako jugoslavenske vlasti nisu razumjele osnovna načela, ali i svrhu rada Međunarodnog odbora koji je između ostalog optužen i da je priznao NDH. Sukob je trebao kulminirati u ljeto 1948. na 17. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa, koja je održana u Stockholmu. Međutim, jugoslavenske vlasti su se našle u mnogo važnijim problemima, izolirane od Zapada, a nakon Rezolucije Informbiroa odbačene i na Istoku, pa je sukob gotovo zanemaren jer je Jugoslavija imala mnogo važnijih problema. Tako je spor bačen u zaborav, a međusobni odnosi su u potpunosti normalizirani već na 18. međunarodnoj konferenciji Crvenog križa i Crvenog polumjeseca koja je u ljeto 1952. održana u Torontu.

IZVORI:

ACICR – Archives du Comité international de la Croix-Rouge, Genève

ARCHIVES GÉNÉRALES 1918.-1950.:

GROUPE CR :

Sous-groupe **CR/00** Relations avec les Sociétés nationales 1916-1951 (Sociétés nationales de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge, 1917-1954); (**ACICR, CR 00/**).

CR 00/8 – Autriche, 16. 01. 1919 – 09. 11. 1950.
- **49** – Autriche II., 27. 05. 1932 – 29. 09. 1945.
- **50** – Autriche II., 11. 10. 1945 – 01. 07. 1945.
- **51** – Autriche III., 26. 04. 1946 – 16. 11. 1946.
- **52** – Autriche III., 27. 11. 1946 – 17. 07. 1947.
- **53** – Autriche III., 17. 07. 1947 – 05. 01. 1948.

CR 00/52 – Serbie (puis) Yougoslavie; 21. 12. 1918 – 31. 12. 1950.
- **196** – Serbie (puis Yougoslavie), II., 20. 03. 1934 – 06. 11. 1950.
- **197** – Critiques yougoslaves, 1946-1950.

CR 00/52a – Slovénie.
- **198** – Slovénie, 23. 07. 1941 – 16. 05. 1948.

CR 00/73 – Croatie.
- **244** – Croatie : Croix-Rouge croate à Zagreb, 13. 12. 1918 – 24. 04. 1946.

GROUPE G :

Généralités : affaires opérationnelles 1939-1950. (**ACICR, G.**)

G. 1
Notifications, 1939-1950.

G. 2
Internes en Suisse, 1939-1947.

G. 3/00
Service des Délégations, 1939-1950.

G. 3
Missions, Délégations, 1939-1950

3/48a – Croatie – Schirmer, décembre 1942 – janvier 1943.
3/48c – Croatie – Chapuisat de Traz, mai – juin 1943.
3/48e IV – Weyerman & Schmidlin, mars 1943.
3/48h – Hongrie – J. Schmidlin, Mission non accomplie.
3/48r – Yougoslavie – G. Dunand, juin – juillet 1946.
3/48s – Balkans-Europe Centrale – Gloor-Marti-Siordet, septembre 1947.
3/53d – Yougoslavie – d'Amman, 1944-1945.
3/66 – Yougoslavie – Mooser, décembre 1944 – avril 1945.

G. 6
Application des Conventions, Extension des Conventions, 1939-1951.

G. 7/Cr. G.
Criminels de Guerre, 1945-1950.

G. 10
Bureaux nationaux de renseignements et transmission de listes nominatives de PG et IC, 1939-1950.

G. 12
Méthodes et plans de travail du CICR (Agence Centrale du Prisonniers de la Guerre), 1940-1950.

G. 14
Commissionnes médicales Mixtes (CMM), 1939-1950.

G. 17
Camps – Listes des effectifs – Courrier des Délégations CICR, 1939-1950.

G. 17/00 – Généralités PG, septembre 1939-juin 1947.
G. 17/74 – Italie, 1939-1950.
G. 17/139 – Yougoslavie, 1939-1950.
G. 17/139a – Délégation à Zagreb, Schmidlin, janvier 1945-février 1946.
G. 17/151 – Croatie, 1939-1950.
G. 17/155 – Autriche, 1939-1950.

G. 20
Protection du signe de la Croix-Rouge, 1939-1948.

G. 21
Croix-Rouge sur territoires étrangers, 1939-1948.

G. 22
Attaques – Accusations – Plaintes contre le CICR, 1939-1950.

G. 23
Visites – du CICR – au CICR, 1939-1950.

G. 25
Traitement des PG et IC, 1939-1950.

G. 25/5 – Discipline dans les camps, 1941-1945.
G. 25/17 – Informations sur camps, 1940-1950.
G. 25/18 – Statut des PG, 1940-1950.

G. 44
Otages et détenus politiques, 1939-1952.

G. 44/00 – Généralités otages et détenus politiques, 1939-1952.
G. 44/13 – Otages et détenus politiques en Allemagne, 1940-1952.
…/139-53 – Yougoslaves détenus en Allemagne, 08.03.1944-29.08.1945.

G. 44/… – Otages et détenus politiques par pays et par nationalité [sauf Allemagne], 1939-1952.
…/**151-73** – Croatie, 16.02.1942-24.03.1945.
…/**151-73.01** – Camps italiens en Croatie, 01.07.1943-16.08.1943.
…/**151-73.02** – [Correspondance générale concernant les otages et détenus politiques en Croatie], 16.02.1942-24.03.1945.
…/**74-99** – Italie, 01.05.1942-20.09.1949.
…/**74-99.04** – Déportés civils yougoslaves à Salonique [Grèce], 11.02.1943-11.02.1943.
…/**74-99.05** – Camp[s] de concentration en Italie : internés civils et militaires yougoslaves, 06.04.1943-22.12.1943.
…/**74-100** – [Italie : correspondance générale concernant les otages et détenus politiques], 24.10.1940-27.08.1948.
…/**139-130** – Yougoslavie [correspondance générale], 28.01.1943-12.02.1946.
…/**139-131** – Yougoslavie [correspondance générale], 13.02.1946-15.11.1949.

G. 44/Sec – Secours aux otages et détenus politiques, 1939-1947.
- 152 – Délégation du CICR en Croatie [correspondance], 13.07.1944-21.02.1945.
- 159 – Délégation du CICR en Italie du Nord [correspondance], 29.03.1944-16.10.1945.
- 168 - Délégation en Yougoslavie [correspondance], 21.08.1945-21.08.1945.
- 209 – Croix-Rouge yougoslave [correspondance], 05.12.1944-18.10.1945.

G. 44/R – Rapatriements de déportés, 1944-1947.

G. 58
Information, 1942-1949.

G. 59
Israélites, 1939-1961.

G. 59/[0] – Dossiers Bachmann, Livre blanc, Exo [Extrême Orient], 1942-1946.
.../[0] - 2.06 – Juifs en Yougoslavie, 12.02.1945-21.03.1945.

G. 59/2 – Secours et questions de principe, 1940-1961.
2/00 - 7 – Questions [de] principes : correspondance générale, 02.04.1940-02.03.1944.
2/00 - 8 – Questions [de] principes : correspondance générale, 03.03.1944-17.03.1949.
2/00 - 9 – Questions [de] principes [dossiers divers], 18.12.1942-04.09.1947.
- 9.07 – L'action de la Commission mixte de secours en faveur des Israélites, 01.08.1944-31.08.1944.
- 9.11 - Question[s] de détail [affaires diverses], 22.01.1943-13.05.1943.
2/74 - 11 – Secours aux Israélites en Italie [correspondance générale], 12.06.1942-29.04.1946.
2/43 - 22 – Egypte, 22.01.1942-07.01.1946.
2/151 - 15 – Secours à la Croatie, 27.04.1943-18.07.1945.
2/139 - 35 – Yougoslavie, 30.03.1942-10.03.1947.
2/112 - 50 – Correspondance diverse [missions diplomatiques, organisations de secours, etc.], 12.02.1943-21.12.1944.

G. 59/3 – Camps, 1940-1950.
G. 59/7 – Organisations israélites [et autres organisations], 1940-1950.
- 255 – Jüdische Kultusgemeinde in Zagreb, 23.11.1943-31.07.1945.
- 300 – Society for the Yugoslav Jewry, 23.02.1944-28.03.1944.

G. 59/12 – Visites de camps et ghettos, 1941-1948.
- 359 – Visite des camps et ghettos [correspondance générale], 21.01.1942-14.03.1946.
- /151 - 360 – Visites en Croatie, 18.07.1944-12.10.1944.
- /151 - 360.01 – [Visites en Croatie : camps de Jasenovac, Stara Gradiska et Gredjani Salas], 02.08.1944-02.08.1944.
- /151 - 360.02 – [Visites en Croatie : correspondance générale concernant les camps croates], 18.07.1944-12.10.1944.

G. 68
Refugies, 1939-1950.

G. 69
Enfants, 1939-1950.

G. 71
Commission Mixte de Secours (CMS), 1940-1951.

G. 85
Gouvernements, 1939-1950.
Croatie, 1939-1950.
Suisse, juillet 1941 – mai 1950, Légations, Consulats.
Yougoslavie, 1939-1950.

G. 85
Croix-Rouges, 1939-1950.
Croix-Rouge croate, 1939-31. mai 1950.
Croix-Rouge suisse, 1939-1946.
Croix-Rouge yougoslave, 1939-31. mai 1950.

G. 86
Familles dispersées, UNRRA – Tracing bureau, 1939-1950.

G. 92
Partisans, 1941-1950.

Sg. 7
Secours aux populations civiles, 1939-1950.
Yougoslavie, 1943-1949.

2e GUERRE MONDIALE:
Service yougoslave 1941-1946 (ACICR, C G2 YU)

C G2 YU 1
Inventaire de M. Jaquet class. /cotes &/ matière, 1953 (01011953-31121953)

C G2 YU 2
Répertoire des listes de rens. RY établi suite à l'inventaire de 1953 (01011953-31121953)

C G2 YU 3
Rens. (nc)(nf)(n/daté) re PW ou pers. hospitalisées en AT source=aut. AT (01011941-31121946)

C G2 YU 4
Liste générale Watson (nc) alpha re PR civ. dans les CCC (01011945-31121945)

C G2 YU 5
Règlements successifs re class. du fichier YU (P) (01011941-31121946)

C G2 YU 6
Listes (nc) (n/daté) re traduction de prénoms YU (01011941-31121946)

C G2 YU 7
Listes (nc) (n/daté) re traduction de prénoms israélites (01011941-31121946)

C G2 YU 8
Exemples de fiches de rens. re ML (01011941-31121946)

C G2 YU 9
Exemples de fiches de dem. & d'enq. re civ. (01011941-31121946)

C G2 YU 10
Documents de transports & de répartition re colis pour PW en DE class./lieu/chrono (01011941-31121945)

C G2 YU 11
Rapport (n/daté) re activités du service entre 1941 & 1946 (01011947-31121947)

C G2 YU 12
Rapports mensuels re CI et civ. confinés (01011943-31121945)

C G2 YU 13
Rapports div. re activités du serv. (statistiques, PVs, etc.) (01011941-31121945)

C G2 YU 14
Listes (nc) (nf) s/PW Slaves d'Istrie de l'armée IT, RP par aut. US & remis à l'armée IT (01011945-31121945)

C G2 YU 15
Listes (nc) (nf) re PW YU en mains US, RL & transférés aux aut. YU (01011945-31121945)

C G2 YU 16
Liste (nc) (nf) re PW YU & BG en mains US, transférés en mains BG pour suite détention (01011945-31121945)

C G2 YU 17
Listes (nc) (nf) re PW YU en mains US, transférés en mains FR pour suite détention (01011945-31121945)

C G2 YU 18
Listes (nc) (nf) re réfugiés (pas seulement YU) en Haute AT (01011945-31121945)

C G2 YU 19
Listes (nc) (nf) re civ. croates du camp de Neukirchen (01011945-31121945)

C G2 YU 21
Rens. officieux RYOC (no 1-1104 ns) re civ. sources=div. (art. 6-7) (01011941-31121967)

C G2 YU 28
Rens. officieux RYOC (no 256-1015 ns) listes de civ. juifs classées à part sources=div. (01011943-31121944)

C G2 YU 31
Rens. officieux & corresp. PS/RYO (no 1-103) re pers. san. sources=div. (01011941-31121945)

C G2 YU 34
Rens. RYD (no 1-2782 ns) re actes de DD sources=aut. div. (art. 12-24) (01011941-31121967)

C G2 YU 38
Dossier ZR 15 re CI dans CCC (GEN, listes de rens., dossier indiv.) (art. 53-54) (01011941-31121946)

C G2 YU 39
Dossier re marche du serv. (rapports et statistiques div.) (01011941-31121946)

C G2 YU 41
Dossier Enfants YU re listes nc, corresp., formulaires, statstiques (01011954-31121956)

C G2 YU 42
Corresp. (nc) in/out avec del. class./del/chrono (art. 58-64) (01011941-31121946)

C G2 YU 43
Corresp. (nc) avec l'OKW class. chrono (01011941-31121945)

C G2 YU 44
Dossier Internés civ. re CI ds camps (GEN, listes de camps, corresp., rapports, enq.) (01011941-31121946)

C G2 YU 45
GEN re camps (effectifs, assistance, courrier, etc.) class./matière (art. 67-68) (01011941-31121954)

C G2 YU 46
Corresp. (nc) in/out avec les camps DE class. chrono (art. 69-73) (01011941-31121945)

C G2 YU 47
Dossier re statistique des causes de DD dans les camps (01011941-31121945)

C G2 YU 48
Dossier re transmission de photos dans les camps (01011941-31121945)

C G2 YU 49
Dossier re plaintes de PE dans les camps (01011943-31121943)

C G2 YU 50
Corresp. (nc) in/out avec div. SN de CR class./SN/chrono (01011941-31121946)

C G2 YU 51
Corresp. (nc) in/out avec représentations diplomatiques YU ds le monde class./représentant° (01011941-31121946)

C G2 YU 52
Corresp. (nc) in/out re Partisans class. chrono (01011943-31121945)

C G2 YU 53
Rens. RYCH (no 1-155) re internés en CH source=aut. CH (01011945-31121945)

C G2 YU 54
Rens. RYCHD (no 1-5) re DD d'internés en CH source=aut. CH (01011945-31121945)

C G2 YU 55
Rens. RYCHRap (no 1-87) re RP d'internés en CH source=aut. CH (01011945-31121946)

C G2 YU 56
Rens. (nc) re 201 avis indiv. d'internement en CH class. alpha source=Légation YU en CH (01011942-31121943)

C G2 YU 57
Rens. RICH (no div.) re internés en CH source=aut. CH (01011945-31121945)

C G2 YU 58
Rens. RICHD (no 7-131 ns) re DD d'internés en CH source=aut. CH (01011944-31121945)

C G2 YU 59
Rens. RICHRap (no 1010-1040 & 1365-1367) re RP d'internés en CH source=aut. CH (01011945-31121945)

C G2 YU 60
GEN re internés en CH class./thème (01011945-31121946)

C G2 YU 65
Rens. officieux RYOC (no 423-990 ns) re civ. source=d'après listes CCC Watson (01011944-31121945)

C G2 YU 71
Rens. de FR libre RYF (no 1-2079) re PW source=aut. FR libre (art. 105-106) (01011944-31121945)

C G2 YU 90
Dem. YCd (no 1-23) re civ. déplacés ou dispersés (01011945-31121945)

C G2 YU 92
Dem. DYCd (no 1-36) re rech. d'enfants (01011945-31121946)

C G2 YU 93
Fiches et cahier de cotes EY (no 28805-37178 ns) (01011963-31121993)

C G2 YU 101
Fichier alpha & no re camps clas./pays/nom ou no (01011941-31121946)

2e GUERRE MONDIALE :

Service de l'immigration en Palestine (IMPA), 1942-1983 (ACICR, C G2 PA)

C G2 PA 023
Liste générale de noms d'internés administratifs juifs et de nationalité indéterminée signales par les délégués, les services, les représentants de gouvernements ou les Croix-Rouge, 08.11 1943-03.05.1945.

C G2 PA 023.09 ZR II 00. 402-421
Listes des Juifs internés dans des camps croates, transmises par la Délégation du CICR pour l'Etat Indépendant de Croatie : listes, notes (19.11.1943 – 26.11.1943)

C G2 PA 023.11 ZR II/456-464
Listes des Juifs internés dans des camps croates, transmises par la Délégation du CICR pour l'Etat Indépendant de Croatie : listes, notes (11.01.1944.)

B SEC DAS :

Division d'assistance spéciale [Special Relief Divison], 1940-1963. (**ACICR, B SEC DAS**)

B SEC DAS/

ZA – Correspondance générale
- **28** - Délégation du CICR en Yougoslavie [y compris Croatie] : [correspondance générale], 03.07.1943-27.02.1945.
- **28.01** - Délégation du CICR à Belgrade, 03.07.1943-27.02.1945.
- **28.02** - Délégation du CICR à Zagreb, 11.04.1944-21.02.1945.
- **49** - Croix-Rouge yougoslave : [correspondance générale], 09.11.1943-10.09.1945.

ZM – Commission mixte de secours

ZB – Demandes de colis nominales et individuelles faites par des particuliers [toutes nationalités]

ZC – Demandes de colis collectives faites par des organisations, [des gouvernements, des Croix-Rouges etc. : toutes nationalités]

ZR – Listes de noms ou noms d'internés administratifs signalés par les délégués, services, représentants [de gouvernements], Croix-Rouges, etc.

[DAS] – [Correspondance reçue et envoyée]

[DAS] – [Accusés de réception des colis pour camps de concentration (Service CCC)]

ARCHIVES DU PERSONNEL du Comité International de la Croix-Rouge (ACICR, APCICR)

1. SCHIRMER, dr. Robert
2. SCHMIDLIN, Julius (Julio)
3. VÖGELI (VOEGELI), Rudolf

ARCHIVES du Service des Camps du Comité International de la Croix-Rouge : Rapports originaux CICR : Rapports de visite PG/IC, 1939-1950. (ACICR, C SC)

C SC Yougoslavie:

No. 1282 RT : Visites du camp, lazarets et hôpitaux des PG et IC, octobre 1945-octobre 1947.

C SC Italie:

No. 739 RT : Dr. Beretta, Italie – Croatie, janvier-février 1944.

AFICR – Archives du Fédération internationale des Sociétés de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge, Genève

A0920
LEAGUE/National Society Relations: 1944 8/4/2 Croate, 1943.-1944.

16525
YUGOSLAVIA – Organization Annual Report, 1946.

16735
INFORMATION files on activities of National Societies: Romanian, South African, Spanish, Ceylon, Burman, Sarroise, Albanian, Venezuelian, Honduran, Australian, Salvador, Finnish, Yugoslavian, Croatian, Estonian, Icelandic, Hungarian, Dutch, Israeli, Mexican, Afghanistan, Syrian, 1920.-1945.

16746
YUGOSLAVIA: Periodicals, 1928.-1944.

16749
YUGOSLAVIA: Red Cross Reports, 1922.-1949.

16751
YUGOSLAVIA: Periodicals, 1946.-1954.

19720
WAR Children Relief – Second World War: Austria, Belgique, France, Greece, Poland, Switzerland, Yugoslavia, 1940.-1950.

HR-HDA – Hrvatski državni arhiv, Zagreb

HR-HDA-0218
Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb (1941.-1945.)

HR-HDA-0226
Ministarstvo zdravstva i udružbe Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb (1941.-1945.)

HR-HDA-0252
Ravnateljstvo ustaškog redarstva, Židovski odsjek, Zagreb (1941.-1942.)

HR-HDA-1343
Crveni križ Hrvatske, Zagreb (1938.-1948.)

HR-DAV – Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin

HR-DAVŽ-0019
Okružni Narodno-oslobodilački odbor Varaždin, Varaždin (1943.-1945.)

HR-DAVŽ-0521
Kotarski odbor Crvenog križa Varaždin, Varaždin (1877.-), 1914./1944.

a) *Knjiga sjedničkih zapisa Župskog odbora Hrvatskog Crvenog križa Varaždin*, Varaždin (1943.-1944.)

HR-DAZG – Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb

HR-DAZG-1024
Hrvatski Crveni križ, Gradski odbor Zagreb, Zagreb (1943.-1944.)

HR-DAZG-1155
Okružni Narodno-oslobodilački odbor Pokuplje (1943.-1945.)
Serija 18. – Crveni križ (1944.-1945.)

OBJAVLJENI IZVORI I ENCIKLOPEDIJSKI PRIRUČNICI

BEGIĆ, Miron Krešimir: *Nezavisna Država Hrvatska: ljetopis 1941.-1945.*, Split, 2007.

BOBAN, Ljubo: *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941 – 1943., Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, Zagreb-Ljubljana, 1985.

BOBAN, Ljubo: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943.*, sv. I-II, Zagreb, 1988.

BOBAN, Ljubo: Izvještaji dr fra Dominika Mandića jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi (1942.-1943.), *Radovi*, IHP, 16, Zagreb, 1983., 183.-227.

BRZOPISNI zapisnici prvog zasjedanja Hrvatskog Državnog Sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj godine 1942: od I. do XII. saborske sjednice, od 23. veljače do 28. prosinca 1942, Zagreb, 1942.

CHAPUISAT, Edouard: *Le Comité international de la Croix-Rouge et les déportés* (strojopis-rukopis), Genève, 24. prosinca 1946., CICR: Centre d'information et de Documentation – Bibliothèque: sig.: 362.191/1042(Br.).

CHAPUISAT, Edouard: *Les homes et les faits : Le Comité international de la Croix-Rouge et les Israélites* (strojopis-rukopis), Genève, 1945., CICR: Centre d'information et de Documentation – Bibliothèque: sig.: 362.191/043(Br.).

CHAPUISAT, Edouard: *Medjunarodni odbor Crvenoga križa i rat* (strojopis-rukopis), prev. Julius SCHMIDLIN, Zagreb, 1943., CICR: Centre d'information et de Documentation – Bibliothèque: sig.: 362.191/1042(Br.).

CHILDREN'S Relief in Serbia: June – October 1943, Joint Relief Commission of the International Red Cross, Geneva, March 1944.

CONVENTION Relating to the Treatement of Prisoners of War, *The American Journal of International Law*, vol. 27, No. 2 (*Supplement: Official Documents*), Washington D.C., April 1933., 59.-91.

DNEVNIK Diane Budisavljević 1941.-1945., ur. Josip KOLANOVIĆ, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 8, Zagreb, 2002.

DOCUMENTS sur l'activité du Comité international de la Croix-Rouge en faveur des civils détenus dans les camps de concentration en Allemagne (1939-1945), Genève, 1947.

FLÜCHTLINGSAKTEN 1930 – 1950 II, Systematische Übersicht zu den Beständen in den Archiven der Kantone der Schweiz und im Liechtensteinischen Landesarchiv, Bern, 2001.

GENEVA Conventions for the Protection of War Victims, Report of the Committee of the Foreign Relations: Executive Report No. 9, Senate, United States Government Printing Office, Washington, 1955.

GENEVA Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, The American Journal of International Law, vol. 47, No. 4 (Supplement: Official Documents), Washington D.C., October 1953., 119.-177.

GENEVA Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, The American Journal of International Law, vol. 50, No. 3, Washington D.C., July 1956., 724.-783.

GODIŠNJE izvješće o radu Središnjeg ureda družtva Hrvatski Crveni Križ za godinu 1944., Zagreb, 1945.

HALILBEGOVIĆ, Nihad: *Bošnjaci u jasenovačkom logoru*, Sarajevo, 2006.

INTER Arma Caritas: The Work of the International Committee of the Red Cross during the Second World War, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1947.

INVENTAIRE de la série G 59, Israélites 1939 - 1961, prir. Fabrizio BENSI, Division des Archives du CICR, Genève, 1996.

LES Conventions de Genève de 1929, Extrait du Manuel de la Croix-Rouge internationale, CICR, Genève, bez god. izdanja.

MILETIĆ, Antun: *Koncentracioni logor Jasenovac 1941 – 1945.: Dokumenta*, knj. I-II, Beograd, 1986.

NDH: Ministarstvo vanjskih poslova, Međunarodni ugovori, 1941.-1943., Zagreb, bez god. izdanja

NEŠOVIĆ, Slobodan; PETRANOVIĆ, Branko: *Jugoslavija i Ujedinjeni narodi 1941 – 1945.*, Beograd, 1985.

PARTIZANSKA i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti, prir. Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIĆ, Slavonski Brod, 2005.

PARTIZANSKA i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti: Slavonija, Srijem i Baranja, prir. V. GEIGER, Slavonski Brod, 2006.

PARTIZANSKA i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946.: Dokumenti: Zagreb i središnja Hrvatska, prir. Vladimir GEIGER, Mate RUPIĆ, Mario KEVO, Egon KRALJEVIĆ, Zvonimir DESPOT, Slavonski Brod – Zagreb, 2008.

PETEŠIĆ, Ćiril: *Dječji dom Jastrebarsko: Dokumenti (1939.-1947.)*, Zagreb, 1990.

POJIĆ, Milan: *Hrvatska pukovnija 369. na istočnom bojištu 1941. – 1943.: Ratni dnevnik*, Zagreb, 2007.

PREGLED arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, sv. I.-II., Zagreb, 2006.-2007.

PRIRUČNIK o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske, prir. Rafael LANDIKUŠIĆ, Zagreb, 1942.

PROCÈS-verbaux des Séances du Comité International de la Croix-Rouge 17 février 1863 – 28 août 1914, prir. Jean-François Pitteloud i dr., Geneve, 1999.

PROPISI Družtva Hrvatski Crveni Križ, sv. 1, Hrvatski Crveni križ – Središnji ured Zagreb, Zagreb, 1943.

PROTOCOL Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), The American Journal of International Law, vol. 72, No. 2, Washington D.C., April 1978., 457.-502.

PROTOCOL Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of War Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), The American Journal of International Law, vol. 72, No. 2, Washington D.C., April 1978., 502.-509.

RAPPORT du Comité International de la Croix-Rouge sur son activité pendant la seconde guerre mondiale (1er septembre 1939 – 30 juin 1947), volume III: Actions de Secours, Genève, Juin 1948.

RATNI dnevnik Josipa Hübla iz 1943., prir. Milan POJIĆ, Gospić, 2002.

REPORT of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939-June 30, 1947), volume I: General Activities, Geneva, May 1948.

REPORT of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939-June 30, 1947), volume II: The Central Agency for Prisoners of War, Geneva, May 1948.

REPORT of the Joint Relief Commission of the International Red Cross 1941-1946, International Red Cross Committee and League of Red Cross Societies, Geneva, 1948.

STATUT Međunarodnog pokreta Crvenog križa i Crvenog polumjeseca, Zagreb, 2006. (dostupan na http://www.hck.hr/doc/StatutPokretaRC_tekst.pdf)

SUMMARY of the Geneva Conventions of August 12, 1949 and their Additional Protocols, ICRC, Geneva, 2005.

THE Geneva Convention of 1906 for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, Edited by James BROWN SCOTT, Washington D. C., 1916.

THE Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907 accompanied by Tables of Signatures, Ratifications and Adhesions of the Various Powers, and Texts of Reservations, Edited by James BROWN SCOTT, New York – Washington D.C., 1915.

THE Work of the ICRC for Civilian Detainees in German Concentration Camps (1939-1945), ICRC, Geneva, 1947.

TKO je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945., ur. Darko STUPARIĆ, Minerva, Zagreb, 1997.

VEZE Međunarodnog odbora Crvenog križa i Nezavisne Države Hrvatske, sv. I., prir. Mario KEVO, Slavonski Brod – Zagreb – Jasenovac, 2009.

VOJINOVIĆ, Aleksandar: *NDH u Beogradu*, Zagreb, 1995.

ZAPISNICI Politbiroa Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske: 1945 - 1952., sv. 1. (1945.-1948.), prir. Branislava VOJNOVIĆ, Zagreb, 2005.

ZBORNIK zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, Ministarstvo pravosudja i bogoštovlja (1941.) i Državno vijeće (1942.-1945.), Hrvatska državna tiskara, Zagreb, 1942.-1945.

ŽENEVSKE konvencije o zaštiti žrtava rata od 12. avgusta 1949. godine i dopunski protokoli uz ove konvencije od 8. juna 1977. godine, Skupština Crvenog krsta Jugoslavije, Beograd, 1991.

ŽENEVSKE konvencije za zaštitu žrtava rata iz 1949. i dopunski protokoli, Odjel za promidžbu Međunarodnog odbora Crvenog križa, Zagreb, 1999.

TISAK I PERIODIČNA IZDANJA

BORBA, Organ Komunističke partije Jugoslavije, Beograd, 1945.-1946.

BULLETIN internationale des Sociétés de la Croix-Rouge, Genève, 1941.-1945.

HRVATSKI Crveni križ, Zagreb, 1943.-1945.

HRVATSKI narod, Glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta, Zagreb, 1941.

HRVATSKI ženski list, Zagreb, 1941.-1944.

HRVATSKO jedinstvo: tjednik za politiku, kulturu, socijalna i gospodarska pitanja, Konzorcij varaždinskih Hrvata, Varaždin, 1941.-1945.

JUGOSLOVENSKI Crveni krst, Beograd, 1946.

KATOLIČKI list, Crkveno-pastoralni časopis, Zagreb, 1941.-1945.

KATOLIČKI tjednik, Sarajevo, 1941.-1945.

NOVI list/Nova Hrvatska (od 12. XI. 1944.), Zagreb, 1941.-1945.

RAD i družtvo: mjesečnik za družtvovno-gospodarstvene probleme, Zagreb, 1941.-1944.

REVUE Internationale de la Croix-Rouge, Genève, 1941.-1945.

VARAŽDINSKE vijesti, Varaždin, 1945.

VJESNIK jedinstvene Narodno oslobodilačke fronte Hrvatske, Zagreb, 1945.

VRHBOSNA: Službeni vjestnik Vrhbosanski, Sarajevo, 1941.-1945.

MEMOARSKO GRADIVO I SJEĆANJA

BERGER, Egon: *44 mjeseca u Jasenovcu*, Zagreb, 1966.

BENYOVSKY, Lucija: Fašistički logor Kampor na Rabu prema sačuvanim bilješkama Elvire Kohn, *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 214.-223.

CECELJA, Vilim: Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa, *Hrvatska revija*, XL, 4 (160), Barcelona-München, prosinac 1990., 690.-737.

GRKOVIĆ-JANOVIĆ, Snježana: *Lujzin dnevnik: Dnevnički zapisi Lujze Janović-Wagner iz Drugoga svjetskog rata*, Zagreb, 2008.

HORVAT, Josip: *Preživjeti u Zagrebu: Dnevnik 1943.-1945.*, Zagreb, 1989.

ISAIĆ, Vladimir: *Put prognanih: Od Mostara do Raba 1942.-1943.*, Split, 2003.

JAKOVLJEVIĆ, Ilija: *Konclogor na Savi*, Zagreb, 1999.

MANDIĆ, Dominik: Moje uspomene na kardinala Stepinca, *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, prir. Vinko NIKOLIĆ, knj. 1, München – Barcelona, 1978., 130.-140.

MASUCCI, Giuseppe C.: *Misija u Hrvatskoj: Dnevnik od 1. kolovoza 1941. do 28. ožujka 1946.*, prir. Marijan MIKAC, Madrid, 1967.

MEŠTROVIĆ, Ivan: *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb, 1969.

MILIŠA, (Jure) Đorđe: *U mučilištu-paklu: Jasenovac*, Zagreb, 1945.

SJEĆANJA veterinara Zorka Goluba na trinaest dana boravka u logoru Jasenovac 1942. godine, prir. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Časopis za suvremenu povijest*, 15, 2, Zagreb, 1983., 155.-176.

VELEBIT, Vladimir: *Sjećanja*, Zagreb, 1983.

VRANČIĆ, Vjekoslav: *Branili smo državu. Uspomene, osvrti, doživljaji*, sv. I – II, Washington D.C. – Samobor, 2006.

VRANČIĆ, Vjekoslav: *U službi domovine, Sbirka: S bielom zastavom preko Alpa, Dvanaest mjeseci bodljikave žice, Sastav Hrvatskih oružanih snaga*, Washington, D.C., 2007.

LITERATURA:

AKMADŽA, Miroslav: *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Rijeka, 2004.

ALBPLANALP, Philippe: The International Conferences of the Red Cross as a Factor for the Development of International Humanitarian Law and the Cohesion of the International Red Cross and Red Crescent Movement, *International Review of the Red Cross*, No. 308, Geneva, September-October 1995., 520.-549.

BAKRAČ, Boris: Razmjena ratnih zarobljenika i uhapšenika na području Pisarovine, *Treća godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, ur. Đuro ZATEZALO, Karlovac, 1977., 845.-863.

BANOVIĆ, Branimir: Izvoz radne snage i deportacije stanovništva s teritorija NDH u toku Drugog svjetskog rata, *Putovi revolucije*, 1, 1-2, Zagreb, 1963., 375.-389.

BARBIĆ, Mate: Jugoslavenski zbjeg u južnoj Italiji i Egiptu (1943 – 1946), *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, 3, Split, 1975., 797.-807.

BARIĆ, Nikica: Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943., *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*, Zagreb, 2009., 293.-318.

BARKER, Elisabeth: *Britanska politika na Balkanu u II. svjetskom ratu*, sv. I.-II., Zagreb – Ljubljana, 1978.

BAUER, Yehuda: *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939 – 1945*, Wayne State University Press Detroit, 1982.

BEKIĆ, Darko: „Slučaj Bleiburg“: nova istraživanja, nova iskušenja, *Časopis za suvremenu povijest*, 21, 1-3, Zagreb, 1989., 197.-214.

BOBAN, Ljubo: *Hrvatske granice od 1918. do 1993. godine*, Zagreb, 1993.

BOBOVEC, Damir: Mons. Dr. Juraj Mađerec (1885-1957): Prilog za životopis, *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001): Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, prir. Jure BOGDAN, Rim – Zagreb, 2001., 445.-486.

BOISSIER, Pierre: *Henry Dunant*, Genève 1991.

BOISSIER, Pierre: *History of the International Committee of the Red Cross, Vol. I: from Solferino to Tsushima*, Geneva, 1978.

BUGNION, François: Geneva and the Red Cross, *International Geneva Yearbook*, vol. XIX (2005-2006), Geneva, 2007., 5.-15.

BUGNION, François: The Emblem of the Red Cross: A brief History I, *International Review of the Red Cross*, No. 193, Geneva, April 1977., 167.-190.

BUGNION, François: The Emblem of the Red Cross: A brief History II, *International Review of the Red Cross*, No. 194, Geneva, May 1977., 229.-256.

BUGNION, François: The Emblem of the Red Cross: A brief History III, *International Review of the Red Cross*, No. 195, Geneva, June 1977., 283.-298.

BUGNION, François: The Geneva Convention of 12 August 1949: From the 1949 Diplomatic Conference to the Dawn of the New Millenium, *International Affairs*, vol. 76, No. 1, London, January 2000., 41.-50.

BUGNION, François: *The International Committe of the Red Cross and the Protection of War Victims*, ICRC, Geneva, 2003.

CAPOGRECO, Carlo Spartaco: *Mussolinijevi logori: Internacija civila u fašističkoj Italiji (1940. – 1943.)*, prev. Mirko ŠIKIĆ, Zagreb, 2006.

CHAMBERLAIN, P. Joseph: The Fate of Refugees and Displaced Persons, *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol 22., No. 2 (*Developing a Working International Order: Political, Economical and Social*), New York, 1947., 84.[192.]-94. [202.]

COLIĆ, Mladen: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd, 1973.

CORNWELL, John: *Hitlerov papa: tajna povijest pape Pija XII.*, Zagreb, 2005.

DAVIS, B. George: The Geneva Convention of 1906., *The American Journal of International Law*, vol. 1, No. 2, Washington D.C., April 1907., 409.-417.

DIZDAR, Zdravko: Brojidbeni pokazatelji odnosa vojničkih postrojbi na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 28, 1-2, Zagreb, 1996., 161.-197.

DIZDAR, Zdravko: Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku drugoga svjetskog rata 1941 – 1945. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 22, 1-2, Zagreb, 1990., 83.-110.

DJUROVIĆ, Gradimir: *The Central Tracing Agency of the International Committee of the Red Cross*, Geneva 1986.

DUKOVSKI, Darko: Egzodus talijanskog stanovništva iz Istre 1945.-1956., *Časopis za suvremenu povijest*, 33, 3, Zagreb, 2001., 633.-667.

DUNANT, Jean Henry: *A Memory of Solferino*, Geneva, 1986. (Izvornik: *Un Souvenire de Solférino*, Genève, 1862.)

DURAND, André: *History of the International Committee of the Red Cross, Vol. II: from Sarajevo to Hiroshima*, Geneva, 1984.

FAVEZ, Jean Claude: *The Red Cross and the Holocaust*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999. (Izvornik: *Une mission impossible*, Editions Payot, Lausanne 1988.)

FORSYTHE, P. David: The Red Cross as Transnational Movement: Conserving and Changing the Nation-State System, *International Organization*, vol. 30, No. 4, Toronto & Cambridge University Press, Autumn 1976., 607.-630.

GEIGER, Vladimir: Folksdojčeri u Hrvatskoj 1945., *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, uredili: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 271.-287.

GEIGER, Vladimir: Josip Broz Tito i Bleiburg., *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*, Zagreb, 2009., 339.-366.

GEIGER, Vladimir: Josip Broz Tito i sudbina jugoslavenskih Nijemaca, *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 3, Zagreb, 2008., 801.-818.

GEIGER, Vladimir: *Logor Krndija 1945.-1946.*, Zagreb – Slavonski Brod, 2008.

GEIGER, Vladimir: Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945. - 1947., *Časopis za suvremenu povijest*, 38, 3, Zagreb, 2006., 1081.-1100.

GEIGER, Vladimir: *Nestanak folksdojčera*, Zagreb, 1997.

GEIGER, Vladimir: *Radni logor Valpovo 1945.-1946.: Dokumenti*, Osijek, 1999.

GITMAN, Esther: Nadbiskup Alojzije Stepinac, 1941. – 1945., pod povećalom povjesničara i diplomata, *Kardinal Stepinac: Svjedok istine*, Zbornik radova s međunarodnoga simpozija, Zagreb, 2009., 183.-212.

GOLDSTEIN, Ivo: Dobrotvorno i socijalno djelovanje židovske zajednice u Zagrebu u 19. i 20. stoljeću, *Revija za socijalnu politiku*, 12, 3-4, Zagreb, 2005., 285.-300.

GOLDSTEIN, Ivo: *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001.

GOLDSTEIN, Ivo: Solidarnost i pomoć Židovima u Hrvatskoj, *Radovi*, ZHP, 34-35-36, Zagreb, 2001.-2004., 205.-228.

GOLDSTEIN, Ivo: Značenje godine 1945. u hrvatskoj povijesti i osvetnički gnjev, *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, uredili: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 59.-73.

GRAHEK RAVANČIĆ, Martina: *Bleiburg i križni put 1945.*, Zagreb, 2009.

GRAHEK RAVANČIĆ, Martina: Izručenja i sudbine zarobljenika smještenih u savezničkim logorima u svibnju 1945., *Časopis za suvremenu povijest*, 41, 2, Zagreb, 2009., 391.-416.

GRAHEK RAVANČIĆ, Martina: Izručenja zarobljenika s bleiburškog polja i okolice u svibnju 1945., *Časopis za suvremenu povijest*, 39, 3, Zagreb, 2007., 531.-550.

GRAHEK RAVANČIĆ, Martina: Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu, *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 3, Zagreb, 2008., 851.-868.

GRKOVIĆ-JANOVIĆ, Snježana: *Sestra Lujza*, Split, 2003.

GRUENFELDER, Anna-Maria: *U radni stroj velikoga njemačkog Reicha: Prisilni radnici i radnice iz Hrvatske*, Zagreb, 2007.

HAMOVIĆ, Miloš: *Izbjeglištvo u Bosni i Hercegovini 1941 – 1945.*, Beograd, 1994.

HAUG, Hans: Dunant's ideas – the test of time, u: J. H. DUNANT: *A Memory of Solferino*, Geneva, 1986. 129.-136.

HERMAN KAURIĆ, Vijoleta: *Za naše junake ...: rad humanitarnih dobrotvornih društava u gradu Zagrebu 1914.-1918.*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.

HUBER, Max: *Principles and Foundations of the Work of the International Committee of the Red Cross, 1939-1946.*, Geneva 1947.

JAKOVINA, Tvrtko: *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države*, Zagreb, 2003.

JANDRIĆ, Berislav: Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. - 1947., *Časopis za suvremenu povijest*, 38, 2, Zagreb, 2006., 457.-498.

JANDRIĆ, Berislav: Savezнički izbjeglički logori počeci otpora hrvatske političke emigracije komunističkom režimu u Domovini /Logor Fermo/, *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, uredili: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 305.-322.

JAREB, Mario: *Ustaško-domobranski pokret: od nastanka do travnja 1941.*, Zagreb, 2006.

JAREB, Jere: *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, Cleveland, 1982.

JELIĆ, Ivan: *Povijest Crvenog križa u Županji 1914-1977.*, Županja, 1978.

JOKSIMOVIĆ, Sekula: Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije kao ratujuća strana i razmena zarobljenika u 1942. godini, *Vojnoistorijski glasnik*, XXXIV, 1 (januar – april), Beograd, 1983., 197.-217.

JONJIĆ, Tomislav: *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb, 2000.

JONJIĆ, Tomislav: Pitanje priznanja Nezavisne Države Hrvatske od Švicarske Konfederacije, *Časopis za suvremenu povijest*, 31, 2, Zagreb, 1999., 261.-278.

KAZIMIROVIĆ, Vasa: *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941 – 1944*, Beograd, 1987.

KEČKEMET, Duško: Židovski sabirni logori na području pod talijanskom okupacijom, *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 120.-132.

KEMURA, Ibrahim: *Značaj i uloga „Narodne uzdanice" u društvenom životu Bošnjaka (1923. – 1945.)*, Sarajevo, 2002.

KEVO, Mario (suautor Petar BAŠIĆ): O problemu postojanja jasenovačkog logora nakon 1945., *Radovi*, 30, ZHP, Zagreb, 1997., 300.-307.

KEVO, Mario: Počeci logora Jasenovac, *Scrinia Slavonica*, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, sv. 3, Slavonski Brod, 2003., 471.-499.

KEVO, Mario: Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944., *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 2, Zagreb, 2008., 547.-585.

KEVO, Mario: Prehrambene kartice koncentracijskih logora Jasenovac i Stara Gradiška (1941./42.-1945.), *Numizmatičke vijesti*, 51, br. 62, Zagreb, 2009., 198.-207.

KISIĆ KOLANOVIĆ, Nada: *Mladen Lorković: Ministar urotnik*, Zagreb, 1998.

KISIĆ KOLANOVIĆ, Nada: *Muslimanski i hrvatski nacionalizam 1941.-1945.*, Zagreb, 2009.

KISIĆ KOLANOVIĆ, Nada: *NDH i Italija: političke veze i diplomatski odnosi*, Zagreb, 2001.

KISIĆ KOLANOVIĆ, Nada: *Zagreb – Sofija: prijateljstvo po mjeri ratnog vremena: 1941-1945.*, Zagreb, 2003.

KOVAČIĆ, Milivoj i dr.: *Stazama dobrote, 120 godina Crvenog križa u Koprivnici (1881.-2001.)*, Koprivnica, 2001.

KRALJEVIĆ, Iva: Uloga Komande grada Zagreba u životu grada prvih poslijeratnih mjeseci 1945. godine, *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, uredili: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 451.-461.

KRESO, Muharem: Njemačka okupaciona uprava u Zagrebu 1941-1945. godine, *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, II, Zagreb, 1971., 253.-268.

KRIŠTO, Jure: Katolička crkva i Židovi u vrijeme NDH, *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 139.-147.

KRIŠTO, Jure: *Sukob simbola: politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001.

KRIZMAN, Bogdan: *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb – Ljubljana, 1980.

KRIZMAN, Bogdan: *Ustaše i Treći Reich*, sv. I-II, Zagreb – Ljubljana, 1986.

KRŽIŠNIK BUKIĆ, Vera: Hrana kao glavni vid UNRRA-ine pomoći Jugoslaviji 1943-1948., *Časopis za suvremenu povijest*, 20, 3, Zagreb, 1988., 59.-76.

LEDERMANN, Laszlo: The International Organization of the Red Cross and the League of Red Cross Societies, *The American Journal of International Law*, vol. 42, No. 3, Washington D. C., July 1948., 635.-644.

LEKOVIĆ, Mišo: *Martovski pregovori 1943.*, Beograd, 1985.

LENGEL KRIZMAN, Narcisa: Koncentracioni logori talijanskog okupatora u Dalmaciji i Hrvatskom primorju (1941.-1943.), *Povijesni prilozi*, 2, 1, Zagreb, 1983., 247.-283.

LENGEL KRIZMAN, Narcisa: Logori za Židove u NDH, *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, ur. Ognjen KRAUS, Zagreb, 1996., 91.-103.

LENGEL KRIZMAN, Narcisa: Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: Ženski sabirni logori 1941.-1942., *Povijesni prilozi*, 4, 1, Zagreb, 1985., 1.-38.

LENGEL KRIZMAN, Narcisa: Sudbina preživjelih Židova iz logora na Rabu 1943.-1945. godine, *Spomenica Ljube Bobana 1933.-1994.*, Zagreb, 1996., 333.-344.

LICHTENSTEIN, Heiner: *Angepasst und treu ergeben: Das Rote Kreuz im „Dritten Reich“*, Bund-Verlag Köln, 1988.

LUKINOVIĆ, Andrija: Bratovština svetog Jeronima za pomoć hrvatskim izbjeglicama, *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001): Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, prir. Jure BOGDAN, Rim – Zagreb, 2001., 771.-841.

LUKINOVIĆ, Andrija; POMPER, Ivan: *Vilim Cecelja (1909.-1989.): Utjelovljena hrvatska caritas*, Zagreb, 2009.

MacKENZIE, S. P.: The Treatment of Prisoners of War in World War II, *The Journal of Modern History*, vol. 66, No. 3, The University of Chicago Press, September 1994., 487.-520.

MANOŠEK, Valter: *Holokaust u Srbiji: vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942*, Beograd, 2007.

MARĐETKO, Aleš: Predstavništvo Nezavisne Države Hrvatske u Mariboru 1941.-1945., *Časopis za suvremenu povijest*, 35, 3, Zagreb, 2003., 823.-834.

MERON, Theodor: The Geneva Conventions as Customary Law, *The American Journal of International Law*, vol. 81, No. 2, Washington D.C., April 1987., 348.-370.

MILOŠEVIĆ, D. Slobodan: *Izbjeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945. godine*, Beograd, 1981.

MITCHELL, Ian: *The Cost of a Reputation*, Canongate-Edinburgh, 1998.

MOOREHEAD, Caroline: *Dunant's Dream – War, Switzerland and the History of the Red Cross*, Toronto 1998.

MOREILLON, Jacques: *Le Comité international de la Croix-Rouge et la protection des détenus politiques*, Genève, 1973.

NEĆAK, Dušan: O problemu ››razseljenih oseb‹‹ (D. P.) in jugoslovanskih ››Volksdeutscherjev‹‹ v Avstriji ter o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945–1947), *Zgodovinski časopis*, 50, 4 (105), Ljubljana, 1996., 561.-571.

NEŠOVIĆ, Slobodan: *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944 – 1945.*, Zagreb, 1977.

NIKOLIĆ, Nikola: *Kozaračka djeca: Jasenovački logor*, Zagreb, 1980.

PERŠEN, Mirko: *Ustaški logori*, Zagreb, 1990.

PETEŠIĆ, Ćiril: Kamilo Brössler – naš Pestalozzi, *Zbornik za zgodovino školstva in prosvete /za povijest školstva i prosvjete*, 24, Ljubljana – Zagreb, 1991., 145.-165.

PETEŠIĆ, Ćiril: Kolonizacija djece u župi sv. Ivan Žabno 1942. godine, *Croatica Christiana Periodica*, XV, 27, Zagreb, 1991., 149.-164.

PETRANOVIĆ, Branko: Pomoć UNRE Jugoslaviji, *Istorija XX. veka*, Zbornik radova II, Beograd, 1961., 163.-222.

P.(ICTET), J.(ean): The Geneva Convention of 6 July 1906 is now a Historic Document, *International Review of the Red Cross*, No. 109, Geneva, April 1970., 199.-201.

PLENČA, Dušan: *Organizacija i evakuacija dalmatinskog zbjega preko otoka Visa (1943–1944)*, Posebni otisak iz „Pomorskog zbornika“ knj. 2, Zadar, 1964.

POJIĆ, Milan: Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) 1941.-1942., *Časopis za suvremenu povijest*, 31, 1, Zagreb, 1999., 183.-203.

RADELIĆ, Zdenko: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006.

RAZAC, Olivier: *Povijest bodljikave žice*, Zagreb, 2009.

RICCI, Karin: *La délégation CICR à Rome pendant la Seconde Guerre mondiale*, Genève, juillet 2003.

SANTIS de, Hugh: In Search of Yugoslavia: Anglo-American Policy and Policy-making 1943-45, *Journal of Contemporary History*, vol. 16, No. 3, *The Second World War: Part 2*, London-Beverly Hills, 1981., 541.-563.

SCHMIDT, Amy K.: Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije u dokumentima Državnog arhiva u Washingtonu (World War II Yugoslav Materials in the National Archives), *Arhivski vjesnik*, 42, Zagreb, 1999., 299.-315.

SIMČIĆ, Milan: Prof. Krunoslav Draganović (1903-1983), *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001): Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, prir. Jure BOGDAN, Rim – Zagreb, 2001., 843.-854.

SPEHNJAK, Katarina: *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, Zagreb, 2006.

SRŠAN, Stjepan; ĐUKIĆ, Marko: *Povijest Crvenog križa u Osijeku*, Osijek, 2003.

STEPINAC mu je ime: Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, prir. Vinko NIKOLIĆ, knj. 1, München – Barcelona, 1978.

STO godina Crvenog križa u Slavonskoj Požegi, Slavonska Požega, 1988.

VAGTS, F. Detlev: Switzerland, International Law and World War II (Editorial Comment), *The American Journal of International Law*, vol. 91, No. 3, Washington D. C., July 1997., 466.-475.

VODUŠEK STARIČ, Jerca: Kako se čistila Jugoslavija, *Gordogan*, Kulturni magazin, 4-5 (ljeto-jesen), Zagreb, 2004., 36.-49.

VODUŠEK STARIČ, Jerca: *Kako su komunisti osvojili vlast 1944.-1946.*, Zagreb, 2006.

VODUŠEK STARIČ, Jerca: Temelji ideologije i tehnologije preuzimanja vlasti u Jugoslaviji 1944.-1945. godine, *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, uredili: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, M. JAREB, K. SPEHNJAK, Zagreb, 2006., 25.-36.

VOGELSANGER, Peter: *Max Huber: Recht, Politik, Humanität aus Glauben*, Verlag Huber Frauenfeld, 1967.

VRDOLJAK, Blanka: Sestre milosrdnice u Papinskom hrvatskom zavodu svetog Jeronima u Rimu, *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901-2001): Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, prir. Jure BOGDAN, Rim – Zagreb, 2001., 617.-633.

ZWEIG, W. Ronald: Feeding the Camps: Allied Blockade Policy and the Relief of Concentration Camps in Germany, 1944-1945, *The Historical Journal*, vol. 41, No. 3, Cambridge University Press, 1998., 825.-851.

ŽERJAVIĆ, Vladimir: Koliko je osoba iselilo iz područja pripojenih Hrvatskoj i Sloveniji nakon kapitulacije Italije i Drugog svjetskog rata, *Časopis za suvremenu povijest*, 29, 1, Zagreb, 1997., 147.-153.

ŽERJAVIĆ, Vladimir: *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Zagreb, 1992.

ŽERJAVIĆ, Vladimir: *Population Losses in Yugoslavia 1941-1945*, Zagreb, 1997.

ŽIDOVEC, Zdravko: *Hrvatski Crveni križ: 125 godina u službi humanosti: „povijesni pregled“*, Zagreb 2003.

POPIS KRATICA

ACICR – Archives du Comité international de la Croix-Rouge, Genève

AFISCRCR (AFICR) – Archives du Fédération internationale des Sociétés de la Croix-Rouge et Croissant-Rouge, Genève

APCICR – Archives du personnel du Comité International de la Croix-Rouge, Genève

AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije

BAR – Schweizerisches Bundesarchiv, Bern (Savezni arhiv Švicarske Konfederacije)

CICR – Comité international de la Croix-Rouge, Genève

CID – Centre d'information et de documentation, Genève

CK – Crveni križ

ČSP – *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb

DCKH – Društvo Crvenog križa Hrvatske

DFJ – Demokratska Federativna Jugoslavija

FDH – Federalna Država Hrvatska

FISCRCR – Fédération internationale des Sociétés de la Croix-Rouge et Croissant-Rouge, Genève

GRAVSIGUR – Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH

GUS – Glavni ustaški stan

G2 YU – 2e Guerre mondiale, Service yougoslave

G2 PA – 2e Guerre mondiale, Service palestine

HCK – Hrvatski Crveni križ

HR-HDA – Hrvatski državni arhiv, Zagreb

HR-DAVŽ – Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin

HR-DAZG – Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb

ICRC – International Committee of the Red Cross, Geneva

IFRC – International Federation of the Red Cross, Geneva

ILO – International Labor Organization (Međunarodna organizacija rada)

JA – Jugoslavenska armija

JCK – Jugoslavenski Crveni križ

JOCK – Jugoslavenski odbor Crvenog križa

JUSPJ – Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac

KO CK – Kotarski odbor Crvenog križa

MCK – Međunarodni Crveni križ, Ženeva

MERRA – Middle East Relief Refugees Administration (Uprava V. Britanije za pomoć izbjeglicama na Bliskom Istoku)

MINORS – Ministarstvo oružanih snaga NDH

MOCK – Međunarodni odbor Crvenog križa, Ženeva

MPB NDH – Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja Nezavisne Države Hrvatske

MUP NDH – Ministarstvo unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske

MU NDH – Ministarstvo udružbe Nezavisne Države Hrvatske

MZU NDH – Ministarstvo zdravstva i udružbe Nezavisne Države Hrvatske

MZ NDH – Ministarstvo zdravstva Nezavisne Države Hrvatske

NDH – Nezavisna Država Hrvatska

NKOJ – Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije

NN – *Narodne novine*, Zagreb

NOB – Narodnooslobodilačka borba

NOV(J) – Narodno-oslobodilačka vojska (Jugoslavije)

NOV i PO – Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi

NRH – Narodna Republika Hrvatska

OFLAG – Offizierslager

OKW – Oberkommando der Wehrmacht (Vrhovno zapovjedništvo vojske III. Reicha)

ONOO – Okružni Narodno-oslobodilački odbor

OUN – Organizacija Ujedinjenih naroda

OZNA – Odeljenje zaštite naroda

POJ – Partizanski odredi Jugoslavije

SHAEF – Supreme Headquarters of Allied Expeditionary Forces (Vrhovni stožer Savezničkih ekspedicijskih snaga)

SO JCK – Središnji odbor Jugoslavenskog Crvenog križa

STALAG – Stammlager = Glavni (matični) logor

UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu)

ZAVNOH – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

ZM – *Zagrebačka menza* (Hrvatskog papinskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu)

ZO DCKH – Zemaljski odbor Društva Crvenog križa Hrvatske

ŽO CK – Župski odbor Crvenog križa

SAŽETAK

Djelatnost Međunarodnog odbora Crvenog križa u

Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941.-1945.)

Ovaj rad temeljen prvenstveno na izvornom arhivskom gradivu pohranjenom u Arhivu Međunarodnog odbora Crvenog križa u Ženevi (Švicarska) prikazuje humanitarnu djelatnost Međunarodnog odbora Crvenog križa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941.-1945.). Tema rada je potpuno nepoznata u hrvatskoj historiografiji. Manjak objavljenih knjiga i radova o ovoj problematici rezultat je potpunog pomanjkanja izvornog arhivskog gradiva u hrvatskim arhivskim ustanovama, a najvažniji dio arhivskih izvora je pohranjen u Arhivu Međunarodnog odbora Crvenog križa u Ženevi. Najvažniji izvori za ovu problematiku su Opći spisi (Généralités) i izvori Središnje agencije za ratne zarobljenike Međunarodnog odbora Crvenog križa.

Disertacija je strukturirana u tri glavne istraživačke jedinice u kojima su kronološki prikazani odabrani aspekti rada Međunarodnog odbora Crvenog križa i Hrvatskog Crvenog križa kao produžene ruke Međunarodnog odbora na terenu. Prva cjelina sadrži osnovne podatke o osnivanju Međunarodnog odbora Crvenog križa i osnovna načela njegova rada u ratnim okolnostima. Načela rada su veoma važna jer je upravo na njima Međunarodni odbor temeljio cjelokupnu djelatnost u Drugom svjetskom ratu. Stoga sam u ovom dijelu rada prikazao i ranije razdoblje upravo stoga što su načela humanitarnog rada kodificirana u predratnom razdoblju.

Druga istraživačka cjelina predstavlja središnji dio rada. U cjelini su prikazane humanitarne operacije Međunarodnog odbora Crvenog križa (MOCK) i Međunarodnog Crvenog križa (MCK) u korist osoba u potrebi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj za vrijeme Drugog svjetskog rata. Djelatnost Međunarodnog odbora u korist ratnih zarobljenika i

interniranih civila, napori u korist hrvatskih Židova, primjena međunarodnog ratnog prava i *Ženevskih konvencija* samo su neki od aspekata rada prikazanih u ovom dijelu rada. Taj dio rada sadrži i prve međusobne kontakte između Međunarodnog odbora i Hrvatskog Crvenog križa, političke kontakte, promidžbene napore i političku pozadinu djelatnosti Međunarodnog odbora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Međunarodni odbor je cjelokupnu djelatnost na terenu proveo preko nacionalne organizacije Crvenog križa.

Treći, ujedno i završni, dio rada se odnosi na razdoblje pred slom Nezavisne Države Hrvatske. Prikazana je službena uspostava veza između Međunarodnog odbora Crvenog križa i pripadnika jugoslavenskog partizansko-oslobodilačkog pokreta pri kraju 1944. Upravo su odnosi jugoslavenskih komunističkih vlasti, Saveznika i Međunarodnog odbora Crvenog križa bili glavna pitanja u poslijeratnom razdoblju u Jugoslaviji. Neka od temeljnih pitanja iz tog razdoblja su problematika poslijeratnih logora u Jugoslaviji, pitanje raseljenih osoba itd. Jedan od najvećih problema u odnosima između Jugoslavije i Međunarodnog odbora je bio značajan broj pripadnika Hrvatskih oružanih snaga i civila koji su pred kraja rata napustili Zagreb i povukli se prema Austriji. Prije svega, sudbina ovih raseljenih osoba je bila razlog sukoba između jugoslavenskih komunističkih vlasti i Međunarodnog odbora Crvenog križa. Sukob je započet krajem studenoga 1946. kada je jugoslavenska Vlada optužila Međunarodni odbor Crvenog križa za pomaganje bivšim dužnosnicima NDH i drugim osobama u bijegu od jugoslavenskog pravosuđa. Jugoslavenske optužbe je podržao Sovjetski Savez. O sukobu je raspravljano na Glavnoj skupštini Konferencije Međunarodnog Crvenog križa u Stockholmu (1948) kada su sovjetske optužbe podržale neke države, među njima i Jugoslavija. Predstavnici Međunarodnog odbora su pripremili brojne dokaze kako bi negirali navedene optužbe. Sukob Jugoslavije i Međunarodnog odbora je zaključen na idućoj Konferenciji Međunarodnog Crvenog križa koja je održana 1952. u Torontu.

Usprkos veoma dobroj istraženosti mnogih tema iz Drugog svjetskog rata u hrvatskoj historiografiji još uvijek postoje područja čije istraživanje je tek na početku. Primjerice, takva tema je i humanitarna djelatnost Međunarodnog odbora Crvenog križa i Hrvatskog Crvenog križa u pružanju skrbi i pomoći za osobe u potrebi u ratnim okolnostima Drugog svjetskog rata. Budući da istraživanje i vrednovanje neistraženih tema omogućava otvaranje novih poglavlja povijesti društva, očekivani doprinos istraživanja ovog rada ponajprije se sastoji u kritičkoj analizi teme te u otvaranju novog poglavlja u proučavanju hrvatske povijesti tog vremena. Nedostatak literature i objavljenih radova je predstavljao veliki problem koji je utjecao na strukturu rada, pa sam o nekim problemima dao tek temeljni prikaz za lakše razumijevanje rada. Drugi problemi su prikazani nešto opsežnije da bi se skrenula pažnja na njihovu važnost.

Ključne riječi: Međunarodni odbor Crvenog križa, Nezavisna Država Hrvatska, Jugoslavija, Drugi svjetski rat, Hrvatski Crveni križ, Ratni zarobljenici, Internirani civili, Civili.

SUMMARY

The Work of the International Committee of the Red Cross in the Independent State of Croatia (1941-1945)

Primarily on the basis of archival sources stored in the Archives of the International Committee of the Red Cross in Geneva (Switzerland), this work shows the humanitarian efforts of the International Committee of the Red Cross in Croatia during the Second World War (1941-1945). The topic is completely unknown in Croatian historiography. The most important reason for lack of published books and works considering specified question is lack of archival sources in Croatian archival institution. The most important part of the archival sources is stored in the Archives of the International Committee of the Red Cross in Geneva. The most important sources are General sources and sources of the Central Agency for Prisoners of War of the International Committee of the Red Cross.

The dissertation is structured in three main research units. Selected aspects of the Work of the International Committee of the Red Cross and the Croatian Red Cross as its extended arm in the field are chronologically displayed. Therefore, the first unit contains basic information about the foundation of the International Committee of the Red Cross and the basic work principles in the war circumstances. Principles are very important because the International Committee's overall activities during the Second World War had been based on it. Therefore, in this part of the Work I showed earlier period because the principles of the humanitarian Work have been codified in prewar period.

The second unit is a central part of the work. It's about humanitarian operations of the International Committee of the Red Cross and International Red Cross in favor of the people in needs in the Independent State of Croatia during the Second World War. The International

Committee's efforts for the War Prisoners and interned civilians, efforts for Croatian Jews, the application of international war law and the Geneva Conventions are only some of aspects presented in second part of the Work. This part also contains first mutual contacts between International Committee and Croatian Red Cross, political contacts, propaganda and political background of the International Committee's efforts in the Independent State of Croatia. Through the national organization of the Red Cross International Committee has carried out the overall activities in the field.

The third and final part of the paper refers to the period before the collapse of the Independent State of Croatia. International Committee of the Red Cross formally established official relations with members of the Yugoslav partisan and liberation movement at the end of 1944. Relations between the Yugoslav communist authorities, allies and the International Committee of the Red Cross were dominating questions of the postwar period in Yugoslavia. Postwar camps and the issue of displaced persons are the fundamental historiography questions of that period. After the War finished significant number of people, part of the Croatian armed forces and civilians who left Zagreb and fled to Austria, was the biggest problem in mutual relations between Yugoslavia and the ICRC. The fate of Displaced Persons was primarily reason for the conflict between Yugoslav communist government and the International Committee of the Red Cross. The conflict started at the end of November 1946 when Yugoslav Government accused the International Committee of the Red Cross for helping to former officials of the Independent State of Croatia and other people called *war criminals* to flee of Yugoslav justice system. Soviet Union joined to the Yugoslav accusation. The conflict was discussed at the general Assembly of the International Red Cross Conference in Stockholm (1948) and soviet accusations were supported by some states including Yugoslavia. The ICRC representatives prepared a significant number of evidence to act against those accusations. However, Conflict between Yugoslavia and the International

Committee of the Red Cross was closed at the next International Red Cross Conference which was held in Toronto in 1952.

Despite a very good exploration of many themes of the Second World War period in Croatian historiography, there are areas whose research is in its infancy such as humanitarian efforts of the International Committee of the Red Cross and the Croatian Red Cross in providing care and assistance for the needed in the war circumstances during the Second World War. Research and evaluation of unexplored issue enables the opening new and unknown chapters of history of a society, the expected research contribution of this paper is primarily composed of a critical analysis of the topic in opening a new chapter in the study of Croatian history from that time. Lack of literature was a major problem and has had an impact on the structure of the Work. I presented some problems in the basic outline for an easier understanding of the Work. Other problems are shown slightly more extensive in order to draw attention to their importance.

Key words: International Committee of the Red Cross, Independent State of Croatia, Yugoslavia, Second World War, Croatian Red Cross, Prisoners of War, Interned Civilians, Civilians.

ŽIVOTOPIS

Mario Kevo je rođen 1977. u Varaždinu. Diplomirao je i magistrirao na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Kraće vrijeme je bio zaposlen u JU Spomen-područje Jasenovac odakle je 1. VIII. 2002. prešao na Hrvatski institut za povijest u Zagrebu na znanstveno-istraživački projekt dr. sc. Ivana Jelića „Hrvatski demokratski pokret i Domovinski rat u Slavoniji, Srijemu i Baranji“. Bavio se istraživačkom problematikom izravnih demografskih gubitaka u Domovinskom ratu na području Brodsko-posavske županije.

Trenutno radi na znanstveno-istraživačkom projektu dr. sc. Mate Artukovića „Slavonija, Srijem i Baranja 1860.-1945.: politika, društvo, kultura“, gdje se bavi primarnim istraživačkim interesom, tj. u radu je usmjeren na problematiku logorskog sustava u NDH (osobito logori Jasenovac i Stara Gradiška) te na humanitarno djelovanje Međunarodnog odbora Crvenog križa u NDH.

Samostalno ili u suautorstvu je objavio pet knjiga, četiri poglavlja u knjizi, tridesetak znanstvenih i stručnih radova te četrdesetak prikaza i osvrta. Sudjelovao je u radu više domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova. Dobitnik je Državne nagrade za znanost za znanstvene novake u području humanističkih znanosti (2006.).